शास्त्रविशारद-जैनाचार्य-श्रीमद्-

विजयधर्मसूरिभ्यो नमः

ન્યાયવિશારદ-ન્યાયાચાર્ય-મહામહોપાધ્યાય-

શ્રીમદ્-યશોવિજયજી વિરચિત.

શ્રીમહાવીર સ્વામીની સ્તુતિરૂપ હુંડીનું

દોઢસો ગાથાનું સ્તવન.

વિવેચન કરી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

સલોત અમૃતલાલ અમરચંદ

પાલીતાણા

વીર સં. ૨૪૪૯ વિક્રમ સં. ૧૯૭૯

ભાવનગર—શ્રી "શારદાવિજય" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં

શા. મહુલાલ લશ્કરભાઈએ છાપ્યું.

પ્રસ્તાવના

આ અતિ ઉપયોગી ગ્રન્થરત્નના રચનાર ધુરધર વિદ્વાન્, પ્રબળ પુરૂષાર્થી અને દીર્ઘદર્શી મહાત્મા શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય છે તેમનો જન્મ સમય ચોકકસ નિર્ણીત થયો નથી, પણ અનુમાન થાય છે કે વિક્રમ સવત્ ૧૬૭૦ થી ૮૦ સુધીમા હોવો જોઇએ તેઓ બાર વરસ બનારસમા રહી સસ્કૃત ભાષાના પૂરેપૂરા પારગત થયા હતા તેમણે જૈનોના પ્રતિસ્પર્દ્ધી પડિત બ્રાહ્મણોની પણ સભામા વિજય પતાકા મેળવી જિનશાસનની જયોદ્‌ઘોષણા વગડાવી હતી, અને તેથી તેઓએ શ્રીમાનને 'ન્યાયાચાર્ય' તથા 'ન્યાયવિશારદ'ના માનવતા બિરૂદોથી અલકૃત કર્યા હતા આ મહાત્માની અપ્રતિમ પ્રતિભા, અમાધારણ સ્મરણ શક્તિ, અદ્વિતીય વિદ્વત્તા, અલૌકિક ગ્રન્થો બનાવવાનુ સામર્થ્ય, પ્રતિવાદીઓને પરાજિત કરવાની ચમત્કારિક સ્ફૂર્તિ, ધૈર્ય, ગાભીર્ય, અને શાસન રસિકતા વિગેરે ગુણોથી યોગ્ય જાણી તેમને શ્રી વિજયપ્રભસૂરિરાજે સવત્ ૧૭૧૮મા વાચક–ઉપાધ્યાય પદવીથી વિભૂષિત કર્યા હતા મહાન્ પ્રભાવક શાસન સ્તભ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજનો સ્વર્ગવાસ ડભોઇ શહેરમા સવત્ ૧૯૪૩ના માગશર શુદ અગીયારશના રોજ થયો હતો ઉપાધ્યાયજીની યાદગીરીરૂપે અત્યારે પણ ડભોઇમા તેમનુ પાદુકાસ્થાન–સ્તૂપ મોજુદ છે

અપ્રતિમ પ્રતિભાશાલી આ ધુરધર વિદ્વાને ન્યાયખડન ખાદ્ય, જૈન તર્કભાષા, ન્યાયપ્રદીપ, ન્યાયોપદેશ, નયરહસ્ય, વૈરાગ્ય કલ્પલતા, અધ્યાત્મસાર, જ્ઞાનબિદુ, બત્રીશ બત્રીશી, ગુરૂ તત્ત્વ નિર્ણય, ભાષા રહસ્ય, પ્રતિમા શતક, દેવધર્મપરીક્ષા, સિદ્ધાતતત્ત્વ પરિષ્કાર વિગેરે ઉચ્ચ કોટીના સેકડો તાત્ત્વિક ગ્રન્થો બનાવી જૈનધર્મના ગહન તત્ત્વોને સરલ ભાષામા સમજાવી પોતાની અપૂર્વ બુદ્ધિની અલૌકિક પ્રતિભા દેખાડી છે શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય અને કમ્મપયડી જેવા અતિ કઠિન ગ્રન્થોની ટીકાઓ રચી તે તે ગ્રન્થોના

ગૂઢ રહસ્યનું વિસ્ફોટન કરી માર્મિક અર્થો સમજાવ્યા છે. સિદ્ધાંત તર્ક પરિષ્કાર નામનો ગ્રન્થ રચી તેમાં આગમ સંબંધી લોકોના મનમાં શંકા આવે તેવા ગહન પ્રસંગોનો નિર્ણય અસાધારણ રીતે કરી આપ્યો છે. આવી રીતે સંસ્કૃત ભાષામાં સેંકડો ગ્રન્થો બનાવવા ઉપરાંત પરોપકાર રસિક શ્રી ઉપાધ્યાયજીએ, સંસ્કૃત ભાષા ન જાણનાર જન સમૂહના ઉપકાર માટે દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયનો રાસ, પાપસ્થાનકની અઢાર સજ્ઝાયો, સમકિતના સડસઠ બોલની સજ્ઝાય, એકાદશીના ગરણાં, જંબુસ્વામીનો રાસ, બેંતાલીશ સવાસો દોઢસો અને સાડા ત્રણસો ગાથાના સ્તવનો, ચોવીશીઓ વિગેરે આગમના રહસ્યથી ભરપૂર ગુજરાતી ભાષાના પણ ગ્રન્થો રચી લોકકલ્યાણની તીવ્ર અભિલાષા સાબીત કરી આપી છે. ઉપાધ્યાય જીના વચનોની મહત્તા એટલી બધી ગણાય છે કે, કોઇ પણ વિષય ઉપર વિસંવાદ થતાં તેમના વચનની શાખ આપવામાં આવે કે તુરત વાદી–પ્રતિવાદીને ચૂપચાપ આગમની શાખ પેઠેજ કબુલવી પડે છે, અને તેમનાં વચનોને આગમવચનની જેટલું માન મળે છે. આ મહાત્મા એકલા ગ્રન્થો બનાવીનેજ બેસી રહ્યા નહોતા. તે વખતે સાધુઓ આચાર–ક્રિયામાં વિશેષ શિથિલ થઇ ગયા હતા, સાધુવેષધારીઓ લોકોને છેતરતા હતા, ખોટા ઉપદેશ આપી પોતાનું માન વધારતા હતા, ગૃહસ્થો જ્ઞાનશૂન્ય બની અને ક્રિયાકાંડમાં પછાત પડી આડંબરમાં મશગૂલ બની ગયા હતા. આવી રીતે પવિત્ર જિનશાસનમાં અંધાધુંધી ચાલી રહી હતી. તે સડો દૂર કરવા અને શુદ્ધ જ્ઞાન–ક્રિયાની પ્રરૂપણા કરવા જરૂરીયાત વિ-ચારી, તેથી મહાપ્રતાપી ઉગ્રવિહારી શ્રી સત્યવિજય પંન્યાસે ક્રિયાનો ઉદ્ધાર કર્યો તે વખતે આ મહાત્મા સંપૂર્ણ રીતે તેમાં સામેલ થયા હતા, અને આ પુરૂષાર્થી મહાપુરૂષે સતત વિહાર કરી; શુદ્ધ ક્રિયાચાર પાળી તથા તેનો ઉપદેશ આપી, આગમની સત્ય પ્રરૂપણા કરી, અનેક પ્રકારનાં દુઃખ સહન કરીને પણ શિથિલાચારીઓની શિથિલતા દૂર કરવામાં અને ક્રિયાનો ઉદ્ધાર કરવામાં મોટો ભાગ ભજવ્યો હતો.

આ વખતે ઢુંઢીયા-સ્થાનકવાસીઓનું પણ વિશેષ જોર હતું, તેથી તેમનું યુક્તિ પુરસ્સર અને આગમોની શાખ આપી ખડન કરવાને આ ગ્રન્થની યોજના કરવામા આવી છે, જો કે-ઉપાધ્યાયજી મહારાજે સ્થાનકવાસીઓના ખડન માટે પ્રતિમાશતક વિગેરે સસ્કૃત ગ્રન્થો રચ્યા છે, પણ સસ્કૃત ભાષાના અજાણ મનુષ્યોને સત્યમાર્ગ જણાવવાને ગુજરાતી ભાષામા આ ગ્રન્થ રચી મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે

ચરમ તીર્થંકર ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામીની સ્તુતિ દ્વારા ઢુઢકમત ખંડન રૂપ આ ગ્રન્થ છ ઢાળમા યોજવામા આવ્યો છે આ ગ્રન્થ ઉપર આગમના જાણકાર પડિત શ્રીપદ્મવિજયજીએ સવત્ ૧૮૪૯મા વિસ્તૃત બાલાવબોધ પરિશ્રમપૂર્વક રચી, તેના ગંભીર અને ગૂઢ અર્થોને ઘણીજ સુદર રીતે સમજાવી મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે. તે બાલાવબોધ અનુસારેજ વિસ્તારથી વિવેચન કરી આ ગ્રન્થ તૈયાર કર્યો છે આ એક સ્તવન રૂપ હોવા છતા તેનુ રહસ્ય એવુ તો દુર્ગમ છે કે, તેના અર્થ કરતા ભલભલા પડિતો અને આગમના જાણકાર પુરૂષોને પણ બે ઘડી વિચાર કરવો પડે, અને તેથીજ બાલાવબોધ કર્તા શ્રી પદ્મવિજયજીએ છેવટમાં જણાવ્યુ છે કે—આ સ્તવન ઘણુ ગુઢ અને ગભીર હોવા છતા ગુરૂકૃપાથી મે તેનો બાલાવબોધ કર્યો છે આ સ્તવનમાં જે જે વિષયો ચર્ચ્યા છે તેને માટે જો આ એકજ સ્તવન બરાબર યાદ રાખવામા આવે તો તે તે વિષયોનુ સપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે, અને તેથીજ આગમના રહસ્યથી ભરપૂર આ સ્તવનને જ્ઞાનરસિક ઘણા ભવ્યાત્માઓ અત્યારે કંઠસ્થ રાખતા અનુભવીએ છીએ.

સ્થાનકવાસીઓ જે જે ઉપયોગી બાબતને માનતા નથી તેનું ઉપયોગીપણુ આ ગ્રન્થમાં એવી તો નીખાલસવૃત્તિથી, આગમની શાખોથી, અને યુક્તિઓથી સિદ્ધ કરવામા આવ્યુ છે કે, જો આ ગ્રન્થ બરાબર મનન પૂર્વક વાંચવામા આવે તો સ્થાનકવાસીઓને પણ પોતાની ભૂલ જરૂર જણાઈ આવે અમુક બાબત અમે માનીએ છીએ માટે તમારે પણ માનવીજ જોઇએ એવો

કદાગ્રહ જરા પણ નહિં રાખતાં તે તે બાબતને શા માટે માનવામાં આવે છે? તેમાં શું લાભ છે? ન માનવાથી શું ગેરલાભ છે? તેને માટે આગમની શી શી આજ્ઞા છે? એ દરેક વિચારણામાં ઘણાજ ઉંડા ઉતરીને સમજાવતા ગ્રન્થકારે આ ગ્રન્થમાં આગમનું રહસ્ય ખડું કરી દીધું છે એમ માનવામાં જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી.

પ્રતિમાવંદન અને પ્રતિમાપૂજનનો વિષય ગ્રન્થકારે એવી તો સુંદર રીતે વિસ્તારથી ચર્ચ્યો છે કે, જો સ્થાનકવાસીભાઇઓ તે વિષયને તટસ્થ બુદ્ધિથી વાંચે તો ઘણોજ લાભ થાય, અને તેઓ ચોક્કસ કબૂલ કરે કે–જિનપ્રતિમાને વંદન કરવાનો અને પૂજન કરવાનો જે નિષેધ કરવામાં આવે છે એ નરી મૂર્ખતા છે, પ્રભુની આજ્ઞા લોપ્યાનું ઘોર પાપ છે, ભોળા માણસોને ઠગવાની ઇન્દ્રજાલ છે, અને આગમના રહસ્યને ન જાણવાનું પરિણામ છે. યોગ વહન કર્યા વિના આગમ ન ભણવા માટે જે યુક્તિઓ વાપરી છે અને આગમની શાખો આપી છે તે ગ્રન્થકર્તાની તીવ્ર બુદ્ધિનો અને આગમના રહસ્ય જાણવાનો ઉત્તમ નમૂનો છે. છેવટે પંચાંગી-ને પ્રામાણિક સિદ્ધ કરવા આગમની શાખો અને યુક્તિઓ આપી બતાવી આપ્યું છે કે, સ્થાનકવાસીઓ સમજ્યાં વિનાજ નકામો કોલાહલ કરી રહ્યા છે. આવા જે જે વિષયો આ ગ્રન્થમાં ચર્ચ્યા છે તેમાં ઉપાધ્યાયજી એકલી યુક્તિઓજ વાપરી બેસી રહ્યા નથી, પણ યુક્તિઓ સાથે દરેક સ્થળે આગમના પણ પ્રમાણો આપી તે તે વિષયોને વજ્ર સમાન મજબૂત બનાવ્યા છે, અને તેથીજ આ ગ્રન્થ આગમગ્રન્થોની જેમ માનનીય થઇ પડ્યો છે.

આ ગ્રન્થ પ્રકરણ રત્નાકરના ત્રીજા ભાગમાં શ્રાવક ભીમસિંહ માણેક તરફથી, ખંભાત–શેઠ અમરચંદ પ્રેમચંદ જૈન શાળાના મુખ્ય શેઠ પોપટભાઇ અમરચંદ તરફથી, અને અમદાવાદના શા. પ્રેમચંદ સાંકલચંદ તરફથી, આવી રીતે ત્રણ સ્થળેથી બાલવબોધ સહિત પ્રસિદ્ધ થયો છે; પરંતુ એ દરેક આવૃત્તિમાં કાંઇ પણ સુધારો–વધારો કરવામાં આવ્યો નથી, તેથી બાલવબોધની ભાષા

જુની ઢબની હોવાથી આધુનિક ભાષામાં વિવેચન કરવામા આવે તો વધારે ઉપયોગી થાય એમ જાણી વિવેચન સહિત આ ગ્રન્થ તૈયાર કરવામા આવ્યો છે વળી જ્યા જ્યા બાલવબોધ કરતાં વિસ્તાર કરવાની જરૂરી જણાઇ ત્યા ત્યા વિસ્તાર કર્યો છે બાલવબોધમા મૂલ ગાથાનો અર્થ, આગમના પાઠ, અને તેઓના અર્થ, એ બધુ એકજ જાતના ટાઈપમા અને ચાલુ મેટરમાજ લીધેલુ હોવાથી વાચનાર ગોટાળામા પડી જાય તેવુ છે, તેથી સુગમતા થવા ખાતર આ વિવેચનમા તે દરેક ભિન્ન ભિન્ન ટાઈપમા લેવરાવ્યુ છે, આગમના પાઠ ખાસ અલગ મૂકેલા છે અને તેમના અર્થ પણ મૂલ ગાથાના અર્થથી અલગજ બતાવેલા છે વળી સૂત્રના જે જે પાઠ મૂકવામા આવ્યા છે તે કયા અધ્યયનમા અને કયા પૃષ્ઠમા છે તે પણ દર્શાવેલ હોવાથી તે તે વિષયને વિસ્તારથી જોવા ઈચ્છનાર સહેલાઈથી તે તે પાઠ તુરતમા કાઢી શકે તેમ છે જો કે આ વિવેચન સ્વતત્ર જેવુજ તૈયાર કરવામા આવ્યુ છે, પણ તેમા બાલવબોધ કર્તાના આશયને ખાસ લક્ષ્યમા રખાયો છે, અને તેથી આ વિવેચન તૈયાર કરવામા ખરો ઉપકાર તો બાલવબોધકર્તાનોજ છે

મતિમદતાથી મૂલ કર્તા અને બાલવબોધ કર્તાનો આશય ન સમજવાથી આગમ વિરૂદ્ધ લખાયુ હોય, આગમના જે જે પાઠ આપ્યા છે તેઓનો અર્થ જિનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ લખાઇ ગયો હોય, પ્રૂફને કાળજીથી વાચવા છતા નજર ચૂકથી અશુદ્ધિ રહી ગઇ હોય અને પ્રેસના દોષથી માત્રાઓ ઉડી ગઈ હોય, અથવા અક્ષરો ઉલટ–પલટ થઈ ગયા હોય, તેનુ મિથ્યાદુષ્કૃત ચાચુ છુ

પાલીતાણા. સં. ૧૯૮૯ અસાડ સુદી ૧૦ સોમવાર.

લી. વિવેચન કર્તા–
સલોત અમૃતલાલ અમરચંદ.

વિષયાનુક્રમણિકા

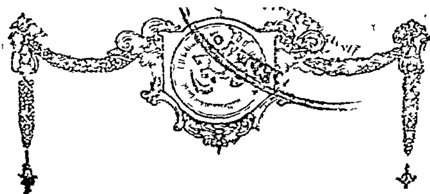
ઢાળ ત્રીજી.

ઢાળ ચોથી.

ઢાળ પાંચમી

ઢાળ છઠ્ઠી

કલશ.

ॐ नमोऽर्हद्भ्यः । ऐँ नमः ।

श्रीमद् यशोविजयजी उपाध्याय विरचित–

वीरस्तुतिरूप हुंडीनुं स्तवन.

अर्थ तथा विवेचन सह.

પ્રથમ અર્થકર્તા ઇષ્ટદેવને નમસ્કારરૂપ મંગલાચરણ કરે છે–

प्रणम्य श्रीमहावीरं, शङ्कर शिवसौख्यदम् ।
धीरं वीर प्रकुर्वेऽह, श्रीवीरस्तववार्तिकम् ॥ १ ॥

શાંતિને કરનારા, શિવસુખ આપનારા, ધૈર્યવંત, રાગ–દ્વેષાદિ આંતરિક શત્રુઓનો નાશ કરનાર એવા ચોવીશમા તીર્થંકર શ્રીમહાવીર પ્રભુને નમસ્કાર કરીને શ્રીમહાવીર પ્રભુના સ્તવનનો અર્થ કરું છું.

પ્રત્યેક શાસ્ત્રના આરંભમાં શિષ્ટપુરુષો વિઘ્નોના વિનાશરૂપ કલ્યાણની ઇચ્છાથી મંગલાચરણ કરે છે. જો કે ગ્રંથકારે કાય અને મનથી પણ કરેલો નમસ્કાર સકલ વિઘ્નોનો નાશ કરે, અને તેથી આરંભેલો ગ્રંથ નિર્વિઘ્ને સંપૂર્ણ થાય, તો પણ ગ્રન્થને વાંચનારા તથા સાંભળનારાઓ પણ સકલ વિઘ્નસમૂહના વિનાશ માટે

અભીષ્ટ પૂજનિકની સ્તુતિ કરીનેજ પ્રવૃત્તિ કરે, એ હેતુથી શાસ્ત્રને વાંચનારા તથા સાંભળનારાઓને અભીષ્ટ પૂજનિકની સ્તુતિવિષયક બુદ્ધિ કરવાને માટે ગ્રંથની આદિમાં અભીષ્ટ પૂજનિકની સ્તુતિરૂપ મંગલ કરવું જોઇએ. ગ્રન્થના પઠન-પાઠન માટે વિચક્ષણ અને ડાહ્યા પુરૂષો પ્રવૃત્તિ કરે, એ માટે ગ્રન્થનું અભિધેય એટલે કયા કયા વિષયો ચર્ચવાના છે તે અવશ્ય કહેવું જોઇએ.

વળી પ્રયોજન વિના મંદ પુરૂષ પણ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી, તો પછી બુદ્ધિમાન્ પુરૂષો કેમ પ્રવૃત્તિ કરે ? માટે શાસ્ત્રના આરંભમાં પ્રયોજન પણ બતાવવું જોઇએ. પ્રયોજન બતાવવા છતાં સંબંધ વિનાનું શાસ્ત્ર નકામું છે, કારણ કે, સ્વમતિકલ્પનાથી કલ્પિત શાસ્ત્રમાં ડાહ્યા માણસો પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, માટે પરંપરાએ સર્વજ્ઞમૂલક આ ગ્રંથ છે, એમ જણાવવાને માટે ગ્રંથની આદિમાં ગુરૂપરંપરારૂપ સંબંધ પણ કહેવો જોઇએ. એટલે કે, સર્વજ્ઞપ્રભુએ બતાવેલા પદાર્થો, જે ગુરૂપરંપરાથી ચાલ્યા આવ્યા છે, તેઓનુંજ આ ગ્રંથમાં નિરૂપણ છે, પણ આ ગ્રંથમાં સ્વમતિકલ્પિત એક પણ બાબત નથી, એમ બતાવવું જોઈએ. વળી સંબંધ કહેવા છતાં તેનો અધિકારી બતાવવો આવશ્યક છે, કારણ કે અધિકાર વિનાનો માણસ ગ્રંથનો આરંભ કરે તો તેનો પ્રયાસ નિષ્ફળ થાય છે, માટે ગ્રંથની આદિમાં અધિકારી પણ બતાવવો જોઇએ. ઉપર જણાવેલા કારણોથી ગ્રંથકાર આરંભમાં અભીષ્ટ પૂજનિકને નમસ્કારરૂપ મંગલાચરણ કરીને; અભિધેય, પ્રયોજન, સંબંધ અને અધિકારી, એ ચારે અનુબંધો સૂચવે છે—

ढाळ पहेली.

—०—

भविका सिद्धचक्र पद वंदो, ए देशी ॥

प्रणमी श्रीगुरुना पयपंकज। थुणशुं वीर जिणंद॥
ठवणनिक्षेप प्रमाण पंचांगी। परखी लहुं आणंद रे॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए।
तुज शासन नय शुद्ध प्ररूपण। गुणथी शिवसुख लहीएरे॥
जिनजी, तुज आणा० ॥ १ ॥

જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ લક્ષ્મી યુક્ત એવા ગુરૂ-મહારાજના ચરણકમલને નમસ્કાર કરીને શ્રી મહાવીર જિનેન્દ્રનું સ્તવન કરશુ. હે પ્રભો ! સૂત્ર, નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ટીકા અને ચૂર્ણિ એ પંચાંગીના પ્રમાણથી સ્થાપના નિક્ષેપાની પરીક્ષા કરી હું આનંદ પામુ છુ હે જિનેન્દ્ર ! તમારી આજ્ઞાને મસ્તકે ચડાવીએ છીએ હે ભગવન્ ! તમારી આજ્ઞાની નીતિને શુદ્ધ પ્રરૂપવા-રૂપ ગુણથી મોક્ષસુખ મેળવીએ

અહીં "જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ લક્ષ્મી યુક્ત એવા ગુરૂ મહારાજના ચરણ કમલને નમસ્કાર કરીને" એ વાક્યથી ગ્રન્થકારે અભીષ્ટ પૂજનિકની સ્તુતિરૂપ મંગલ કર્યું

"શ્રીમહાવીર પ્રભુનું સ્તવન કરશું" એ વાકયથી, અને "પંચાંગીના પ્રમાણથી સ્થાપના નિક્ષેપાની પરીક્ષા કરીને હું આનંદ પામુ છુ" એ વાક્યથી અભિધેય એટલે આ ગ્રન્થમાં શું વિષય ચર્ચાવાનો છે તે બતાવ્યુ. એટલે કે-સ્થાનકવાસીઓ

જિનેન્દ્રની પ્રતિમાને માનતા નથી, તે પ્રતિમાની સિદ્ધિને માટે શ્રીમહાવીર પ્રભુના સ્તવનં ગર્ભિત સ્થાપના નિક્ષેપાની સિદ્ધિ કરવી એજ આ ગ્રન્થનો ઉદ્દેશ છે.

પ્રયોજન બે પ્રકારનાં હોય છે—ગ્રન્થના બનાવનારનું પ્રયોજન, અને ગ્રન્થના શ્રોતા અથવા વાંચનારાઓનું પ્રયોજન. તે બન્ને પ્રયોજનના બબ્બે ભેદ છે—અનંતર પ્રયોજન અને પરંપરા પ્રયોજન. ગ્રન્થકારને ગ્રન્થ બનાવવાનું અનંતર પ્રયોજન એ છે કે—પંચાંગીના પ્રમાણથી જિનેન્દ્રપ્રતિમાની સિદ્ધિ કરી, શુદ્ધ પ્રરૂપણાથી પ્રાણીઓના અજ્ઞાનને દૂર કરી, પ્રાણીઓ ઉપર ઉપકાર કરવો. તે અનંતર પ્રયોજન ગ્રંથકારે "આનંદ પામું" એ પદથી સૂચવ્યું. કારણ કે—ગ્રંથ કરવાથી પરોપકાર થયો, અને તેથી પોતાને આનંદ થયો. ગ્રંથકારને પરંપરા પ્રયોજન મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ છે, કારણ કે—પ્રાણીઓ ઉપર ઉપકાર કરવાને પ્રવર્તેલો પુરૂષ ક્રમે ક્રમે આત્માના શુભ અધ્યવસાય વધતાં સ્વર્ગપ્રાપ્ત્યાદિ પરંપરાએ મોક્ષને અવશ્ય મેળવે છે. ગ્રંથના શ્રોતાઓ અથવા વાંચનારાઓને અનંતર પ્રયોજન એ છે કે—આ ગ્રંથથી સ્થાપનાનિક્ષેપાની સિદ્ધિ જાણવી. તેઓને પરંપરા પ્રયોજન મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ છે; કારણ કે—તેઓ આ ગ્રંથ વાંચી સ્થાપનાનિક્ષેપાને યોગ્ય જાણી, જિનેન્દ્રની પ્રતિમાને જિનેન્દ્ર તુલ્ય માની, તે ઉપર પોતાનો ભક્ત્યુલ્લાસ દિવસે દિવસે વધારશે, અને પ્રતિદિન ભક્તિમાં તલ્લીન રહી સંસારથી વૈરાગ્ય પામે, અને તેથી અનંત સુખ સ્વરૂપ મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ માટે નિરંતર પ્રયાસ કરે. ક્રમે ક્રમે આત્માના શુભ પરિણામ વધતાં પરંપરાએ મોક્ષ પામે.

સંબંધ બે પ્રકારનો છે, ઉપાય–ઉપેય સંબંધ, અને ગુરૂપરંપરા સંબંધ સ્થાપના નિક્ષેપાની સિદ્ધિ માટે આ ગ્રંથ ઉપાય છે, અને આ ગ્રંથમાં પ્રરૂપેલ સ્થાપનાનિક્ષેપાનુ જ્ઞાન તથા મોક્ષ ઉપેય છે, એટલે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે ગુરૂપરંપરા સંબંધ આવી રીતે સમજવો–ભગવાન્ શ્રીમન્મહાવીરે પર્ષદામાં સ્થાપનાનિક્ષેપો અર્થથી જણાવ્યો તે સ્થાપનાનિક્ષેપાને ગણધર શ્રીસુધર્માસ્વામીએ સૂત્રથી ગુંથ્યો તે સ્થાપનાનિક્ષેપો ભિન્ન ભિન્ન આચાર્યો દ્વારા પોતપોતાના ગ્રંથોમા વિસ્તારથી રચાતો અને ભવ્ય પ્રાણીઓને ઉપદેશાતો આધુનિક કાળ સુધી ચાલ્યો આવે છે તે સ્થાપનાનિક્ષેપાને આધુનિક સમયના મંદ બુદ્ધિવાળાઓને બોધ થવા માટે હુ (યશોવિજય ઉપાધ્યાય) પ્રરૂપુ છું આ પ્રમાણે આ શાસ્ત્ર અર્થને આશ્રીને સર્વજ્ઞમૂલક છે, પણ હુ કાંઇ સ્વમતિ કલ્પિત નવું રચતો નથી માટે નિર્મળ બુદ્ધિવાળા શ્રદ્ધાવાન્ ભવ્ય પ્રાણીઓને આ શાસ્ત્ર ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે આ પ્રમાણે ગુરૂપરંપરા સંબંધ સમજવો

આ ગ્રંથમાં સ્થાપનાનિક્ષેપાની સિદ્ધિ કરી છે, તેથી સ્થાપનાનિક્ષેપાનુ જ્ઞાન કરવાની ઈચ્છાવાળા આ ગ્રંથના અધિકારી છે. સ્થાનકવાસીઓ મુગ્ધ લોકોને ભોળવી સમજાવે છે કે–"દયા એ ધર્મ કે હિંસા એ ધર્મ ? પ્રતિમા દેરાસર વિગેરે કરાવવામા આરંભ સમારંભને લીધે હિંસા થવાથી પાપ થાય છે, માટે તે ન કરવુ જોઈએ" પણ તેઓ સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચાર કરતા નથી કે–જિનમંદિર જિનપ્રતિમા વિગેરે દેખવાથી ભવ્ય પ્રાણીઓને ગુણનો અનુરાગ થાય છે, ગુણનો અનુરાગ થવાથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. આર્હંત પ્રતિમાની પૂજા અને સત્કાર દેખી મન

પ્રસન્ન થાય છે, ક્રમે ક્રમે સંસારની આસક્તિ ઓછી થઇ સંસારથી વૈરાગ્ય પામી ચારિત્ર મેળવે છે, અને ક્રમે મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી થાય છે. થોડા સાવદ્યથી પણ પુણ્ય કેટલું વધે છે ! ભવ્ય પ્રાણીઓને ભાવોલ્લાસનું તે સાધન છે, અને તેથીજ પ્રભુની આજ્ઞા છે કે—સ્થાપનાનિક્ષેપો માન્ય છે. આ પ્રમાણે સ્થાનકવાસી-ઓને ઉત્તર આપવાને—"હે ભગવન્ ! તમારી આજ્ઞાને મસ્તકે વ-હીએ છીએ—તમારી આજ્ઞા એજ પ્રમાણ છે, તેને અમે શિરોવંદ-નીય માનીએ છીએ" એ વાક્ય કહ્યું છે. સ્થાનકવાસીઓને પૂછવું જોઇએ કે—દયા એ ધર્મ કે આજ્ઞા એ ધર્મ ? પ્રભુની આજ્ઞાનો લોપ કરવો એ મહા પાપ છે, એમ જણાવવાને પ્રભુની આજ્ઞાને શિરોવંદનીય કહી છે. હાંસલ ટોટાનો વિચાર કર્યા વિના "દયા દયા" પોકાર્યા કરવું એ વિચારકનું કર્ત્તવ્ય નથી. આપણી ફરજ છે કે—પ્રભુએ કઇ અપેક્ષાએ શું ફરમાવ્યું છે તે વિચારવું.

ગ્રંથકાર શ્રીમહાવીર જિનેંદ્રનું સ્તવન કરવાનો આરંભ કરે છે, તેથી "શ્રીમહાવીર જિનેંદ્રનું સ્તવન કરૂં છું." એ પ્રમાણે વર્તમાન કાળનો પ્રયોગ કરવો જોઇએ. છતાં "શ્રીમહાવીર જિનેંદ્રનું સ્તવન કરશું." એ પ્રમાણે ભવિષ્ય કાળનો પ્રયોગ કેમ કર્યો ? એવી શંકા ઉદ્દ્ભવવી સ્વાભાવિક છે. તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—"જિનેંદ્ર શ્રીમહાવીરનું યથાર્થ સ્તવન મોટા મોટા યોગીઓ પણ કરવાને અસમર્થ છે, તો પછી મારી તે શી ગુંજાશ ? કારણ કે—પ્રભુના યથાર્થ ગુણોને વિચારમાં લાવી વાણીમાં લાવવા એ કાંઇ જેવી તેવી વાત નથી, છતાં સ્તવન કરવામાં મારી અડગ શ્રદ્ધા એજ અસાધારણ કારણ છે" એમ માનતા છતા ગ્રંથકાર ભવિષ્ય કાળનો પ્રયોગ કરી સૂચવે છે કે—"શ્રીમહાવીર

પ્રભુનુ સ્તવન કરવાનો યત્ન કરવો એજ મારે આધીન છે, પણ ભગવાનના ગુણોનુ યથાર્થ સ્તવન કરવામાં ફત્તેહ મેળવવી એ મારે આધીન નથી " એમ સૂચવવાને ભવિષ્યકાળનો પ્રયોગ કર્યો છે ॥ ૧ ॥

સ્થાપનનિક્ષેપાની સિદ્ધિ કરવા માટે સિદ્ધાંતની શાખ દેખાડવી જોઇએ સ્થાનકવાસીઓ જિનેદ્રની પ્રતિમા માનતા નથી આ ગ્રન્થનો મુખ્ય ઉદ્દેશ પ્રતિમાની સિદ્ધિ છે જો સ્થાપના-નિક્ષેપાની સિદ્ધિ થાય તોજ પ્રતિમાની સિદ્ધિ થાય સ્થાનક-વાસીઓ બત્રીશજ* સૂત્ર માને છે તેઓ કહે છે કે–"બત્રીશ સૂત્રને આધારે સ્થાપનાનિક્ષેપાની સિદ્ધિ થઇ શકતી નથી " પ્રખરબુદ્ધિ ગ્રંથકાર તેજ કહેવાય કે જે–સામાપક્ષે માન્ય કરેલા ગ્રંથોને આધારે પણ પોતાનો પક્ષ કબૂલ કરાવે અને તેથીજ ગ્રંથકાર સ્થાનકવાસીઓએ માનેલા બત્રીશ સૂત્રોને આધારેજ પ્રતિમાની સિદ્ધિ કરી બતાવી આપે છે કે–તમોએ માનેલા સૂત્રોમાં પણ સ્થાપનાનિક્ષેપાને માન્ય રાખ્યો છે. આ પ્રમાણે સ્થાપના-નિક્ષેપાની સિદ્ધિ કરવા માટે તેઓએ માન્ય કરેલા સૂત્રોની શાખ દેખાડે છે

બત્રીશ સૂત્રોમાં અનુયોગદ્વાર અને સ્થાનાગસૂત્ર પણ છે, તે બન્ને સૂત્રની શાખ દેખાડતા ગ્રંથકાર સ્થાપનાનિક્ષેપાની સિદ્ધિ કરે છે—

* અગીયાર અંગ, બાર ઉપાંગ, નંદીસૂત્ર, અનુયોગદ્વારસૂત્ર, દશ-વૈકાલિકસૂત્ર, ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર, નિશીથસૂત્ર, બૃહત્કલ્પસૂત્ર, વ્યવ-હારસૂત્ર, દશાશ્રુતસ્કંધ, અને આવશ્યક, એ બત્રીશસૂત્ર સ્થાનક વાસીઓ માને છે.

श्रीअनुयोगदुवारे भाष्या। चार निक्षेपा सार॥
चार सत्य दश सत्या भाष्या। ठाणांगे निरधार रे॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥२॥

શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં ચાર નિક્ષેપા સાર એટલે પ્રધાનપણે કહ્યા છે. વળી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં પણ ચાર પ્રકારના સત્ય અને દસ પ્રકારના સત્ય નિશ્ચયપણે કહ્યા છે.

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં ચાર નિક્ષેપા પ્રધાનપણે કહ્યા છે, એટલે–નિક્ષેપા તો ઘણા થઇ શકે છે, પણ જો વધારે નિક્ષેપાનું જ્ઞાન ન હોય તો પણ ચાર નિક્ષેપા તો અવશ્ય કરવા. શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં કહ્યું છે કે–

जत्थ[1] य जं जाणेज्जा, निक्खेवं निक्खिवे निरवसेसं।
जत्थवि य न जाणेज्जा, चउक्कगं निक्खिवे तत्थ." ॥ १ ॥

" જીવ વિગેરે જે વસ્તુમાં જે નિક્ષેપાને જાણે તે વસ્તુમાં તે સમગ્ર નિક્ષેપાનું નિરૂપણ કરવું જોઇએ. પણ જે વસ્તુમાં નિક્ષેપાના સમગ્ર ભેદનું જ્ઞાન ન હોય તે વસ્તુમાં પણ નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચાર નિક્ષેપાનું તો નિરૂપણ કરવું. તાત્પર્ય કે–જે વસ્તુમાં નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ વિગેરે નિક્ષેપાનું જ્ઞાન હોય ત્યાં તે સર્વ નિક્ષેપાથી વસ્તુનું પ્રરૂપણ કરવું. પણ જ્યાં સર્વ ભેદનું જ્ઞાન ન હોય ત્યાં પણ નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચાર નિક્ષેપાથી તો અવશ્ય વસ્તુનું ચિંતવન કરવું, કારણ કે–એ ચાર નિક્ષેપા સર્વ વ્યાપક છે; જગતમાં એવી કોઇ પણ વસ્તુ નથી કે જેમાં નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ નિક્ષેપા ન હોય."

૧ જુઓ અનુયોગદ્વાર સૂત્ર (આગમોદય સમિતિ) પાનું દસમું.

વળી સ્થાપનાનિક્ષેપાની સિદ્ધિ માટે સ્થાનાગસૂત્રની શાખ આપે છે સ્થાનાંગસૂત્રમાં ચોથે સ્થાનકે ચાર પ્રકારના સત્ય કહ્યા છે—

"*चउव्विहे सच्चे पण्णत्ते, त जहा—णामसच्चे ठवणसच्चे दव्वसच्चे भावसच्चे"।

"ચાર પ્રકારના સત્ય પ્રરૂપ્યા છે, તે જેવી રીતે—સત્ય એવું કોઇનુ નામ હોય તે નામસત્ય, સત્યની સ્થાપના કરી હોય તે સ્થાપનાસત્ય, ઉપયોગરહિત પ્રાણીનુ સત્ય તે દ્રવ્યસત્ય, અને ઉપયોગવાળા પ્રાણીનુ સત્ય તે ભાવસત્ય"

આમા સ્થાપનાસત્યને પણ માન્ય રાખ્યુ છે વળી સ્થાપનાની સિદ્ધિને માટે સ્થાનાંગસૂત્રની બીજી શાખ આપે છે. સ્થાનાગસૂત્રમા દસમે સ્થાનકે કહ્યુ છે કે—

"†दसविहे सच्चे पण्णत्ते, तं जहा—
[1]जणवय [2]सम्मय [3]ठवणा, [4]नामे [5]रूवे [6]पडुच्चसच्चे य।
[7]ववहार [8]भाव [9]जोगे, दसमे [10]ओवम्मसच्चे य" ॥१॥

"સત્ એટલે પ્રાણીઓ પદાર્થો અથવા મુનિઓ, તેઓને હિતકર તે સત્ય સત્ય દસ પ્રકારનુ પ્રરૂપ્યુ છે તે જેવી રીતે—જે દેશને વિષે જે શબ્દ જે અર્થમા રૂઢ થયેલો હોય તે શબ્દ બીજા દેશમાં પણ તેજ અર્થમા વાપરવામાં આવે તો તે જનપદસત્ય કહેવાય. જેમ કોકણ દેશમા દૂધને પિચ્ચ કહે છે, પાણીને ઉદક કહે છે, તે શબ્દ બીજા દેશમા પણ કોઈ વાપરે તો તે જનપદસત્ય કહેવાય ૧

*જુઓ સ્થાનાગસૂત્ર, (આગમોદય સમિતિ) ચતુર્થ સ્થાનક, દ્વિતીયઉદ્દેશ, સૂત્ર ૩૦૮ મુ, પત્ર ૨૩૩ મુ. †જુઓ સ્થાનાગસૂત્ર, દસમુ સ્થાનક, તૃતીયઉદ્દેશ, સૂત્ર ૭૪૧ મુ, પત્ર ૪૮૯ મુ.

"કુમુદ[1] વિગેરે પણ પંક એટલે કીચ્ચડમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ આબાલ-ગોપાલ દરેક મનુષ્યોએ [2]અરવિંદનેજ પંકજ શબ્દથી સમ્મત ગણ્યું છે. તેથી પંકજ શબ્દ અરવિંદમાં-જ વપરાય, કુમુદ વિગેરેમાં ન વપરાય, તે સમ્મતસત્ય કહેવાય. પંકજ શબ્દને કુમુદ અર્થમાં વાપરીએ તો અસત્ય કહેવાય, કારણ કે-તે અર્થમાં પંકજ શબ્દ અસમ્મત છે. ૨

"પાષાણ વિગેરેથી બનાવેલી તીર્થંકરાદિની પ્રતિમાની તીર્થં-કરાદિપણાની બુદ્ધિથી સ્થાપના કરેલી હોય, તે વિષયમાં જે સત્ય, તે સ્થાપનાસત્ય કહેવાય. જેમ જિનેન્દ્રની પ્રતિમા હોય તે જિનેન્દ્ર નથી, છતાં 'આ જિનેન્દ્ર પ્રભુ છે' એવી બુદ્ધિ થાય છે. આચાર્યની પ્રતિમા હોય તે આચાર્ય નથી, છતાં 'આ આ-ચાર્ય છે' એવી બુદ્ધિ થાય છે, તે સ્થાપનાસત્ય સમજવું. ૩

"નામ પ્રમાણે ગુણ ન હોય, છતાં તેને તે નામથી બોલા-વાય છે, તે નામસત્ય. જેમ કુલવર્ધન કોઇનું નામ હોય, તે ભલે કુલની વૃદ્ધિ કરનારો ન હોય, છતાં તેને કુલવર્ધન નામથીજ બોલાવાય છે. ધનવર્ધન કોઇનું નામ હોય, તે ભલે દરિદ્ર હોય, છતાં તેને ધનવર્ધન નામથી બોલાવાય છે. શાંતિલાલ કોઇનું નામ હોય, તે ભલે ક્રોધી હોય, છતાં તેને શાંતિલાલ નામથીજ બોલાવાય છે, તે નામસત્ય સમજવું. ૪

"કોઈ ગુણ રહિત હોય, છતાં નિશાનીમાત્રથી તેને તે રૂપે ઓળખીએ તે રૂપસત્ય. જેમ કોઇ સાધુ કપટી હોય, વ્રત-પચ્ચક્ખાણ ન કરતો હોય, સાધુના ગુણથી ભ્રષ્ટ હોય, છતાં

૧ રાત્રે ચંદ્રમાની ચાંદનીથી ખીલતું. ૨ દિવસે-સૂર્યના કિરણોથી ખીલતું કમળ.

સાધુનાં ચિહ્ન ધારણ કરેલ હોય તો તેને સાધુ કહેવાય છે, તે રૂપસત્ય સમજવું. ૫

"બીજી વસ્તુ આશ્રીને જે સત્ય તે પ્રતીત્યસત્ય કહેવાય. જેમ અનામિકા આગળીને 'મોટી' કહીએ તો તે સાચુ છે કારણ કે–તે છેલ્લી આગળીની અપેક્ષાએ મોટી છે. વળી એજ આગળીને 'નાની' કહીએ તો તે પણ સાચુ છે, કારણ કે, તે વચલી આગળીની અપેક્ષાએ નાની છે ૬

"વ્યવહારથી જે સત્ય તે વ્યવહારસત્ય કહેવાય જેમ ડુંગર ઉપર ઉગેલુ ઘાસ બળી રહ્યુ હોય, છતા 'ડુંગર બળે છે' એમ બોલાય છે ઘડામાં ભરેલુ પાણી ઝરતું હોય, છતાં 'ઘડો ઝરે છે' એમ લોકવ્યવહારમાં બોલાય છે, તે વ્યવહારસત્ય સમજવુ ૭

"વર્ણાદિ ભાવ આશ્રીને જે સત્ય તે ભાવસત્ય જેમ બગલો સફેદ છે, ભમરો કાળો છે જો કે બગલામા તથા ભમરામા બીજા પણ વર્ણ છે, છતાં સફેદ અને કાળા વર્ણની અધિકતા હોવાથી 'બગલો સફેદ છે, ભમરો કાળો છે' એ પ્રમાણે બોલાય છે, તે ભાવસત્ય સમજવુ ૮

"કોઇ પદાર્થના યોગથી એટલે સબધથી જે સત્ય તે યોગસત્ય કહેવાય જેમ દડના યોગથી દડી કહેવાય, છત્રના યોગથી છત્રી કહેવાય ૯

"ઉપમાવડે જે સત્ય તે ઉપમાસત્ય કહેવાય જેમ વિશાળ સરોવરને 'આ સરોવર દરિયો છે' સિહ જેવા શૂરવીરને 'આ સિહ છે' એ પ્રમાણે બોલાય છે, તે ઉપમાસત્ય સમજવું ૧૦"

અહી ગ્રથકારને કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે–સ્થાનકવા-

રીઓએ પણ માન્ય કરેલ અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં તથા સ્થાનાંગ-સૂત્રમાં ઉપર બતાવ્યા મુજબ સ્થાપનાનિક્ષેપો માનેલો છે, અને તેથી જિનેન્દ્રની પ્રતિમા માનવી જોઈએ. ॥ ૨ ॥

ઉપરની ગાથામાં સ્થાપના સાચી છે એમ સામાન્ય પ્રકારે કહ્યું. હવે વીતરાગ ચારે નિક્ષેપે સાચા છે તે દેખાડે છે—

जास ध्यान क्रियामांहि आवे। तेह सत्य करी जाणुं॥
श्रीआवश्यक सूत्र प्रमाणे। विगते तेह वखाणुं रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए॥३॥

જે વીતરાગ જિનેન્દ્રનું ધ્યાન આવશ્યકની ક્રિયામાં આવે તેને હું સાચું કરીને માનું છું. કારણ કે, આવશ્યકની કરણી ચારિત્રીયાની છે, માટે તે જે ક્રિયામાં બોલે તે સાચું બોલે તોજ ચારિત્ર રહે, અન્યથા ચારિત્ર વિરાધે. ભાષાસત્ય સાચું બોલતાં થાય છે તે વિચારવું જોઈએ. હવે શ્રીઆવશ્યક સૂત્રના પ્રમાણથી વિગતે એટલે વિસ્તારથી તે નામાદિક નિક્ષેપા સત્ય છે એમ બતાવું છું. ॥ ૩ ॥

चोवीशत्थयमांहि निक्षेपा। नाम द्रव्य दोय भावुं॥
काउसग्ग आलावे ठवणा। भाव ते सघले लावुं रे॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥४॥

ચોવીશત્થય એટલે ચોવીશ જિનની સ્તવનામાં નામ-નિક્ષેપાથી અને દ્રવ્યનિક્ષેપાથી નામજિનની અને દ્રવ્યજિનની ભાવના ભાવું છું. કાઉસગ્ગ આલાવામાં સ્થાપનાનિક્ષેપાથી સ્થાપનાજિનની ભાવના ભાવું છું. અને સમગ્ર આવશ્યકમાં ભાવનિક્ષેપાથી ભાવજિનની ભાવના લાવું છું.

चोवीश जिननी स्तवना एटले लोगस्स उज्जोअगरे ए सूत्र उच्चारतां श्रीऋषभदेव विगेरे चोवीश तीर्थंकरनां नाम प्रगटपणे आवे छे ते नामनिक्षेपो जाणवो

चोवीश जिननी स्तवनामां द्रव्यनिक्षेपो एवी रीते छे- ऋषभदेवादि तीर्थंकरना वारामा जे काळे जे तीर्थंकर विचरता ते भावतीर्थंकर जाणवा, पण जे बीजा त्रेवीश तीर्थंकर वंदाणा ते द्रव्यनिक्षेपे वंदाणा अनुयोगद्वारसूत्रमा कह्यु छे के-

"[१]भूतस्य भाविनो वा, भावस्य हि कारणं तु यल्लोके।
तद् द्रव्यं तत्त्वज्ञैः, सचेतना-ऽचेतनं कथितम्" ॥ १ ॥

" तत्त्वज्ञ पुरुषोए सचेतन अथवा अचेतन ते द्रव्य कह्यु छे के जे-जगत्मा भूतकालीन अथवा भविष्यकालीन पर्यायनुं कारण होय तात्पर्य के, जे प्राणी पहेला स्वर्गमां इन्द्रपणे थइने हालमां मनुष्यपणे परिणम्यो होय, ते भूतकालीन इन्द्र-पर्यायनु कारण होवाथी अत्यारे पण इन्द्र कहेवाय छे जेम कोइ पहेला राजानो मंत्री थयेलो होय, पण हालमां ते पदवीथी भ्रष्ट थयो होय, छता तेने मंत्री शब्दथी बोलावाय छे एवी रीते कोइ प्राणी इन्द्रपणे उत्पन्न थशे, ते भविष्यकालीन इन्द्रपर्यायनुं कारण होवाथी अत्यारे पण इन्द्र कहेवाय छे जेम अत्यारे युवराज होय, भविष्यकालमा राजा थवानो होय, तेने राजा शब्दथी बोलावाय छे आ सचेतननु उदाहरण आप्यु एवी रीते काष्ठ विगेरे अचेतननु पण द्रव्यपणुं पोतानी मेळे भावी लेवु."

जो के—

१ जुओ अनुयोगद्वारसूत्र (आगमोदय समिति) पत्र १४ मुं.

"[१]जे अ अईआ सिद्धा, जे अ भविस्संतणागए काले।
संपइ अ वट्टमाणा, सव्वे तिविहेण वंदामि" ॥ १ ॥

" જેઓ અતીતકાળે સિદ્ધ થયા, જેઓ ભવિષ્યકાળે સિદ્ધ થશે, અને વર્તમાન કાળે વિદ્યમાન એવા સર્વ (દ્રવ્યજિનો) ને હું ત્રિવિધે વંદન કરૂં છું."

આ ગાથામાં પણ જિનેન્દ્રોને દ્રવ્યનિક્ષેપે વંદન કર્યું છે, પણ એ ગાથા સ્થાનકવાસીઓ માનતા નહીં હોવાથી ગ્રન્થકારે દ્રવ્યનિક્ષેપાનું ઉદાહરણ ઉપર બતાવ્યા મુજબ ચોવીશ સ્તવનામાંજ આપ્યું છે.

કાઉસગ્ગ આલાવે એટલે–"अरिहंतचेइयाणं करेमि काउसग्गं, वंदणवत्तियाए, पूअणवत्तियाए–અરિહંતની પ્રતિમાને વંદન નિમિત્તે, પૂજન નિમિત્તે હું કાઉસગ્ગ કરૂં છું." આ આલાવામાં પ્રતિમાને વંદન નિમિત્તે તથા પૂજન નિમિત્તે કાઉસગ્ગ કર્યો છે, તેથી સ્થાપનાનિક્ષેપો આવ્યો. કારણકે, પ્રતિમા સ્થાપના છે.

અહીં જો સ્થાનકવાસીઓ કહે કે, અમે अरिहंतचेइयाणंનો પાઠ માન્ય કરતા નથી, તો તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે–अरिहंतचेइयाणं એ કાઉસગ્ગ આલાવો છે, તે જો તમે નહીં માનો તો પાંચમું કાઉસગ્ગ નામનું આવશ્યક કેમ થશે? વળી આવશ્યકસૂત્રની અંદર પણ એ પાઠ છે, તે કેમ ઓળવાય? છતાં જે તે ઓળવે તેને માથે આજ્ઞાભંગનો દોષ લાગે. જો કે અત્યારે સ્થાનકવાસીઓ अरिहंतचेइयाणंનો પાઠ માનતા નથી, પણ ઉપાધ્યાયજી મહારાજે આ ગાથામાં કાઉસગ્ગ આલાવાને આશ્રીને સ્થાપના નિક્ષેપો સિદ્ધ કરેલો હોવાથી અનુમાન થાય છે કે–

૧ નમુત્થુણં અથવા શક્રસ્તવની દસમી ગાથા.

ઉપાધ્યાયજીના સમયમા સ્થાનકવાસીઓ अरिहंतचेइयाणंનો પાઠ માનતા હોવા જોઇએ જો પૂર્વે ન માનતા હોત તો તેની શાખ આ ગાથામાં કેમ આપે ? આવી રીતે ત્રીજો દ્રવ્યનિક્ષેપો આવશ્યકની ક્રિયામાં આવ્યો.

ચોથો ભાવનિક્ષેપો જે તીર્થંકરના કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ છે, તે તો સર્વત્ર ધ્યાનદ્વારા ક્રિયાસમાપ્તિ યાવત્ હૃદયમાં લાવુ છું ॥૪॥

ઉપરની ગાથામાં ચાર નિક્ષેપા આવશ્યકક્રિયામા દેખાડ્યા હવે સ્થાનકવાસીઓ કદાચ એમ કહે કે—"અમે આવશ્યકને માનનીય ગણીએ છીએ, પણ અત્યારે જે આવશ્યક ઉપલબ્ધ છે તે નહી, ખરૂ આવશ્યક તો મળતુ નથી" તેના ઉત્તરમા જણાવવાનુ કે—"અત્યારે જે આવશ્યક ઉપલબ્ધ છે તે ખરૂ આવશ્યક નથી એ નિર્ણય કેવી રીતે કર્યો ? કેવલીભગવંત વિના એમ કેવી રીતે કહી શકાય કે, ખરૂ આવશ્યક ઉપલબ્ધ નથી ?" કદાચ સ્થાનકવાસીઓ કહે કે—"કેવલી ભગવંતની હયાતી વિના તમોને કોણે કહ્યું કે ઉપલબ્ધ આવશ્યક છે તેજ ખરૂ આવશ્યક છે ?" તેના ઉત્તરમા જણાવવાનુ કે—અમે તો આગળ બતાવેલી ગાથાના પ્રમાણથી ઉપલબ્ધ આવશ્યકને ખરૂ આવશ્યક માનીએ છીએ ગ્રન્થકાર આ બાબત સ્પષ્ટ કરી બતાવે છે—

पुस्तक लिखित सकल जिम आगम । तिम आवश्यक एह ॥
भगवई नंदी साखे सम्मत । तेहमां नहीं संदेह रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥ ५ ॥

જેમ સકલ આગમ પુસ્તકલિખિત છે, તેમ આ આવશ્યક પણ પુસ્તક લિખિત મળે છે વળી અત્યારે જે આવશ્યક ઉપલબ્ધ

છે તે ભગવતીસૂત્ર તથા નંદીસૂત્રની શાખે સંમત છે, એટલે તે બન્ને સૂત્રો આ આવશ્યકનેજ ખરૂં બતાવે છે. માટે અત્યારે ઉપલબ્ધ આવશ્યક છે તે ખરૂંજ છે, તેમાં કાંઇ પણ સંદેહ લાવવો નહીં.

જેમ ભગવતી વિગેરે સર્વ આગમો પુસ્તકલિખિત મળી આવે છે તેમને તમે માનનીય ગણો છો, તેમ આવશ્યક પણ પુસ્તકલિખિત મળી આવે છે, માટે તેને પણ માનનીય ગણવું જોઇએ. આવશ્યકને ભગવતીસૂત્રમાં માન્ય ગણ્યું છે. ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

" तं जहा आवस्सए "

એટલે 'તે જેમ આવશ્યકમાં કહ્યું છે.' વળી નંદીસૂત્રમાં જ્યાં સર્વ સૂત્રના નામ કહ્યા છે ત્યાં આવશ્યકનું નામ પણ પ્રગટ પણે કહ્યું છે. આવી રીતે બન્ને સૂત્રો આવશ્યકને માન્ય ગણતા હોવાથી જેમ અમે આવશ્યકને માન્ય ગણીએ છીએ તેમ તમારે પણ અવશ્ય માન્ય ગણવું જોઈએ. જો માન્ય નહીં ગણો તો ભગવતી અને નંદી એ બન્ને સૂત્રની વિરાધનાનું પાપ વહોરશો; માટે બુદ્ધિમાન્ પુરૂષે આવશ્યકમાં કાંઇ પણ સંદેહ લાવવો ન જોઇએ ॥ ૫ ॥

કદાચ સ્થાનકવાસીઓ કહે કે—આવશ્યક સૂત્ર તો ઘરઘરનું જૂદું છે, એક નથી, તેમને ગ્રન્થકાર શીખામણ આપે છે—

सूत्र आवश्यक जे घरघरनुं । कहेशे ते अज्ञानी ॥
पुस्तक अरथ परंपर आव्युं । माने तेहज ज्ञानी रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥६॥

जे कोइ 'आवश्यकसूत्र घरघरनुं जूदुं छे' एम कहे छे तेमने अज्ञानी समजवा पण पुस्तक अने तेना अर्थ परंपगथी चाल्याज आवे छे एम जे माने तेमने ज्ञानी समजवा

जे पुस्तक अने तेना अर्थ ज्ञानीओनी परंपगए चाल्या आवे छे ते अवश्य मानवा जोइए, कारण के, पुस्तक अने तेना अर्थ मोजुद होवा छतां तेने अमान्य केम गणाय ? अनुयोग-द्वार सूत्रमा कह्युं छे के—

"१नोआगमओ दव्वसुय जं पत्तय-पोत्थयलिहिय "

" नोआगमथी द्रव्यश्रुत ते कहेवाय के जे पुस्तक—पानामां लखेलुं छे. "

आवी रीते आवश्यक पुस्तक जेम परंपगए चाल्युं आवे छे, तेम तेनो छ आवश्यकरूप अर्थ पण परंपगए चाल्यो आवे छे. आगम त्रण प्रकारना कह्या छे—

" सुत्तागमे, अत्थागमे, तदुभयागमे. "

एटले सूत्रआगम, अर्थआगम अने सूत्र-अर्थ आगम त्रणी जे परंपगए अविच्छिन्न चाल्यु आवे ते मानवु ज जोइए एमां पण त्रण प्रकारना आगम कह्या छे—

"अत्तागमे, अनतरागमे, परंपरागमे. "

"आत्मागम एटले पोतानी मेळे जाणवु , अन तगगम एटले गुरुमहाराज विगेरे जे अन तर ज्ञान आपनार होय तेमनी पासेथी जाणवुं, तथा पर परागम एटले जे पर पगए चाल्युं आवतु होय ते पर पगथी जाणवु " आवश्यकसूत्रनो अर्थ पर-

१ जुओ अनुयोगद्वारसूत्र पत्र ३४ मुं

પરાથી ચાલ્યો આવે છે, તેને ન માને તે ઉપરના પાઠની વિરાધના કરે છે. જે આગમોના પાઠ ઓળવે—માન્ય ન રાખે તે અજ્ઞાની કહેવાય, અને જે માન્ય રાખે તેજ જ્ઞાની કહેવાય. ॥ ૬ ॥

જેઓ એકલા ભાવનિક્ષેપાનેજ વંદનીય ગણે છે, દ્રવ્ય અને સ્થાપનાનિક્ષેપાને વંદનીય માનતા નથી, તેમને દ્રવ્ય અને સ્થાપનાનિક્ષેપો પણ વાંદવા યોગ્ય છે તે બતાવે છે—

बंभी लिपी श्रीगणधरदेवे । प्रणमी भगवई आदे ॥
ज्ञान तणी ते ठवणा अथवा । द्रव्यश्रुत अविवादे रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥७॥

શ્રીગણધર પ્રભુએ ભગવતીસૂત્રના પ્રારંભમાં બ્રાહ્મી લિપીને નમસ્કાર કર્યો છે. બ્રાહ્મી લિપી એ અક્ષરની સ્થાપના છે, વળી તે દ્રવ્યશ્રુત છે એમાં પણ વિવાદ નથી.

ગણધર પ્રભુ શ્રીસુધર્માસ્વામીએ ભગવતીસૂત્રની રચના કરતાં પ્રારંભમાંજ—

"[1]णमो बंभीए लिवीए"

"બ્રાહ્મી લિપીને નમસ્કાર હો " એ પ્રમાણે બ્રાહ્મી લિપીને નમસ્કાર કર્યો છે. લિપી એટલે પુસ્તકાદિમાં લખેલા અક્ષરો. તે લિપી અઢાર પ્રકારની હોવા છતાં ભગવંત શ્રીઋષભદેવે પોતાની બ્રાહ્મી નામની પુત્રીને શીખવેલી હોવાથી તેનું 'બ્રાહ્મી ' એવું નામ પાડ્યું છે. કહ્યું છે કે—

"लेहो[2] लिवीविहाणं, जिणेण बंभीए दाहिणकरेणं"

૧ જુઓ ભગવતીસૂત્ર (આગમોદય સમિતિ) પત્ર પાંચમું.
૨ જુઓ ભગવતીસૂત્રની વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ ટીકા, પત્ર પાંચમું.

"શ્રીઋષભદેવ જિનેન્દ્રે પોતાની પુત્રી બ્રાહ્મીને જમણે હાથે લેખ એટલે લિપીવિધાન શીખવ્યુ "

પુસ્તકાદિમાં લખેલા અક્ષરો એ જ્ઞાનની સ્થાપના છે અનુયોગદ્વારસૂત્રમા કહ્યુ છે કે–

"[1]सब्भावठवणा वा असब्भावठवणा वा आवस्सएत्ति ठवणा ठविज्जइ, से तं ठवणावस्सयं."

"આવશ્યક ક્રિયાવાળા સાધુ સદ્ભાવ સ્થાપના વડે અથવા અસદ્ભાવ સ્થાપના વડે સ્થાપનારૂપ કરાય તે સ્થાપનાવશ્યક" તાત્પર્ય કે–આવશ્યક ક્રિયાવાળા સાધુનો આકાર કાષ્ઠાદિમાં કોતરી જે સ્થાપનારૂપ સ્થપાય તે સ્થાપનાવશ્યક કાષ્ઠાદિમા કોતરેલી જે આકાર વાળી સ્થાપના તે સદ્ભાવસ્થાપના, કારણકે, તેમાં સાધુનો આકાર રહેલો છે અને અક્ષાદિમા જે આકાર રહિત સ્થાપના તે અસદ્ભાવસ્થાપના, કારણ કે, તેમાં સાધુ વિગેરેનો આકાર હોતો નથી આવી રીતે બ્રાહ્મીલિપી પણ જ્ઞાનની સ્થાપના છે

વળી તે બ્રાહ્મીલિપીને દ્રવ્યશ્રુત પણ અવશ્ય માનવું જોઇએ, તેમા કોઈ જાતનો વિવાદ નથી, કારણ કે– શ્રી અનુયોગદ્વારસુત્રના ચોત્રીશમા પાનામાં સ્પષ્ટ કહ્યુ છે કે—

" दव्वसूय ज पत्तय–पोत्थयलिहियं "

"જે પુસ્તક–પાનામા લખાયેલુ છે તે દ્રવ્યશ્રુત છે." તાત્પર્ય કે–ગણધર શ્રીસુધર્માસ્વામીએ પણ જ્ઞાનના સ્થાપનાનિક્ષેપાને તથા દ્રવ્યનિક્ષેપાને વંદન કરેલુ હોવાથી આપણને માનનીય છે, તો પછી શ્રીવીતરાગ પ્રભુનો સ્થાપનાનિક્ષેપો અને દ્રવ્યનિક્ષેપો વદનીય કેમ ન માનવો ? ॥ ૭ ॥

૧ જુઓ અનુયોગદ્વાર સૂત્ર પત્ર ૧૨ મુ.

આ ઠેકાણે કોઇ બ્રાહ્મીલિપીનો અર્થ મરડી સ્વમતિ કલ્પિત બીજો અર્થ કરે છે, તેને ગ્રંથકાર શિખામણ આપે છે—

भेद अढारज बंभी लिपीना । समवायांगे दीठ ॥
शुद्ध अरथ मरडी भवबहुला । भमशे कुमति धीठा रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥८॥

શ્રી સમવાયાંગસૂત્રની અંદર બ્રાહ્મીલિપીના અઢાર ભેદ દેખાડ્યા છે, અને તે બ્રાહ્મીલિપીને શ્રીગણધર પ્રભુએ ભગવતીસૂત્રના પ્રારંભમાં ચોકખી રીતે વંદન કરેલું છે. છતાં જે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા ધૃષ્ટ પુરૂષો તે શુદ્ધ અર્થને મરડી પોતાને મનગમતો બીજો અર્થ કરે છે તેઓ આ દુઃખમય સંસારમાં ઘણા ભવ ભટકશે.

શ્રીસમવાયાંગસૂત્રમાં બ્રાહ્મીલિપીના અઢાર ભેદ આવી રીતે દેખાડ્યા છે—

"बंभीए[1] णं लिवीए अट्ठारसविहे लेखविहाणे पण्णत्ते। तं जहा—बंभी जवणी लियादोसा ऊरिआ खरोट्टिआ खरसाविआ पहाराइया उच्चत्तरिआ अक्खरपुट्ठिया भोगवयता वेणतिया णिण्हइया अंकलिवी गणिअलिवी गंधव्वलिवी भूयलिवी आदंसलिवी माहेसरीलिवी दामिलिवी बोलिंदिलिवी"

"આદીશ્વર પ્રભુની પુત્રી બ્રાહ્મી, અથવા સંસ્કૃત વિગેરે ભેદ યુક્ત જે વાણી તે બ્રાહ્મી, તેને આશ્રીને શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુએ દેખાડેલી જે અક્ષર લખવાની રીતિ તે બ્રાહ્મીલિપી. તે બ્રાહ્મીલિપીને

૧ જુઓ સમવાયાંગસૂત્ર (આગમોદય સમિતિ) સૂત્ર ૧૮ મું, પત્ર ૩૫ મું.

લખવાના ભેદ અઢાર પ્રકારના પ્રરૂપ્યા છે, તે જેવી રીતે બ્રાહ્મી જવની વિગેરે."

આવી રીતે શ્રીસમવાયાંગસૂત્રની સાક્ષીએ પણ બ્રાહ્મીલિપી અક્ષરન્યાસરૂપ સિદ્ધ થાય છે, તેનો બીજો અર્થ કેમ થઈ શકે? છતાં જે ધીઠા અને કુબુદ્ધિ મનુષ્યો ગણધર અને શ્રીતીર્થંકરની પણ આજ્ઞાનો ભંગ નહીં ગણકારતા શુદ્ધ અર્થને મરડી બીજો અર્થ કરે છે તેઓ ઘણો સંસાર રઝળશે, માટે સંસારભીરુ ભવ્યાત્માએ શુદ્ધ અર્થને નહીં મરડવો જોઇએ ॥ ૮ ॥

અલ્પમતિ પુરૂષો બ્રાહ્મીલિપીનો શુદ્ધ અર્થ કેવી રીતે મરડે છે તે બતાવી ગ્રન્થકાર તેઓને ઉત્તર આપે છે—

बंभीलिपी जो तेहनो करता । तो लेखक पण आवे ॥
गुरु आणा विण अरथ करे जे । तेहनो बोल न भावे रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥ ९ ॥

બ્રાહ્મીલિપી શબ્દથી જો બ્રાહ્મીલિપીનો કર્તા લઇએ તો તે બ્રાહ્મીલિપીનો લખવાવાળો પણ આવે ગુરૂમહારાજની આજ્ઞા વિના પોતાને મનમાન્યો જે અર્થ કરે તેનો બોલ સારો લાગતો નથી

સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—"ભગવતીસૂત્રના પ્રારંભમાં ગણધર શ્રીસુધર્માસ્વામીએ 'णमो बंभीए लिवीए' એ પ્રમાણે જે વાક્ય ઉચ્ચાર્યું છે તેનો અર્થ—'બ્રાહ્મીલિપીને નમસ્કાર થાઓ' એ પ્રમાણે કરવાનો નથી, પણ 'બ્રાહ્મીલિપીના કર્તા જે શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુ, તેમને નમસ્કાર થાઓ' એવો અર્થ કરવાનો છે. એટલે કે—શ્રીસુધર્માસ્વામીએ બ્રાહ્મીલિપીને નમસ્કાર કર્યો હોત તો જ્ઞાનનો સ્થાપનાનિક્ષેપો માન્ય થાત, પણ બ્રાહ્મીલિપીના કર્તા જે શ્રીઆ-

દીશ્વર પ્રભુ, તેમને નમસ્કાર કર્યો છે, તેથી તમોએ ઉપરની ગાથામાં કરેલી જ્ઞાનના સ્થાપનાનિક્ષેપાની સિદ્ધિ ઉડી ગઇ. જેમ કોઇ સૂતાર ઘરનાં બારણાં બનાવવા માટે લાકડું લેવા લાતીમાં જતો હતો, ત્યારે તેને કોઇએ પૂછ્યું કે–ભાઈ! શામાટે જાઓ છો ? સૂતારે કહ્યું કે– બારણા લેવા જાઉં છું. આ વાત સૂતારે અશુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ કહી છે. લાકડાને છોલી–ઘડી તૈયાર કર્યા પછી બારણાં કહેવાય, છતાં અશુદ્ધનૈગમનયની અપેક્ષાએ લાકડું લેવા જતાંજ 'બારણાં લેવા જાઉં છું' એમ કહ્યું. તેમ અહીં પણ ગણધર શ્રીસુધર્માસ્વામીએ અશુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ બ્રાહ્મીલિપીને નમસ્કાર કર્યો નથી, પણ તે લિપીના કરનારા શ્રીશ્રીઆદીશ્વર પ્રભુને નમસ્કાર કર્યો છે."

ઉત્તર.

એ તો તમે પણ કબૂલ કરશો કે–અશુદ્ધ નૈગમનય કરતાં શુદ્ધનૈગમનય બલવાન્ છે. એટલે કે, અશુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ જે અર્થ થતો હોય તેના કરતાં શુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ આવતા અર્થનો વધારે અધિકાર છે. અશુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ તમે બ્રાહ્મીલિપીના કર્ત્તા શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુ લીધા. પણ શુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ બ્રાહ્મીલિપીનો લખનારો લહિયો આવશે. તેથી તમારી માન્યતા પ્રમાણે તો લહિઓ વંદનીય બન્યો. કારણ કે શુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ તો જેણે બ્રાહ્મીલિપી લખી છે તે બ્રાહ્મીલિપીનો કર્ત્તા ઠરે છે. જેમ સૂતારે લાકડાને છોલી–ઘડીને બારણું બનાવ્યું હોય તેને શુદ્ધ નૈગમનયની અપેક્ષાએ બારણું કહેવાય છે, તેમ ખાસ બ્રાહ્મીલિપીનો લખનારોજ બ્રાહ્મીલિપીનો કર્તા કહેવાય. જરા સ્થિર બુદ્ધિથી વિચાર કરો કે–

શું ગણધર જેવા સમર્થ યોગી લહિયાને નમસ્કાર કરે ? આ તો બકરૂ કાઢતા ઉટ પેઠા જેવુ થશે, અને અર્થનો અનર્થ થશે. માટે માનવુ જોઇએ કે, ગણધર શ્રીસુધર્માસ્વામીએ ભગવતી સૂત્રના પ્રારંભમાં બ્રાહ્મીલિપીના કર્તા શ્રીઆદીશ્વરપ્રભુને નમસ્કાર કર્યો નથી, પણ ખાસ બ્રાહ્મીલિપીનેજ નમસ્કાર કર્યો છે, અને તેથી જ્ઞાનનો સ્થાપનાનિક્ષેપો માનનીય સ્વીકારવો જોઇએ.

કદાચ કહેશો કે—"બ્રાહ્મીલિપીનો આદિકર્તા લઇએ છીએ, અને તેથી શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુજ આવે છે, કારણ કે, બ્રાહ્મીલિપીના પ્રથમ કર્તા શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુજ છે લહિયો ન આવે, કારણ કે–તે પરંપરાએ કર્તા છે." તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનુ કે—એ અર્થ ઉપચારથી લઇએ તોજ આવે એ યાદ રાખવુ કે કોઇ પણ સ્થળે પ્રયોજન વિના ઉપચાર થતો નથી ભગવતીસૂત્ર જેવા સર્વમાન્ય ગ્રન્થમા પણ પ્રયોજન વિના ઉપચાર લેવાથી સૂત્રદોષ આવે

વળી णमो बंभीए लिवीए એ વાકયથી જો બ્રાહ્મીલિપીના આદિકર્તા શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ લેવાના હોય તો " णमो सिप्पसयस्स—સે કડો શિલ્પને બનાવનાર શ્રીઋષભદેવ પ્રભુને નમસ્કાર હો " એવુ વાક્ય કેમ ન કહ્યુ ? કારણકે—શ્રી સમવાયાંગસૂત્રમા બ્રાહ્મીલિપીને અઢાર પ્રકારની વર્ણવી છે, છતા તે લિપી અહીં ન લેવાની હોત, અને લિપીના કર્તાનેજ લેવાના હોત તો આવુ ભ્રાન્તિજનક વાક્ય શા માટે કહેત ? માટે લિપીના કર્તા નહીં લેતા સાક્ષાત્ લિપીનેજ નમસ્કાર કર્યો છે એમ માન્ય રાખવું જોઇએ

વળી ભગવતીસૂત્રમાં णमो बंभीए लिवीए એ વાકયની પહેલાજ 'णमो अरिहंताणं અરિહંતોને નમસ્કાર હો' એ વાકય

મૂક્યું છે. તો શું અરિહંતોમાં આદીશ્વર પ્રભુ ન આવ્યા ? શા માટે **णमो बंभीए लिवीए** એ વાક્યદ્વારા ભિન્ન દેખાડ્યા ? માટે **णमो अरिहंताणं** એ વાક્યથીજ શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુને પણ નમસ્કાર આવી જતો હોવાથી **णमो बंभीए लिवीए** એ વાક્યનો અર્થ 'બ્રાહ્મીલિપીને નમસ્કાર હો' એ પ્રમાણેજ કરવો જોઈએ.

કદાચ કહેશો કે—"બ્રાહ્મીલિપીની ક્રિયા શ્રીઋષભદેવ પ્રભુએજ બતાવી છે, તે ક્રિયાગુણે પ્રભુ વાંદવા યોગ્ય છે, એવું જણાવવાને ગણધર શ્રીસુધર્માસ્વામીએ **णमो बंभीए लिवीए** એવું વાક્ય અલગ રચ્યું છે." તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે— **णमो अरिहंताणं** એ વાક્યથી અરિહંતોની અંદર શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ પણ આવી જતા હોવાથી તેઓ પણ જ્યારે વંદાયા ત્યારે બ્રાહ્મીલિપી તો અવશ્ય વંદાણીજ. કારણ કે—ક્રિયાનો કર્તા વંદ્ય થયો તો ક્રિયા વંદ્ય થઈજ ગઈ.

માટે ગુરૂ એટલે પરમગુરૂ શ્રીતીર્થંકર દેવ, તેમની આજ્ઞા વિના સ્વમતિ કલ્પિત જે ખોટા અર્થ કરે તેનો બોલ આજ્ઞાબાહ્ય હોવાથી ન ભાવે એટલે ભાવતો નથી—સારો લાગતો નથી. અથવા ગુરૂ એટલે શુદ્ધ પરંપરાએ આવેલા જે ગુરૂમહારાજ, તેમની આજ્ઞાવિના જેમ તેમ બકી નાખનારાઓનો બોલ સારો લાગતો નથી. ॥ ૯ ॥

બ્રાહ્મીલિપી દ્રવ્યશ્રુત હોવાથી વંદના કરવા યોગ્ય છે એમ કહ્યું, તે ઉપર દૃષ્ટાન્ત આપે છે—

जिनवाणी पण द्रव्यश्रुत छे। नंदीसूत्रने लेखे ॥
जिम ते तिम बंभीलिपी नमिय। भाव ते द्रव्य विशेषे रे॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए॥ १० ॥

નંદીસૂત્રમાં જિનેન્દ્રની વાણીને પણ દ્રવ્યશ્રુત કહ્યું છે જેમ તે જિનવાણી દ્રવ્યશ્રુત હોવા છતાં તેને વંદન કરીએ છીએ, તેમ બ્રાહ્મીલિપીને પણ દ્રવ્યશ્રુતપણે વંદનીય માની તેને નમસ્કાર કરીએ ભાવ દ્રવ્યવિશેષે હોય છે—દ્રવ્યને આશ્રીને ભાવ હોય છે, તેથી જેમ ભાવને વંદનીય ગણીએ તેમ દ્રવ્યને પણ વંદનીય ગણવું જોઇએ.

નંદીસૂત્રના ૧૩૯ મા પત્રમાં પ્રત્યક્ષજ્ઞાનના અધિકારમા કેવલજ્ઞાનની પ્રરૂપણા કરતા કહ્યું છે કે—

" केवलनाणेणऽत्थे, नाउ जे तत्थ पण्णवणजोगे ।
ते भासइ तित्थयरो, वइजोग सुअ हवइ सेसं " ॥१॥

"તીર્થંકર ભગવાન્ કેવલજ્ઞાન વડે ધર્માસ્તિકાય વિગેરે અભિલાપ્ય[1] અને અનભિલાપ્ય[2] પદાર્થો જાણીને, તે અભિલાપ્ય અને અનભિલાપ્ય પદાર્થોની મધ્યમા જે અભિલાપ્ય પદાર્થો હોય તેઓને પ્રરૂપે છે અભિલાપ્ય પદાર્થોમા પણ જે પ્રરૂપવા યોગ્ય હોય તેઓનેજ પ્રરૂપે છે. બીજાને નહીં, કારણ કે—અભિલાપ્ય પદાર્થો પણ અનંત હોવાથી અને આયુષ્ય પરિમિત હોવાથી તે સર્વ બોલવા અશક્ય છે ભગવંતનો તે વાગ્યોગ શેષશ્રુત—અપ્રધાનશ્રુત એટલે દ્રવ્યશ્રુત થાય છે "

આ પ્રમાણે નંદીસૂત્રની શાખે જિનેન્દ્રની વાણીને પણ દ્રવ્યશ્રુત કહ્યુ છે દ્રવ્યશ્રુતને ભગવતીસૂત્રના આરંભમા ગણધર શ્રીસુધર્માસ્વામીએ નમસ્કાર કર્યો છે—

"नमो सुयस्स[3] "

૧ વાણીથી બોલી શકાય તેવા ૨ જાણી શકાય, પણ વાણીથી બોલી ન શકાય તેવા ૩ જુઓ ભગવતીસૂત્ર, પત્ર છઠ્ઠું, સૂત્ર ત્રીજુ.

" શ્રુતને એટલે દ્વાદશાંગીરૂપ અર્હત્પ્રવચનને નમસ્કાર હો."

શ્રુત એ જિનેન્દ્રની વાણી છે, અને જિનેન્દ્રની વાણી ઉપર બતાવ્યા મુજબ નંદીસૂત્રની શાખે દ્રવ્યશ્રુત સિદ્ધ થાય છે. આવી રીતે જેમ જિનવાણી પણ દ્રવ્યશ્રુત હોવા છતાં તેને ભગવતીસૂત્રમાં શ્રીસુધર્માસ્વામીએ નમસ્કાર કરેલો હોવાથી વંદનીય છે, તેમ દ્રવ્યશ્રુત બ્રાહ્મીલિપીને પણ નમસ્કાર કરવો જોઇએ. જેમ જિનવાણી ભાષાવર્ગણાના પુદ્ગલરૂપ દ્રવ્ય છે, તેમ બ્રાહ્મીલિપી પણ અક્ષરરૂપે દ્રવ્ય છે. આવી રીતે દ્રવ્યપણે બન્ને સરખા હોવાથી જેમ જિનવાણીને વંદનીય માનીએ, તેમ બ્રાહ્મીલિપીને પણ વંદનીય માનવી જોઇએ. ભાવ દ્રવ્યવિશેષને આશ્રીનેજ હોય છે. દ્રવ્ય એ ભાવનું સાધન છે, તેથી જો ભાવશ્રુતને વંદનીય ગણો તો દ્રવ્યશ્રુતને અવશ્ય વંદનીય ગણવું જોઇએ. ॥૧૦॥

કોઈ શંકા કરે કે–'સ્થાપના તો અજીવ છે, તેને વંદન કરવાથી શો ફાયદો? સચેતનને નમસ્કાર કરવાથી તે તેનો બદલો આપવાને સમર્થ છે, પણ પાષાણાદિકથી બનાવેલી પ્રતિમા વિગેરે શું ફળ આપશે ?.' તેનો ઉત્તર ગ્રન્થકાર આપે છે—

જેમ અજીવ સંયમનું સાધન। જ્ઞાનાદિકનું તેમ ॥
શુદ્ધ ભાવ આરોપે વિધિશું। તેહને સઘલે ખેમ રે ॥
જિનજી, તુજ આણા શિર વહીએ ॥ ૧૧ ॥

જેમ રજોહરણ (ઓઘો), વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરે અજીવ હોવા છતાં તેઓ સંયમ એટલે ચારિત્રનાં સાધન છે–ચારિત્રનુ પરિપાલન કરવાનાં સાધન છે, એથી ચારિત્ર સાધી શકાય છે, તેમ જિનપ્રતિમા બ્રાહ્મીલિપી વિગેરે સ્થાપના જ્ઞાન--દર્શનાદિનાં સાધન

છે જે પ્રાણી તે સ્થાપનાને વિષે વિધિપૂર્વક શુદ્ધ ભાવનાનું આરોપણ કરે તો તે પ્રાણીનું સર્વ સ્થળે કલ્યાણ થાય છે ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

तं[1] महाफल खलु देवाणुप्पिया ! तहारूवाणं थेराण भगवताण णामगोयस्स वि सवणयाए, किमग ! पुण अभिगमण–वंदण–नमंसण–पडिपुच्छण–पज्जुवासणयाए?, जाव गहणयाए ? ”

“હે દેવાનુપ્રિય ! તેવા પ્રકારના ભગવંત સ્થવિરના નામગોત્રનું પણ શ્રવણ કરવાથી મહાફળ છે, તો પછી તેવા મહાત્માની સામા જવું, વંદન કરવું, નમસ્કાર કરવો, મનોગત સંદેહ પૂછવો, સેવા–વૈયાવચ્ચ કરવું, યાવત્ તેમણે કહેલો અર્થ શ્રદ્ધાપૂર્વક ગ્રહણ કરવો તેમાં મહાફળ થાય તેનું તો પૂછવું જ શું ?” અહીં નામ માત્ર સાંભળવાથી મહાફળ બતાવ્યું છે, તો પછી પ્રભુની પ્રતિમાને શુદ્ધ ભાવથી વંદન કરવામાં ફળ કેમ ન મળે ? વળી પણ કહ્યું છે કે—

“धन्ना णं ते गामा–ऽऽगर–नगर–खेड–कब्बड–मंडब–दोणमुहपट्टणा समसन्निवेसा जत्थ अरिहंता भगवंता विहरन्ति”

“ તે ગામ નગર વિગેરે ભાગ્યશાળી છે કે જ્યાં અરિહંત ભગવંત વિહરે છે ” અહીં પ્રભુ જ્યાં વિહરે છે, તે ગામ વિગેરેની પ્રશંસા કરી, તો પછી પ્રભુની સાક્ષાત્ પ્રતિમા કેમ વંદનીય ન માનવી ? વળી શ્રમણસૂત્ર વિગેરે ઘણા સૂત્રોમાં તેત્રીશ આશાતના મધ્યે કહ્યું છે કે–“ ગુરૂ સંબંધી પાટી પીઠ સંથારે

૧ જુઓ ભગવતીસૂત્ર, બીજું શતક, પાંચમો ઉદ્દેશો, એકસો નવમું સૂત્ર, એકસો સાઠત્રીશમું પત્ર

પગ સંઘટનાં આશાતના લાગે." એ સર્વ વસ્તુઓ અજીવ છે, છતાં વિશેષે આરાધ્ય કહી છે, અને તે તો તમે પણ માનો છો, તો પછી જિનપ્રતિમા બ્રાહ્મીલિપી વિગેરેને આરાધ્ય કેમ માનતા નથી ?

વળી અંતકૃદ્દશાસૂત્રના સાતમા પત્રમાં સતી સુલસાના અધિકારમાં કહ્યું છે કે—

"तेणं कालेणं तेणं समएणं भद्दिलपुरे नगरे नागे नामं गाहावती परिवसति अड्ढे० । तस्स णं नागस्स गाहा० सुलसा नामं भारिया होत्था । सा सुलसा गाहा० बालत्तणे चेव निमित्तिएणं वागरिता—'एसा णं दारिया णिंदू भविस्सति । तते णं सा सुलसा बालप्पभितिं चेव हरिणेगमेसीभत्तया यावि होत्था । हरिणेगमेसिस्स पडिमं करेति । पडिमं करित्ता कल्ला-कल्लिं ण्हाता जाव पायच्छित्ता उल्लपडसाडया महरिहं पुप्फ-च्चणं करेति । पुप्फच्चणं करित्ता जंनुपायपडिया पणामं करेति । ततो पच्छा आहारेति वा नीहारेति वा करेइ । तते णं तीसे सुलसाए गाहा० भत्तिबहुमाणसुस्सूसाए हरिणेगमेसी देवे आराहिते यावि होत्था"

"તે કાળે તે સમયે ભદ્દિલપુર નામના શહેરમાં નાગ નામનો ધનાઢ્ય ગૃહપતિ રહેતો હતો. તે નાગ ગૃહપતિને સુલસા નામની સ્ત્રી હતી. સુલસા જ્યારે બાલ્યાવસ્થામાં હતી ત્યારે તેણીના સંબંધમાં એક નિમિત્તિયાએ કહેલું કે—'આ છોડી નિંદૂ[1] થશે.' ત્યાર પછી તે સુલસા બચપણથીજ હરિણેગમેષી દેવની ભક્ત થઇ. સુલસાએ હરિણેગમેષી દેવની પ્રતિમા બનાવી. પ્રતિમા કરીને હમેશાં સ્નાન કરી, યાવત્ રાત્રે આવેલાં ખોટાં સ્વ-

૧ જે સ્રીને મૂવેલાં છોકરાં અવતરે તે નિંદૂ કહેવાય છે.

ન વિગેરેનુ પ્રાયશ્ચિત્ત લઇ, ભીનાં વસ્ત્રો પહેરી, મહામૂલ્યવાન્ સુગંધી મનોહર પુષ્પોથી પૂજન કરતી પુષ્પોથી દેવની પૂજા કરીને ઘૂંટણીએ પડીને વંદન કરતી આ પ્રમાણે હરિણેગમેષી દેવની ભક્તિ કર્યા પછીજ સુલસા આહાર નીહાર કરતી, અથવા બીજું કાંઈ પણ કામ કરતી નાગ ગૃહપતિની સ્ત્રી તે સુલસાની ભક્તિ–બહુમાનપૂર્વક પૂજા દેખી હરિણેગમેષી દેવ આરાધિત થયો"

આ પ્રમાણે હરિણેગમેષી દેવની પ્રતિમાને આરાધવાથી જેમ તે દેવ આરાધ્ય થયો, અને સુલસા ઉપર સંતુષ્ટ થયો, તેમ જિનેન્દ્ર પ્રભુની પ્રતિમાને આરાધવાથી જિનેન્દ્ર આરાધ્ય કેમ ન થાય?

અહીં કોઇ શંકા કરે કે–" જેમ હરિણેગમેષી દેવની પ્રતિમાને આરાધવાથી હરિણેગમેષી આરાધ્ય થયો, અને સુલસા ઉપર સંતુષ્ટ થયો, તેમ તીર્થંકરની પ્રતિમાને આરાધવાથી તીર્થંકર પણ આરાધ્ય થાય, અને તેથી સંતુષ્ટ થવા જોઇએ કારણ કે, તમે હરિણેગમેષીનુ દૃષ્ટાંત આપો છો, તે દેવ તો સંતુષ્ટ થયો છે, તો પછી તીર્થંકર આરાધ્ય થવાથી સંતુષ્ટ કેમ ન થાય?" તેના ઉત્તરમા જણાવવાનુ કે–" જે દૃષ્ટાંત હોય તે એકદેશી હોય છે જેમ હરિણેગમેષીની પ્રતિમા આરાધવાથી તે દેવ આરાધ્ય થયો તેમ તીર્થંકરની પ્રતિમા આરાધવાથી તીર્થંકર આરાધ્ય થાયજ આ પ્રમાણે આરાધ્યરૂપ એક દેશ દૃષ્ટાંત અને દાર્ષ્ટાન્તિકમા ઘટી શકે છે હરિણેગમેષી દેવ છે, દેવને તો રાગ–દ્વેષ રહેલા છે, તેથી પોતાના ભક્ત ઉપર સંતુષ્ટ થાય, પણ તીર્થંકર તો વીતરાગ છે તેમને રાગ–દ્વેષ નથી, માટે તેમને સંતુષ્ટ થવાનું હોતુ નથી, પણ આરાધ્ય તો થાયજ."

જેઓ એમ કહેવાને કટિબદ્ધ થાય છે કે, 'ભાવજિન જ ફળ આપે છે, ભાવજિનની આરાધનાજ સફળ છે.' તેમણે સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારવું જોઈએ કે, ભાવજિનને પણ જેઓ દેખે છે તેઓ પુદ્‌ગલપિંડ આકારરૂપ દેખે છે, ભાવજિનનું પણ ધ્યાન આકાર વિના કરી શકવાના નથી, અને આકાર એ સ્થાપના છે. માટે બુદ્ધિમાને વિના આનાકાનીએ સ્થાપના અવશ્ય માનવી જોઇએ. વળી ભાવજિન વિદ્યમાન હોય; છતાં પણ તેમને વિષે પોતાની ભાવના શુદ્ધ હોય તોજ ફળ આપે છે. શુદ્ધ ભાવના વિના પણ જો ભાવજિન ફળ આપતા હોય તો અભવ્ય અને દૂરભવ્યને પણ ફળ આપવું જોઇએ. માટે પોતાની ભાવનાજ પ્રમાણ છે, એ શુદ્ધ ભાવના જો જિનપ્રતિમાને વિષે પણ રાખીયે તો કેમ ફળ ન આપે? માટેજ ગ્રંથકાર કહે છે કે—જે પ્રાણી જિનપ્રતિમાને વિષે વિધિપૂર્વક શુદ્ધ ભાવના રાખે તેને બધે ઠેકાણે કલ્યાણજ છે. ॥૧૧॥

કોઈ શંકા કરે કે—તમે ઉપરની ગાથામાં ભાવનાને પ્રમાણ માની, તો સામી વસ્તુ જેવી હો તેવી ભલે હો, પણ પોતાની ભાવનાજ પ્રમાણ છે. જેનું આરાધન કરીએ તે ભલે પાપી હો, તો પણ તેની ચારે નિક્ષેપે ભાવના ભાવવાથી પુણ્ય ઉપાર્જન થવું જોઈએ. તેનો ઉત્તર ગ્રન્થકાર આપે છે—

शुद्ध भाव जेहनो छे तेहना । चार निक्षेपा साच ॥
जेहमां भाव अशुद्ध छे तेहना । एक काचे सवि काच रे ॥
जिनजी, तुज्ज आणा शिर वहीए ॥१२॥

જેનો ભાવ નિક્ષેપો શુદ્ધ છે, તેના નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચારે નિક્ષેપા સાચા છે—શુદ્ધ છે. અને જે વસ્તુનો ભાવ-

નિક્ષેપો અશુદ્ધ છે, તેનો એક ભાવનિક્ષેપો કાચો-અશુદ્ધ હોવાથી સર્વ નિક્ષેપા કાચા-અશુદ્ધ છે

જેમ ગૌતમસ્વામી પવિત્ર મહાત્મા હોવાથી તેમનો ભાવનિક્ષેપો શુદ્ધ છે-વંદનીય છે, તેથી ગૌતમસ્વામીના નામ સ્થાપના વિગેરે ચારે નિક્ષેપા આરાધ્ય છે-વંદનીય છે પણ જેમ અંગારમર્દક આચાર્ય અભવ્ય-મહાપાપી હોવાથી તેનો ભાવનિક્ષેપો અશુદ્ધ છે-વંદનીય નથી, તેથી અંગારમર્દક આચાર્યના નામ સ્થાપના વિગેરે નિક્ષેપા પણ પરમપાપરૂપ હોવાથી આરાધ્ય નથી-અવંદનીય છે આવી રીતે જેનો ભાવનિક્ષેપો શુદ્ધ હોય તેના બધા નિક્ષેપા શુદ્ધ-વંદનીય સમજવા, પણ જેનો એક ભાવનિક્ષેપો અશુદ્ધ હોય તેના બધા નિક્ષેપા અશુદ્ધ સમજવા તેથી ભાવનિક્ષેપાને આશ્રીનેજ સ્થાપના વિગેરે નિક્ષેપા શુદ્ધ યા અશુદ્ધ સમજવા. તાત્પર્ય કે-પાપી જીવની અજીવસ્થાપના આરાધ્ય નથી ॥૧૨॥

હવે ઉલટા દૃષ્ટાન્તથી જિનપ્રતિમાને આ ગ્રંથ સિદ્ધ કરે છે—

दशवैकालिके दूपण दाख्युं । नारी चित्रने ठामे ॥
तो केम जिनप्रतिमा देखीने । गुण नवि होय परिणामे रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥१३॥

દશવૈકાલિકસૂત્રમા સ્ત્રીને દેખવાથી અથવા સ્ત્રીનું ચિત્ર દેખવાથી દૂષણ બતાવ્યુ છે, તો પછી શુભપરિણામથી વીતરાગ શ્રીજિનેન્દ્રની પ્રતિમા દેખવાથી ગુણ કેમ ન થાય ?

સ્ત્રીને અથવા સ્ત્રીના ચિત્રને નીહાળવાથી કામવિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે, તે કામવિકાર ઉપજવાનો હેતુ છે, અને તેથી બ્રહ્મચર્યનું ખંડન થવાથી મહાપાપના ભાગીદાર થવું પડે

છે. દશવૈકાલિકસૂત્રમાં બ્રહ્મચર્યની રક્ષા કરવા માટે સાધુને શિખામણ આપતાં કહ્યું છે કે—

"चित्तभित्तिं[1] न निज्झाए, नारिं वा सुअलंकिअं ।
भक्खरं पिव दठ्ठूणं, दिहिं पडिसमाहरे" ॥ १ ॥

"સાધુ મુનિરાજ ચિત્રામણમાં ચીતરેલી સ્ત્રીને તેમજ સારી રીતે અલંકાર વિગેરે પહેરેલી સ્ત્રીને (અલંકાર ન પહેરેલી સ્ત્રીને પણ) ન દેખે. કદાચ સ્ત્રી જોવામાં આવી ગઈ હોય તો જેમ સૂર્ય તરફ નજર કરી તુરત પાછી ફેરવીએ છીએ તેમ દૃષ્ટિને પાછી ફેરવે."

આ પ્રમાણે સ્ત્રી કામવિકારનો હેતુ હોવાથી તેને અથવા તેના ચિત્રને જોવાથી જેમ દશવૈકાલિકસૂત્રમાં દૂષણ બતાવ્યું, તેમ જિનપ્રતિમાને શુભ પરિણામે દેખવાથી ગુણ કેમ ન થાય ? સામી વસ્તુ જેવી હોય તેને દેખવાથી તેવા ગુણ કે દોષ થાય. જેમ સ્ત્રી કામવિકારનો હેતુ છે, તેથી તેને દેખવાથી દોષ થાય છે, તેમ જિનેન્દ્રની પ્રતિમા વીતરાગપણું બતાવે છે, તેથી તેને દેખવાથી અવશ્ય ગુણજ થાય. ॥ ૧૩ ॥

અહીં સુધી સ્થાપના નિક્ષેપો વંદનીય છે તે દેખાડયું, હવે જિનપ્રતિમાને કોણે વાંદી તે જંઘાચારણ મુનિના દૃષ્ટાંતથી દેખાડે છે.

रुचकद्वीपे एक डगले जातां । पडिमा नमिय आणंदे ॥
आवतां एक डगले नंदीसरे । बीजे इहां जिन वंदे रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥ १४ ॥

---

૧ જુઓ દશવૈકાલિકસૂત્ર, આઠમા આચારપ્રણિધિ નામના અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશો, પત્ર ૨૩૬ મું. (આગમોદય સમિતિ).

त्रिछी गति ए भगवई भाखी । जंघाचारण केरी ॥
पंडगवन नंदन इहां पडिमा । ऊर्ध्वे नमे घणेरी रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥१५॥

જંઘાચારણ મુનિ અહીંથી તિરછી ગતિએ આકાશ માર્ગે જતા એકજ ડગલે રૂચક નામના તેરમા[1] દ્વીપે પહોચે, અને ત્યા રહેલી જિનપ્રતિમાને આનંદથી વંદન કરે તે રૂચકદ્વીપથી આ તરફ પાછા ફરતાં એક ડગલે નંદીશ્વર નામના આઠમે દ્વીપ પહોચે, ત્યાં ઉતરી વિસામો લઇ તે નંદીશ્વર દ્વીપમા રહેલી જિનપ્રતિમાને વંદન કરે ત્યાથી બીજે ડગલે અહીંયાં પહોચે, અને અહીં રહેલી જિનપ્રતિમાને વાંદે ॥ ૧૪ ॥

ઉપર મુજબ જંઘાચારણની તિરછી ગતિ ભગવતીસૂત્રમાં કહી છે હવે ભગવતીસૂત્રને અનુસારે જંઘાચારણ મુનિની ઊર્ધ્વ-ગતિ દેખાડે છે—જંઘાચારણ મુનિ અહીંથી ઊર્ધ્વગતિએ આકાશ માર્ગે જતા એક ડગલે મેરૂપર્વત ઉપર રહેલા પંડકવનમા પહોચે, અને ત્યાં રહેલી જિનેન્દ્રની પ્રતિમાને હર્ષથી વંદન કરે ત્યાથી આ તરફ પાછા ફરતા એક ડગલે નંદનવન[2] પહોચે, અને ત્યાં રહેલ જિનેન્દ્રની પ્રતિમાને વંદન કરે ત્યાથી અહીં આવી જિનેન્દ્રની ઘણી પ્રતિમા વાદે ॥ ૧૫ ॥

ઉપરની બે ગાથામાં જંઘાચારણ મુનિ તિરછી ગતિએ તથા ઊર્ધ્વગતિએ જઇ જયા જ્યાં જિનપ્રતિમાને વંદન કરે છે તે બતાવ્યુ, હવે વિદ્યાચારણ મુનિ તિરછી ગતિએ તથા ઊર્ધ્વગતિએ જ્યાં જ્યા જિનપ્રતિમાને વંદન કરે છે તે બે ગાથાએ બતાવે છે—

૧ મતાંતરે એકવીશમા દ્વીપે ૨ આ નંદનવન સમભૂતલ પૃથ્વીથી પાચસો યોજન ઉંચુ છે

विद्याचारण ते एक डगले । मानुषोत्तरे जाय ॥
बीजे नंदीसरे जिनप्रतिमा । प्रणमी प्रमुदित थाय रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥ १६ ॥

तिहांथी पडिमा वंदण कारण । एक डगले इहां आवे ॥
ऊर्ध्वपणे जातां बे डगले । आवतां एक स्वभावे रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥ १७ ॥

વિદ્યાચારણ મુનિ અહીંથી તિરછી ગતિએ આકાશ માર્ગે જતાં એક ડગલે માનુષોત્તર[1] પર્વતે પહોંચે, અને ત્યાં રહેલી જિનપ્રતિમાને વંદન કરે. ત્યાંથી બીજે ડગલે નંદીશ્વરદ્વીપે પહોંચે, અને તે નંદીશ્વરદ્વીપમાં રહેલી જિનપ્રતિમાને વંદન કરી હર્ષવંત થાય. ॥ ૧૬ ॥

તે નંદીશ્વરદ્વીપથી જિનપ્રતિમાને વંદન કરવા માટે પાછા ફરતાં એક ડગલે અહીં આવે, અહીં આવીને જિનેન્દ્રની પ્રતિમાને વંદન કરે.

વિદ્યાચારણ મુનિ અહીંથી ઊર્ધ્વગતિએ આકાશ માર્ગે જતાં એક ડગલે નંદનવનમાં પહોંચે, અને ત્યાં રહેલી જિનપ્રતિમાને વંદન કરે. ત્યાંથી બીજે ડગલે પંડકવનમાં પહોંચે અને ત્યાં રહેલી જિનપ્રતિમાને વંદન કરે. પંડકવનથી પાછા ફરતાં એક ડગલે અહીંયા આવી અહીંની જિનપ્રતિમાને વાંદે.

આ પ્રમાણે જંઘાચારણ તથા વિદ્યાચારણ મુનિની તિરછી તથા ઊર્ધ્વગતિનો સ્વભાવ છે. વચમાં વિસામો કરી શકાય નહી. ॥ ૧૭ ॥

---

૧ માનુષોત્તર પર્વત અઢીદ્વીપની મર્યાદા કરીને રહ્યો છે.

ઉપરની ચૌદમી, પંદરમી, સોળમી અને સત્તરમી ગાથામાં ગ્રંથકારે ભગવતીસૂત્રની શાખે બતાવ્યું કે, જિનપ્રતિમાને જંઘાચારણ મુનિએ તથા વિદ્યાચારણ મુનિએ વંદન કરેલું છે, અને તેથી જિનપ્રતિમા માનવી જોઇએ હવે ભગવતીસૂત્રમા કયે સ્થળે એ અધિકાર છે તે બતાવે છે—

शतक वीशमे नवम उद्देशे । प्रतिमा मुनिवर वंदी ॥
इम देखी जे अवला मांजे । तस मति कुमति फंदी रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥१८॥

શ્રીભગવતીસૂત્રના વીશમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમા મુનિરાજે જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યાનો પાઠ છે ભગવતીસૂત્રનો તે પાઠ સ્પષ્ટ દેખવા છતાં પણ જેઓ અવળા જાય છે–જિનપ્રતિમાને સ્વીકારતા નથી તેઓની મતિ દુર્બુદ્ધિ કુગુરુઓની ભોળવાઈ ફંદાઇ ગઈ છે, એટલે કે, શ્રીભગવતીસૂત્રમા મુનિરાજે જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યાનો પાઠ દેખવા છતા પણ જેઓ જિનપ્રતિમાને દુરાગ્રહથી માનતા નથી તેઓ દુર્બુદ્ધિ કુગુરુઓની જાળમાં ફસાઇ ગયા છે.

શ્રીભગવતીસૂત્રમા કહ્યું છે કે—

"[1]कइविहा ण भंते! चारणा पन्नत्ता°।

गोयमा ! दुविहा चारणा पन्नत्ता, त जहा--विज्जाचारणा य जंघाचारणा य।

मे केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ विज्जाचारणा ?।

गोयमा ! तस्स णं छट्ठंछट्ठेणं अनिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं विज्जाए उत्तरगुणलद्धिं खममाणस्स विज्जाचारणलद्धी नामं

१ જુઓ ભગવતીસૂત્ર, વીશમું શતક, નવમો ઉદ્દેશો, સૂત્ર ૬૮૩–૬૮૪, પત્ર ૭૯૩–૭૯૪

लद्धी समुप्पज्जइ, से तेणट्ठेणं जाव विज्जाचारणा।

विज्जाचारणस्स णं भंते! कहं सीहा गई ?, कहं सीहे गइविसए पन्नत्ते ?।

गोयमा ! अयं णं जंबुदीवे दीवे जाव किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं देवे णं महड्ढिए जाव महासोक्खे जाव इणामेवत्तिकट्टु केवलकप्पं जंबुदीवं दीवं तिहिं अच्छरानिवाएहिं तिक्खुत्तो अणुपरियट्टित्ता णं हव्वमागच्छेज्जा, विज्जाचारणस्स णं गोयमा! तहा सीहा गई, तहा सीहे गइविसए पन्नत्ते।

विज्जाचारणस्स णं भंते! तिरियं केवइए गइविसए पन्नत्ते ?।

गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं माणुसुत्तरे पव्वए समोसरणं करेइ। करेइत्ता तहिं चेइयाइं वंदइ, वंदइत्ता वितिएणं उप्पाएणं नंदीसरवरे दीवे समोसरणं करेइ। करेइत्ता तहिं चेइयाइं वंदइ, वंदइत्ता तओ पडिनियत्तइ. पडिनियत्तइत्ता इहमागच्छइ, आगच्छइत्ता इहं चेइयाइं वंदइ। विज्जाचारणस्स णं गोयमा! तिरियं एवइए गइविसए पन्नत्ते।

विज्जाचारणस्स णं भंते! उड्ढं केवइए गइविसए पन्नत्ते ?

गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं नंदणवणे समोसरणं करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाइं वंदइ। वंदइत्ता वितीएणं उप्पाएणं पंडगवणे समोसरणं करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाइं वंदइ, वंदइत्ता तओ पडिनियत्तइ। पडिनियत्तइत्ता इहमागच्छइ, आगच्छइत्ता इहं चेइयाइं वंदइ। विज्जाचारणस्स णं गोयमा! उड्ढं एवइए गइविसए पन्नत्ते।

से णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालं करेइ, नत्थि तस्स आराहणा। से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ, अत्थि तस्स आराहणा (सूत्र ६८३)।

"से केणट्ठेणं भंते! एव वुचइ जंघाचारणा ?" ।

गोयमा! तस्स ण अट्ठमंअट्ठमेणं अनिक्खित्तेण तवोकम्मेणं अप्पाण भावेमाणस्स जंघाचारणलद्धी नाम लद्धी समुप्पज्जइ, से तेणट्ठेणं जाव जघाचारणा।

जघाचारणस्स णं भंते! कहं सीहा गई ?, कह सीहे गइविसए पन्नत्ते ?।

गोयमा! अय णं जबुद्दीवे दीवे एवं जहेव विज्जाचारणस्स नवरं तिसत्तखुत्तो अणुपरियट्टित्ता ण हव्वमागच्छेज्जा; जंघाचारणस्स ण गोयमा! तहा सीहा गई, तहा सीहे गइविसए पन्नत्ते। सेस त चेव।

जघाचारणस्स ण भंते! तिरिय केवइए गइविसए पन्नत्ते ?।

गोयमा! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं रुयगवरे दीवे समोसरण करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाइं वदइ। वदइत्ता तओ पडिनियत्तमाणे वितीएण उप्पाएण नदीसरवरे दीवे समोसरणं करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाइ वदइ। वदइत्ता इहमागच्छइ, आगच्छइत्ता इह चेइयाइ वंदइ। जघाचारणस्स ण गोयमा! तिरियं एवइए गइविसए पन्नत्ते।

जघाचारणस्स णं भते! उड्ढ केवइए गइविसए पन्नत्ते?

गोयमा! से ण इओ एगेण उप्पाएणं पडगवणे समोसरण करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाइ वदइ। तओ पडिनियत्तमाणे वितीएणं उप्पाएणं नदणवणे समोसरण करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाइ वंदइ, वंदइत्ता इहमागच्छइ, आगच्छइत्ता इह चेइयाइ वदइ। जंघाचारणस्स ण गोयमा! उड्ढ एवइए गइविसए पन्नत्ते। से ण तस्स ठाणस्स आणालोइयपडिक्कंते काल करेइ,

नत्थि तस्स आराहणा। से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ, अत्थि तस्स आराहणा।

सेवं भंते! सेवं भंते! जाव विहरइ" सूत्र ६८४।

ઉપર બતાવેલ પાઠનો અર્થ.

ગણધર શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુ શ્રીમહાવીરને પૂછે છે કે—

" હે ભગવન્! ચારણ[1] કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

ગૌતમ! ચારણ બે પ્રકારના કહ્યા છે, તે જેવી રીતે—[2]વિદ્યાચારણ અને જંઘાચારણ.[3]

હે ભગવન્! વિદ્યાચારણ કેમ કહેવાય?

ગૌતમ! જે વિદ્યાચારણ થવાના હોય તેને પિંડવિશુદ્ધિ વિગેરે ઉત્તરગુણ રૂપ તપસ્યા સહન કરતાં આંતરા રહિત છઠ છઠની તપસ્યા વડે તથા પૂર્વમાં રહેલી શ્રુતવિશેષરૂપ વિદ્યા વડે વિદ્યાચારણલબ્ધિ નામની લબ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે તેને વિદ્યાચારણ કહેવાય છે.

હે ભગવન્! વિદ્યાચારણની ઉતાવળી ગતિ કેવી હોય છે? તથા ઉતાવળી ગતિ ગોચર કેટલું ક્ષેત્ર કહ્યું છે.? એટલે કે, ગમન કરે તો કેટલા ક્ષેત્ર સુધી ગમન કરી શકે?

ગૌતમ! આ જંબૂદ્વીપ એક લાખ યોજનનો છે, તેનો પરિધિ

૧ જેઓનું આકાશ માર્ગે ચરણ એટલે ગમન અતિશય વાળું હોય તેઓ ચારણ કહેવાય. ૨ જેઓ તપ અને ચારિત્રના પ્રભાવથી વિદ્યાના બળવડે અતિશયયુક્ત ગમન-આગમનની શક્તિવાળા હોય તે વિદ્યાચારણ કહેવાય. ૩ જેઓ તપ અને ચારિત્રના પ્રભાવથી જંઘાના બળ વડે અતિશયયુક્ત ગમન આગમન વિષયક લબ્ધિવાળા હોય તેઓ જંઘાચારણ કહેવાય.

ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો સત્યાવીશ યોજન, ત્રણ ગાઉ, એકસો અઠ્યાવીશ ધનુષ્ય, અને તેર અગુલ ઝાઝેરો છે જબૂદ્વીપના આટલા પરિધિને મહા સમૃદ્ધિવત અને મહાસુખવાળો દેવ ત્રણ ચપટી વગાડીએ એટલી વારમા ત્રણવાર ફરીને જલદી પાછો આવે એવી મહર્દ્ધિક દેવની ઉતાવળી ગતિ છે ગૌતમ! એ દેવ જેટલી વિદ્યાચારણ મુનિની ઉતાવળી ગતિ હોય છે, તથા ઉતાવળી ગતિગોચર એટલુ ક્ષેત્ર પ્રરૂપ્યુ છે "

આ સામાન્ય પ્રકારે ગતિ કહી, હવે તિરછી ગતિ તથા ઊર્ધ્વગતિ સબધી પૂછે છે—

"હે ભગવન્! વિદ્યાચારણની તિરછી ગતિનો વિષય કેટલો કહ્યો છે?

ગૌતમ! તે વિદ્યાચારણ અહીંથી એક ડગલે માનુષોત્તર પર્વત ઉપર ઉતરે, ઉતરીને ત્યા રહેલા ચૈત્યોને વદન કરે. ચૈત્યો વાદી ત્યાથી બીજે ડગલે શ્રેષ્ઠ નદીશ્વર દ્વીપે ઉતરે, ઉતરીને ત્યાનાં ચૈત્યોને વંદન કરે નદીશ્વર દ્વીપના ચૈત્યો વાદી ત્યાંથી પાછા ફરી એક ડગલે અહી આવે, અને અહીંના ચૈત્યો વાદે ગૌતમ! વિદ્યાચારણની તિરછીગતિનો એટલો વિષય પ્રરૂપ્યો છે

હે ભગવન્! વિદ્યાચારણની ઊર્ધ્વગતિનો કેટલો વિષય કહ્યો છે?

ગૌતમ! તે અહીંથી એક ડગલે નદનવનમા ઉતરે, ઉતરીને ત્યાં રહેલા ચૈત્યોને વંદન કરે. ત્યાથી બીજે ડગલે પડકવનમાં ઉતરે, ઉતરીને ત્યાંના ચૈત્યોને વંદન કરે ત્યાથી પાછા ફરી એક ડગલે અહી આવે, અને અહીના ચૈત્યો વાંદે ગૌતમ! વિદ્યાચારણની ઉર્ધ્વગતિનો એટલો વિષય પ્રરૂપ્યો છે. તે વિદ્યાચારણ મુનિ તે સ્થાનકને આલોચ્યા વિના અને પડિક્કમ્યા વિના કાળ કરે તો

તેને આરાધના નથી, પણ જો તે સ્થાનકને આલોચી અને પડિક્કમી કાળ કરે તો તેને આરાધના છે.[1]

હે ભગવન્! જંઘાચારણ કેમ કહેવાય ?

ગૌતમ ! જે જંઘાચારણ થવાના હોય તેને નિરંતર અઠમ અઠમ તપસ્યા કરતાં અને આત્માને શુભ અધ્યવસાય વડે ભાવતાં જંઘાચરણલબ્ધિ નામની લબ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે તેને જંઘાચારણ કહેવાય છે.

હે ભગવન્! જંઘાચારણની ઉતાવળી ગતિ કેવી હોય છે ?, અને ઉતાવળી ગતિ વિષય કેટલું ક્ષેત્ર પ્રરૂપ્યું છે ?.

ગૌતમ ! જેમ વિદ્યાચારણની ઉતાવળી ગતિ અને ઉતાવળી ગતિ વિષય ક્ષેત્ર કહ્યું તેમ જંઘાચારણનું પણ સમજવું. પણ વિદ્યાચારણ કરતાં વિશેષ એટલો કે—મહાસમૃદ્ધિવંત દેવ ત્રણ ચપટી વગાડતાં એકવીશવાર જંબૂદ્વીપ ફરીને પાછો આવે. ગૌતમ! જંઘાચરણની તેટલી ઉતાવળી ગતિ કહી છે, અને ઉતાવળી ગતિનો તેટલો વિષય પ્રરૂપ્યો છે. બાકીનું બધું વિદ્યાચારણની જેમ સમજવું."

જંઘાચારણની આ સામાન્ય પ્રકારે ગતિ કહી, હવે તેની તિરછી ગતિ તથા ઊર્ધ્વગતિ સંબંધી પૂછે છે—

---

૧ તાત્પર્ય કે—વિદ્યાચારણમુનિ લબ્ધિને ફોરવી આકાશ માર્ગે ગમનાગમન કરે છે, લબ્ધિને ફોરવવી એ પ્રમાદ છે—દોષ છે, તે દોષ સેવ્યો હોય અને તેની આલોચના ન લીધી હોય તો ચારિત્રની આરાધના થતી નથી, કારણ કે—ચારિત્રની વિરાધના કરનાર ચારિત્રની આરાધનાનું ફળ મેળવતો નથી. પણ જો લબ્ધિ ફોરવીને તેની આલોચના કરે તો ચારિત્રનો આરાધક થાય છે. આ પ્રમાણે જંઘાચારણ સંબંધમાં પણ સમજવું.

"હે ભગવન્! જંઘાચારણની તિરછીગતિનો વિષય કેટલો કહ્યો છે?

ગૌતમ! તે જંઘાચારણ અહીંથી એક ડગલે શ્રેષ્ઠ રૂચકદ્વીપે ઉતરે, ઉતરીને ત્યા રહેલા ચૈત્યોને વંદન કરે ચૈત્યો વાંદી ત્યાંથી પાછા ફરતાં બીજે ડગલે શ્રેષ્ઠ નંદીશ્વરદ્વીપે ઉતરે, ઉતરીને ત્યાના ચૈત્યોને વંદન કરે ચૈત્યો વાંદીને (ત્રીજે ડગલે) અહીં આવે, અને અહીંના ચૈત્યો વાંદે ગૌતમ! જંઘાચારણની તિરછીગતિનો એટલો વિષય પ્રરૂપ્યો છે

હે ભગવન્! જંઘાચારણની ઊર્ધ્વગતિનો કેટલો વિષય કહ્યો છે?

ગૌતમ! તે જંઘાચારણ અહીંથી એક ડગલે પંડકવનમાં ઉતરે, ઉતરીને ત્યા રહેલા ચૈત્યોને વંદન કરે ચૈત્યો વાંદી ત્યાંથી પાછા ફરતા બીજે ડગલે નંદનવનમાં ઉતરે, ઉતરીને ત્યા રહેલા ચૈત્યોને વંદન કરે ચૈત્યો વાંદી ત્યાંથી અહીં આવે, અને અહીંના ચૈત્યો વાંદે ગૌતમ! જંઘાચારણની ઊર્ધ્વગતિનો એટલો વિષય [1]પ્રરૂપ્યો છે તે જંઘાચારણમુનિ તે સ્થાનકને આલોચ્યા વિના અને

૧ અહીંયા જે વિદ્યાચારણનું તિરછી તથા ઊર્ધ્વગતિએ જવું બે ડગલે કહ્યું, અને આવવું એક ડગલે કહ્યું, તથા જંઘાચારણનું અહીંથી તિરછી તથા ઊર્ધ્વગતિએ જવું એક ડગલે કહ્યું, અને આવવું બે ડગલે કહ્યું, તે લબ્ધિના સ્વભાવથી સમજવું કેટલાએકનું કહેવું એવું છે કે-વિદ્યાચારણ વિદ્યાના જોરથી ગમન-આગમન કરે છે, તે જ્યારે અહીંથી જાય છે ત્યારે વિદ્યા બરાબર અભ્યાસવાળી હોતી નથી, તેથી અહીંથી બે ડગલે જઇ શકે છે પણ પાછા ફરતા વિદ્યા વિશેષ અભ્યાસવાળી થાય છે, તેથી એકજ ડગલે આવી શકે છે. જંઘાચારણ લબ્ધિને ફોરવી ગમન-આગમન કરે છે, તેને અહીંથી જતા ફોરવેલી લબ્ધિ સામર્થ્યવાળી હોય છે, તેથી જાય છે ત્યારે એકજ ડગલે જઇ શકે છે, પણ પાછા ફરતા તે ફોરવેલી લબ્ધિ કાંઇક અલ્પ સામર્થ્યવાળી થઈ જાય છે તેથી બે ડગલે આવી શકે છે.

પડિક્કમ્યા વિના કાળ કરે તો તેને આરાધના નથી, પણ જો તે સ્થાનકને આલોચી અને પડિક્કમી કાળ કરે તો તેને આરાધના છે."

ગૌતમ ગણધર કહે છે કે "હે ભગવન્ ! હે પ્રભો ! જે મેં પ્રશ્ન પૂછ્યા તેના આપે ઉત્તર આપ્યા. આપે આપેલા ઉત્તર બરાબર છે, અન્યથા નથી. આ પ્રમાણે કહી ગણધર ગૌતમસ્વામી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને વંદન નમસ્કાર કરી આત્માને સંયમ અને તપ વડે ભાવતા છતા વિહરે છે."

આ સંબંધમાં શ્રીનેમિચંદ્રસૂરિએ પણ પ્રવચનસારોદ્ધાર નામના ગ્રંથના અડસઠમા દ્વારમાં કહ્યું છે કે—

" अइसयचरणसमत्था, जंघा–विज्जाहि चारणा मुणओ ।
जंघाहि जाइ पढमो, निस्सं काउं रविकरे वि ॥ १ ॥
एगुप्पाएण गओ, रुयगवरम्मि य तओ पडिनियत्तो ।
बीएण नंदीसरम्मि, एइ तइएण समयेणं ॥२॥
पढमेण पंडगवणं, बीउप्पाएण नंदणं एइ
तइउप्पाएण तओ, इह जंघाचारणो एइ ॥ ३ ॥
पढमेण माणुसोत्तर–नगं तु नंदीसरं तु बीएणं ।
एइ तओ तइएणं, कयचेइयवंदणो इहइं ॥ ४ ॥
पढमेण नंदणवणे, बीउप्पाएण पंडगवणम्मि ।
एइ इहं तइएणं, जो विज्जाचारणो होइ " ॥ ५ ॥

"જે મુનિઓ જંઘા અને વિદ્યાવડે અતિશયયુકત ગતિ કરવાને સમર્થ હોય તેઓ ચારણ કહેવાય છે. તે ચારણમુનિઓ બે પ્રકારના છે, એક જંઘાચારણ અને બીજા વિદ્યાચારણ. જંઘાચારણ મુનિ સૂર્યના કિરણોને અવલંબીને જંઘા વડે ગતિ કરે છે. તે અહીંથી તિરછીગતિએ જતાં એકજ ફલાંગે રૂચકદ્વીપે પહોંચે છે.

त्यांथी पाछा फरी बीजे फलागे नदीश्वर द्वीपे पहोंचे छे, अने त्रीजे फलांगे त्याथी अहीं पहोचे छे जंघाचारण ऊर्ध्वगतिए गमन करे तो अहींथी पहेली फलागे पंडकवनमा पहोचे छे, त्यांथी पाछा फरता बीजे फलांगे नंदनवनमां पहोचे छे अने त्रीजे फलागे अहीं आवे छे."

"जे विद्याचारणमुनि होय ते अहीथी तिरछी गतिए जतां पहेली फलांगे मानुषोत्तर पर्वत पर जाय छे, बीजे फलागे नदीश्वर द्वीपे जाय छे, त्याना चैत्योने वादी त्रीजे फलागे अही आवे छे विद्याचारणमुनि ऊर्ध्वगतिए गमन करे तो अही थी पहेली फलांगे नंदनवनमा पहोचे छे, बीजे फलागे पंडकवन पहोचे छे, अने त्यांथी पाछा फरता त्रीजे फलांगे अही आवे छे ॥ १८ ॥

अहीं स्थानकवासीओ पोतानी विद्वत्तानी किंमत अंकाववा शंका करे छे के—"तमे भगवतीसूत्रनो पाठ देखाडी चारणमुनिओए चैत्योने वंदन कर्यानु जणाव्यु, पण चैत्योने वादतां लाभ थतो नथी, ए भगवती सूत्रना पाठथीज सिद्ध थाय छे, जो चैत्योने वांदता लाभ थतो होत तो 'ते स्थानकने आलोच्या विना अने पडिक्कम्या विना जो काळ करे तो तेने आराधना नथी' एम केम कहेत? आ उपरथी चोक्खुं समजाय तेवुं छे के, चैत्योने वादता लाभ नथी, पण हानि छे."

उपर मुजब स्थानकवासीओए करेली शंकानो ग्रन्थकार पोते उत्तर आपे छे—

आलोयणनुं ठाण कह्युं जे । तेह प्रमाद गति केरो ॥
तीरगति जे जात्र विचाले । रहे ते खेद घणेरो रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥१९॥

જે આલોચવાનું અને પડિક્કમવાનું કહ્યું તે ચૈત્યોને વાંદવાથી આલોચવાનું અને પડિક્કમવાનું કહ્યું નથી, પણ ગતિનો જે પ્રમાદ કર્યો તેની આલોચના છે, અને તેને પડિક્કમવાનું કહ્યું છે,—ચૈત્યોને વંદન કર્યું તેની આલોચના નથી, પણ લબ્ધિ ફેરવી જે ગતિ કરી એ પ્રમાદ—દોષ છે, અને તે પ્રમાદની આલોચના છે. વળી પ્રમાદનું બીજું સ્થાન પણ દેખાડે છે, તે ચારણ મુનિઓ તીરના વેગની જેમ ઉતાવળી ગતિએ ચાલ્યા જાય છે, અને આવે છે. તે જતાં-આવતાં વચમાં જે તીર્થયાત્રા રહી જાય તેને વાંદી શકતા નથી, તેથી તીર્થોલ્લંઘન દોષ લાગે છે, તે દોષની પણ આલોચના છે. જો કે, તેમને તીરના વેગની જેમ ઉતાવળી ગતિ કરતાં વચમાં જે તીર્થયાત્રા રહી જાય છે, તેથી ઘણો ખેદ થાય છે, પણ તે ચારણમુનિઓની આકાશમાર્ગે એવીજ ગતિ હોય છે કે, વચમાં આવતા તીર્થસ્થાનોમાં ઉતરી શકતા નથી, અને તેથી તેમને ઘણો ખેદ થાય છે. માટે સમજવું જોઈએ કે, ચૈત્યોને વાંદતાં તો એકાંતે લાભજ છે, અને તે લાભ ચારણમુનિઓ હાંસીલ કરે છે; પણ જે લબ્ધિ ફેરવવારૂપ દોષ કર્યો; તથા વચમાં આવતા તીર્થો ન વાંદી શકયા એ દોષ કર્યો, તેને આલોચવાનું અને પડિક્કમવાનું ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે. ॥ ૧૯ ॥

ઉપરની વાતને સિદ્ધાંતની શાખે દૃષ્ટાંત આપી સાબીત કરેછે—

करी गोचरी जिम आलोए । दशवैकालिक शाखे ॥
तिम ए ठाम प्रमाद आलोए । नहीं दोष ते पाखे रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥ २० ॥

જેમ સાધુ મુનિરાજ ગોચરી લાવીને ઉપાશ્રયે આવી દશ-

વૈકાલિકની શાખે પ્રમાદને આલોવે છે, તેમ ચારણમુનિઓ પણ પ્રમાદને આલોવે છે, તે પ્રમાદ વિના બીજો દોષ નથી.

ચારણ મુનિઓને અષ્ટાપદાદિ ઉપર ચૈત્યો વાંદતા લાભજ થાય છે, પણ જે જતા આવતા દોષ લાગ્યો હોય તેની આલોચના માટે ભગવતી સૂત્રમા કહ્યુ છે જેમ સાધુ મુનિરાજ ગોચરી લેવા માટે ગયા હોય, તેઓ ગોચરી લાવીને ગુરૂમહારાજ પાસે આલોચે છે, અને પડિક્રમે છે, તે દોષને આલોચવાનુ અને પડિક્રમવાનુ છે

શ્રી દશવૈકાલિકસૂત્રના પાચમા પિંડૈષણા નામના અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશામા પત્ર ૧૭૮–૧૭૯ માં કહ્યુ છે કે—

"विणएण पविसित्ता, सगासे गुरुणो मुणी ।
इरियावहियमायाय, आगओ अ पडिक्कमे ॥ १ ॥
आभोइत्ता ण नीसेस, अइआरं जहक्कम ।
गमणा--ऽऽगमणे चेव, भत्त-पाणे य मजए ॥ २ ॥
उज्जुप्पन्नो अणुव्विग्गो, अव्वक्खित्तेण चेअसा ।
आलोए गुरुसगासे, ज जहा गहिअ भवे ॥ ३ ॥
न सम्ममालोइय हुज्जा, पुव्वि पच्छा व जं कडं ।
पुणो पडिक्कमे तस्स, वोसट्ठो चिंतए इम ॥ ४ ॥
अहो! जिणेहिं असावज्जा, वित्ती साहूण देसिआ ।
मुक्खसाहणहेउस्स, साहुदेहस्स धारणा" ॥ ५ ॥

"મુનિ ગોચરી લાવી, નિસીહિ કરી, હાથ જોડી, 'નમઃ ક્ષમાશ્રમણેભ્યઃ' એમ બોલવારૂપ વિનયપૂર્વક ઉપાશ્રયમા પ્રવેશ કરે. ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરીને ગુરૂમહારાજ પાસે આવી, ઈરિયાવહી પડિક્રમી, કાઉસગ્ગ કરે કાઉસગ્ગમા રહેલો ને સયમી મુનિ

ગોચરી જવા આવવામાં તથા આહાર–પાણી લેવામાં અનુક્રમે જે અતિચાર લાગ્યા હોય તે સર્વે યાદ કરે. અતિચાર યાદ કરીને સરલ બુદ્ધિવાળો અને ક્ષુધાદિ પરીસહો ઉપર વિજય મેળવવાથી ઉદ્વેગ રહિત–શાંત તે મુનિ જેમ જેવા અનુક્રમે આહારાદિ લીધો હોય તે પ્રમાણે સ્થિર ચિત્તે ગુરૂમહારાજ પાસે આલોવે–કહી બતાવે. પણ ઉપયોગ નહીં રહેવાથી અથવા સ્મરણમાં નહીં આવવાથી જે કાંઇ આગળ પાછળનો સૂક્ષ્મ અતિચાર ગુરૂમહારાજ પાસે ન આલોવાયો હોય તે 'इच्छामि पडिक्कमिउं गोयरचरियाए' ઇત્યાદિ સૂત્ર ભણીને પડિક્કમે, અને કાઉસગ્ગ કરી તેમાં આ પ્રમાણે ચિંતવે કે–' અહો ! શ્રીજિનેન્દ્ર પ્રભુએ સાધુના દેહના નિર્વાહ–પોષણ માટે ગોચરીરૂપ નિર્દોષ વૃત્તિ સાધુઓને દેખાડી છે; જે દેહ મોક્ષના સાધન જે સમ્યગ્–જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર, તેઓને સાધવામાં હેતુભૂત છે."

ઉપરના પાઠમાં જણાવ્યું કે, ગોચરી માટે ગયેલ સાધુ ગોચરી લાવતાં જે દોષ લાગ્યો હોય તેને આલોચે છે અને પડિક્કમે છે, પણ કાંઈ ગોચરીને આલોચતા યા પડિક્કમતા નથી, તેમ ચારણમુનિઓ પણ ચૈત્યોને વંદન કરવા માટે જતાં આવતાં જે દોષ લાગ્યો હોય તેને આલોચે છે અને પડિક્કમે છે, પણ કાંઇ ચૈત્યોને વંદન કર્યાની આલોચના લેતા નથી, યા તેને પડિકકમતા નથી ॥ ૨૦ ॥

ઉપરની ગાથાથી સ્પષ્ટ થયું કે–ચારણમુનિઓએ ચૈત્યોને વંદન કર્યું છે, અને તેથી તેમને લાભ થયો છે. આલોચવા અને પડિકકમવા સંબંધી ખુલાસો પણ ઉપરની ગાથામાં આપી દીધો છે. હવે કોઇ વળી ભગવતીસૂત્રના પાઠ માટે શંકા લાવી કહે છે કે–

कहे कोइ ए कहेवा मात्रज। कोइ न गयो नवि जाशे॥

नहीं तो लवणशिखामांहे जातां। केम आराधक थाशे रे॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥२१॥

જે ભગવતીસૂત્રમાં ચારણમુનિઓને રૂચક અષ્ટાપદ વિગેરે ઠેકાણે ચૈત્યો વાંદવા માટે જવાનું કહ્યુ છે તે ફક્ત કહેવા માત્ર સમજવુ, પણ કોઇ ભૂતકાળમા ગયો નથી, તેમ ભવિષ્યકાળમા જશે પણ નહિ જો ચારણમુનિઓ ગયા હોય તો લવણસમુદ્રની શિખામાં થઈને જતાં આરાધક કેમ થશે? કારણ કે, જમ્બૂદ્વીપની ચોતરફ લવણ સમુદ્ર છે, સમુદ્રના મધ્ય ભાગમા તેની શિખા એક હજાર યોજન ઉંડી અને સોળ હજાર યોજન ઉંચી, કુલ સત્તર હજાર યોજન છે તે પાણીમાં થઇને મુનિ કેમ જાય? અને જાય તો અપ્કાયની વિરાધના થવાથી આરાધક કેમ થાય? એમ પણ માની શકાય નહીં કે, બીજે રસ્તે જતા હશે, કારણ કે તે શિખાને વળોટ્યા સિવાય જવા આવવાનો બીજો કોઇ રસ્તો નથી. માટેજ કહીએ છીએ કે, ભગવતીસૂત્રમા જે ચારણ મુનિની વાત કહી છે તે ફક્ત કહેવારૂપ છે, પણ કરવારૂપ નથી એટલે કે—ચારણ મુનિઓ કાંઈ તે સ્થળે ગયા નથી, તેમ જશે પણ નહીં ॥ ૨૧॥

હવે ગ્રન્થકાર ઉપરની ગાથામા કહેલી શંકાનો ઉત્તર આપે છે—

सत्तर सहस्स जोयण जइ ऊंचा। चारण तीर्छो चाले॥
समवायांगे प्रगट पाठ ए। शुं कुमति! भ्रम घाले रे॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥२२॥

ચારણ મુનિઓ આકાશમાર્ગે તિર્છીગતિએ ગમન કરે છે ત્યારે સત્તર હજાર યોજન (કરતા કાંઇક વધારે) ઉંચા જઇને તિરછા ગમન કરે છે, આ પ્રમાણે સમવાયાંગસૂત્રમાં પ્રગટ પાઠ છે,

છતાં રે કુમતિ ! ભોળા લોકોને ઉંધું ચત્તું સમજાવી શા માટે સંશયમાં પાડે છે ?

ચારણમુનિઓ તિરછીગતિએ ગમન કરતાં જો લવણસમુદ્રના પાણીમાં થઇને જાય તો અપ્કાયની વિરાધના કરવાથી આરાધક ન થાય એ વાત કબુલ કરવા જેવી છે, પણ તેઓને પાણીમાં થઇને જવાનું છે જ નહીં, કારણ કે તેઓ તિરછીગતિએ જ્યારે ગમન કરે છે ત્યારે પહેલાં એટલા ઉંચા જાય છે કે જેથી લવણસમુદ્રની શિખા નીચે રહે છે, અને તેથી તેમને પાણીમાં ગમન કરવાનું રહેતું જ નથી. આ વાત કલ્પિત નથી, પણ શ્રીસમવાયાંગસૂત્રના તેત્રીશમા પત્રમાં કહી છે.

"लवणे णं समुद्दे सत्तरस जोयणसहस्साइं सव्वग्गेणं उड्ढं उच्चत्तेणं पण्णत्ते। इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ सातिरेगाइं सत्तरस जोयणसहस्साइं उड्ढं उप्पतित्ता ततो पच्छा चारणाणं तिरिआ गई पवत्तति"॥

લવણસમુદ્ર ઉંચાઈમાં સર્વાગ્રે સત્તર હજાર યોજન[૧] ઉંચો પ્રરૂપ્યોછે. ચારણમુનિઓ તિરછીગતિએ ગમન કરે ત્યારે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના બરાબર સરખા રમણીય ભૂમિભાગ થકી એટલે મેરૂ પર્વતની ભૂમિ થકી સત્તર હજાર યોજન કરતાં કાંઇક અધિક ઉંચા ઉડીને ત્યાર પછી તે ચારણોની તિરછીગતિ પ્રવર્તે છે."

ઉપરના પાઠથી સ્પષ્ટ થયું કે, ચારણમુનિઓને તિરછીગતિએ ગમન કરતાં લવણસમુદ્રના પાણીમાં થઇને જવાનું હોતું નથી, પણ તેથી ઉંચા રહે છે; અને તેથી અપ્કાયની વિરાધના

૧ એક હજાર યોજન ઉંડો, અને સોળ હજાર યોજનની શિખા, એવી રીતે સત્તર હજાર યોજન ઉંચો છે.

નહીં થતી હોવાથી આરાધક છે તેથી ભગવતી સૂત્રમા તેઓનું અષ્ટાપદાદિ ઉપર ગમન કહ્યું છે, તે કરવા રૂપ છે, પણ તમે જે ફક્ત કહેવા રૂપ જણાવ્યું તે ભોળા લોકોને સંશયમાં નાખી સૂત્રાજ્ઞાનો ભંગ કર્યા રૂપ મહા પાપના ભાગીદાર થવાનું છે, અને स्वयं नष्टः परान् नाशयति એ ન્યાયે બીજાઓને પણ સંસારમા ડૂબાડવાનું છે. ॥ ૨૨ ॥

સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે–'અલબત, ચારણમુનિઓ રૂચકદ્વીપ નંદીશ્વરદ્વીપ વિગેરે સ્થળે જઇને ચૈત્યો વંદે છે એમ ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે, તે અમોને માનનીય છે, પણ ત્યા જઇ ચૈત્યો વંદે છે, એટલે 'જિનપ્રતિમાઓને વાંદે છે' એવો અર્થ કરવાનો નથી, પણ ચૈત્યો વંદે છે એટલે 'જ્ઞાનને વાંદે છે' એવો અર્થ કરવાનો છે તેથી જિનપ્રતિમાને માનનીય મનાવવા તમે જે ભગવતીસૂત્રની શાખ આપી તે કાંઇ કામની નથી, કારણ કે, ભગવતીસૂત્રના પાઠ ઉપરથી જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યાનું સિદ્ધ થતુ નથી પણ જ્ઞાનને વંદન કર્યાનુ સિદ્ધ થાય છે આ પ્રમાણે કરેલી શંકાનુ ગ્રન્થકાર નિવારણ કરે છે–

चैत्य शब्दनो ज्ञान अरथ ते । कहो करवो कुण हेते ? ॥
ज्ञान एक ने चैत्य घणां छे । भूले जडसंकेते रे ॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥ २३ ॥

તમે જે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન કરો છો તે અર્થ કેવી રીતે કરો? તે કહો. કારણ કે, જે ભગવતી સૂત્રમા પાઠ છે તેમાં 'चेइयाइ वंदइ–ચૈત્યોને વંદન કરે છે ' એ પ્રમાણે બહુવચન છે, જો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન લેવાનો હોત તો ' चेइयं वंदइ–ચૈત્યને વંદન કરે છે' એ પ્રમાણે એકવચન મૂકત, કારણકે જ્ઞાન એક છે.

પણ એકવચન નહીં મૂકતાં બહુવચન મૂક્યું છે તેથી તમોએ કરેલો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન ઘટી શકતો નથી, પણ જિનમંદિર અને જિનપ્રતિમાજ ઘટી શકે છે. જેની શુદ્ધ ગુરૂપરંપરા આવી હોય તેજ શબ્દનો અર્થ બરાબર કરી શકે; પણ મૂર્ખ-સંકેતવાળા પગલે પગલે ભૂલથાપ ખાય છે, કારણ કે નિગુરૂના સંકેત પાયા વગરના હોય છે.

સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—"જંઘાચારણ અને વિદ્યાચારણ મુનિઓએ અચંબો પમાડનારી નંદીશ્વરાદિની વાતો સિદ્ધાંતમાં સાંભળી. તે સાંભળી તેઓને આશ્ચર્ય થયું કે 'એ વાત કેમ હશે?' ચાલો, આપણે નજરે જોઈને ખાત્રી કરીએ' એમ વિચારી નંદીશ્વરાદિને જોવા ગયા. ત્યાં જઇને જોયું તો નંદીશ્વરાદિકને માટે જેવું વર્ણન આગમમાં લખ્યું છે તેવુંજ પ્રત્યક્ષ થયું. નજરે પ્રત્યક્ષ જોવાથી તેમને પ્રભુના જ્ઞાન તરફ બહુમાન થયું કે—'અહો ! પ્રભુના જ્ઞાનને ધન્ય છે કે, જે આવા અતિ દૂર રહેલા પદાર્થોને પણ યથાવત્ બતાવે છે.' એવી રીતે પ્રભુના જ્ઞાનનું બહુમાન હૃદયમાં લાવી પ્રભુના જ્ઞાનને વંદન કરે છે. ભગવતીસૂત્રમાં ચેઇયાઇં વંદઇ એવો જે પાઠ છે તેનો 'પ્રભુના જ્ઞાનનું બહુમાન હૃદયમાં લાવી તે જ્ઞાનને વંદન કરે છે' એવો અર્થ સમજવાનો છે."

આ પ્રમાણે સ્થાનકવાસીઓ ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન કરે છે. પણ જેઓની ઓલાદમાં વ્યાકરણનો ગંધ પણ નથી, અને વ્યાકરણ ભણવા—ભણાવવાથી પોતાની પોલ ઉઘાડી પડી જવાના ડરથી પોતાને તથા પોતાના શિષ્ય—પ્રશિષ્યોને વ્યાકરણથી દૂર રાખવા સાવધાન રહે છે તે મૂર્ખાઓ સીધો અર્થ ક્યાંથી કરી શકે ? અને પોતે બોલે છે તેમાંજ પોતાનું મુખ બોલતું

બધ પડશે એ ક્યાંથી સમજે ? કારણ કે ' चेइयाइं वदइ -ચૈત્યોને વદન કરે છે ' એ ઠેકાણે ચૈત્ય શબ્દમાં દ્વિતીયા વિભક્તિનુ બહુવચન છે જો જધાચારણે અને વિદ્યાચારણે જ્ઞાનને વંદન કર્યું હોય તો સૂત્રકાર બહુવચન કેમ કહે ? કારણ કે જ્ઞાન તો એક છે વળી તમે ચૈત્ય શબ્દનો જ્ઞાન અર્થ કયા કોષને આધારે કરો છો ? સુપ્રસિદ્ધ અને સર્વમાન્ય કોષકાર કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રીહેમચદ્રાચાર્ય પોતાના અનેકાર્થસગ્રહ કોષના ૩૬૯ મા શ્લોકમાં કહે છે કે—

" चैत्य जिनौकस्तद्विम्बम् "

" ચૈત્ય એટલે જિનેન્દ્ર પ્રભુનુ મદિર તથા જિનેન્દ્ર પ્રભુની પ્રતિમા " વળી એજ કોપકારે પોતાના અભિધાનચિતામણિ કોષના ભૂમિકાંડના ૬૦ મા શ્લોકમાં કહ્યુ છે કે—

" चैत्य-विहारौ जिनसद्मनि "

" ચૈત્ય અને વિહાર શબ્દ જિનના મંદિર અર્થમાં છે " વળી બૌદ્ધમતાવલબી અમરસિંહે પણ પોતાના અમરકોષમાં બીજા કાંડના પુરવર્ગના સાતમા શ્લોકમા કહ્યુ છે કે—

" चैत्यमायतन तुल्ये "

"ચૈત્ય અને આયતન એ બન્ને શબ્દ મદિર અર્થમાં તુલ્ય છે" શબ્દ ચિતામણિ કોષમા પણ ચૈત્ય શબ્દનો અથ જિન વા બુદ્ધની મૂર્તિ, અને જૈનમતનુ દેવળ, એ પ્રમાણે કર્યો છે આ પ્રમાણે દરેકને માનનીય કોપકારોએ પણ ચૈત્ય શબ્દનો જ્ઞાન અર્થ કર્યો નથી, તો તમે એ અર્થ કેવી રીતે કર્યો ? વ્યાકરણ અને કોષની ગધ વિના જેમ તેમ મનમાન્યો અર્થ કરવો એ મહાપાપનુ કારણ છે

વળી તમે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન કરી એમ કહો છો કે, ત્યાં જઈ ચૈત્યોને એટલે જ્ઞાનને વંદન કર્યું. જો આવી રીતે ચૈત્ય શબ્દનો જ્ઞાન અર્થ કરવાનો હોત તો, તીર્થંકરોએ પોતાના જ્ઞાન વડે આશ્ચર્યકારી પર્વત સમુદ્ર વિગેરે જેવા પ્રરૂપેલા છે તેવાજ રસ્તામાં પણ ઘણા દેખે છે, તો તેમને દેખીને પ્રભુના જ્ઞાનને કેમ વંદન ન કર્યું? વળી ચૈત્ય શબ્દથી જ્ઞાન અર્થ લેવાનો હોય તો—

" नाणं पंचविहं पन्नत्तं "

"જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું પ્રરૂપ્યું છે" આ પ્રમાણે આગમમાં જ્ઞાનની પ્રરૂપણા કરવા માટે ઠેકાણે ઠેકાણે પાઠ છે, ત્યાં બધે સ્થળે " चेइयं पंचविहं पन्नत्तं, तं जहा—आभिणिबोहियचेइयं, सुय-चेइयं, ओहिचेइयं, मणपज्जवचेइयं, केवलचेइयं."

"ચૈત્ય પાંચ પ્રકારનું પ્રરૂપ્યું છે, તે જેવી રીતે મતિચૈત્ય, શ્રુતચૈત્ય, અવધિચૈત્ય, મનઃપર્યવ ચૈત્ય અને કેવલ ચૈત્ય" એ પ્રમાણે પાઠ કેમ ન લખ્યો ? કારણ કે, તમારી માન્યતા પ્રમાણે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન થાય છે. પણ આગમમાં જ્યાં જ્ઞાનની પ્રરૂપણા કરી છે ત્યાં અપવાદ રૂપે પણ કોઈ સ્થળે ચૈત્ય શબ્દ વાપર્યો નથી, એકલો જ્ઞાન શબ્દજ વાપર્યો છે. જો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન લેવાનો હોત તો કોઇક સ્થળે તો જ્ઞાનની પ્રરૂપણા કરતાં ચૈત્ય શબ્દ વાપરત.

વળી તમોએ કહ્યું કે—ચારણ મુનિઓએ અષ્ટાપદાદિની આશ્ચર્યકારી વાત આગમમાંથી સાંભળી, તેનો નિર્ણય કરવા માટે તેઓ તે તે ઠેકાણે ગયા. આ તમારૂં કથન બેહુંદું છે, કારણ કે આગમમાં કહેલી વાત ઉપર શંકા કરવાથી જમાલિની જેમ અનંતા સંસાર ભટકવું પડે છે. શું ચારણ મુનિઓ જેવા

મહાન્ તપસ્વી યોગીઓ આગમમા કહેલી વાત ઉપર શકા લાવી તેનો નિર્ણય કરવા માટે જાય એ તમારૂ કથન કોઇ પણ બુદ્ધિમાન્ કબૂલ કરવા તૈયાર થાય ખરો ? માટે આવી રીતે મન કલ્પિત અણઘટતા અર્થ કરી શા માટે આગમના સગત અર્થને છિન્ન ભિન્ન કરો છો? કલ્પિત અર્થ કરવાથી સસારમાં ભ્રમણ કરવુ પડે છે, અને વિદ્વાનોમા હાસીને પાત્ર થવુ પડે છે ॥ ૨૩ ॥

ઉપરની ગાથામા આપેલા સજ્જડ પૂરાવાથી ચૈત્ય શબ્દનો જિનમદિર તથા જિનપ્રતિમા એવો અર્થ સિદ્ધ થયો અને તેઓને ચારણ મુનિઓએ નદીશ્વરાદિને વિષે વદન કર્યાનો ભગવતીસૂત્રનો પાઠ દેખાડવાથી જિનમદિર તથા જિનપ્રતિમા માનવી જોઇએ એમ સિદ્ધ થયુ ત્યારે વળી પાછા કુઠિતમતિ સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે– " ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ તમે જિનપ્રતિમા કરો છો તે અર્થ ભલે હો, પણ જે ચારણ મુનિઓએ નદીશ્વરાદિને વિષે જિનપ્રતિમા વાદ્યાનુ ભગવતીસૂત્રમા કહ્યુ છે તે જિનપ્રતિમા શાશ્વતી છે તે શાશ્વતી પ્રતિમા ભલે માનનીય ગણીએ, પણ અહી તો તમે અશાશ્વતી પ્રતિમાઓને વદન કરો છો, અને અમોને તમે તે અશાશ્વતી પ્રતિમાઓને પણ વદનીય મનાવવા તૈયાર થયા છો, તે કેમ બને ? અમોને અશાશ્વતી પ્રતિમા વદનીયપણે માનનીય નથી " આ પ્રમાણે કહેનારને એ ભગવતીસૂત્રના પાઠથીજ ગ્રન્થકાર અશાશ્વતી પ્રતિમા પણ વદનીયપણે દેખાડે છે—

रुचकादिकना चैत्य नम्या ते। सासय पडिमा कहिए।
जेह इहांना तेह अशाश्वत। वेउमां भेद न लहिए रे॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥२४॥

ચારણ મુનિઓએ રૂચક નંદીશ્વર વિગેરેનાં ચૈત્યોને વંદન કર્યું તે શાશ્વતી પ્રતિમા કહીએ. પણ જે ત્યાંથી અહીં આવી "इहं चेइयाइं वंदइ–અહીં ચૈત્યોને વાંદે છે" એ પાઠથી અહીંની જિનપ્રતિમાઓને વંદન કરે છે તે અશાશ્વતી પ્રતિમા વાંધાનું સ્પષ્ટ જણાય છે. શાશ્વતી અને અશાશ્વતીમાં અંશમાત્ર ભેદ નથી, બન્ને પ્રતિમા વંદનીય–પૂજનીય છે, છતાં જે શાશ્વતીને પૂજ્ય અને અશાશ્વતીને અપૂજ્ય માની બન્નેમાં ભેદ પાડવો એ વિચારકનું કામ નથી. ॥ ૨૪ ॥

હવે પહેલી ઢાળ પૂરી કરતા ગ્રન્થકાર ઉપસંહાર કરે છે—

जे उपर साहेब ! तुज करुणा। शुद्ध अरथ ते भाखे ॥
तुज आगमनो शुद्ध प्ररूपक। सुजश अमियरस चाखे रे॥
जिनजी, तुज आणा शिर वहीए ॥ २५॥

હે સાહેબ ! હે દયાનિધિ ! જે પ્રાણી ઉપર તમારી કૃપા છે તે પ્રાણી યથાર્થ પ્રરૂપણા કરી શકે છે. જે તમારા આગમની શુદ્ધ પ્રરૂપણા કરે છે તે સારા યશરૂપ અમૃતરસને ચાખે છે. એટલે આગમની જે શુદ્ધ પ્રરૂપણા કરે છે તેનો યશ લોકોમાં પ્રસરે છે, પણ જેઓ વિચાર્યા વિના મનકલ્પિત અર્થ કરે છે તેઓ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરવાથી પાપના ભાગીદાર થવા સાથે અપયશી બને છે.

જો કે કરૂણાનિધિ વીતરાગની સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર કૃપાજ હોય છે, તેમની તો પોતાના ભક્તો અને દ્વેષીઓ ઉપર સરખીજ દૃષ્ટિ છે; ભેદભાવ છેજ નહીં. પણ જેમ એક પિતાના બે પુત્રો હોય, તેમાં એક પુત્ર પિતાની આજ્ઞા પાળનાર હોય, અને બીજો પુત્ર ઉદ્ધત હોય–પિતાની આજ્ઞા માનતો ન હોય. તેમાં જે આજ્ઞા-

પાલક પુત્ર છે તેના ઉપર પિતાનુ હેત લોકો પ્રગટપણે દેખે છે, અને જે આજ્ઞાકારી નથી તેના ઉપર પણ જો કે પિતાનુ હેત હોયજ, પરંતુ લોકો તે હેત પ્રગટપણે દેખતા નથી. તેમ અહીં પણ જો કે, તીર્થંકરની કરૂણા સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સરખીજ છે, પણ જેઓ તેમની આજ્ઞાના આરાધક છે તેઓ ઉપર પ્રગટપણે કરૂણા જણાય છે આ ગાથામાં 'સુજશ' શબ્દથી ઉપાધ્યાયજીએ ગ્રન્થકર્તા તરીકે 'યશોવિજયજી' એ પ્રમાણે પોતાનુ નામ પણ સૂચવ્યું છે ॥ ૨૫ ॥

ढाळ पहेली संपूर्ण.

પહેલી ઢાળમા આગમોની શાખ આપી જિનેશ્વરની પ્રતિમાને વંદન કર્યાના દૃષ્ટાંતો આપી તે વંદનીય છે એમ સિદ્ધ કર્યુ હવે વળી સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે– "અલબત, તમોએ દૃષ્ટાંતો અને યુક્તિઓ પૂર્વક જિનેશ્વરની પ્રતિમાને વંદનીય મનાવી, પણ તમે તો પ્રતિમાનુ પૂજન પણ કરો છો ? તે પૂજન અયુક્ત છે " આ પ્રમાણે પ્રતિમાની પૂજાને અમાન્ય ગણતા તે સ્થાનકવાસીઓને આગમોની શાખ આપી પ્રતિમાનું પૂજન પણ કરવુ જોઈએ એમ ગ્રન્થકાર આ બીજી ઢાળમાં સિદ્ધ કરે છે—

ढाळ बीजी।

महाविदेह क्षेत्र सोहामणु, ए देशी ।

तुज आणा मुज मन वसी, जिहां जिनप्रतिमा
सुविचार लालरे ।

रायपसेणी सूत्रमां, सूरियाम तणो अधिकार लालरे।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ १॥

હે વીર ! તમારી આજ્ઞા મારા મનમાં નિવાસ કરીને રહી છે, જે આજ્ઞામાં જિનેન્દ્રની પ્રતિમાનો સારો વિચાર છે; એજ આગમ શાખાએ દેખાડે છે–હે પ્રભુ ! રાયપસેણી નામના બીજા ઉપાંગમાં સૂર્યાભદેવનો અધિકાર છે.

પ્રભુની આજ્ઞાને નહીં માનનારાઓએ ખાસ ધ્યાન આપવું જોઇએ કે:–"જે પ્રભુને તમે માનો છો તેમને ત્યારેજ માન્યા કહેવાય કે, જ્યારે તેમણે ફરમાવેલી આજ્ઞાને શિરોવંદનીય ગણો. જેમ પિતાની આજ્ઞાને ઠોકરે મારનાર ઉદ્ધત પુત્ર પિતાનું નામ બહુમાનથી રટયા કરે તો તેને મૂર્ખજ ગણવામાં આવે છે; પણ તે નામનું રટન કરવા સાથે પિતાની આજ્ઞા માને તોજ શ્રેષ્ઠ ગણાય., એમ કહેવાને આબાલગોપાલ કટિબદ્ધ થાય છે; તેમ વીર પરમાત્માનું નામ રટન કરનારાઓએ સાદી અક્કલથી પણ વિચારવું જોઇએ કે, "આપણે પ્રભુનું નામ તો માનની દૃષ્ટિથી રટીએ છીએ, પણ પ્રભુની આજ્ઞા માનીએ છીએ કે કેમ? જો પ્રભુની આજ્ઞા ન માનતા હોઇએ, અને તેમનું નામજ રટ્યા કરીએ તો પિતાની આજ્ઞા નહીં માનનાર પુત્રની જેમ મૂર્ખતાજ ગણાય." ગ્રન્થકારે પ્રભુની આજ્ઞાને શિરોવંદનીય માની સ્થાનકવાસીઓને સખ્ત ફટકો માર્યો છે કે, તમે પ્રભુના નામને બહુમાનની દૃષ્ટિથી રટ્યા કરો છો, પણ પ્રભુની આજ્ઞા માનતા નથી તે શું કામનું ?

રાયપસેણીસૂત્રમાં સૂર્યાભદેવનો અધિકાર છે. પરદેશી રાજાનો જીવ મૃત્યુ પામીને પહેલે દેવલોકે સૂર્યાભદેવ ઉત્પન્ન થયો,

છે, તે સૂર્યાભદેવે જિન પ્રતિમાની પૂજા કર્યાનો અધિકાર રાયપ-સેણી સૂત્રમા છે, એજ વિસ્તારથી દેખાડે છે--

ते सुर अभिनव उपन्यो, पूछे सामानिक देव लालरे।
शुं मुज पूरव ने पछी, हितकारी कहो ततखेव लालरे।
तुज आणा मुज मन वसी ॥२॥

તે સૂર્યાભદેવ જે વખતે નવો ઉત્પન્ન થયો તે વખતે પોતાની સમાન ઋદ્ધિવાળા સામાનિક દેવોને પૂછ્યુ કે–મારે પૂર્વમાં શુ હિતકારી છે? અને પછી શુ હિતકારી છે? તે તુરતમાં મને જણાવો ॥ ૨ ॥

ते कहे एह विमानमां, जिनपडिमा दाढा जेह लालरे।
तेहनी तमे पूजा करो, पूर्व पच्छा हित एह लालरे।
तुज आणा मुज मन वसी ॥३॥

તે સામાનિક દેવોએ કહ્યુ કે, આ વિમાનમાં જિનેશ્વરની પ્રતિમાઓ અને દાઢાઓ છે, તેની તમે પૂજા કરો એ જિનેશ્વરની પ્રતિમાઓ અને દાઢાઓની પૂજા કરવી એજ પૂર્વે તથા પછી હિતકારી છે.

અહીં દાઢા શબ્દથી જિનેશ્વરના [1]અસ્થિ સમજવાં, જિનેશ્વરની દાઢાઓ સૂર્યાભદેવના વિમાનમાં સભવે નહીં, કારણ કે, સૌધર્મેન્દ્ર ઈશાનેન્દ્ર ચમરેન્દ્ર અને બલીન્દ્ર એ ચાર ઇદ્રોનેજ જિનેશ્વરની દાઢા લેવાનો અધિકાર છે. શ્રીજબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિના બીજા વક્ષસ્કારમાં ૧૫૮મા પત્રમાં કહ્યું છે કે–

"तए ण से सक्के देविंदे देवराया भगवओ तित्थ-

૧ હાડકાં

गरस्स उवरिल्लं दाहिणं सकहं गेण्हइ । ईसाणे देविंदे देवराया उवरिल्लं वामं सकहं गेण्हइ । चमरे असुरिंदे असुरराया हिट्ठिल्लं दाहिणं सकहं गेण्हइ । बली वइरोअणिंदे वइरोअणराया हिट्ठिल्लं वामं सकहं गेण्हइ । अवसेसा भवणवइ जाव वेमाणिआ देवा जहारिहं अवसेसाइं अंगमंगाइं, केई जिणभत्तीए, केई जीअमेअंति कट्टु, केई धम्मोत्ति कट्टु गेण्हन्ति."

"ત્યાર પછી દેવેન્દ્ર દેવરાજા તે શક્ર તીર્થંકર ભગવંતની ઉપલી જમણી દાઢાને ગ્રહણ કરે છે; કારણકે, તે ઉર્ધ્વલોકવાસી છે અને દક્ષિણ અર્ધલોકનો સ્વામી છે. દેવેન્દ્ર દેવરાજા ઇશાનેન્દ્ર ઉપલી ડાબી દાઢાને ગ્રહણ કરે છે; કારણ કે, તે ઉર્ધ્વલોકવાસી છે અને ઉત્તર અર્ધલોકનો સ્વામી છે. અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરેન્દ્ર નીચેની જમણી દાઢાને ગ્રહણ કરે છે; કારણકે, તે અધોલોકવાસી છે અને દક્ષિણ શ્રેણિનો સ્વામી છે. વૈરોચનેન્દ્ર[૧] વૈરોચનરાજ બલીન્દ્ર નીચેની ડાબી દાઢાને ગ્રહણ કરે છે, કારણકે તે અધોલોકવાસી છે અને ઉત્તર શ્રેણિનો સ્વામી છે. અવશેષ રહેલા ભવનપતિ યાવત્ વૈમાનિક દેવો યથાયોગ્ય ભુજા વિગેરે અંગનાં અસ્થિ અને આંગળીઓ વિગેરે ઉપાંગોનાં અસ્થિને

૧ દક્ષિણ શ્રેણિમાં રહેલા અસુરો કરતાં જેઓની દીપ્તિ વિશેષ છે તે વૈરોચન; એટલે ઉત્તર શ્રેણિમાં વસનારા અસુરો, ઉત્તર શ્રેણિના અસુરોની પુણ્ય પ્રકૃતિ દક્ષિણ શ્રેણિના અસુરો કરતાં વિશેષ હોય છે; તેથી તેઓની દીપ્તિ પણ અધિક હોય છે. તે વૈરોચન એટલે ઉત્તર શ્રેણિના અસુરો, તેઓનો જે ઇન્દ્ર તે વૈરોચનેન્દ્ર કહેવાય.

ગ્રહણ કરે [*]છે કેટલાએક જિનભક્તિ વડે ગ્રહણ કરે છે, એટલે જિનેશ્વર મોક્ષમાં જતા તેમનાં અસ્થિ જિનેશ્વરની જેમ આરાધવા યોગ્ય છે એવી જિનભક્તિથી ગ્રહણ કરે છે કેટલાએક આચાર સમજીને ગ્રહણ કરે છે, એટલે પૂર્વે થઇ ગયેલા દેવોએ આ પ્રમાણે આચર્યુ છે તે પ્રમાણે અમારે પણ કરવુ જોઇએ એ પ્રમાણે આચાર સમજીને ગ્રહણ કરે છે અને કેટલાએક ધાર્મિક બુદ્ધિએ ગ્રહણ કરે છે "

આ ઠેકાણે જણાવ્યું છે કે, જિનેન્દ્રની ચાર દાઢાઓ ચાર ઇન્દ્રોજ ગ્રહણ કરે છે, અને બીજા દેવો જિનેન્દ્રના અસ્થિ ગ્રહણ કરે છે, તેથી અહીં સૂર્યાભદેવના વિમાનમા દાઢા શબ્દથી જિનેન્દ્રના અસ્થિ સમજવા.

[2]રાયપસેણી સૂત્રના ૧૭૧-૧૭૨ મા પૃષ્ઠમા કહ્યુ છે કે-

"तए ण तस्स सूरियाभस्स देवस्स पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभाव गयस्स समाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए चिंतिए पत्थिए मणोगए सकप्पे समुप्पज्जित्था—किं मे पुव्विं करणिज्ज ?, किं मे पच्छा करणिज्ज ? । किं मे पुव्विं सेय ?, किं मे पच्छा सेयं ? । किं मे पुव्विं पच्छा वि हियाए सुहाए खमाए णिस्सेसाए आणुगामियत्ताए भविस्सइ" ?

"तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोववण्णगा देवा सूरियाभस्स देवस्स इमेयारूव अज्झत्थिय जाव सकप्प समुप्पण्ण समभिजाणित्ता जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवा-

[1] સનત્કુમાર વિગેરે અઠ્ઠાવીશ ઇન્દ્રો બાકી રહેલા અઠ્ઠાવીશ દાંતને ગ્રહણ કરે છે, બીજા ઇંદ્રો અગોપાગના અસ્થિ ગ્રહણ કરે છે. ૨ રાય ધનપતસિંહ બહાદૂરે છપાવેલ.

गच्छन्ति। उवागच्छित्ता सूरियाभं देवं करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धावेन्ति। वद्धावित्ता एवं वयासी–'एवं खलु देवाणुप्पिया णं सूरियाभे विमाणे सिद्धाययणे अट्ठसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेह-पमाणमेत्ताणं सण्णिक्खित्तं चिट्ठइ। सभाए णं सुहम्माए णं माणवए चेइयखंभे वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहूओ जिणसकहाओ सण्णिक्खित्ताओ चिट्ठन्ति। ताओ णं देवाणुप्पियाणं अन्नेसिं च बहूणं वेमाणियाणं देवाणं य देवीणं य अच्चणिज्जाओ वंदणिज्जाओ णमंसणिज्जाओ पूयणिज्जाओ सक्काणणिज्जाओ पज्जुवासणिज्जाओ। तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं करणिज्जं, एयं णं देवाणुप्पियाणं पच्छा करणिज्जं। एयं णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं सेयं, एयं णं देवाणुप्पियाणं पच्छा सेयं। एयं णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं पच्छा वि हियाए सुहाए खमाए णिस्सेसाए आणुगामियत्ताए भविस्सइ" ॥

ત્યાર પછી તે સૂર્યાભદેવ પાંચ[1] પ્રકારની પર્યાપ્તિવડે પર્યા-

[1] પર્યાપ્તિ છ છે–આહાર પર્યાપ્તિ, શરીર પર્યાપ્તિ, ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, આનપાન–શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ, ભાષાપર્યાપ્તિ, અને મનપર્યાપ્તિ. સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયને આ છ પર્યાપ્તિ હોય છે. જો કે દેવ પણ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય હોવાથી તેને છ પર્યાપ્તિ હોય છે, અને તેથી સૂર્યાભદેવને છ પર્યાપ્તિ કહેવી જોઇએ, પણ દેવને બીજી પર્યાપ્તિની અપેક્ષાએ ભાષાપર્યાપ્તિ અને મનપર્યાપ્તિના સમાપ્તિકાળનું આંતરૂં ઘણું થોડું હોય છે, તેથી અહીં તે બન્ને પર્યાપ્તિને એકપણે વિવક્ષા કરેલી હોવાથી સૂર્યાભદેવને પાંચ પર્યાપ્તિ કહી છે. તત્ત્વથી તો છ પર્યાપ્તિ સમજવી.

પ્તપણાને પામ્યો છતો, તેને આવા સ્વરૂપનો [1]આત્મવિષયક [2]ચિં-તિત [3]પ્રાર્થિત [4]મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો કે—' મારે પહેલા શું કરવા યોગ્ય છે ? અને મારે પછી શું કરવા યોગ્ય છે ? મારે પહેલાં શું શ્રેય છે ? મારે પછી શું શ્રેય છે ? મારે પહેલાં અને પછી હિતને માટે, સુખને માટે, ક્ષેમને માટે, નિશ્ચિત કલ્યાણ જે મોક્ષ તેને માટે, તથા પરંપરાએ શુભાનુબંધી સુખને માટે શું થશે ? "

" ત્યાર પછી તે સૂર્યાભદેવની સામાનિક પર્ષદામાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવો સૂર્યાભદેવનો આવા પ્રકારનો આત્મવિષયક યાવત્ સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયેલો જાણીને જ્યાં સૂર્યાભદેવ છે ત્યાંજ આવે છે આવીને બે હાથ જોડી દસ નખ ભેળા કરીને મસ્તકે આવર્ત કરી અંજલી કરીને સૂર્યાભદેવને [5]જય [6]વિજય વડે વધાવે છે વધાવીને એમ બોલ્યા કે—' હે દેવાનુપ્રિય ! આ સૂર્યાભવિમાનમાં સિદ્ધાયતનને વિષે જિનેશ્વરોના ઉત્સેધ પ્રમાણમાત્ર જિનેશ્વરોની એકસો આઠ પ્રતિમા સ્થાપન કરેલી છે અને સુધર્માસભાને વિષે માણવક નામના ચૈત્યસ્તંભમાં વજ્રમય ગોળ આ-

---

૧ આત્માને વિષે થયેલો ૨ સંકલ્પ બે પ્રકારનો હોય છે, એક ધ્યાનસ્વરૂપ અને બીજો ચિંતવન સ્વરૂપ તે બે જાતના સંકલ્પમાં આ ચિંતવનસ્વરૂપ સંકલ્પ થયો, એમ જણાવવાને ચિંતિત શબ્દ મૂક્યો છે ૩ ચિંતવનસ્વરૂપ સંકલ્પ પણ કોઇ અભિલાષારૂપ હોય છે અને કોઇ અભિલાષારૂપ હોતો નથી, તેમાં આ સંકલ્પ અભિલાષારૂપ થયો એમ જણાવવાને પ્રાર્થિત શબ્દ મૂક્યો છે ૪ મનોગત એટલે મનમાં રહેલો, હજુ વચનથી પ્રકાશિત નહી કરેલો. ૫ પોતાના પક્ષની જીત થવી તે જય. ૬ સામા પક્ષ ઉપર જીત મેળવવી તે વિજય.

કારના દાબડાઓમાં જિનેશ્વરોનાં ઘણાં અસ્થિ સ્થાપન કરેલાં છે. તે જિનેશ્વરોની પ્રતિમાઓ તથા અસ્થિઓ દેવાનુપ્રિય એવા આપને તથા બીજા ઘણા વૈમાનિક દેવોને અને દેવીઓને ચંદનાદિથી ચર્ચવા યોગ્ય છે, વાંદવા યોગ્ય છે, નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે, પૂષ્પાદિથી પૂજવા યોગ્ય છે, વસ્ત્રાભૂષણાદિથી સંસ્કાર કરી સન્માન કરવા યોગ્ય છે. અને સેવા કરવા યોગ્ય છે. દેવાનુપ્રિય એવા આપને આ પહેલાં કરવા યોગ્ય છે, દેવાનુપ્રિયને આ પછી કરવા યોગ્ય છે, દેવાનુપ્રિયને આ પહેલાં શ્રેય છે, દેવાનુપ્રિયને આ પછી શ્રેય છે. દેવાનુપ્રિયને પૂર્વે અને પછી આ હિતને માટે, સુખને માટે, ક્ષેમને માટે, નિશ્ચિત કલ્યાણ જે મોક્ષ તેને માટે, તથા પરંપરાએ શુભાનુબંધી સુખને માટે થશે "

સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે—"પ્રભુની દાઢા તથા અસ્થિમાં કોઇ પણ ચારિત્રાદિ ગુણ હોતો નથી. જેમાં ચારિત્રાદિ ગુણો હોય તેનું વંદન—પૂજન ફળદાયી થાય છે, પણ કોઇ જાતના ગુણ રહિતનું વંદન પૂજન શું કામનું ? તો પછી દેવતાઓ પ્રભુના અસ્થિ અને દાઢાઓની પૂજા શા માટે કરે છે ?" તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—" ભાવજિનની જેમ નામજિન, દ્રવ્યજિન અને સ્થાપનાજિન વંદનીય છે. જિનેશ્વરનું શરીર એ દ્રવ્યજિન છે, અસ્થિ તથા દાઢાઓ શરીરના અવયવ છે, તેથી ભાવજિનથી અભેદબુદ્ધિએ તેઓનું વંદન-પૂજન કરવું જોઈએ. જો ભાવજિનની જેમ દ્રવ્યજિનને વંદનીય ન માનો તો, ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયેલ ભગવંતની 'समणे भगवं महावीरे' ઇત્યાદિ આલાવાવડે સૂત્રકારો સૂત્રરચના કરે છે તે યોગ્ય કેમ કહેવાય ? તથા ઈન્દ્રોનો પણ શક્રસ્તવાદિ પ્રયોગ કેમ યોગ્ય ગણાશે ? વળી

ભાવજિનની જેમ દ્રવ્યજિન પણ વંદનીય-પૂજનીય છે, તેથીજ જિનેશ્વરોના અસ્થિઓ તથા દાઢાઓ જે ઠેકાણે સ્થાપેલા હોય તે ઠેકાણે આશાતનાથી ભય પામતા દેવો કામક્રીડાદિ કરતા નથી.

વળી કોઇ શંકા કરે છે કે-" જિનપ્રતિમા તો જિનની આકૃતિ હોવાથી પ્રભુના સ્મરણનો હેતુ છે, અને તેથી તે પ્રતિમાની આરાધના કરવી યુક્તજ છે, કારણકે તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી તો જિનપ્રતિમાની આરાધના એ જિનનીજ આરાધના છે. પણ દાઢા વિગેરેની આરાધના એ જિનની ભક્તિ કેમ કહેવાય ? " તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—" જેમ હરિવંશને નેમિનાથના વંશથી ઓળખાવીએ તો તેના ઉપર જેવી પૂજ્ય બુદ્ધિ થાય છે તેવી પૂજ્યબુદ્ધિ કૃષ્ણના વંશથી ઓળખાવીએ તો થતી નથી, એટલે કે મહાત્માના નામથી ઓળખાતા પદાર્થો ઉપર દરેકને પૂજ્યબુદ્ધિ સ્વાભાવિક થાય છે, એવી રીતે દાઢા વિગેરે પણ ' આ ઋષભદેવ તીર્થંકરની દાઢા છે ' એમ તીર્થંકરના નામથી ઓળખાતી સાંભળવામાં પણ આવે તો મહાફળ આપે છે, તો પછી તેનું પૂજનાદિક કરવાથી મહાફળ થાય એમાં તો પૂછવુંજ શું ? વળી જેમ જિનપ્રતિમા જિનસંબંધી હોવાથી જિનેશ્વરની જેમ આરાધવા યોગ્ય છે, તેમ જિનેશ્વરની દાઢા વિગેરે પણ જિનસંબંધી હોવાથી જિનેશ્વરની જેમ આરાધવા યોગ્ય છે જેઓની તીર્થંકર ઉપર ભક્તિ હોય છે તેઓનીજ તીર્થંકર સંબંધી દાઢા વિગેરે ઉપર ભક્તિ હોય છે. પણ જેમની તીર્થંકર ઉપર ભક્તિ હોતી નથી તેઓની તીર્થંકર સંબંધી દાઢા વિગેરે ઉપર ભક્તિ સંભવતી નથી જે પોતાનો સગો-સંબંધી પૂજ્ય કે સ્નેહી ન હોય તેનો ફોટો દેખીને અથવા તેનું નામ સાંભળીને કોઈપણ

ખુશી થતો અથવા તેની ભક્તિ કરતો કોઇએ પણ કોઇને દેખ્યો અથવા સાંભળ્યો નથી. તેથી જો જિનેન્દ્ર ઉપર ભક્તિ હોય તોજ તેમની દાઢા વિગેરે ઉપર ભક્તિ સંભવે છે. દાઢા વિગેરેની ભક્તિ એ જિનભક્તિજ છે. વળી પ્રતિમા તો તીર્થંકરની આકૃતિમાત્ર છે, તીર્થંકરના શરીરનો અવયવ નથી. પરંતુ દાઢા વિગેરે તો સાક્ષાત્ તીર્થંકરના શરીરનો અવયવ છે. 'આ દાઢા શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુની છે' એ પ્રમાણે ચિંતવીએ અથવા સાંભળીએ તો પણ મહા નિર્જરા થાય છે, તો પછી તેનું વંદન-પૂજન કરવાથી શુભફળ કેમ ન મળે? આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારતાં જરા પણ શંકા રહેતી નથી. તેથી જે સમ્યગ્દૃષ્ટિઓ પ્રભુની દાઢાઓ અને અસ્થિઓ ગ્રહણ કરે છે, તથા તેને પૂજે છે એ જિનભક્તિથીજ કરે છે એમ સમજવું જોઇએ."

વળી સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે-"રાયપસેણી સૂત્રમાં જે સૂર્યાભદેવે જિનપ્રતિમા અને જિનઅસ્થિને પૂજ્યાનું કહ્યું છે એ તો સર્વ દેવતાઓનો આચાર છે. જેવો આચાર પહેલેથી ચાલ્યો આવતો હોય તે મુજબ દરેકે કરવું જોઇએ, એથી કાંઇ એમ સિદ્ધ થતું નથી કે, જેમ દેવોનો આચાર છે તે પ્રમાણે મનુષ્યોએ પણ કરવું જોઇએ" તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે-"જો સર્વ દેવતાઓનો એ પ્રમાણે આચાર હોય તો પછી 'अन्नेसिं च बहूणं वेमाणियाणं देवाणं देवीणं य अच्चणिज्जाओ-બીજા પણ ઘણા વૈમાનિક દેવો અને દેવીઓને અર્ચના કરવા યોગ્ય છે' એ વાક્યમાં બહુ શબ્દ કેમ મૂક્યો? 'सव्वेसिं वेमाणियाणं अच्चणिज्जाओ-સર્વ વૈમાનિકોને અર્ચના કરવા યોગ્ય છે' એ પ્રમાણે કેમ ન કહ્યું? એથી સ્પષ્ટ સમજાય તેવું છે કે દરેક દેવોનો એ આચાર નથી, પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવોજ જિનપ્રતિમાદિની અર્ચના કરે છે.

વળી ઉપર બતાવ્યા મુજબ જેવાં શુભ ફળ જિનપ્રતિમાને વંદન-પૂજન કરવાથી જણાવ્યા તેવાંજ શુભફળ, વર્તતા જિનેન્દ્રને-ભાવજિનને વંદન કર્યાથી રાયપસેણી સૂત્રમા પૃષ્ઠ ૨૫ મે જણાવ્યા છે—

"तमहाफल खलु तहारूवाणं अरिहंताणं भगवंताणं नामगोयस्स वि सवणयाए, किमंग पुण अभिगमण-वंदण-नमंसण-पडिपुच्छण-पज्जुवासणयाए? एगस्स वि आरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए, किमग पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए?। त गच्छामि ण समणं भगव महावीरं वंदामि नमंसामि सक्कारेमि सम्माणेमि, कल्लाण मगलं देवय चेइय पज्जुवासेमि। एय मे पेच्चाहियाए सुहाए खमाए निस्सेसाए आणुगामियत्ताए भविस्सइ."

"ખરેખર તેવા પ્રકારના અરિહંત ભગવંતના નામગોત્રનું[१] પણ શ્રવણ કરવાથી મહાફળ થાય છે, તો પછી તે અરિહંત પ્રભુની સામા જવુ, વંદન કરવુ, નમસ્કાર કરવો, શરીરાદિની સુખશાતા પૂછવી, અને સેવા કરવાથી મહાફળ થાય તેમાં તો પૂછવુ જ શું? વળી એક પણ આર્ય અને ધર્મ સબંધી સુવચન સાંભળવાથી મહાફળ થાય, તો પછી વિસ્તૃત અર્થને ગ્રહણ કરવાથી મહાફળ થાય તેમા તો પૂછવુ જ શુ? તેથી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પાસે જાઉં, અને તે પ્રભુને વંદન કરૂં, નમસ્કાર કરૂં, સત્કાર કરૂં, સન્માન કરૂં, કલ્યાણ અને મંગલ કરનાર દેવ સબંધી ચૈત્ય જે પ્રતિમા, તેની જેમ ઉપાસના કરૂં એજ મારે પરભવે હિતકર, સુખને માટે, ક્ષેમને માટે, અને ભવપરંપરાએ શુભાનુબંધ સુખને માટે થશે"

१ ગુણ નિષ્પન્ન ગોત્ર કહેવાય

આ ઉપરથી ચોકખું સમજાય તેવું છે કે-સ્થાપનાજિન અને ભાવજિનને વંદન-પૂજન કરવાથી સમાન ફળ મળે છે. માટે જેમ ભાવજિનને વંદનીય-માનનીય ગણો છો તેમ સ્થાપનાજિનને પણ વંદનીય ગણવા જોઇએ. એટલુંજ નહીં, પણ સ્થાપનાજિનને ભાવજિન કરતાં અધિક માનનીય ગણવા જોઇએ, એજ કારણથી જિનપ્રતિમા આગળ नमुत्थुणं સૂત્રનો પાઠ ભણતાં "ठाणं संपत्ताणं नमो जिणाणं-સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા જિનોને નમસ્કાર હો" એ પ્રમાણે કહેવાય છે, અને ભાવજિન આગળ "ठाणं संपाविउ कामे-સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા" એ પ્રમાણે કહીને નમસ્કાર કરાય છે. તો વિચારવું જોઇએ કે, સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા અધિક કે તે સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છાવાળા અધિક ? સુતરાં દરેક કબૂલ કરશે કે, જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા છે તે અધિક છે. ॥૩॥

હવે વળી સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે-"સૂર્યાભદેવ જે વખતે ઉત્પન્ન થયો તે વખતે તેણે જિનપ્રતિમાની પૂજા કરી, પણ પછીનો આખો ભવ પૂજા કરી નથી; તેથી એમ લાગે છે કે એ પૂજા લૌકિક વ્યવહારથી કરી છે, પણ કાંઇ ધાર્મિક બુદ્ધિએ કરી નથી." તેનો ઉત્તર આપે છે—

पूरव पच्छा शब्दथी, नित्यकरणी जाणे सोय लालरे॥
समकितदृष्टि सद्दहे, ते द्रव्यथकी कयम होय ? लालरे।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ ४ ॥

સૂર્યાભદેવને સામાનિક દેવોએ કહ્યું કે-"જિનપ્રતિમાની પૂજા એજ પૂર્વ અને પછી હિતકારી, સુખને માટે, ક્ષેમને માટે, મોક્ષને માટે, અને પરંપરાએ શુભાનુબંધી સુખને માટે થશે."

એ ઠેકાણે 'પૂર્વ' અને 'પછી' એ બે શબ્દથી સૂર્યાભદેવ જિન-પ્રતિમાદિની પૂજાને નિત્યકરણી જાણે છે, અને તેથી નિશ્ચય થાય છે કે સૂર્યાભદેવ ઉત્પન્ન થયો તે વખતેજ જિનપ્રતિમાદિની પૂજા કરી નથી, પણ સદાકાળે પૂજા કરી છે

વળી કોઇ શંકા કરે છે કે—"સૂર્યાભદેવે જિનપ્રતિમાની પૂજા તો કરી, પણ તે દ્રવ્યથી—બાહ્યથી પૂજા કરી, પરંતુ ભાવથી પૂજા કરી નથી" તેનો ઉત્તર આપે છે—જે સમકિતદૃષ્ટિ જીવ હોય તે ધર્મકરણી શ્રદ્ધાપૂર્વક કરે છે સૂર્યાભદેવ સમકિતી છે, તે ફક્ત દ્રવ્યથીજ પ્રતિમાને કેમ પૂજે ? ॥ ૪ ॥

સૂર્યાભદેવ જિનપ્રતિમાને દ્રવ્યથી નહીં, પણ ભાવથી પૂજે છે, એ વાતને સ્પષ્ટ કરી દેખાડે છે—

द्रव्यथकी जे पूजियां, प्रहरण-कोशादि अनेक लालरे ।
तेहथी वेउ जुदां कह्यां, ए तो साचो भाव विवेक लालरे ।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ ५ ॥

શસ્ત્ર ભંડાર વિગેરે અનેક જે દ્રવ્યથી પૂજ્યા છે—ધાર્મિક બુદ્ધિએ પૂજ્યા નથી, તેનાથી જિનપ્રતિમા અને જિનઅસ્થિ એ બન્નેને પૂજવાનો અધિકાર ખાસ જુદો કર્યો છે, એ સત્ય રીતે ભાવને જુદો બતાવવા માટે ભિન્ન બતાવ્યું છે.

જો દ્રવ્યથી જિનપ્રતિમા અને જિનઅસ્થિને પૂજ્યાં હોય તો જે શસ્ત્ર ભંડાર વિગેરે પૂજવાનો અધિકાર છે તેની સાથેજ જિન-પ્રતિમાદિને પૂજવાનો અધિકાર બતાવત, પણ જિનપ્રતિમાદિને પૂજવાનો અધિકાર ખાસ અલગ બતાવેલ છે, તેથી જણાય છે કે, જેમ લૌકિક વ્યવહારથી શસ્ત્રાદિ પૂજ્યા છે તેમ જિનપ્રતિમાદિને પૂજ્યા નથી, પણ ભાવથી પૂજ્યા છે વળી શસ્ત્રાદિ જ્યારે પૂજ્યા

છે ત્યારે પ્રણામ કે શક્રસ્તવ કર્યું નથી, પણ જિનપ્રતિમાદિના પૂજન વખતે પ્રણામ અને શક્રસ્તવ કર્યું છે, તેથી નિશ્ચય થાય છે કે, તેને શસ્ત્રાદિની જેમ દ્રવ્યથી પૂજ્યા નથી, પણ ધાર્મિક બુદ્ધિએ ભાવથી પૂજ્યા છે. વળી સામાનિક દેવોએ પૂજવા યોગ્ય તથા પૂર્વં અને પછી હિતકર જિનપ્રતિમા અને જિનઅસ્થિને જણાવ્યા, અને ફળ પણ તેને પૂજવાનાજ બતાવ્યા, શસ્ત્રાદિના પૂજનમાં કાંઇ બતાવ્યું નહિં, તેથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે, શસ્ત્રાદિની જેમ જિનપ્રતિમાદિને લૌકિક આચારથી પૂજ્યા નથી; પણ ભાવથી પૂજ્યા છે. ॥ ૫ ॥

દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજાનુ અંતર નહીં સમજનારાઓને–દ્રવ્યપૂજા કોણે કેવી રીતે કરી, અને ભાવપૂજા કેવી રીતે કરી ? એ દૃષ્ટાંતથી સાબીત કરી બતાવે છે—

चक्करयण जिननाणनी, पूजा जे भरते कीध लालरे।
ज्यम ते त्यम अंतर इहां, समकितदृष्टि प्रसिद्ध लालरे।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ ६ ॥

ચક્રવર્તી ભરતમહારાજાએ ચક્રરત્નને આ ભવનું ઉપકારી જાણી તેની દ્રવ્યથી પૂજા કરી, અને પ્રભુ શ્રીઆદીશ્વરના કેવળજ્ઞાનને આ ભવ તથા પરભવ એમ બન્ને ભવનું ઉપકારી જાણી તેની ભાવથી પૂજા કરી, જેમ એ ચક્રરત્ન અને કેવળજ્ઞાનની પૂજાનું અંતર છે તેમ અહીં પણ સૂર્યાભદેવના અધિકારમાં શસ્ત્રાદિની પૂજાનું અને જિનપ્રતિમાદિની પૂજાનું અંતર સમજવું. આ બાબત સમકિતદૃષ્ટિ જીવને પ્રસિદ્ધજ છે. જેના હૃદયમાં સમકિત રમણ કરી રહેલ છે એ તો ચોકખી રીતે સમજે છે કે, જે આ ભવનું ઉપકારી હોય તેનો પૂજા–સત્કાર દ્રવ્યથી

છે ત્યારે પ્રણામ કે શક્રસ્તવ કર્યું નથી, પણ જિનપ્રતિમાદિના પૂજન વખતે પ્રણામ અને શક્રસ્તવ કર્યું છે, તેથી નિશ્ચય થાય છે કે, તેને શસ્ત્રાદિની જેમ દ્રવ્યથી પૂજ્યા નથી, પણ ધાર્મિક બુદ્ધિએ ભાવથી પૂજ્યા છે. વળી સામાનિક દેવોએ પૂજવા યોગ્ય તથા પૂર્વ અને પછી હિતકર જિનપ્રતિમા અને જિનઅસ્થિને જણાવ્યા, અને ફળ પણ તેને પૂજવાનાજ બતાવ્યા, શસ્ત્રાદિના પૂજનમાં કાંઇ બતાવ્યું નહિં, તેથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે, શસ્ત્રાદિની જેમ જિનપ્રતિમાદિને લૌકિક આચારથી પૂજ્યા નથી, પણ ભાવથી પૂજ્યા છે. ॥ ૫ ॥

દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજાનું અંતર નહીં સમજનારાઓને-દ્રવ્યપૂજા કોણે કેવી રીતે કરી, અને ભાવપૂજા કેવી રીતે કરી? એ દૃષ્ટાંતથી સાબીત કરી બતાવે છે—

चक्करयण जिननाणनी, पूजा जे भरते कीध लालरे।
ज्यम ते त्यम अंतर इहां, समकितदृष्टि प्रसिद्ध लालरे।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ ६ ॥

ચક્રવર્તી ભરતમહારાજાએ ચક્રરત્નને આ ભવનું ઉપકારી જાણી તેની દ્રવ્યથી પૂજા કરી, અને પ્રભુ શ્રીઆદીશ્વરના કેવળજ્ઞાનને આ ભવ તથા પરભવ એમ બન્ને ભવનું ઉપકારી જાણી તેની ભાવથી પૂજા કરી, જેમ એ ચક્રરત્ન અને કેવળજ્ઞાનની પૂજાનું અંતર છે તેમ અહીં પણ સૂર્યાભદેવના અધિકારમાં શસ્ત્રાદિની પૂજાનું અને જિનપ્રતિમાદિની પૂજાનું અંતર સમજવું. આ બાબત સમકિતદૃષ્ટિ જીવને પ્રસિદ્ધજ છે. જેના હૃદયમાં સમકિત રમણ કરી રહેલ છે એ તો ચોકખી રીતે સમજે છે કે, જે આ ભવનું ઉપકારી હોય તેનો પૂજા—સત્કાર દ્રવ્યથી

થાય છે, પણ જે આ ભવ અને પરભવનુ ઉપકારી હોય તેનો પૂજા-સત્કાર ભાવથી થાય છે. પણ જેના હૃદયમાં મિથ્યાત્વ નિવાસ કરી રહ્યુ હોય તે દ્રવ્ય અને ભાવનું અતર ન જાણે ॥ ૬ ॥

સ્થાનકવાસીઓ શકા કરે છે કે-"ધન કાઢવાને અધિકારે પણ 'हियाए सुहाए-હિતને માટે, સુખને માટે' ઇત્યાદિ પાઠ છે તે ધન જેમ આ લોકના સુખને માટે હોવા છતાં તેના અધિકારમા हियाए सुहाए ઈત્યાદિ પાઠ છે, તેમ સૂર્યાભદેવના જિનપ્રતિમાના પૂજન અધિકારમાં પણ हियाए सुहाए ઇત્યાદિ પાઠ છે તેથી સમજાય છે કે, સૂર્યાભદેવે જિનપ્રતિમાનુ પૂજન ભવાતરના સુખને માટે કર્યું નથી, પણ આ ભવના સુખને માટે કર્યું છે" તેમને ગ્રન્થકાર ઉત્તર આપે છે-

पहेले भव पूरव कहे, ज्ञाता दर्दुर संबंध लालरे ।
पच्छा कडुअ विपय कह्या, वली मृगापुत्र परबंध लालरे ।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ ७ ॥

જ્ઞાતાસૂત્રમાં દેડકાના સંબધમાં પૂર્વ શબ્દથી પહેલો ભવ કહ્યો છે, અને ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમા મૃગાપુત્રના અધિકારમા વિષયોને 'પછી' શબ્દથી આગામી ભવે કટુ વિપાકવાળા કહ્યા છે

સૂર્યાભદેવનો જે જિનપ્રતિમાપૂજનનો અધિકાર છે ત્યા પુવ્વિ એટલે પૂર્વે અને પચ્છા એટલે પછી એવા બે શબ્દ છે પૂર્વ શબ્દથી પહેલાનો ભવ લેવાય છે, અને પચ્છા શબ્દથી પછીનો એટલે આગામી ભવ લેવાય છે જો જિનપ્રતિમાનુ પૂજન આ લોકનાજ હિતાદિ માટે હોત તો તે ઠેકાણે પૂર્વ અને પછી એ બે શબ્દો ન મૂકત.

નદમણિયાર શેઠ જે શ્રાવક હતો, પણ પાછળથી મિથ્યા-

છે ત્યારે પ્રણામ કે શક્રસ્તવ કર્યું નથી, પણ જિનપ્રતિમાદિના પૂજન વખતે પ્રણામ અને શક્રસ્તવ કર્યું છે, તેથી નિશ્ચય થાય છે કે, તેને શસ્ત્રાદિની જેમ દ્રવ્યથી પૂજ્યા નથી, પણ ધાર્મિક બુદ્ધિએ ભાવથી પૂજ્યા છે. વળી સામાનિક દેવોએ પૂજવા યોગ્ય તથા પૂર્વ અને પછી હિતકર જિનપ્રતિમા અને જિનઅસ્થિને જણાવ્યા, અને ફળ પણ તેને પૂજવાનાજ બતાવ્યા, શસ્ત્રાદિના પૂજનમાં કાંઇ બતાવ્યું નહિં, તેથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે, શસ્ત્રાદિની જેમ જિનપ્રતિમાદિને લૌકિક આચારથી પૂજ્યા નથી, પણ ભાવથી પૂજ્યા છે. ॥ ૫ ॥

દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજાનુ અંતર નહીં સમજનારાઓને— દ્રવ્યપૂજા કોણે કેવી રીતે કરી, અને ભાવપૂજા કેવી રીતે કરી ? એ દૃષ્ટાંતથી સાબીત કરી બતાવે છે—

चक्ररयण जिननाणनी, पूजा जे भरते कीध लालरे।
ज्यम ते त्यम अंतर इहां, समकितदृष्टि प्रसिद्ध लालरे।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ ६ ॥

ચક્રવર્તી ભરતમહારાજાએ ચક્રરત્નને આ ભવનું ઉપકારી જાણી તેની દ્રવ્યથી પૂજા કરી, અને પ્રભુ શ્રીઆદીશ્વરના કેવળજ્ઞાનને આ ભવ તથા પરભવ એમ બન્ને ભવનું ઉપકારી જાણી તેની ભાવથી પૂજા કરી, જેમ એ ચક્રરત્ન અને કેવળજ્ઞાનની પૂજાનું અંતર છે તેમ અહીં પણ સૂર્યાભદેવના અધિકારમાં શસ્ત્રાદિની પૂજાનું અને જિનપ્રતિમાદિની પૂજાનું અંતર સમજવું. આ બાબત સમકિતદૃષ્ટિ જીવને પ્રસિદ્ધજ છે. જેના હૃદયમાં સમકિત રમણ કરી રહેલ છે એ તો ચોકખી રીતે સમજે છે કે, જે આ ભવનું ઉપકારી હોય તેનો પૂજા—સત્કાર દ્રવ્યથી

થાય છે, પણ જે આ ભવ અને પરભવનું ઉપકારી હોય તેનો પૂજા—સત્કાર ભાવથી થાય છે. પણ જેના હૃદયમાં મિથ્યાત્વ નિવાસ કરી રહ્યું હોય તે દ્રવ્ય અને ભાવનુ અંતર ન જાણે ॥ ૬ ॥

સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે-"ધન કાઢવાને અધિકારે પણ 'हियाए सुहाए-હિતને માટે, સુખને માટે' ઇત્યાદિ પાઠ છે તે ધન જેમ આ લોકના સુખને માટે હોવા છતાં તેના અધિકારમાં हियाए सुहाए ઈત્યાદિ પાઠ છે, તેમ સૂર્યાભદેવના જિનપ્રતિમાના પૂજન અધિકારમાં પણ हियाए सुहाए ઇત્યાદિ પાઠ છે તેથી સમજાય છે કે, સૂર્યાભદેવે જિનપ્રતિમાનુ પૂજન ભવાંતરના સુખને માટે કર્યું નથી, પણ આ ભવના સુખને માટે કર્યું છે" તેમને ગ્રન્થકાર ઉત્તર આપે છે–

पेहले भव पूरव कहे, ज्ञाता दर्दुर संबंध लालरे ।
पच्छा कडुअ विपय कह्या, वली मृगापुत्र परबंध लालरे ।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ ७ ॥

જ્ઞાતાસૂત્રમાં દેડકાના સંબંધમા પૂર્વ શબ્દથી પહેલો ભવ કહ્યો છે, અને ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં મૃગાપુત્રના અધિકારમા વિષયોને 'પછી' શબ્દથી આગામી ભવે કટુ વિપાકવાળા કહ્યા છે.

સૂર્યાભદેવનો જે જિનપ્રતિમાપૂજનનો અધિકાર છે ત્યા पुव्वि એટલે પૂર્વે અને पच्छा એટલે પછી એવા બે શબ્દ છે પૂર્વ શબ્દથી પહેલાનો ભવ લેવાય છે, અને પચ્છા શબ્દથી પછીનો એટલે આગામી ભવ લેવાય છે જો જિનપ્રતિમાનુ પૂજન આ લોકનાજ હિતાદિ માટે હોત તો તે ઠેકાણે પૂર્વ અને પછી એ બે શબ્દો ન મૂકત.

નંદમણિયાર શેઠ જે શ્રાવક હતો, પણ પાછળથી મિથ્યા-

ત્વી થયો હતો, તે મરીને પોતાની બંધાવેલી નંદા નામની વાવમાં દેડકો થયો હતો. દેડકાને જાતિસ્મરણ થયું હતું. તે પોતાના પૂર્વભવ સંબંધમાં વિચારે છે કે—

"[१]पुव्विं पि णं मए समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए थूलए पाणातिवाए पच्चक्खाए, जाव थूलए परिग्गहे पच्चक्खाए"

"પહેલાં પણ મેં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પાસે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતનું પચ્ચક્ખાણ કર્યું હતું, યાવત્ સ્થૂલ પરિગ્રહનું પચ્ચક્ખાણ કર્યું હતું" અહીં પૂર્વ શબ્દથી ગતભવ લીધો છે. વળી પચ્છા શબ્દથી આગામી ભવ લેવાય છે. વિષયોથી વિરક્ત થઇ દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થયેલો મૃગાપુત્ર માતપિતાની આજ્ઞા લેવા માટે તેમની પાસે કહે છે કે—

"[२]अम्मताय! मए भोगा, भुत्ता विसफलोवमा।
पच्छा कडुयविवागा, अणुबंधदुहावहा" ॥ १ ॥

"હે માતા ! હે પિતા ! મેં વિષવૃક્ષના ફળ સદૃશ ભોગ ભોગવ્યા, જે ભોગ પછી એટલે આગામી ભવમાં કટુ વિપાકવાળા છે, અને નિરંતર દુઃખ દેવાવાળા છે" અહીં પચ્છા શબ્દથી આવતો ભવ લીધો છે. ॥ ૭ ॥

કોઇ શંકા કરે છે કે– "તમે 'પૂર્વ' અને 'પછી' એ બન્ને શબ્દનો 'ગતભવ' અને 'આગામીભવ' એ પ્રમાણે અર્થ કર્યો, તો પછી આ ભવ તો ન આવ્યો ? જિનપ્રતિમાના પૂજનથી જો આ-

---

૧ જુઓ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ, તેરમું અધ્યયન, પંચાણુમું સૂત્ર, પત્ર ૧૮૩ મું. ૨ જુઓ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, ઓગણીશમું અધ્યયન, અગીયારમી ગાથા, ૪૫૩ મું પત્ર, (પ્રકાશક.–શેઠ દેવચંદ લાલભાઇ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ)

ગલા અને પાછલા ભવનુ હિત થતુ હોય, પણ ચાલુ જીંદગી-નુ હિત ન થતુ હોય તો પછી એ પૂજન શા કામનું? જે ક્રિયા કરવાથી ચાલુ ભવનું પણ કાંઇ હિત ન થાય એ ક્રિયા કોણ કરે?" તેને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે-

आगमेसि भद्दा कह्या, गइ-ठिइकल्लाणा देव लालरे।
तस पूरव पच्छा कहे, त्रिहुं काले हित जिनसेव लालरे।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ ८॥

સમ્યગ્દષ્ટિ દેવોને- આગળ મનુષ્ય અવતાર પામીને મોક્ષે જવાના છે એવા કહ્યા છે. વળી તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવો ગતિકલ્યાણ છે, એટલે આવતી જે મનુષ્યગતિ ત્યા પણ તેમને કલ્યાણ છે તથા સમ્યગ્દષ્ટિ દેવો સ્થિતિકલ્યાણ છે, એટલે જે દેવભવ છે ત્યાં પણ તેમને કલ્યાણ છે સૂર્યાભદેવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે જિનેશ્વરની પ્રતિમા અને અસ્થિ પૂજતાં તેને પૂર્વં અને પછી શબ્દ કહ્યાથી ત્રણે કાળે હિત જાણવુ. જિનેશ્વર પ્રભુની સેવા ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળે હિતકર છે

સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવોને માટે આગમમા કહ્યુ છે કે—

"गइकल्लाणा, ठिइकल्लाणा, आगमेसि भद्दा"

"સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવોને આવતી મનુષ્યગતિમા કલ્યાણ છે, દેવભવમા કલ્યાણ છે, અને આગળ મનુષ્ય અવતાર પામીને મોક્ષે જવાના હોવાથી તેમને કલ્યાણ છે' આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય તેવુ છે કે, જિનપ્રતિમાનુ પૂજન ત્રણે કાળે હિતકારી છે. ॥ ૮ ॥

પૂર્વ અને પછી શબ્દથી અર્થાપત્તિએ વર્તમાનકાળ આવી જાય છે, તે બતાવે છે—

जस पूरव पच्छा नहीं, मध्य पण तस संदेह लालरे ।
एम पहेले अंगे कह्युं, छे सूधो अरथ ते एह लालरे ।
तुज आणा मुज मन वसी ॥९॥

જેને પૂર્વે તથા પછી નથી તેને મધ્યમાં પણ સંદેહ છે, અર્થાત્ જેને પૂર્વે અને પછી છે તેને મધ્યે પણ અવશ્ય છે, એમ પહેલા અંગમાં-શ્રીઆચારાંગસૂત્રમાં સીધો-સમજાય તેવો અર્થ છે. શ્રી આચારાંગ સૂત્રના સમ્યક્ત્વ નામના ચોથા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પત્ર ૧૯૪ માં કહ્યું છે કે—

" जस्स नत्थि पुरा पच्छा, मज्झे तस्स कुओ सिया ? "

" જેને પૂર્વ જન્મમાં સમ્યક્ત્વ નહોતું, અને પછી એટલે આગામી જન્મમાં પણ નહીં થશે, તેને મધ્ય જન્મમાં ક્યાંથી હોય ?" અર્થાત્ જેને પૂર્વે અને પછી હોય તેને મધ્યમાં પણ હોય. સૂર્યાભદેવનો દેવભવ મધ્ય છે, તેને જ્યારે જિનપૂજા પૂર્વે અને પછી હિતકારી છે તો પછી ચાલુ ભવમાં હિતકારી હોય તેમાં સંદેહ શો ? તાત્પર્ય કે-જિનપૂજા ત્રણે કાળે હિતકારી છે ॥૯॥

પર્યાયવાચક શબ્દોનો એકજ અર્થ થાય છે, એમ નહીં જાણનાર કોઇ શંકા કરે છે કે—" સૂર્યાભદેવ જે વખતે પ્રભુ મહાવીરને વંદન કરવા જાય છે તે અધિકારમાં ' पेच्चा हियाए ' પરભવના હિતને માટે ' એવો પાઠ છે, પણ જિનપ્રતિમાના પૂજન અધિકારમાં તો पेच्चा हियाए એવો પાઠ નથી, पच्छा हियाए એવો પાઠ છે. તેથી જણાય છે કે, ભાવજિનને વંદનાદિ કરવાથી આગામી ભવે હિત થાય છે, પણ જિનપ્રતિમાનું પૂજન કરવાથી તો આ ભવેજ હિત થાય છે, પરભવનું હિત થતું નથી. " તેને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે—

पच्छा पेच्चा शब्दनो, जे फेर कहे ते दुष्ट लालरे।
शब्द तणी रचना घणी; पण अरथ एक छे पुष्ट लालरे।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ १०॥

પચ્છા અને પેચ્ચા એ બન્ને શબ્દમાં જે ફેર ગણે છે, તે દુષ્ટ—અજ્ઞાની સમજવા બન્ને શબ્દો એકજ પર્યાયવાળા હોવાથી બન્નેનો અર્થ એકજ થાય છે શબ્દની રચના ઘણા પ્રકારની હોય છે. કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં એવો નિયમ નથી કે, જે શબ્દ એક સ્થળે જે અર્થમા વપરાયો હોય તેજ શબ્દ બીજે સ્થળે પણ તે અર્થમાં વાપરવો જોઇએ જો એવો નિયમ હોય તો એક અર્થ-વાળા અનેક શબ્દો જે કોષમાં સ્થળે સ્થળે નજરે તરે છે તે ખોટા ઠરે, માટે પર્યાયવાચક શબ્દો ભિન્ન ભિન્ન હોવા છતાં તેનો એ-કજ અર્થ થાય છે જેમ पेच्चा શબ્દનો અર્થ પરભવ થાય છે, તેમ पच्छा શબ્દનો અર્થ પણ પરભવજ થાય છે વંદનાનાજ અધિકારમાં કોઇ સ્થળે पेच्चाहियाए એવો પાઠ છે, તો કોઇ સ્થળે परभवहियाए ઇત્યાદિ કહ્યુ છે જેમ અહીં पेच्चा અને परभव એ બન્ને શબ્દોના અર્થમા ફેર નથી, તેમ पच्छा અને पेच्चा શબ્દનાં પણ અર્થમા ફેર ન સમજવો ॥ ૧૦ ॥

ત્રીજી ગાથામાં જે રાયપસેણીસૂત્રનો પાઠ આપ્યો છે, તે સંબંધમા કરેલી ભિન્ન ભિન્ન શંકાઓના સમાધાન યુક્તિપૂર્વક કર્યા હવે સૂર્યાભદેવ આગળ શું કરે ? તે ગ્રંથકાર બતાવે છે—

वांची पुस्तक रत्ननां, हवे लेइ धरम व्यवसाय लालरे।
सिद्धायतने ते गयो, जिहां देवच्छंदनो ठाय लालरे॥
तुज आणा मुज मन वसी ॥ ११॥

તે સૂર્યાભદેવ શાશ્વતા રત્નનાં પુસ્તક વાંચે, પુસ્તક વાંચ્યા પછી ધર્મ વ્યવસાય કરવાને ઇચ્છે છે. ત્યારપછી કમળ કલશ વિગેરે પૂજાની સામગ્રી લઇ જ્યાં દેવચ્છંદનું સ્થાનક છે તે સિદ્ધ ભગવંતના મંદિરમાં ગયો. ॥ ૧૧ ॥

जिनप्रतिमा देखी करी, करे शिर प्रणाम शुभबीज लालरे।
पुष्प माल्य चूर्ण करी, वस्त्राभरणे वली पूज लालरे।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ १२॥

સિદ્ધ ભગવંતના મંદિરમાં ગયા પછી ત્યાં જિનપ્રતિમા દેખીને તે પ્રતિમાને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરે, જે પ્રણામ શુભ-પુણ્યનું બીજ છે; જિનપ્રતિમાને પ્રણામ કર્યા પછી પુષ્પ, માળા, બરાસ વિગેરે ચૂર્ણ, વસ્ત્રો અને આભૂષણો વડે તે જિન-પ્રતિમાઓની પૂજા કરે. ॥ ૧૨ ॥

फूलपगर आगे करी, आलेखे मंगल आठ लालरे।
धूप दइ काव्य स्तवी, करे शक्रस्तवनो पाठ लालरे।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ १३॥

પ્રતિમાની પૂજા કર્યા પછી પુષ્પોના ઢગલા આગળ કરી [1]અષ્ટમંગલિક આળેખે. ત્યારપછી અનેક પ્રકારના સુગંધી ધૂપ દે. પછી પુનરૂક્તાદિ દોષ રહિત એકસો આઠ કાવ્યે કરી પ્રભુની સ્તુતિ કરે. અને ત્યારપછી नमुत्थुणंનો પાઠ ભણે.

ગાથા ૧૧-૧૨-૧૩ માં જે વાત આવી તે રાયપસેણી સૂત્રના ૧૮૭ થી ૧૯૦ મા પૃષ્ઠ સુધીમાં નીચે મુજબ છે—

૧ સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ, કલશ, ભદ્રાસન, શરાવસંપૂટ, મત્સ્યનું જોડલું, દર્પણ અને નંદાવર્ત એ અષ્ટમંગલિક કહેવાય છે.

"तए णं से सूरियाभे देवे पोत्थयरयणं गिण्हइ, पोत्थयरयणं मुयइ, पोत्थयरयणं विहाडेइ, विहाडित्ता पोत्थयरयणं वाएइ। वाएइत्ता धम्मियं ववसाय गिण्हइ, गिण्हइत्ता पोत्थयरयणं पडिणिक्खमइ। पडिणिक्खमेइत्ता सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठेइत्ता ववसायसभाओ पुरत्थिमिल्लेणं दारेण पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमइत्ता जेणेव णदा पोक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता णंदापोक्खरिणीओ पुरत्थिमिल्लेण दारेण पुरत्थिमिल्लेण तिसोवाणपडिरूवएण पच्चोरुहइ। पच्चोरुहित्ता हत्थपायं पक्खालेइ, पक्खालित्ता आयते चोक्खे परमसुइभूए एगं सेय महं रययामयं विमलसलिलपुण्णं मत्तगयमुहागिइसमाण भिंगारं पगिण्हइ, पगिण्हइत्ता जाइं तत्थ उप्पलाइ जाव सयसहस्सपत्ताइ ताइं गिण्हइ। गिण्हइत्ता णंदाओ पोक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ, पच्चुत्तरित्ता जेणेव सिद्धाययणे तेणेव पहारेत्थ गमणाए। तए ण तं सूरियाभ देव चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ जाव सोलस आयरक्खयदेवसाहस्सीओ अण्णे य बहवे जाव देवीओ य अप्पेगइया उप्पलहत्थगया जाव सयसहस्सपत्तहत्थगया पिट्ठओ पिट्ठओ समणुगच्छन्ति। तए ण सूरियाभ देव बहवे आभिओगिया देवा य देवीओ य अप्पेगइया कलसहत्थगया जाव धूवकडुच्छहत्थगया हट्ठतुट्ठा सूरियाभ देव पिट्ठओ पिट्ठओ समणुगच्छन्ति। तए णं से सूरियाभे चऊहि सामाणियसाहस्सीहिं जाव अण्णेहिं बहूहिं सूरियाभविमाणवासीहिं देवेहिं देवीहिं य सद्धिं सपरिवुडे सव्वइढीए जाव वाइयरवेण जेणेव सिद्धाययणे तेणेव उवागच्छइ। उवागच्छित्ता सिद्धाययणस्स पुरत्थिमिल्लेण दारेणं अणुपविसइ। जेणेव देवच्छदए जेणेव

जिणपडिमाओ तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जिणडिमाणं आलोए पणामं करेइ। करेइत्ता लोमहत्थयं गेण्हइ, गेण्हित्ता जिणपडिमाणं लोमहत्थएणं पमज्जइ। पमज्जइत्ता जिणपडिमाओ सुरभिणा गंधोदएणं ण्हावेइ। ण्हावेइत्ता सरसेणं गोसीसचंद-णेणं गाय़ाइं अणुलिंपइ। अणुलिंपइत्ता जिणपडिमाणं अहयाइं सेयाइं दिव्वाइं देवदूसजुयलाइं नियंसेइ। नियंसेइत्ता पुप्फा-रुहणं मल्लारुहणं गंधारुहणं वण्णारुहणं चुण्णारुहणं आभ-रणारुहणं करेइ। करेइत्ता आसत्तोसत्तविउलवट्टवग्घारिय-मल्लदामकलावं करेइ। करेइत्ता कयग्गाहग्गहियकरयलपब्भ-ट्ठविप्पमुक्केणं दसद्धवण्णेणं कुसुमेणं मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेइ। करेइत्ता जिणपडिमाणं पुरओ अच्छेहिं सण्हेहिं सेएहिं रययामएहिं अच्छरसतंदुलेहिं अट्ठट्ठमंगले आलिहइ, तं जहा—सोत्थियं जाव दप्पणं। तए णं तक्खणं चंदप्पहवइरवेरुलि-यविमलदंडं कंचणमणिरयणभत्तिचित्तं कालागुरुपवरकुंदुरुक्क-तुरुक्कधूवमघमघंतगंधुत्तमाणुविद्धं धूववट्टिं विणिमुयंतं वेरुलि-यामयं धूवकडुच्छयं पग्गहिय, पयत्तेणं धूवं दाऊण जिणवराणं, अट्ठसयविसुद्धगंथजुत्तेहिं अत्थजुत्तेहिं अपुणरुत्तेहिं महावित्तेहिं संथुणइ। संथुणइत्ता सत्तट्ठपयाइं पच्चोसरइ। पच्चोसरित्ता वामं जाणुं अंचेइ, दाहिणं जाणुं धरणितलंसि निवाडेइ। तिक्खुत्तो मुद्धाणं धरणितलंसि नमेइ। नमेइत्ता इसिं पच्चुण्णमइ, प-च्चुण्णमइत्ता करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी—नमोऽत्थु णं अरिहंताणं भगवंताणं जाव सिद्धि-गइनामधेयं ठाणं संपत्ताणं'' ॥

"त्यारपछी ते सूर्याभदेव पुस्तकरत्न ग्रहण करे छे, पुस्तक-

રત્નને પોતાના ખોળામાં અથવા ઉત્તમ સ્થાનમાં મૂકે છે, ત્યાર પછી પુસ્તકરત્નને ઉઘાડે છે, ઉઘાડીને પુસ્તકરત્નને વાંચે છે; વાંચી રહ્યા પછી ધાર્મિક વ્યવસાય કરવાને ઇચ્છે છે ત્યારપછી પુસ્તકરત્નને પાછુ મૂકે છે, મૂકીને સિંહાસનથી ઉઠે છે; ઉઠીને વ્યવસાયસભાના પૂર્વ દિશા તરફના બારણે બહાર નીકળે છે બહાર નીકળીને જ્યા નંદા નામની વાવ છે ત્યાં આવે છે, આવીને નંદા વાવના પૂર્વ દિશા તરફના બારણે પૂર્વ તરફના ત્રણ પગથિયારૂપ સીડીયે તે વાવમા ઉતરે છે, ઉતરીને હાથ પગ ધોવે છે, દેહના નવ દ્વાર શુદ્ધ કરે, આચમન લે, શુદ્ધ થાય, અને પરમ પવિત્ર થાય છે ત્યારપછી મદોન્મત્ત હાથીના મુખની આકૃતિ જેવો એક મોટો રૂપાનો સફેદ કલશ વાવના પવિત્ર પાણીથી ભરીને ગ્રહણ કરે છે, કલશ ગ્રહણ કરીને તે વાવમાથી જે સર્વ પ્રકારના કમળ યાવત્ લાખ પાંખડીવાળા કમળો હોય છે તે ગ્રહણ કરે છે ત્યારપછી તે નંદા વાવમાંથી બહાર નીકળે છે, બહાર નીકળીને જ્યાં સિદ્ધ ભગવંતનું મંદિર છે ત્યાં જવાનો ઉદ્યમ કરે છે તે વખતે તે સૂર્યાભદેવના ચાર હજાર સામાનિક દેવો, સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવો, તથા બીજા ઘણા દેવો અને દેવીઓ કેટલાએક ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના કમળો યાવત્ લાખ પાંખડીવાળા કમળો હાથમા લઇને સૂર્યાભદેવની પાછળ પાછળ જાય છે ત્યારપછી સૂર્યાભદેવના ઘણા આભિયોગિક દેવો અને દેવીઓ કેટલાએક હાથમાં કલશ લઈને, કેટલાએક હાથમાં ધૂપના કડછા લઈને હર્ષિત અને તુષ્ટ થયેલા સૂર્યાભદેવની પાછળ પાછળ જાય છે. આવી રીતે ચાર હજાર સામાનિક દેવો તથા સૂર્યાભ વિમાનમાં નિવાસ કરનારા બીજા ઘણા દેવો અને દેવીઓથી પરિવરેલો તે સૂર્યાભદેવ સર્વ ઋદ્ધિવડે યાવત્ વાજીંત્રો વાજતે

ગાજતે જ્યાં સિદ્ધ ભગવંતનું મંદિર છે ત્યાં આવે છે, આવીને સિદ્ધાર્યતનના પુર્વ દિશા તરફને બારણે પ્રવેશ કરે છે. પ્રવેશ કરીને જ્યાં દેવછંદક છે, જ્યાં જિનપ્રતિમાઓ છે ત્યાં આવે છે, આવીને જિનપ્રતિમાઓનું દર્શન થતાં તેમને પ્રણામ કરે છે. પ્રણામ કર્યા પછી મોરપીંછી ગ્રહણ કરે છે, તે મોરપીંછી વડે જિનપ્રતિમાઓને પ્રમાર્જન કરે છે. પ્રમાર્જન કરીને સુગંધી પવિત્ર જલ વડે જિનપ્રતિમાઓની પખાલ કરે છે. પખાલ કરીને (સુગંધી દિવ્ય અંગલુણા વડે જિનપ્રાતમાઓનાં શરીર લુવે છે. ત્યારપછી) ઉત્તમ ગોશીર્ષ ચંદન વડે જિનપ્રતિમાઓના શરીરે વિલેપન કરે છે, વિલેપન કર્યા બાદ ચોળાઈ નહી ગયેલા એવા સફેદ દિવ્ય દેવદૂષ્યના જોડલા જિનપ્રતિમાઓને પહેરાવે છે, દેવદૂષ્ય પહેરાવ્યા પછી પુષ્પ ચડાવે, પુષ્પના હાર પહેરાવે; સુગંધમય પદાર્થોનું આરોપણ કરે, આંગી રચે, કપુર બરાસ વિગેરે ચૂર્ણનું આરોપણ કરે, અને મુકુટ વિગેરે ઘરેણાં પહેરાવે. ત્યાર પછી ઉપરથી નીચે સુધી પહોંચી શકે એવા લંબાયમાન ગોળ અને વિસ્તીર્ણ પુષ્પહારોના સમૂહ સુંદર રીતે ગોઠવે, વળી જેમ સુખ ચુંબનાદિ માટે પાંચે આંગળીઓવડે યુવતિના કેશ મજબુત પકડાય છે તેમ મજબુત પકડેલા પાંચ વર્ણના પુષ્પો હસ્તતલમાંથી મૂકીને તે પુષ્પોના સમૂહને રમણીય લાગે અને દર્શનીય થાય તેવી રીતે ગોઠવે. ત્યારપછી સ્વચ્છ, સુંવાળા, સફેદ, અને નજીકમાં પડેલી વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડે એવા અતિ નિર્મલ રૂપાના ચોખાવડે આઠ આઠ મંગળ આલેખે. તે જેવી રીતે—સ્વસ્તિક યાવત્ દર્પણ. આઠ મંગલ આલેખ્યા પછી તેજ ક્ષણે ચંદ્રપ્રભ વજ્ર અને વૈડૂર્યરત્નથી બનેલા નિર્મળ દંડવાળો; સુવર્ણ મણિ અને રત્નની રચનાથી ચિત્રિત; કાળો અગુરૂ, શ્રેષ્ટ કુંદુરુષ્ક,

અને તુરૂષ્ક નામના સુગંધીથી બહેકી રહેલા સર્વોત્તમ ધૂપ કરવાના ગંધદ્રવ્યોથી વ્યાપ્ત,-અને જેમાંથી ધૂપના ગોટેગોટા ઉછળી રહ્યા છે એવા વૈડૂર્યરત્નમય-ધૂપના કડછાને ગ્રહણ કરીને, પ્રયત્નથી જિનેશ્વરોને ધૂપ દઇને, લક્ષણદોષ રહિત, જે શબ્દરચના તે વડે યુક્ત, તાત્વિક અર્થવાળા અને અપુનરૂક્ત એકસો આઠ મહા શ્લોકો વડે જિનેન્દ્રોની સ્તુતિ કરે છે. સ્તુતિ કરીને સાત આઠ પગલા પાછો હઠે છે પાછો હઠીને ડાબો ઢીંચણ ઉંચો રાખે છે, અને જમણો ઢીંચણ જમીનને અડાડે છે. એ પ્રમાણે કર્યા પછી મસ્તકને ત્રણ વખત પૃથ્વીતળે નમાવે છે ત્યારપછી પોતે જરા નમે છે, નમીને બે હાથ ભેળા કરી મસ્તકે આવર્ત કરી અંજલી જોડી એમ બોલ્યો કે-અરિહંતોને નમસ્કાર થાઓ, યાવત્ સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા જિનોને નમસ્કાર થાઓ"

અહીં કોઇ અલ્પમતિ કહે છે કે-'દેવની કરણી અમે માનતા નથી' તેમને પૂછીએ છીએ કે-"દેવો જે કરણી કરે છે તેમાં પુણ્ય કે પાપ બંધાય છે કે નહીં? જો કહેશો કે બંધાય, તો પૂછીએ છીએ કે એ જિનપૂજાદિ કરતાં પુણ્ય બંધાણું કે પાપ? ઉત્તર એજ આપવો પડશે કે જિનપૂજા એ શુભ ક્રિયા છે, શુભ ક્રિયા કરતાં પુણ્યજ બંધાય" કદાચ કહેશો કે-'દેવ જિનપૂજાદિ ક્રિયા કરતાં પુણ્ય કે પાપ કાંઈ બાંધે નહીં.' તેના ઉત્તરમા જણાવવાનુ કે-"દરેક પ્રાણી સમયે સમયે સાત કર્મ બાંધ્યા વિના રહે નહિ, એ નિયમ કેવી રીતે મેળવશો? માટે માનવું જોઇશે કે દેવ જિનપૂજા કરતા અવશ્ય પુણ્ય બાંધે છે.

વળી કોઈ શંકા કરે છે કે-'દેવ તો નોધમ્મિઆ-અધર્મી છે, તેમને તમે ધાર્મિક કેવી રીતે કહો છો?' તેના ઉત્તરમાં

જણાવવાનું કે–"જો ચારિત્રીની અપેક્ષાએ દેવોને **નોધમ્મિઆ** કહેતા હો તો સુખેથી કહો, કારણ કે દેવોને ચારિત્ર હોતું નથી. પણ શ્રુતસમકિતીની અપેક્ષાએ **નોધમ્મિઆ** કેમ કહેવાય ? કારણ કે દેવો સમકિતી પણ હોય છે. શ્રી ભગવતીસૂત્રના પાંચમા શતકના ચોથા ઉદ્દેશામાં પત્ર ૨૨૧માં ગણધર શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુ શ્રીમહાવીરને પૂછ્યું છે કે—

"देवा णं भंते! असंजया ति वत्तव्वं सिया ?
गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, णिट्ठुरवयणमेयं" ॥

"હે ભગવન્ ! દેવો અસંયત છે એમ કહેવાય ? ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી, આ વચન કઠોર છે." આ પ્રમાણે દેવોને [1]અસંયત કહીએ તો પ્રભુએ તે વચનને નિષ્ઠુર વચન કહ્યું છે. ઇત્યાદિ સર્વ પ્રશ્નોના ઉત્તર શ્રીયશોવિજય ઉપાધ્યાયજીએ રચેલા '**नोधम्मिआ निषेध**' નામના ગ્રન્થથી જાણી લેવા. ॥ ૧૩ ॥

વળી દેવકરણી માનવીજ જોઇએ તે દેખાડે છે—

जेहना स्वमुखे जिन कहे, भवसिद्धि प्रमुख छ बोल लालरे।
तास भगति जिनपूजना, नवि माने तेह निटोल लालरे॥
तुज आणा मुज मन वसी ॥ १४ ॥

---

૧ દેવોને 'નોસંયત' કહેવાય છે. જો કે 'નોસંયત' અને 'અસંયત' શબ્દનો અર્થ એકજ થાય છે, પણ 'અસંયત' એ નિષ્ઠુર–કઠોર વચન છે, અને 'નોસંયત' એ નિષ્ઠુર વચન નથી, જેથી દેવોને 'નોસંયત' કહ્યા છે. જેમ કોઇ પ્રાણ રહિત થઇ ગયો હોય, તેને 'મરી ગયો' એમ કહીએ તો તે નિષ્ઠુર વચન કહેવાય છે; અને 'પરલોક ગયો' એમ કહીએ તો તે નિષ્ઠુર વચન કહેવાતું નથી.

જિનેશ્વર શ્રીમહાવીર પ્રભુ પોતાના શ્રીમુખે જે દેવના ભવ-સિદ્ધિ વિગેરે છ બોલ કહે છે, તે દેવની ભક્તિ અને જિનપૂજા જેઓ માનતા નથી તેઓને અટોલ કાટલા જેવા જાણવા

સૂર્યાભદેવ પ્રભુ શ્રીમહાવીરની ધર્મદેશના સાભળી સસારથી અત્યત વૈરાગ્યવત થયો થકો પોતાના ભવ્યપણાદિનો નિશ્ચય કરવા માટે પ્રભુ શ્રીમહાવીરને પૂછે છે કે—

"अहं ण भंते ! सूरियाभे देवे किं भवसिद्धिए किं अभवसिद्धिए ?, सम्मद्दिट्ठी मिच्छादिट्ठी ?, परित्तससारिए अणतससारिए ?, सुलहबोहिए दुल्लहबोहिए ?, अराहए विराहए ?, चरमे अचरमे ? तए ण समणे भगवं महावीरे सूरियाभ देव एव वयासी— सूरियाभा ! तुमं णं भवसिद्धिए जाव चरमे, नो अचरमे."

"હે ભગવન્ ! હુ સૂર્યાભદેવ શુ [2]ભવસિદ્ધિક છુ કે અભવસિદ્ધિક છુ ?, [3]સમ્યગ્દૃષ્ટિ છુ કે મિથ્યાદૃષ્ટિ છુ ?, [4]પરીત્તસસારી છુ કે અનતસસારી છું ?, [5]સુલભબોધિ છુ કે

૧–જુઓ રાયપસેણી સૂત્ર પૃષ્ઠ ૭૫–૭૬–૭૭ (રાય ધનપતસિહ બહાદુર) ૨–જેને ભવોવડે સિદ્ધિ હોય તે ભવસિદ્ધિક, અર્થાત્ ભવ્ય ૩–ભવસિદ્ધિક એટલે ભવ્ય હોવા છતા કોઈ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય અને કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય, સૂર્યાભદેવ પોતાના સમ્યગ્દૃષ્ટિપણાનો નિશ્ચય કરવા માટે પૂછે છે કે–હુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છુ કે મિથ્યાદૃષ્ટિ છુ ? ૪–જેનો પરિમિત સસાર હોય તે પરીત્ત સસારી કહેવાય ૫–પરિમિત સસારવાળો પણ કોઈ શાલિભદ્રાદિની જેમ સુલભબોધિ હોય, અને કોઇ પુરોહિતપુત્રના આત્માની જેમ દુલભબોધિ હોય, તેથી પૂછે છે કે–હુ સુલભબોધિ છું કે દુર્લભબોધિ ? જેને ભવાતરમા બોધિ એટલે જિનધર્મની પ્રાપ્તિ સુલભ હોય તે સુલભબોધિ કહેવાય

દુર્લભબોધિ છું ?, [1]આરાધક છું કે વિરાધક છું ?, [2]ચરમ છું કે અચરમ છું ?. ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે સૂર્યાભદેવને એવી રીતે કહ્યું કે-"હે સૂર્યાભ ! તું ભવસિદ્ધિક છે અભવસિદ્ધિક નથી. [3]યાવત્ ચરમ છે અચરમ નથી." ॥૧૪॥

ચૌદમી ગાથામાં સૂર્યાભદેવ જિનપૂજા અને ભક્તિ કરે છે એમ જણાવ્યું, તેમાં જિનપૂજાનો અધિકાર તો બારમી ગાથામાં બતાવી ગયા, અને તે સંબંધમાં રાયપસેણીસૂત્રનો પાઠ તેરમી ગાથામાં બતાવ્યો. હવે સૂર્યાભદેવની ભક્તિ દેખાડે છે—

प्रभु आगल नाटक कर्युं, भगति सूरियाभनें सार लालरे। भगति तणां फल शुभ कह्यां, श्रीउत्तराध्ययन मोझार लालरे ॥ तुज आणा मुज मन वसी ॥१५॥

સૂર્યાભદેવે પ્રભુ આગળ નાટક કર્યું તેમાં પ્રધાનપણે સૂર્યાભદેવની ભક્તિજ છે, અને શ્રીઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં ભકિતનાં ફળ શુભ કહ્યાં છે. સૂર્યાભદેવે નાટક કર્યું તે સંબંધમાં રાયપસેણીસૂત્રના પૃષ્ઠ ૭૭ માં કહ્યું છે કે—

૧-સુલભબોધિ હોવા છતાં કોઇ બોધિ પામીને તેને આરાધે છે અને કોઇ વિરાધે છે, તેથી પૂછે છે કે-હું આરાધક છું કે વિરાધક છું ?. બોધિને સારી રીતે પાળે તે આરાધક કહેવાય. ૨.-બોધિનો આરાધક હોવા છતાં કોઇ ઘણા ભવે મોક્ષે જાય, અને કોઇ અનંતર થવાવાળા જન્મમાં મોક્ષે જાય, તેથી પૂછે છે કે-હું ચરમ છું કે અચરમ છું ? જેને હજી એક છેલ્લો ભવ કરવાનો છે તે ચરમ કહેવાય. ૩-યાવત્ શબ્દથી આ પ્રમાણે સમજવું-સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે મિથ્યાદૃષ્ટિ નથી, પરીત્તસંસારી છે અનંતસંસારી નથી, સુલભબોધી છે દુર્લભબોધિ નથી, આરાધક છે વિરાધક નથી.

"तं इच्छामि णं देवाणुप्पियाणं भत्तिपुव्वगं गोयमाईणं समणाणं निग्गथाण दिव्व देवड्ढिं, दिव्वं देवज्जुइं, दिव्व देवाणुभाव, दिव्व बत्तीसइबद्ध णट्टविहिं उवदंसेउ"

"તેથી દેવાનુપ્રિયની આગળ ભક્તિપૂર્વક શ્રમણ નિર્ગ્રંથ ગૌતમ વિગેરેને દિવ્ય દેવર્દ્ધિ, દિવ્ય દેવદ્યુતિ, દિવ્ય દેવાનુભાવ, અને બત્રીસ પ્રકારની દિવ્ય નાટકવિધિ દેખાડવાને હુ ઇચ્છુ છુ" આ સ્થળે સૂત્રમા 'ભક્તિપૂર્વક' શબ્દ મૂકયો છે તેથી ચોકખુ સમજાય નેવુ છે કે–સૂર્યાભદેવે નાટક કર્યું તે ભાવપૂર્વક કર્યું છે વળી શ્રીઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના ઓગણત્રીશમા અધ્યયનમાં પત્ર ૫૭૪ માં ભકિતના ફળ શુભ બતાવ્યા છે—

"गुरु-साहम्मियसुस्सूसणयाए णं भते ! जीवे किं जणयइ ?. गुरु-साहम्मियसुस्सूसणयाए ण जीवेविणयपडिवत्ति जणयइ, विणयपडिवण्णे ण जीवे अणच्चासायणासीले नेरइयतिरिक्खजोणिय-मणुस्सदेवदुग्गईओ निरुभइ, वण्णसजलणभत्ति-बहुमाणयाए मणुस्स-देवसुग्गईओ निबधइ, सिद्धिसोग्गइं च विसोहेइ, पसत्थाइ च ण विणयमूलाइ सव्वकज्जाइं साहेइ, अन्ने अ बहवे जीवे विणइत्ता भवइ" ।

જબૂસ્વામી શ્રીસુધર્માસ્વામીને પૂછે છે કે–"હે ભગવન્ ! ગુરૂ અને સાધર્મિકની સેવા-ભક્તિ કરવાથી જીવ શુ ઉપાર્જન કરે ? (સુધર્મિસ્વામી ઉત્તર આપે છે કે–) ગુરૂ અને સાધર્મિકની સેવા ભક્તિ કરવાથી જીવ વિનયધર્મની આરાધના–વિનયને સ્વીકારવાપણુ ઉપાર્જન કરે છે જેણે વિનય સ્વીકારેલો છે એવો જીવ ગુરૂ વિગેરની નિંદારૂપ આશાતના કરતો નથી, અને તેથી તે જીવ નારકી અને તિર્યંચ યોનિને રોકે છે, તથા મનુષ્ય-

દુર્ગતિ અને દેવદુર્ગતિને રોકે છે. અર્થાત્ વિનયવાળો જીવ ગુરૂ વિગેરેની નિંદા કરતો નથી, તેથી તેને નરકયોનિ અને તિર્યંચયોનિમાં ઉત્પન્ન થવું પડતું નથી, તથા મ્લેચ્છાદિ મનુષ્ય દુર્ગતિ અને કિલ્બિષાદિ દેવદુર્ગતિમાં ઉત્પન્ન થવું પડતું નથી; વળી વિનયવાળો જીવ ગુરૂમહારાજની પ્રશંસા કરી તેમના ગુણોને પ્રગટ કરે, ગુરૂમહારાજ આવે ત્યારે ઉભો થઇ જાય વિગેરે ભક્તિ કરે, તેમના ઉપર આંતરિક પ્રીતિરૂપ બહુમાન રાખે; અને તેથી તે જીવ ઉત્તમકુલાદિ યુક્ત મનુષ્યસુગતિ બાંધે, તથા મહર્દ્ધિક અને ઐશ્વર્ય યુક્ત દેવસુગતિ બાંધે. વિનયવાળો જીવ સિદ્ધિગતિના માર્ગભૂત સમ્યગ્દર્શન વિગેરેને શુદ્ધ કરવાથી તે સિદ્ધિરૂપી સુગતિને વિશુદ્ધ બનાવે છે, વળી તે જીવ વિનય છે મૂલ જેઓનું એવા શ્રુતજ્ઞાન મુક્તિ વિગેરે સર્વ ધર્મકાર્યો સાધે છે, અને તે વિનયવાળો જીવ સર્વ ધર્મકાર્યોને સાધતો થકો બીજાઓને પણ વિનયી બનાવે છે" ॥ ૧૫ ॥

ઉપર મુજબ સૂર્યાભદેવે શ્રીજિનેશ્વરની પૂજા અને ભક્તિ કર્યાનો અધિકાર રાયપસેણી સૂત્રમાં બતાવ્યો, આવી રીતે જિનેશ્વરની પૂજા અને ભક્તિ કર્યાના અધિકાર સૂત્રોમાં ઠામે ઠામે કહ્યા છે, તે કેટલા બતાવીએ ? માટે ગ્રન્થકાર અતિદેશ કરે છે—

अंग उपांगे घणे कही, एम देव देवीनी भक्ति लालरे।
आराधकता तेणे थइ, इहां तामली इंद्रनी युक्ति लालरे॥
तुज आणा मुज मन वसी॥१६॥

જેમ સૂર્યાભદેવે જિનપૂજા અને ભક્તિ કર્યાનો અધિકાર રાયપસેણી સૂત્રમાં બતાવ્યો, એ પ્રમાણે ભવનપતિમાં ઘણી દેવીઓ ઉત્પન્ન થઇ છે તે સંબંધમાં જ્ઞાતાસૂત્ર વિગેરે અંગમાં

સૂર્યાભદેવનીજ રીતિ કહી છે. તથા જીવાજીવાભિગમ વિગેરે ઉપાગમાં વિજય પ્રમુખ દેવે પણ સૂર્યાભદેવની જેમ જિનપૂજા તથા જિનભક્તિ કર્યાનું કહ્યુ છે. વળી ભગવતીસૂત્રમા પ્રભુભક્તિ નિમિત્તે ઇદ્રાદિકના નાટક ઘણે સ્થળે કહ્યા છે, તથા સ્થાનાગસૂત્રના ચોથા સ્થાનકમા નંદીશ્વરદ્વીપે ઘણા દેવ દેવીઓએ જિનપૂજા જિનભક્તિ પ્રમુખ કર્યાનુ કહ્યુ છે આવી રીતે જિનપૂજા-ભક્તિ કરવાથીજ તે દેવો અને દેવીઓનુ આરાધકપણુ કહ્યુ છે.

અહીં કોઇ શકા કરે છે કે-"તે તે ઠેકાણે દેવો અને દેવીઓને જે આરાધક કહ્યા છે તે કાંઇ આ ભવની અપેક્ષાએ આરાધક કહ્યા નથી, પણ પૂર્વભવે તેમણે એવી સારી કરણી કરી હતી તેથી તેમને આરાધક કહ્યા છે" તેમને ગ્રન્થકાર ઉત્તર આપે છે- અહીં તામલી ઇંદ્રની યુક્તિ છે. એટલે કે-તામલી નામનો તાપસ હતો, તે પોતાના તપને કષ્ટ કરી બીજા દેવલોકે ઇશાનેન્દ્ર થયો છે. તેણે પ્રભુ આગળ નાટક કરી પૂછ્યુ કે-'હે પ્રભુ! હુ આરાધક છુ કે વિરાધક છુ?' ઇત્યાદિ છ પ્રશ્ન શ્રીભગવતી સૂત્રમાં કહ્યા છે પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો છે કે-'તુ આરાધક છે' હવે જે દેવનું આરાધકપણુ પૂર્વભવની અપેક્ષાએ લેશો તો તે ઇશાનેદ્ર પૂર્વભવમાં તો તાપસ હતો, તેને પૂર્વભવમા આરાધકપણુ કેમ કહેવાય? માટે માનવું જોઇએ કે આ ભવની પ્રભુભક્તિથીજ તેને આરાધકપણુ કહ્યુ છે. ॥ ૧૬ ॥

સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે-"તમે જિનપ્રતિમાને પૂજવાનુ કહો છો, પણ જિનપ્રતિમા તો અચેતન-જડ છે અચેતનમા શો ગુણ છે?" તેના ઉત્તરમાં ગ્રન્થકાર નીચેની ગાથાથી જણાવે છે કે-" જિનદાઢા પણ અચેતન છે, જેમ તે અચેતન હોવા છતા

પૂજવા યોગ્ય છે તેમ જિનપ્રતિમા પણ-પૂજવા યોગ્ય છે." એજ દેખાડે છે—

भक्ति-जीत-धर्मे करी, लीए दाढा अवर जिनअंग लालरे।
थूंभ रचे सुर त्रण ते, कहे जंबूपन्नत्ति चंग लालरे ॥
तुज आणा मुज मन वसी ॥१७॥

સૌધર્મેન્દ્ર, ઇશાનેન્દ્ર, ચમરેન્દ્ર અને બલીન્દ્ર જિનેશ્વરની દાઢાઓ લે છે, અને બીજા દેવો જિનેશ્વરનાં હાડ વિગેરે ગ્રહણ કરે છે. તેઓમાં કોઈક ભક્તિથી ગ્રહણ કરે છે, કોઇક પરંપરાનો આચાર જાણી ગ્રહણ કરે છે, અને કોઇક ધાર્મિક બુદ્ધિએ ગ્રહણ કરે છે. ત્યાર પછી દેવો ત્રણ સ્તૂપ રચે છે; એમ જંબૂદ્રીપ[1]પ્રજ્ઞપ્તિ સુંદર રીતે કહે છે.

ઈંદ્રાદિ જિનેશ્વરની દાઢા વિગેરે ગ્રહણ કરેછે તે સંબંધમાં જંબૂદ્રીપપ્રજ્ઞપ્તિનો પાઠ પૃષ્ઠ ૫૭–૫૮ માં અર્થ સહિત આપી ગયા છીએ. વિદ્યાધરો તથા મનુષ્યો જિનેશ્વર ગણધર અને બીજા સાધુઓની ચિતાની ભસ્મ ગ્રહણ કરે છે, કારણકે તે ભસ્મ મહાચમત્કારી અને સર્વ ઉપદ્રવોનો નાશ કરનારી હોય છે. આ પ્રમાણે વિદ્યાધર વિગેરે ભસ્મ લઇ જાય છે, તેથી તે ત્રણે ચિતાને સ્થળે ખોદ્યા વિનાજ મોટી ખાડ થઈ જાય છે. અજ્ઞાની માણસો ત્યાં આશાતના ન કરે એ હેતુથી, તથા ત્યાં નિરંતર તીર્થ

૧ મૂલ ગાથામાં **जंबूपन्नत्ति** એવો પાઠ છે, પણ "**आद्यन्तग्रहणे मध्यग्रहणम्**—આદિ અને અંતનું પદ ગ્રહણ કર્યું હોય તો મધ્યનું પદ લઈ લેવું" એ ન્યાયથી **जंबूपन्नत्ति** શબ્દથી **जंबूद्वीपप्रज्ञप्ति** સમજવું.

પ્રવર્ને એ આશયથી દેવો તે સ્થળે ત્રણ સ્તૂપ કરે છે તે સંબંધમાં શ્રીજંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિના બીજા વક્ષસ્કારમાં પત્ર ૧૫૮ માં નીચે મુજબ પાઠ છે.

"तए णं से सक्के देविंदे देवराया बहवे भवणवई जाव वेमाणिए देवे जहारिहं एवं वयासी-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! सव्वरयणामए महइमहालए तओ चेइअथूभे करेह, एगं भगवओ तित्थगरस्स चिइगाए, एग गणहरचिइगाए, एग अवसेसाणं अणगाराण चिइगाए'। तए णं ते बहवे जाव करेन्ति। तए णं ते बहवे भवणवई जाव वेमाणिआ देवा तित्थगरस्स परिणिव्वाणमहिम करेन्ति, करेइत्ता जेणेव नदीसरवरे दीवे तेणेव उवागच्छन्ति"।

"ત્યાર પછી દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે ઘણા ભવનપતિ યાવત્ વૈમાનિક દેવોને યથાયોગ્ય એમ કહ્યું કે–'હે દેવાનુપ્રિય ! બધા રત્નોથી અને અદ્ભુતથી રત્નોએ જડેલા અતિ વિસ્તારવાળા ત્રણ ચૈત્ય[1]સ્તૂપ જલદી કરો, એક સ્તૂપ ભગવાન્ તીર્થંકરની ચિતાને સ્થાને કરો, એક સ્તૂપ ગણધરની ચિતાને સ્થાને કરો, અને એક સ્તૂપ અવશેષ સાધુઓની ચિતાને સ્થાને કરો.' આ પ્રમાણે શક્રની આજ્ઞા થતાં તે ઘણા ભવનપતિ યાવત્ વૈમાનિક દેવો તે પ્રમાણે કરે છે ત્યાર પછી તે ઘણા ભવનપતિ યાવત્ વૈમાનિકદેવો તીર્થંકરનો નિર્વાણ મહોત્સવ કરે છે, નિર્વાણ મહોત્સવ કરીને જ્યાં શ્રેષ્ઠ નંદીશ્વરદ્વીપ છે ત્યાં આવે છે" ॥ ૧૭ ॥

ઉપરની ગાથામાં જણાવ્યું છે, જિનેશ્વરની દાઢાઓ અચેતન હોવા છતાં તે માનનીય છે, તેમ જિનપ્રતિમા પણ જિને-

૧ ચિત્તને આહ્લાદ–આનંદ પમાડનારા સ્તૂપ.

શ્વરની આકૃતિ હોવાથી માનનીય છે. દેવો જિનેશ્વરની દાઢાઓનો અતિશય વિનય સાચવે છે. એ વાતને ગ્રન્થકાર શ્રીભગવતીસૂત્રની શાખે દૃઢ કરે છે—

शतक दशमे अंग पांचमे, उद्देशे छठ्ठे इंद लालरे।
दाढ तणी आशातना, टाले ते विनय अमंद लालरे॥
तुज आणा मुज मन वसी॥१८॥

પાંચમું અંગ શ્રીભગવતીસૂત્ર, તેના દસમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે—ચમરેન્દ્ર વિગેરે ઇન્દ્રો દાઢાઓની આશાતના ટાળે છે—દાઢાઓની આશાતના કરતા નથી, એ અમંદ એટલે તીવ્ર વિનય જાણવો. એટલે કે, સુધર્માસભામાં જિનેશ્વરની દાઢાઓ હોવાથી તેની આશાતના ન થાય, તેનું બહુમાન સચવાય, માટે ચમરેન્દ્ર વિગેરે ઇંદ્રો સુધર્માસભામાં વિષય સેવતા નથી.

જો કે ઉપાધ્યાયજી મહારાજે શ્રી ભગવતી સૂત્રના દસમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશાની શાખ લખી છે; પણ ભગવતી સૂત્રમાં એ પાઠ દસમા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશામાં છે, તેથી જણાય છે કે, પ્રથમથી કોઇ લેખકે આ ઉદ્દેશાને આગળ પાછળ લખી દીધા છે, નહીંતર ઉપાધ્યાયજી મહારાજ આમ લખે નહીં. અથવા છદ્મસ્થપણે ઉપયોગ નહીં રહેવાથી ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પાંચમા ઉદ્દેશાને બદલે છઠ્ઠો ઉદ્દેશો લખી દીધો હોવો જોઇએ. કહ્યું છે કે—

"न हि नामाऽनाभोगः, छद्मस्थस्येह कस्यचिन्नास्ति।
ज्ञानावरणीयं हि, ज्ञानावरणप्रकृति कर्म" ॥ १ ॥

" કોઇ પણ છદ્મસ્થાને અનુપયોગ નજ થાય એમ નથી.

અર્થાત્ છદ્મસ્થ કોઇ વખત ઉપયોગ રહિત પણ થઇ જાય છે, કારણ કે, જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સ્વભાવ છે કે તે જ્ઞાનને આવરણ કરે છે" ચમરેન્દ્ર વિગેરે ઇંદ્રો જિનેશ્વરની દાઢાઓની આશાતના કરતા નથી તે સબંધમા શ્રીભગવતીસૂત્રના દસમા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશામાં પત્ર ૫૦૩ માં નીચે મુજબ પાઠ છે

"पभू ण भंते ! चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचाए रायहाणीए सभाए सुहम्माए चमरंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए ?" । "णो इणट्ठे समट्ठे"

"से केणट्ठेण भंते ! एव वुच्चइ नो पभू चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचाए रायहाणीए जाव विहरित्तए ? ।

"अज्जो ! चमरस्स णं असुरिंदस्स असुरकुमाररन्नो चमरचंचाए रायहाणीए सभाए सुहम्माए माणवए चेइयखंभे वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहूओ जिणसकहाओ सनिक्खित्ताओ चिट्ठन्ति, जाओ ण चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमारन्नो अन्नेसिं च बहूणं असुरकुमाराण देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ वंदणिज्जाओ नमंसणिज्जाओ पूयणिज्जाओ सक्कारणिज्जाओ सम्माणणिज्जाओ कल्लाण मंगल देवय चेइय पज्जुवासणिज्जाओ भवन्ति, तेसिं पणिहाणे नो पभू, से तेणट्ठेणं अज्जो ! एव वुच्चइ-नो पभू चमरे असुरिंदे चमरचंचाए रायहाणीए जाव विहरित्तए । पभू ण अज्जो ! चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचाए रायहाणीए सभाए सुहम्माए चमरंसि सीहासणंसि चउसट्ठीए सामाणिय साहस्सीहिं तायत्तीसाए जाव अन्नेहिं च बहूहिं असुरकुमारेहिं

देवेहि य देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे महयाहय जाव भुंजमाणे विहरित्तए, केवलं परियारिड्ढीए, नो चेव णं मेहुणवत्तियं"

"હે ભગવન્ ! અસુરોનો ઇંદ્ર અસુરકુમારોનો રાજા ચમરેન્દ્ર પોતાની ચમરચંચા નામની રાજધાનીમાં સુધર્મા સભામાં ચમર નામના સિંહાસન ઉપર રહ્યો થકો દેવીઓના સમૂહ સાથે દેવ સંબંધી ભોગ ભોગવવાને સમર્થ છે ?"

(ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-)"આ અર્થ સમર્થ નથી."

"હે ભગવન્ ! એમ કેમ કહો છો કે, અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ ચમરેન્દ્ર ચમરચંચા રાજધાનીમાં સુધર્મા સભામાં ચમર નામના સિંહાસન ઉપર રહ્યો છતો દેવીઓના સમૂહ સાથે દેવ સંબંધી ભોગ ભોગવવાને સમર્થ નથી ?"

"આર્ય ! અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ ચમરેન્દ્રની ચમરચંચા રાજધાનીમાં સુધર્મા સભામાં માણવક નામના ચૈત્યસ્તંભને વિષે ગોળાના આકારવાળા વજ્રમય ગોળ દાબડાઓમાં જિનેશ્વરોની ઘણી દાઢાઓ સ્થાપેલી છે, જે દાઢાઓ અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ ચમરેન્દ્રને તથા બીજા ઘણા અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓને ચંદનાદિવડે અર્ચવા યોગ્ય છે, સ્તુતિવડે વદન કરવા યોગ્ય છે, પ્રણામ વડે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે, પૂષ્પો વડે પૂજવા યોગ્ય છે. વસ્ત્રાદિ વડે સત્કાર કરવા યોગ્ય છે, કલ્યાણ અને મંગલ કરનાર દેવ સંબંધી ચૈત્ય જે પ્રતિમા, તેની જેમ ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે. આવી મહા માનનીય દાઢાઓ સુધર્માસભામાં હોવાથી તે દાઢાઓનું પ્રણિધાન રહેતાં ચમરેન્દ્ર દેવ સંબંધી ભોગ ભોગવવાને સમર્થ નથી. તે કારણથી આર્ય ! એમ કહીએ છીએ કે-'અસુરોનો ઇંદ્રિ ચમરેન્દ્ર ચમરચંચા

રાજધાનીમા યાવત્ દેવ સંબંધી ભોગ ભોગવવાને સમર્થ નથી' આર્ય ! અસુરેંદ્ર અસુરરાજ ચમરેંદ્ર ચમરચંચા રાજધાનીમાં સુધર્માસભાને વિષે ચમર સિંહાસન ઉપર રહ્યો થકો ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવો, તેત્રીશ ગુરૂ સ્થાને રહેલા દેવો યાવત્ બીજા પણ ઘણા અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓ સાથે પરિવરેલો મહાન્ અને અવિચ્છિન્ન નાટક ગીત વાદિત્રના શબ્દો સાંભળવારૂપ ભોગ ભોગવતો છતો વિહરવાને સમર્થ છે. કેવલ દેવીઓના શબ્દ સાભળવા, તથા દેવીઓનુ રૂપ જોવુ, વિગેરે સ્વરૂપ પરિવારની ઋદ્ધિ વડે ભોગ ભોગવવાને સમર્થ છે, પણ મૈથુન રૂપ ભોગ ભોગવવાને સમર્થ નથી" ॥ ૧૮ ॥

ઉપરનો અધિકાર સાભળીને સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે- "દેવતા તો અવિરતિ છે, અપચ્ચક્ખાણી છે, નોધમ્મિઆ-અધાર્મિક છે, એ દેવોની કરણી કોણ લેખામાં ગણે છે ? તેથી ઉપરની ગાથાઓમાં જણાવ્યા પ્રમાણે દેવોએ જિનેશ્વરની દાઢાઓ તથા પ્રતિમાને પૂજી છે, પણ અમે એ કરણીને માનતા નથી." આવી રીતે દેવોને નોધમ્મિઆ કહી કહીને નિંદે છે, તેમને ગ્રન્થકાર શિખામણ આપે છે—

समकित दृष्टि सुर तणी, आशातना करशे जेह लालरे।
दुर्लभबोधि ते थशे, ठाणांगे भाख्युं एह लालरे ॥
तुज आणा मुज मन वसी ॥ १९ ॥

સમકિતદૃષ્ટિ દેવની જે આશાતના કરશે-નિંદા કરશે તે દુર્લભબોધિ થશે, એટલે આગળ તેને બોધિબીજ-સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ દુર્લભ થશે, એમ શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રમાં કહ્યુ છે

દરેક દેવોને અધર્મી કહેવા એ નરી મૂર્ખતા છે. જેઓ જિનેન્દ્રની પ્રતિમા દાઢા વિગેરેને ભાવ પૂર્વક પૂજે છે તેમને અધર્મી કેમ કહેવાય ?. જેમ દરેક મનુષ્યો અધર્મી નથી, ધર્મિષ્ઠ પણ હોય છે; દરેક મનુષ્યો મિથ્યાત્વી નથી, સમકિતી પણ હોય છે; તેમ દરેક દેવો અધર્મી અને મિથ્યાત્વી નથી, કોઇ કોઇ દેવો ધર્મિષ્ઠ અને સમકિતી પણ હોય છે. જે સમકિતી દેવો ભાવ પૂર્વક જિનેન્દ્રપ્રતિમા દાઢા વિગેરેને પૂજે છે; તે દેવોને 'નોધમ્મિઆ' વિગેરે શબ્દોથી નિંદનારા ચીકણાં કર્મો બાંધી, ભવસમુદ્રથી તારનાર અને કલ્પવૃક્ષ સમાન જિનધર્મની પ્રાપ્તિ ભવાંતરમાં દુર્લભ કરે છે, અને ભવ સમુદ્રમાં ડૂબે છે. શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રના પાંચમા સ્થાનકના બીજા ઉદ્દેશામાં પૃષ્ઠ ૩૨૧માં કહ્યું છે કે—

"पंचहिं ठाणेहिं जीवा दुल्लभबोधियत्ताए कम्मं पकरेन्ति। तं जहा—अरहंताणं अवन्नं वदमाणे, अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स अवन्नं वदमाणे, आयरिय—उवज्झायाणं अवन्नं वदमाणे, चाउवन्नस्स संघस्स अवन्नं वदमाणे, विवक्कतव—बंभचेराणं देवाणं अवन्नं वदमाणे"

"જીવો પાંચ સ્થાને એવું કર્મ બાંધે છે કે, જે કર્મ બાંધવાથી તેમને ભવાંતરમાં જિનધર્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ થાય. તે જેવી રીતે—અરિહંતોનો અવર્ણવાદ* બોલતાં; અરિહંતે પ્રરૂપેલા ધર્મનો અવર્ણવાદ બોલતાં, આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયનો અવર્ણવાદ બોલતાં; સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘનો અવર્ણવાદ બોલતાં; તથા જેમને ભવાંતરમાં તપ અને બ્રહ્મચર્ય પ્રકર્ષ

* નિંદા.

પામ્યુ હતુ એવા દેવોનો અવર્ણવાદ બોલતા, અથવા જેમને ભવાતરમા તપ અને બ્રહ્મચર્ય ઉદયમાં આવ્યુ હતુ, તે તપ કરવા રૂપ અને બ્રહ્મચર્ય પાળવા રૂપ સત્કર્મથી જેમણે દેવનુ આયુષ્યાદિ કર્મ બાંધ્યુ છે એવા દેવોનો અવર્ણવાદ બોલતા" અહી કોઇ શકા કરે છે કે—"તમે આ ગાથામા કહ્યુ છે કે, સમકિતી દેવની નિંદા કરનારા દુર્લભબોધ થાય, પણ ઉપર બતાવેલા સ્થાનાંગસૂત્રના આલાવામાં સમકિતી દેવોની નિદા કરનારા દુર્લભબોધિ થાય એમ કયા કહ્યુ છે? દેવોને માટે 'સમ્યગ્દષ્ટિ' એવુ વિશેષણજ આપ્યું નથી, તો પછી દેવોને સમ્યગ્દષ્ટિ કેવી રીતે ઠરાવો છો?" તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનુ કે—देवाणं પદ સાથે विवक्कतव–बंभचेराणं એવુ વિશેષણ મૂકયુ છે આ વિશેષણથી સમકિત દષ્ટિ દેવોજ અહી લેવાના છે, જો સમકિતી દેવો ન લેવાના હોત તો એ વિશેષણ આપત નહી ॥૧૯॥

ઉપરની ગાથામાં જણાવ્યુ કે– સમકિતી દેવની નિંદા કરનારો પ્રાણી દુર્લભબોધિ થાય–ભવાંતરમાં જિનધર્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ થાય, પણ જો સમકિતી દેવોની સ્તુતિ–પ્રશસા કરે તો પ્રાણી સુલભબોધિ થાય–ભવાતરમા જિનધર્મની પ્રાપ્તિ સુલભ થાય, તે દેખાડે છે—

तेहने जश बोले कह्युं, वली सुलभ बोधित थाय लालरे।
तेणे पूजादिक तेहनां, करणी शिवहेतु कहाय लालरे॥
तुज आणा मुज मन वसी॥२०॥

સમકિતી દેવોનો યશ–પ્રશસા બોલનારો પ્રાણી સુલભબોધિ થાય છે, એટલે તે પ્રાણીને ભવાંતરમા જિનધર્મની પ્રાપ્તિ સુલભ થાય છે એમ શ્રીસ્થાનાગ સૂત્રમા કહ્યુ છે. તેથી સમકિતી

દેવોની પૂજાદિક[1] કરણી મોક્ષનો હેતુ કહેવાય છે. એટલે કે સમકિતી દેવો જે જે પૂજાદિ સત્ક્રિયા કરે છે તે કરણી ભાવપૂર્વક કરતા હોવાથી મોક્ષનો હેતુ છે. શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના પાંચમા સ્થાનકના બીજા ઉદ્દેશામાં પત્ર ૩૨૧ માં કહ્યું છે કે—

"पंचहिं ठाणेहिं जीवा सुलभबोधियत्ताए कम्मं पकरेन्ति । तं जहा—अरहंताणं वन्नं वदमाणे, जाव विवक्तव—बंभचेराणं देवाणं वन्नं वदमाणे"

"જીવો પાંચ સ્થાને એવું કર્મ બાંધે છે કે, જે કર્મ બાંધવાથી તેમને ભવાંતરમાં જિનધર્મની પ્રાપ્તિ સુલભ થાય. તે જેવી રીતે—અરિહંતોનો વર્ણવાદ[2] બોલતાં; યાવત્[3]—જેમને ભવાંતરમાં તપ અને બ્રહ્મચર્ય પ્રકર્ષ પામ્યું હતું એવા દેવોનો વર્ણવાદ બોલતાં; અથવા જેમને ભવાંતરમાં તપ અને બ્રહ્મચર્ય ઉદયમાં આવ્યું હતું, તે તપ કરવા રૂપ અને બ્રહ્મચર્ય પાળવા રૂપ સત્કર્મથી જેમણે દેવનું આયુષ્યાદિ કર્મ બાંધ્યું છે એવા દેવોનો વર્ણવાદ બોલતાં" ॥ ૨૦ ॥

જેઓ દેવભવને તદ્દન ધિક્કારી કાઢે છે. અને દેવોની સારી કરણીને પણ કશી લેખામાં ગણતા નથી, તેઓનું જૈન શૈલીથી અજાણપણું ગ્રન્થકાર સૂચવે છે—

---

૧ આદિ શબ્દથી તીર્થંકરનો જન્મ મહોત્સવ કરે, પ્રભુના સમવસરણમાં જાય, વીતરાગની ધર્મદેશના સાંભળે, સમવસરણ રચે, ઇત્યાદિ દેવોનાં સત્કાર્ય સમજવાં. ૨ યશ—પ્રશંસા ૩ યાવત્ શબ્દથી આ પ્રમાણે સમજવું—અરિહંતે પ્રરૂપેલા ધર્મનો વર્ણવાદ બોલતાં, આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયનો વર્ણવાદ બોલતાં, ચતુર્વિધ સંઘનો વર્ણવાદ બોલતાં.

तप-संयम तरु सम कह्यां फल सम ते सुर-शिवशर्म लालरे।
सुरकरणी माने नहीं, नवि जाण्यो तेणे ए मर्म लालरे॥
तुज आणा मुज मन वसी ॥२१॥

શાસ્ત્રમાં તપસ્યા અને સંયમને વૃક્ષ સમાન કહ્યા છે, તે વૃક્ષના ફળ સમાન દેવતાના સુખ અને મોક્ષના સુખ કહ્યા છે જે દેવતાની કરણી માનતો નથી તેણે એ મર્મ જાણ્યો નથી

તપસ્યા કરવાથી અને સંયમ પાળવાથી પ્રાણી મોક્ષે જાય છે, અથવા દેવભવમાં જાય છે કહ્યુ છે કે—

" केइत्थ देवलोएसु, केइ सिज्झन्ति नीरया "

"નીરત થયેલા—વિરતિ પામેલા કેટલાએક દેવલોકમાં જાય છે, અને કેટલાએક સિદ્ધ થાય છે—મોક્ષમા જાય છે "

આંબો રોપનારો માણસ કેરી મેળવવા માટે આંબો રોપે છે તે માણસને કેરી ઇષ્ટ છે, અને તે માટેજ આંબો રોપે છે આંબો કારણ છે, તેનુ કાર્ય—ફળ કેરી છે. તેથી એ સ્પષ્ટ થયુ કે, દરેક પ્રાણી કાર્યની સિદ્ધિ માટે કારણને સેવે છે આથી ચોકખુ સમજાય તેવું છે કે, કારણ કરતાં કાર્યનો દરજ્જો ઉંચો હોય છે, કે જે મેળવવા માટે પ્રાણી કારણને સેવે છે તપસ્યા અને સંયમ એ કારણ છે, મોક્ષસુખ અને દેવસુખ એ તેનાં કાર્ય છે. તપસ્યા કરી, અનેક પ્રકારના પરીષહો સહન કરી, સંયમ પાળી જેઓ દેવતા થયા છે તે દેવતાની કરણીને કશી લેખામાં ન ગણવી એના જેવી બીજી મૂર્ખતા કઇ ? ॥ ૨૧ ॥

વળી કોઇ શંકા કરે છે કે—"દેવો તો ભોળા હોય છે, ગાડરીયા પ્રવાહની જેમ જેવું ચાલ્યુ આવતુ હોય તેમ કર્યેજ જ-

ય છે, તેઓ જે કાંઇ કરણી કરે છે તે સમજણ પૂર્વક કરતા નથી, મનુષ્યમાં દેવો કરતાં સમજણ—વિવેકશક્તિ વિશેષ હોય છે. તેથી દેવો જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતા હોય તો ભલે કરો, પણ અમે સમજુ થઇને જિનપ્રતિમાને કેમ પૂજીએ ? જેઓ લાભાલાભનો વિચાર કર્યા વિના કામ કરે છે તેમનું અનુકરણ કરવું એ બુદ્ધિમત્તા નથી, ડાહ્યા અને વિચારશીલ પ્રાણીનું અનુકરણ કરવું એજ ગુણકારી છે" આ પ્રમાણે દેવોને વિવેકહીન કહેનારા અક્કલમંદને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે—

दशवैकालिके नरथकी, सुर अधिक विवेक जणाय लालरे।
द्रव्यस्तव तो तेणे कर्या, माने तस सुजस गवाय लालरे।
तुज आणा मुज मन वसी ॥ २२ ॥

પરમ માનનીય દશવૈકાલિકને લેખે મનુષ્ય કરતાં દેવતામાં અધિક વિવેક જણાય છે, તે દેવતાએ પ્રતિમાપૂજનાદિ દ્રવ્યસ્તવ કર્યા છે. જે પ્રાણી તે દ્રવ્યસ્તવને માને, શ્રદ્ધા પૂર્વક સ્વીકારે, દેવતાએ કરેલા દ્રવ્યસ્તવને માનનીય ગણી પોતે તે પ્રમાણે આચરે, તે પ્રાણીનો દુનિયામાં સારો યશ ગવાય છે.

દશવૈકાલિક સૂત્રના દ્રુમપુષ્પિકા નામના પહેલા અધ્યયનમાં પત્ર ૨૦ માં કહ્યું છે કે—

"धम्मो मंगलमुक्किट्ठं, अहिंसा संजमो तवो ।
देवा वि तं नमंसन्ति जस्स धम्मे सया मणो" ॥ १ ॥

"કોઇ પણ પ્રાણીને ન મારવો તે રૂપ અહિંસા. પાંચ પ્રકારના અવ્રતથી પાછા હઠવું, પાંચ ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો. ચાર કષાયોને જીતવા, અને ત્રણ દંડથી વિરતિ કરવી એ સત્તર પ્રકારનો સંયમ. તથા **અનશન** વિગેરે બાર પ્રકારનો તપ, આ

પ્રમાણે વીતરાગ પ્રભુએ બતાવેલો અહિંસા સયમ અને તપરૂપ જે ધર્મ છે તે ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે વીતરાગ ભાષિત પૂર્વોક્ત ધર્મને વિષે જેનુ નિરંતર મન છે, તેને દેવતાઓ પણ નમસ્કાર કરે છે, તો પછી મનુષ્યોનુ તો પૂછવુ જ શુ ?" અર્થાત્ જેને દેવતાઓ વંદન કરે તેને મનુષ્યો વંદન કરેજ, જે દેવતાઓને માનનીય હોય તેને મનુષ્યો માનેજ

આ સ્થળે 'દેવતાઓ પણ નમસ્કાર કરે છે' એ વાક્યમા 'પણ' શબ્દથી એમ સૂચવ્યુ છે કે, દેવતાઓ દરેક કરણી મનુષ્ય કરતા વિશેષ સમજણપૂર્વક કરે છે, તેથી મનુષ્યો કરતાં દેવતામા વિશેષ વિવેક હોય છે એમ સિદ્ધ થયુ. જેમ મનુષ્યો જ્યાં ત્યાં પોતાના મસ્તકને ઝુકાવતા નજરે પડે છે તેમ દેવતાઓ કરતા નથી, તેઓ તો ખાસ ગુણ દેખીનેજ નમન કરે છે. કારણ કે, મનુષ્યો કરતા તેમનામાં વિવેકબુદ્ધિ વિશેષ હોય છે. આ ગાથામા 'સુજશ' શબ્દથી ઉપાધ્યાયજીએ ગ્રન્થકર્તા તરીકે 'યશોવિજયજી' એ પ્રમાણે પોતાનુ નામ પણ સૂચવ્યુ છે ॥૨૨॥

॥ ઢાળ વીજી સપૂર્ણ ॥

બીજી ઢાળમા જિનેશ્વરની પ્રતિમાને પૂજન કર્યાના દેવતાના દષ્ટાંતો આગમોની શાખે આપી તે પૂજનીય છે એમ સિદ્ધ કર્યું. હવે વળી સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે–'તમે તો દેવોએ પ્રતિમા પૂજ્યાના દષ્ટાંતો આપ્યા, તેઓમાં એક પણ એવું દષ્ટાંત ન આપ્યુ કે જેમા મનુષ્યે જિનપ્રતિમા પૂજ્યાનુ જણાવ્યુ હોય, તો પછી મનુષ્યે જિનપ્રતિમા શા માટે પૂજવી જોઈએ ? દેવો જેમ કરે તેમ મનુષ્યે પણ કરવુ જ જોઇએ એવો નિયમ ક્યાથી લાવ્યા ?" આ પ્રમાણે મનુષ્યોએ પ્રતિમાની પૂજા ન

કરવી જોઈએ એ પ્રમાણે માનતા સ્થાનકવાસીઓને આગમોની શાખ આપી મનુષ્યોએ પણ જિનપ્રતિમાનું પૂજન કર્યું છે, તેથી આપણે પણ પ્રતિમાનું પૂજન કરવું જોઇએ, એમ ગ્રંથકાર આ ત્રીજી ઢાળમાં સિદ્ધ કરે છે.—

ઢાળ ત્રીજી.

॥ ऋषभनो वंश रयणायरु, ए देशी ॥

शासन ताहरुं अति भलुं, जग नहीं कोइ तस सरखुं रे।
तेम तेम राग घणो वधे, जेम जेम जुगति शुं परखुं रे ॥
शासन ताहरुं अति भलुं ॥ १ ॥

હે મહાવીર! તમારૂં શાસન અતિશય સુંદર છે, જગતમાં તમારા શાસન સમાન બીજા કોઇનું શાસન નથી–દુનિયામાં ઘણા મતમતાંતરો ઉત્પન્ન થયા છે, પણ તેઓમાં તમારા શાસન જેવો એકે મત નિર્દોષ અને વિવાદ રહિત નથી. હે પ્રભો! જેમ જેમ તમારા શાસનની હું યુક્તિપૂર્વક પરીક્ષા કરૂ છું તેમ તેમ તેના ઉપર મારો રાગ વધતોજ જાય છે.

કોઇ પણ શંકાનું યુક્તિપૂર્વક નિવારણ થતું હોય તો તે જિનેન્દ્રે પ્રરૂપેલા આગમોમાં છે, સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત ગ્રન્થો સિવાય બીજા ગ્રન્થો કુતાર્કિકોના તર્ક પ્રવાહને કેમ સ્ખલિત કરી શકે? આવા નિર્દોષ અને નિર્વિવાદ આગમોનો જેમ જેમ સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી અભ્યાસ કરીએ તેમ તેમ તેના ઉપર માન વધે તેમાં નવાઇ શી? તેથીજ ગ્રન્થકારે વીતરાગના શાસન ઉપર પોતાનો રાગ વધતો જાય છે તેમ જણાવ્યું છે ॥ ૧ ॥

જેમ દેવતાઓએ જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યું છે તેમ મનુષ્યોએ પણ વંદન કર્યું છે, એ વાત સૂત્રની શાખે પહેલાં સિદ્ધ કરે છે—

श्रीअरिहंत ने तेहनां, चैत्य नमुं न अनेरां रे ॥
अंबड ने तस शिष्यनां, वचन उववाइ घणेरां रे ॥
शासन ताहरुं अति भलुं ॥ २ ॥

શ્રીઅરિહંતપ્રભુ અને શ્રીઅરિહંતપ્રભુના ચૈત્ય એટલે પ્રતિમાઓને વંદન કરૂં, વીતરાગપ્રભુ અને વીતરાગપ્રભુની પ્રતિમા સિવાય બીજાને વંદન ન કરૂં, એમ અંબડ પરિવ્રાજક તથા તેના શિષ્યોના વચન ઉવવાઇ સૂત્રમાં ઘણાં છે. ઉવવાઈ સૂત્રના પત્ર ૯૭ મા અંબડના અધિકારમાં કહ્યું છે કે—

"अंवडस्स ण णो कप्पइ अण्णउत्थिया वा, अण्णउत्थियदेवयाणि वा, अण्णउत्थियपरिग्गहियाणि वा चेइयाइ वंदित्तए वा णमंसित्तए वा जाव पज्जुवासित्तए वा, णऽण्णत्थ अरिहंते वा, अरिहंतचेइयाइ वा" ।

(ભગવાન્ શ્રીમહાવીરસ્વામી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—) "અંબડને અન્યયૂથિકો[1] એટલે અન્યતીર્થિઓ—જિનેન્દ્ર સિવાય બીજા મતવાળાઓ, અન્યતીર્થિઓના દેવો, અને અન્યતીર્થિકોએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલા ચૈત્યો એટલે જિનપ્રતિમાઓ વંદનીયપણે, નમસ્કાર કરવાપણે, યાવત્ ઉપાસના કરવાપણે ન કલ્પે (અંબડે પરિવ્રાજકનો[2] વેષ ધારણ કર્યો હતો, પણ તે અરિહંતને અને જિનપ્રતિમાને વંદનાદિ કરતો હતો તેથી જેમ

૧ અરિહંતના સંઘની અપેક્ષાએ બીજા–બુદ્ધ વિગેરે. ૨ સંન્યાસીનો.

તેણે અન્યતીર્થિઓને અને અન્યતીર્થિઓના દેવને વંદનાદિનો નિષેધ કર્યો તેમ અરિહંતને અને જિનપ્રતિમાને પણ વંદનાદિનો નિષેધ ન થાય માટે કહે છે કે—) આ વંદનાદિનો નિષેધ અરિહંતોને અને જિનપ્રતિમાને વર્જીને સમજવો. અર્થાત્ અંબડ પરિવ્રાજકને અરિહંતો તથા જિનપ્રતિમા વંદનીયપણે, નમસ્કાર કરવાપણે યાવત્ ઉપાસના કરવાપણે કલ્પે છે."

વળી તે અંબડ પરિવ્રાજકના સાતસો શિષ્યોના સંબંધમાં પણ ઉવવાઇ સૂત્રના પત્ર ૯૫ માં કહ્યું છે કે—

"तए णं ते परिव्वायगा बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेदेन्ति, छेदित्ता आलोइअ-पडिक्कंता समाहिपत्ता कालमासे कालं किच्चा बंभलोए कप्पे देवत्ताए उववण्णा। तहिं तेसिं गई दससागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता। परलोगस्स आराहगा। सेसं तं चेव."।

"ત્યાર પછી તે પરિવ્રાજકો અનશનવડે ઘણા ભાત ત્યાગે છે, ભાતનો ત્યાગ કરીને આલોચી તથા પડિક્કમીને સમાધિને પ્રાપ્ત થયેલા કાળ અવસરે કાળ કરીને પાંચમા બ્રહ્મદેવલોકને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં તેઓની સ્થિતિ દસસાગરોપમ પ્રરૂપી છે. તેઓને પરલોકના આરાધક સમજવા.[1] બાકીનું બધું

---

૧ જો કે તેઓ દેશવિરતિ હતા, તો પણ તેમને દેશવિરતિનું ફળ તો પરલોકમાં આરાધકપણું સમજવું, અને બ્રહ્મદેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થવું એ પરિવ્રાજકક્રિયાનું ફળ સમજવું. જો એમ ન માનીએ, અને દેશવિરતિનુંજ ફળ બ્રહ્મદેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થવું માનીએ, તો આ કથન નકામું થાય. બ્રહ્મદેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થવું, એ જે પરિવ્રાજકક્રિયાનું ફળ બતાવ્યું, તે અંબડના શિષ્યોને માટે કાંઇ નવીન કહેતા નથી; કારણ કે—કપિલ વિગેરે મિથ્યાદૃષ્ટિઓ પણ પરિવ્રાજકક્રિયા વડે બ્રહ્મદેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા છે એમ શાસ્ત્રમાં ઘણે સ્થળે કહ્યું છે.

અબડની જેમ સમજવુ " ॥ ૨ ॥

ઉપરની ગાથાથી જણાયુ કે-અબડે અને તેના શિષ્યોએ જિનચૈત્યોને એટલે જિનપ્રતિમાઓને વંદન કર્યું છે, અને તેથી દેવોની જેમ મનુષ્યોએ પણ જિનપ્રતિમાઓને વંદન કર્યાનુ સિદ્ધ થયુ હવે વળી સ્થાનકવાસીઓ ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ 'પ્રતિમા' નહીં માનતા 'જ્ઞાન' અર્થ માને છે, તેમને ગ્રન્થકાર સમજાવે છે–

चैत्य शब्दतणो अरथ ते, प्रतिमा नहि कोइ बीजो रे ॥
जेह देखी गुण चिंतिए, तेहज चैत्य पतीजो रे ॥
शासन ताहरुं अति भलुं ॥ ३ ॥

ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમા છે, કોઇ બીજો અર્થ નથી, એટલે જ્ઞાન અર્થ નથી જેને દેખીને પરમાત્માના ગુણ અથવા પોતાના આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણ ચિંતવીએ–પ્રતીતિમાં લાવીએ તેને ચૈત્ય જાણો

ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ 'જ્ઞાન' નહીં કરતા પ્રતિમાજ કરવો જોઇએ, તે બાબત પહેલી ઢાળની ૨૩મી ગાથા, પૃષ્ઠ ૪૯થીપ૩ સુધીમાં શબ્દકોશ વિગેરેના સજ્જડ પૂરાવા આપી સવિસ્તર સિદ્ધ કરી ગયા છીએ વળી આવશ્યક ચૂર્ણિમાં પણ કહ્યું છે કે–

"अरिहंतचेइयाइ तेसिं चेत्र पडिमाओ."

"चिति संज्ञाने, सज्ञानमुत्पाद्यते काष्ठकर्मादिषु प्रतिमा दृष्ट्वा."

"અરિહંતોના ચૈત્યો તે કહેવાય કે જે તેઓની એટલે અરિહંતોની પ્રતિમાઓ હોય "

" चैत्य શબ્દમાં चिति ધાતુ છે, તેનો અર્થ જાણવું–જ્ઞાન કરવું–સ્મરણ કરવું એવો થાય છે. કાષ્ઠ પાષાણ વિગેરેમાં કોતરેલી પ્રતિમા દેખીને જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરાય છે, અર્થાત્ જેને દેખીને જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરાય તે ચૈત્ય કહેવાય " આથી એવો અર્થ ચોક્ખો સમજાય તેવો છે કે, પ્રતિમાને દેખીને તે પ્રતિમા જેની હોય તેનું સ્મરણ થાય છે, એટલે સ્મરણ કરાવતી વસ્તુને ચૈત્ય કહે છે, તેથી चैत्य શબ્દનો અર્થ પ્રતિમાજ કરવો, કારણ કે, તે પ્રતિમા જેની હોય તેનું સ્મરણ–જ્ઞાન કરાવે છે.

કોઇ પણ સ્થળે चैत्य શબ્દનો અર્થ 'જ્ઞાન' કર્યો નથી, જો चैत्य શબ્દનો અર્થ 'જ્ઞાન' થતો હોત તો, જ્યારે આત્મા કર્મોથી મુક્ત થાય છે ત્યારે તેને––

"केवलवरनाण–दंसणं समुप्पज्जइ."

" શ્રેષ્ઠ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન ઉત્પન્ન થાય છે " આ પાઠ સિદ્ધાંતમાં ઠેકઠેકાણે છે, ત્યાં કોઇક સ્થળે તો–

"केवलवरचेइय–दंसणं समुप्पज्जइ."

" શ્રેષ્ઠ એવું કેવળ ચૈત્ય અને કેવળ દર્શન ઉત્પન્ન થાય છે " એવો પાઠ પણ મૂકત. માટે માનવું જોઇએ કે–ચૈત્ય શબ્દનો ' જ્ઞાન ' અર્થ થતો નથી, તેથીજ 'જ્ઞાન' અર્થમાં 'ચૈત્ય' શબ્દ કોઇપણ સ્થળે વાપર્યો નથી.

વળી 'ચૈત્ય' શબ્દનો અર્થ 'જ્ઞાન' થતો હોય તો, ઉપર આવેલી ગાથા ૨ જીમાં જે ઉવવાઇ સૂત્રનો પાઠ બતાવ્યો છે ત્યાં "अन्नउत्थियपरिग्गहियाणि वा चेइयाइं––અન્યતીર્થીઓએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલા અરિહંતનાં ચૈત્યો અંબડને ન કલ્પે " એ સ્થળે અરિહંતનું જ્ઞાન કેમ સંભવે ? અરિહંતના જ્ઞાનને

અન્યતીર્થિઓ પોતાપણે કેમ ગ્રહણ કરી શકે? પણ "અન્ય તીર્થિઓએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલાં ચૈત્યો એટલે અરિહંતની પ્રતિમાઓ અંબડને ન કલ્પે" એ પ્રમાણે અર્થ કરીએ તોજ ઘટી શકે છે, માટે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ 'જ્ઞાન' નહીં કરતાં 'પ્રતિમા' કરવો જોઇએ વળી चेइयाइ એ સ્થળે ચૈત્ય શબ્દમાં બહુવચન છે, તે બહુવચન જો 'જ્ઞાન' અર્થ કરીએ તો કેમ ઘટી શકે?, પણ જો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ 'પ્રતિમા' કરીએ તો ઘટી શકે છે, કારણ કે જિનપ્રતિમા ઘણી હોય છે

સ્થાનકવાસીઓમા વ્યાકરણનો ગંધ હોતો નથી, તેથી શબ્દોના અર્થ ઉટપટાંગ-મનમાન્યા કરી વિદ્વાનોમાં હાંસીને પાત્ર થાય છે, તથા મૃષાવાદી બનવાથી પોતાના આત્માને અને પોતાના ભક્તોને સંસાર સમુદ્રમા ડૂબાડે છે. જેમને શબ્દશુદ્ધિનું જ્ઞાન હોતુ નથી તેઓ બીજુ મહાવ્રત—સત્યવ્રત આરાધી શકતા નથી શ્રીપ્રશ્નવ્યાકરણાંગના ૧૧૪ મા પૃષ્ઠમાં બીજા સંવર અધ્યયનમા સત્યવ્રતની ભાવનામાં કહ્યુ છે કે—

"नाम-क्खाय-निवाय-उवसग्ग-तद्धिय-समास-संधिपद[१]-हेउ-जोगिय-उणादि-किरियाविहाण-धातु-सर-विभत्ति वन्नजुत्तं तिकल्ल दसविहं पि सच्च जह भणिय तह कम्मुणा होइ। दुवालसविहा य होइ भासा। वयण पि य होइ सोलसविह। एवं अरहंतमणुन्नायं समिक्खियं संजएण कालम्मि य वत्तव्व."।

"નામપદ[૨] આખ્યાતપદ નિપાતપદ ઉપસર્ગપદ

૧ આ પદ શબ્દ नाम વિગેરે સાત શબ્દની સાથે જોડવો

૨ નામ બે પ્રકારના હોય છે—વ્યુત્પન્ન અને અવ્યુત્પન્ન देवदत्त जिनदास घट पट ઇત્યાદિ વ્યુત્પન્ન નામ છે, डित्थ डवित्थ ઇત્યાદિ અવ્યુત્પન્ન નામ છે

[1]તદ્ધિતપદ સમાસપદ સંધિપદ હેતુ—

આખ્યાતપદ એટલે ક્રિયાપદ. भवति करोति, अभवत् अकरोत्, भविष्यति करिष्यति ઇત્યાદિ ક્રિયાપદ કહેવાય.

च वा खलु यथा एव एवम् अहो रे ઇત્યાદિ નિપાતપદ કહેવાય.

ધાતુની સમીપમાં જે જોડાય તે ઉપસર્ગ કહેવાય, ઉપસર્ગરૂપ જે પદ તે ઉપસર્ગપદ. જેમ प्र परा अप सम् उप ઇત્યાદિ.

૧ તદ્ધિત પ્રત્યયો જેની અંતે હોય તે તદ્ધિતપદ. જેમ—नाभेरपत्यं नाभेयः—નાભિરાજાના પુત્ર નાભેય કહેવાય, ગાયોને હિતકર જે દેશ તે गव्य કહેવાય, ઈત્યાદિ.

બે અથવા વધારે પદોને એકઠા કરવારૂપ तत्पुरुष વિગેરે ૭ પ્રકારના સમાસ છે. જેમ—राज्ञः पुरुषः—राजपुरुषः, आरूढा बहवो वानरा यं स—आरूढबहुवानरो वृक्षः, ઈત્યાદિ.

વ્યાકરણના નિયમ મુજબ સ્વર તથા વ્યંજનમાં જે વિકાર થાય છે તે સંધિ કહેવાય, જેમ—दधि+इदम्—दधीदम्, तत्+चरति—तच्चरति ઈત્યાદિ.

હેતુ ન્યાયશાસ્ત્ર—તર્કશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે. સાધ્ય વિના જે ન રહે તે હેતુ કહેવાય, જેમ—पर्वतो वह्निमान् धूमात् ધૂમાડો હોવાથી પર્વત અગ્નિવાળો છે. અહીં અગ્નિ સાધવાનો હોવાથી તે સાધ્ય છે, અને ધૂમાડો તેનો હેતુ છે, કારણ કે ધૂમાડો અગ્નિ વિના રહેતો નથી.

યૌગિક[1] ઉણાદિ ક્રિયાવિધાન ધાતુ સ્વર[2] વિભક્તિ[3] અને વર્ણ વડે યુક્ત એવું સત્યવચન બોલવુ જોઇએ અતીત અનાગત અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળ વિષયક સત્ય દસ[4] ભેદે છે જેવી રીતે બોલવારૂપ ક્રિયાવડે સાચા પદાર્થને જણાવવાપણે સત્ય દસ પ્રકારે છે, તેવી રીતે અક્ષર લખવા, મસ્તક ધુણાવવુ, હસ્ત-નયનાદિની ચેષ્ટા કરવી, વિગેરે ક્રિયાવડે પણ સાચા પદાર્થને

---

૧ જે બે વિગેરે પદના સબધવાળુ હોય તે યૌગિક કહેવાય, જેમ—हरिषेण, पद्मनाभ વિગેરે

જેની અતે उण् વિગેરે પ્રત્યયો હોય તે ઉણાદિ કહેવાય જેમ आशु, स्वादु વિગેરે

જેની અતે कृत् પ્રત્યયો હોય તે ક્રિયાવિધાન કહેવાય જેમ पाचकः, पाठकः, पाकः વિગેરે

જેઓ ક્રિયાને જણાવનારા હોય તે ધાતુ કહેવાય જેમ भू, कृ, चुर् વિગેરે

૨ अ आ इ ई વિગેરે સ્વર કહેવાય કોઇ ઠેકાણે રસ એવો પાઠ છે રસ નવ છે તે આવી રીતે—

" श्रृङ्गार-हास्य करुणा—रौद्र-वीर भयानकाः ॥
वीभत्सा-ऽद्भुत-शान्ताश्च, नव नाट्ये रसाः स्मृताः " ॥१॥

"શૃગારરસ, હાસ્યરસ, કરૂણારસ, રૌદ્રરસ, વીરરસ, ભયાનકરસ, બીભત્સરસ, અદ્ભુતરસ, અને શાતરસ એ પ્રમાણે નાટકમા નવ રસ કહ્યા છે."

૩ स्यादि અને त्यादि એ પ્રમાણે બે પ્રકારની વિભક્તિઓ છે

क् ख् ग् घ् વિગેરે જે વ્યજનો તે વર્ણ કહેવાય

૪ સત્યના દસ ભેદ પહેલી ઢાળની બીજી ગાથામા પૃષ્ઠ ૯-૧૦-૧૧મા વિસ્તારથી આપી ગયા છીએ.

જણાવવાપણે દસ પ્રકારનું સત્ય છે.[1] ભાષા બાર પ્રકારની છે.[2] વચન સોળ પ્રકારનું છે.[3] ઉપર મુજબ જે સત્યાદિનું

---

૧ સામા માણુસને નહીં ઠગવા રૂપ જે સરળ અધ્યવસાય, તેજ સત્ય કહેવાય. જેમ સત્ય બોલવામાં સામા માણુસને નહીં ઠગવારૂપ સરળ અધ્યવસાય હોય છે, તેમ લેખન ક્રિયામાં તથા મસ્તક હસ્ત નયનાદિની ચેષ્ટામાં પણ સામા માણુસને નહીં ઠગવા રૂપ સરળ અધ્યવસાય હોવો જોઇએ, કોઇ એમ કહે કે-"મેં તો સત્ય બોલવાનો નિયમ કર્યો છે; તેથી જુઠું લખું, તથા મસ્તક હસ્ત નયનાદિની ચેષ્ટા જુઠી કરૂં તેમાં મારા નિયમનો ભંગ થતો નથી." આવું કહેનારને શાસ્ત્રકાર આ વાક્યથી જણાવે છે કે-જુઠું લખવાથી તથા હસ્ત નયનાદિની ચેષ્ટા જુઠી કરવાથી સત્યવ્રત લોપાય છે. તેથી જેમ વચન સત્ય બોલવું તેમ ક્રિયા પણ સત્યજ કરવી.

૨ શાસ્ત્રમાં ભાષાના બાર ભેદ નીચે મુજબ કહ્યા છે—

प्राकृत-संस्कृतभाषा, मागध-पैशाच-सौरसेनी च ।
षष्ठोऽत्र भूरिभेदो, देशविशेषादपभ्रंशः ॥ १ ॥

"પ્રાકૃતભાષા, સંસ્કૃતભાષા, માગધીભાષા, પૈશાચીભાષા, સૌરસેનીભાષા, અને છઠ્ઠી અપભ્રંશભાષા, આ અપભ્રંશભાષા ભિન્ન ભિન્ન દેશવિશેષથી ઘણા ભેદવાળી છે."

ઉપર બતાવેલી છ પ્રકારની ભાષાને ગદ્ય અને પદ્ય એ બે ભેદે ગણતાં ભાષાના બાર ભેદ થાય છે.

૩ શાસ્ત્રમાં વચનના સોળ ભેદ નીચે મુજબ કહ્યા છે-

"वयणतियं३ लिङ्गतियं६, कालतियं९ तह परोक्ख-पच्चक्खं११। उवणीयाइचउक्कं१५, अज्झत्थं१६ चेव सोलसमं." ॥

"ત્રણ વચન, ત્રણ લિંગ, ત્રણ કાળ, તથા પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષ, ઉપનીત વિગેરે ચાર, અને સોળસું અધ્યાત્મ"

સ્વરૂપ કહ્યુ તે અરિહ તોએ આજ્ઞા કરેલુ છે. એટલે કે–જે પ્રમાણે સત્યાદિનુ સ્વરૂપ કહ્યુ છે તેજ પ્રમાણે બોલવુ તેમ અરિહ ત પ્રભુની આજ્ઞા છે વળી તે અરિહ તોએ આજ્ઞા કરેલુ સત્યાદિ

"એકવચન દ્વિવચન અને બહુવચન એ ત્રણ વચન છે, જેમ वृक्षः वृक्षौ वृक्षाः

પુલિ ગ સ્રીલિ ગ અને નપુ સકલિ ગ એ ત્રણ લિ ગ છે, જેમ पुरुषः कुमारी कमलम् વિગેરે

અતીત અનાગત અને વર્ત્તમાન એ ત્રણ કાળ છે જેમ अकरोत् करिष्यति करोति ઇત્યાદિ

' તેણે આ કાર્ય કર્યું હતુ ' એ પરોક્ષ વચન કહેવાય, તે આ કાર્ય કરે છે એ પ્રત્યક્ષ વચન કહેવાય

ઉપનીત વિગેરે ચાર વચન આ પ્રમાણે સમજવા–ઉપનીત વચન, અપનીત વચન, ઉપનીતાપનીતવચન, અને અપનીતોપનીત વચન ગુણુને બતાવવા રૂપ જે વચન તે ઉપનીતવચન, જેમ–આ પુરૂપ સ્વરૂપવાન્ છે અવગુણુને બતાવવા રૂપ જે વચન તે અપનીત વચન, જેમ આ પુરૂપ વ્યભિચારી છે. જેમા પહેલા એક ગુણુ બતાવી બીજે અવગુણુ બતાવવો તે ઉપનીતાપનીતવચન, જેમ–આ પુરૂપ સ્વરૂપવાન્ તો છે, પણ વ્યભિચારી છે જેમા પહેલા એક અવગુણુ બતાવી બીજે ગુણ બતાવવો તે અપનીતોપનીત વચન, જેમ–આ પુરૂપ વ્યભિચારી તો છે પણ સ્વરૂપવાન્ છે

કોઇ માણુસ પોતાની ઇષ્ટ વાત છુપાવવાની ઇચ્છાવાળો હોય તેણે નિર્ણુય કર્યો હોય કે–આ વાત છાની રાખવી છે, કોઇને પણુ કહેવી નથી, પણુ ઉતાવળને લીધે ઉપયોગ નહી રહેવાથી તે છુપાવેલીજ વાત ઉઘાડી પડી જાય એવુ વચન બોલાય તે અધ્યાત્મ વચન કહેવાય જેમ કોઇ કપાસનો વેપારી કપાસનો ભાવ તેજ થતો જાણી બીજે ગામ કપાસની ખરીદી કરવા ગયો. તે વેપારીએ મનમા નિશ્ચય કર્યો છે કે–કપાસની વાત કોઇને કહેવી નથી, બીજી વાત

યુક્ત વચન પહેલાં બુદ્ધિવડે વિચારીને સંયમવાળા થઇ અવસરે બોલવું. અર્થાત્ જિનેશ્વરોએ જે ઉપર મુજબ અનુજ્ઞા કરેલું વચન છે તેવુંજ બોલવું, તેથી વિરૂદ્ધ ન બોલવું. વળી તે વચન પહેલાં બુદ્ધિથી બરાબર વિચારીને બોલવું, વિચાર્યા વિના ન બોલવું. વળી સંયમવાળા થઈને બોલવું, સંયમ રહિત થઈને ન બોલવું તથા અવસર જોઈને જે અવસરે જેવું બોલવું ઘટે તેવુંજ બોલવું, અવસર વિનાનું વચન ન બોલવું." ॥૩॥

एमज आलावे आणंदने, जिनप्रतिमा नति दीसेरे
सप्तम अंगना अर्थथी, ते नमतां मन हींसेरे ॥श१०॥४॥

જેમ અંબડ પરિવ્રાજકને આલાવે જિનપ્રતિમાને નમન કર્યાનું જણાવ્યું, તેમજ આણંદશ્રાવકને આલાવે પણ સાતમું

કરી ગામમાંથી કપાસ ખરીદી લેવા છે. તે વેપારી ગામમાં પહોંચતાં તરસ્યો થયો, તેથી પાણી પીવા માટે કોઇ વેપારીને ઘેર ગયો. ત્યાં તેણે ઘરવાળી સ્ત્રીને ઉતાવળથી કહ્યું કે–' મને કપાસ પા' આ પ્રમાણે હૃદયમાં ' કપાસ કપાસ ' એવી ઝંખના લાગી રહેલી હોવાથી 'પાણી' શબ્દને બદલે 'કપાસ' શબ્દ બોલી જવાયો. હવે તે ઘરવાળી સ્ત્રી વિચક્ષણ હતી. તેણીએ વિચાર્યું કે–"આ વેપારી તરસ્યો થયો છે તેથી 'મને પાણી પા' એ પ્રમાણે બોલવું જોઇએ, પણ 'મને કપાસ પા' એ પ્રમાણે કેમ બોલ્યો ? આમ બોલવાથી જણાય છે કે–કપાસનો ભાવ તેજ હોવો જોઇએ" પછી તે સ્ત્રીએ પોતાના પતિને તે વાત કહી તેની પાસે ગામમાંથી કપાસ ખરીદાવી લીધો ત્યાં સુધી તે વેપારીને આગતા–સ્વાગતા કરી સારી રીતે ભોજન કરાવી રોકયો, પછી વિસર્જન કર્યો. આ ઠેકાણે વેપારી જે 'મને કપાસ પા' એ પ્રમાણે બોલ્યો તે અધ્યાત્મવચન કહેવાય.

અંગ શ્રીઉપાસક દશાંગ સૂત્રના અર્થથી આણંદશ્રાવકે જિન-પ્રતિમાને નમન કર્યાનું દેખાય છે આવી રીતે આગમમાં જિન-પ્રતિમાને વંદન કર્યાનું દેખાય છે, તેથી તે જિનપ્રતિમાને નમતાં મન હર્ષિત-પ્રફુલ્લિત થાય છે

શ્રીઉપાસક દશાંગ સૂત્રમાં પહેલા આણંદશ્રાવકના અધ્ય-યનમાં પત્ર ૧૨-૧૩ મા કહ્યું છે કે,-

"नो खलु मे भंते! कप्पइ अज्जप्पभिइं अन्नउत्थिए वा, अन्नउत्थियदेवयाणि वा, अन्नउत्थियपरिग्गहियाणि अरिहंतचेइयाणि वा वंदित्तए वा नमंसित्तए वा, पुव्विं अ-णालत्तेण आलवित्तए वा संलवित्तए वा, तेसिं असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा दाउं वा अणुप्पदाउं वा। नऽन्नत्थ रायाभिओगेणं, गणाभिओगेणं, बलाभिओगेणं, देव-याभिओगेणं गुरुनिग्गहेणं वित्तिकंतारेणं। कप्पइ मे समणे निग्गंथे फासुएणं एसणिज्जेणं असण-पाण-खाइम-साइमेणं वत्थ-पडिग्गह-कंबल-पायपुंछणेणं पीढ-फलय-सिज्जा-संथा-रएणं ओसह-भेसज्जेण य पडिलाभेमाणस्स विहरित्तए, त्ति कट्टु इमं एयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ."

આણંદ શ્રાવક શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પાસે અભિગ્રહ ગ્રહણ કરે છે કે-"હે ભગવન્! આજથી આરંભીને[1] મારે અન્યતીર્થિકો, અન્યતીર્થિઓના દેવો, અને અન્યતીર્થિઓએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલાં અરિહંતચૈત્યો એટલે જિનપ્રતિમાઓ

૧ સમ્યક્ત્વ સ્વીકાર્યું ત્યારથી આરંભીને, અતિચાર રહિત સમ્યક્ત્વ પાળવા માટે

વંદન કરવાને તથા નમસ્કાર કરવાને[1] ન કલ્પે.[2] વળી અન્યતીર્થિએ વગર બોલાવ્યે તેને એક વખત બોલાવવા ન કલ્પે, વારંવાર બોલાવવા ન કલ્પે.[3] વળી અન્યતીર્થિઓને અશન પાન ખાદિમ અને સ્વાદિમ એક વખત દેવું તથા વારંવાર દેવું ન કલ્પે.[4] પણ નીચે જણાવેલા ૭ કારણથી અન્યતીર્થિઓને વંદન—દાનાદિ કરવું પડે તો સમ્યકત્વમાં દોષ ન લાગે—રાજાની પરતંત્રતા હોય. ગણ એટલે લોકના સમુદાયની પરતંત્રતા હોય. કોઈ બલવંતની પરતંત્રતા હોય. કોઇ દેવની પરતંત્રતા હોય, ગુરૂ એટલે માતા પિતા ભર્તા કલાચાર્ય વિગેરે મિથ્યાત્વી હોય, તેમના આગ્રહથી અન્યતીર્થીને વંદનાદિ કરવું પડે. અથવા ગુરૂ એટલે સાધુમહારાજને ઉપદ્રવ થતો હોય, તો તેમની રક્ષાને માટે અન્યતીર્થિઓને વંદન—દાનાદિ કરવું પડે. વળી આજીવિકા રૂપી ભીષ્મ અટવી, તેનો નિર્વાહ કરવા માટે, એટલે અન્ય આજીવિકાને અભાવે મિથ્યાત્વીની આજીવિકા હોય, તેની પરતં-

૧ પ્રણામ પૂર્વક સુંદર શબ્દોથી સ્તુતિ કરવાને

૨ સમકિતી જો તેમને પણ વંદન—નમસ્કાર કરે તો તેમના ભક્તો જાણે કે—અમારા ગુરૂ તથા અમારા દેવ સાચા છે, કે જેથી જૈનધર્મમાં ચુસ્ત પુરૂષ પણ તેમને વંદન—નમસ્કાર કરે છે. આવી રીતે તેમના ભક્તોને મિથ્યાત્વ દૃઢ થવાનો પ્રસંગ આવે, તેથીજ સમકિતી જીવો અન્યતીર્થિઓ તથા અન્યતીર્થિઓના દેવને વંદન--નમસ્કાર કરતા નથી.

૩ તેમનો પરિચય થવાથી પોતાને અથવા પોતાના સંબંધીઓને મિથ્યાત્વરૂપી ચેપ લાગવાનો સંભવ રહે છે.

૪ આ નિષેધ ધર્મબુદ્ધિથી સમજવો, એટલે અન્યતીર્થિઓને ધર્મબુદ્ધિથી અશન વિગેરે દેવું ન કલ્પે, પણ કરૂણા બુદ્ધિથી દેવાય.

ત્રતાથી અન્યતીર્થિકને વંદનાદિ કરવું પડે આ છ કારણો સિવાય મારે અન્યતીર્થિઓને, અન્યતીર્થિના દેવને, તથા અન્યતીર્થિએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલ चैत्य અટલે જિનપ્રતિમાને વંદનાદિ કરવું ન કલ્પે.

હવે શું કલ્પે તે કહે છે "મારે શ્રમણ નિર્ગંથો પ્રત્યે અશન પાન ખાદિમ સ્વાદિમ વસ્ત્ર પાત્ર કંબલ રજોહરણ પાટલો પાટીયુ શય્યા સંથારો ઔષધ અને પથ્ય વડે પડિલાભતાં થકાં વિહરવુ કલ્પે. આ પ્રમાણે ઉપર બતાવેલા સ્વરૂપવાળો અભિગ્રહ ગ્રહણ કરે છે" ॥ ૪ ॥

સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—"તમે જે ઉપરનો પાઠ બતાવ્યો, તેમાં અન્યતીર્થીના દેવને વંદન કરવુ ન કલ્પે એમ કહ્યું છે, પણ એમ ક્યાં કહ્યું છે કે, જિનપ્રતિમાને વંદન કરવુ કલ્પે ?" તેમને ગ્રન્થકાર ઉત્તર આપે છે—

परतीर्थी सुर तेहनी, प्रतिमानी नति वारीरे ।
तेणे मुनि जिनप्रतिमा तणी, वंदन नति निरधारीरे ॥३॥०५

ઉપલી ગાથામા અન્યમતવાળા તથા અન્યમતવાળાના દેવને નમસ્કાર કરવાનો નિષેધ કર્યો છે તેથી જૈનમુનિ તથા જિનપ્રતિમાને વંદન–નમસ્કાર કરવાનુ નિશ્ચયથી આવીજ જાય છે એટલે કે—અન્ય તીર્થીને વંદન કરવાનો નિષેધ કર્યો, તેથી જૈનમુનિને વંદન કરવાનુ આવીજ ગયુ તથા અન્યમતવાળાના દેવની પ્રતિમાને વંદન કરવાનો નિષેધ કર્યો, તેથી જિનપ્રતિમાને વંદન કરવાનુ આવીજ ગયુ વળી ત્રીજી ઢાળની બીજી ગાથામા અંબડના સંબંધમાં ઉવવાઇ સૂત્રનો પાઠ આપ્યો છે, તેમા અન્યમતવાળાના દેવની પ્રતિમાને વંદન કરવાનો નિષેધ કર્યો છે, અને

અરિહંતની પ્રતિમાને વંદન કરવાનું ચોકખું જણાવ્યું છે. ॥૫॥

અહીં કોઇ કહે છે કે—"આણંદ શ્રાવકના આલાવામાં તેણે પ્રભુ મહાવીર પાસે અભિગ્રહ લીધો છે કે—'અન્યતીર્થીએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલા ચૈત્યોને મારે વંદન કરવું ન કલ્પે' આ સ્થળે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જિનપ્રતિમા કરો છો, અને તે ઉપરથી એવો તાત્પર્ય કાઢો છો કે—અન્યતીર્થિએ જે જિનપ્રતિમા પોતાપણે ગ્રહણ કરી હોય તેને વંદન કરવું ન કલ્પે, પણ જે જિનપ્રતિમા અન્યતીર્થીએ પોતાપણે ગ્રહણ ન કરી હોય તેને વંદન કરવું કલ્પે. આવો સારાંશ ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જિનપ્રતિમા કરીએ તોજ નીકળી શકે, પરતું ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જિનપ્રતિમા ન કરવો, મુનિ અર્થ કરવો. ભાવાર્થ એવો થયો કે, અન્યતીર્થીએ ગ્રહણ કરેલા મુનિ એટલે મિથ્યાત્વી થઈ અન્યમતમાં ભળી ગયેલા મુનિને વંદન કરવું ન કલ્પે, એવો અર્થ કરવો." આ પ્રમાણે ચૈત્ય શબ્દનો મુનિ એ પ્રમાણે અર્થ મરડીને કરે છે, તેને ગ્રન્થકાર ઉત્તર આપે છે--

परतीर्थीए जे परिग्रह्या, मुनि ते तो परतीर्थी रे ।
त्रण शरणमांहे चैत्य ते, कहे प्रतिमा शिवअर्थी रे ॥ शा०६

પરતીર્થીએ જે મુનિ પરિગ્રહ્યા, એટલે જે મુનિ મિથ્યાત્વી થઇ અન્યમતમાં ભળી ગયા, તે મુનિ તો પરતીર્થીજ કહેવાયઃ તાત્પર્ય કે—આણંદ શ્રાવકે કહ્યું છે કે, મારે પરતીર્થીને વંદન કરવું ન કલ્પે' એ વાકયમાંજ મિથ્યાત્વી મુનિઓ આવી ગયા, તો પછી 'અન્યતીર્થીએ ગ્રહણ કરેલા ચૈત્યને વંદન કરવું ન કલ્પે' એ વાકય અલગ શા માટે કહે ? કારણકે તમારા માનવા પ્રમાણે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મુનિ કરીએ તો બન્ને વાક્યનો અર્થ

એકજ થયો માટે તમારે કબૂલ કરવું જોઈએ કે, ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મુનિ નહી કરતાં જીનપ્રતિમાજ કરવો વળી ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમાજ છે, મુનિ અર્થ નથી, એ વાતને ગ્રંથકાર દૃઢ કરે છે-શિવ એટલે મોક્ષનો અર્થી ત્રણ શરણમાં ચૈત્યનુ શરણ એટલે પ્રતિમાનુ શરણ એ પ્રમાણે અર્થ કરે છે ભાવાર્થ એ છે કે-અસુરકુમાર દેવો ઉચે સૌધર્મ દેવલોક સુધી જાય છે ત્યારે તેઓ ત્રણ શરણ ગ્રહણ કરે છે. તેમા ચૈત્યનુ શરણ એટલે જિનપ્રતિમાનુ શરણ એવો અર્થ થાય છે શ્રી ભગવતીસૂત્રના ત્રીજા શતકના બીજા ઉદ્દેશામા પત્ર ૧૭૧ માં કહ્યુ છે કે—

" णऽण्णत्थ अरिहते वा अरिहंतचेइयाणि वा अणगारे वा भावियप्पणो निस्साए उड्ढं उप्पयन्ति, जाव सोहम्मो कप्पो"।

"અરિહંતની નિશ્રા (શરણ) વિના, અરિહંતના ચૈત્યની નિશ્રા વિના, તથા જેમનો આત્મા સયમ અને તપને વિષે ભાવિત થયો છે એવા અનગારની નિશ્રા વિના અસુરકુમાર દેવો યાવત્ સૌધર્મ દેવલોક સુધી ઉચે જઇ ન શકે અર્થાત્ એ ત્રણની નિશ્રાએજ સૌધર્મ દેવલોક સુધી ઉચે જઇ શકે "

ઉપરના પાઠમાં બતાવ્યુ છે કે-અસુરકુમારો અરિહંત, ચૈત્ય, અને અનગાર એ ત્રણનુ શરણ લઈને સૌધર્મ દેવલોક સુધી ઉચે જઇ શકે છે આ સ્થળે વિચારવુ જોઈએ કે, જો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મુનિ કરીએ તો અનગાર શબ્દ અલગ શા માટે મૂકે? કારણ કે અનગાર શબ્દનો અર્થ પણ મુનિ થાય છે માટે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મુનિ નહી કરતાં પ્રતિમાજ કરવો જોઇએ

અહીંયાં કોઇ શકા કરે છે કે-" તમે પ્રતિમાને માન્ય ગણાવવા તૈયાર થયા છો, પણ પ્રતિમાની સ્થાપના દેગમગ વિના ન

હોય. જો પ્રતિમા પ્રાચીન કાળથીજ સિદ્ધ હોય તો દેરાસરની પણ હયાતી હોવીજ જોઇએ. તો અમે પૂછીએ છીએ કે દેરાસર કોણ શ્રાવકે બંધાવ્યા હતા ?" તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે- સમવાયાંગસૂત્રમાં સર્વસૂત્રની હુંડી છે. એટલે કયા સૂત્રમાં શું વાત આવે છે તે જણાવ્યું છે, તેમાં ઉપાસકદશાંગ સૂત્રની હુંડી મધ્યે કહ્યું છે કે-"ઉપાસકદશાંગમાં દસે શ્રાવકનાં ચૈત્ય ધર્માચાર્ય ઉદ્યાન વિગેરે કહેવાશે" તમે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ ઉદ્યાન અથવા ધર્માચાર્ય એટલે મુનિ લેતા હો તો, એ બન્ને શબ્દો ખાસ અલગ શા માટે બતાવે ? તેથી ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમા અને દેરાસરજ ઠરશે, જો કે કાલના દોષે કરી ઉપાસકદશાંગમાં એ વાતના પાઠ વિચ્છેદ ગયા છે, તો પણ સમવાયાંગનો પાઠ તો મોજુદ છે, અને તેથી માનવાને કારણ છે કે, દસે શ્રાવકોએ ક્યાં ક્યાં દેરાસર બંધાવ્યા એ વાત ઉપાસકદશાંગમાં પૂર્વકાલમાં હયાત હોવી જોઇએ, પણ કાલના દોષથી હાલમાં એ વાત વિચ્છેદ ગઇ છે.

શ્રીસમવાયાંગ સૂત્રના ૧૧૯ મા પત્રમાં કહ્યું છે કે-

"से किं तं उवासगदसाओ ?। उवासगदसासु णं उवासयाणं णगराइं उज्जाणाइं चेइयाइं वणखंडा रायाणो अम्मा-पियरो समोसरणाइं धम्मायरिया० "।

"ઉપાસકદશા તે શું કહેવાય ? (તેનો ઉત્તર આપે છે કે) ઉપાસકદશાને વિષે ઉપાસક એટલે શ્રાવકોના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય, વનખંડ, રાજા, માત-પિતા, સમવસરણ, ધર્માચાર્ય વિગેરે કહેવાશે" ॥ ૬ ॥

કોઇ અહીં શંકા કરે છે કે-"ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જો પ્રતિમા કરશો તો આણંદ શ્રાવકે અભિગ્રહ લેતાં કહ્યું

કે-'મારે તેઓને બોલાવવા ન કલ્પે, અશન પાન વિગેરેનું દાન દેવુ ન કલ્પે' એ વાક્યો કેવી રીતે સંગત થશે? પણ અમારા કહેવા પ્રમાણે એ ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મુનિ કરીએ તો 'અન્ય મતમા ભળી ગયેલા મુનિઓને બોલાવવા ન કલ્પે, અશન પાન વગેરેનુ દાન દેવુ ન કલ્પે' એ વાક્ય બરાબર સંગત થશે" તેને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે-

दान कशुं प्रतिमा प्रत्ये, एम कहे जे छल हेरी रे ।
उत्तर तास संभव तणी, शैली छे सूत्र केरी रे ॥ शा० ॥७॥

ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમા કરશો તો તેને દાન શુ ? અન્યતીર્થીએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલી જીનપ્રતિમાને દાન દેવુ સંભવત નથી, તો પછી આણંદ શ્રાવકે દાન દેવાનો નિષેધ શા માટે કર્યો? માટે અન્યતીર્થીમાં ભળી ગયેલા ચૈત્ય એટલે મુનિ, તેમને દાન દેવાનો નિષેધ આણંદ શ્રાવકે કર્યો છે એવો અર્થ સંગત થતો હોવાથી ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમા નહીં કરતાં મુનિ કરવો જોઈએ આ પ્રમાણે કહેનારો કપટ કરે છે ઉત્તર એવો છે કે-સૂત્રની શૈલી એવી છે કે, જ્યાં જે સંભવે ત્યાં તે જોડવુ જો સંભવ પ્રમાણે અર્થ ન જોડીએ તો અર્થનો અનર્થ થઇ જાય. તાત્પર્ય કે-અન્યતીર્થી, અન્યતીર્થીના દેવો, અને અન્યતીર્થીએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલ ચૈત્ય એટલે જિનપ્રતિમા, એ ત્રણેને વંદન- નમસ્કારનો નિષેધ સમજવો. અને બોલાવવાનો નિષેધ તથા અશન પાનાદિના દાનનો નિષેધ ફક્ત અન્યતીર્થીનોજ સમજવો, પરંતુ એ નિષેધ અન્યતીર્થીના દેવો અને અન્યતીર્થીએ પોતાપણે ગ્રહણ કરેલ જિનપ્રતિમાને ન જોડવો, વળી જ્યા જે સંભવે ત્યા તે વાક્ય જોડવુ એવો નિયમ તમે ન માનો તો અન્યતીર્થીના

દેવો સાથે બોલાવવાનો અને દાન દેવાનો નિષેધ કેવી રીતે સંગત કરશો ? માટે જેવી રીતે અન્યતીર્થીના દેવો પ્રત્યે 'બોલાવવા ન કલ્પે, દાન દેવું ન કલ્પે' એ વાકયો જોડાતા નથી, તે વીજ રીતે અન્યતીર્થીએ ગ્રહણ કરેલા ચૈત્ય એટલે જિનપ્રતિમા પ્રત્યે પણ એ વાક્યો જોડાતા નથી. ॥૭॥

જે જયાં સંભવે તેજ ત્યાં જોડવું, એ નિયમ ઉપર સૂત્રનો પાઠ દેખાડે છે—

दशविध बहुविध ज्यम कह्युं, वैयावच्च जह जोगे रे।
दशमे ते अंगे तथा इहां, जोडीए नय उपयोगे रे ॥श्री०८॥

દસમું અંગ શ્રીપ્રશ્નવ્યાકરણ, તેની અંદર દસ પ્રકારનું વૈયાવચ્ચ બહુપ્રકારે સામાન્ય રીતે કહ્યું છે, છતાં જેમ તે વૈયાવચ્ચ જેને જેવું ઘટે તેને તેવું કરવાનું કહ્યું છે, તેમ અહીં પણ અન્યતીર્થી અન્યતીર્થીના દેવ અને અન્યતીર્થીએ ગ્રહણ કરેલ જિન પ્રતિમાને વંદન દાન પ્રમુખનો નિષેધ નયનો ઉપયોગ રાખી જેને જેમ ઘટે તેમ તેને જોડવો, જયાં જેવો નય ઘટે ત્યાં તેવો ઉપયોગ રાખી જોડવો.

શ્રીપ્રશ્નવ્યાકરણાંગના અદત્તાદાન વિરમણ નામના સંવરના ત્રીજા અધ્યયનમાં પત્ર ૧૨૨ માં કહ્યું છે કે—

"अह केरिसए पुणाइं आराहए वयमिणं ?।

जे से उवहिभत्तपाणसंगहण—दाणकुसले, अच्चंतबाल—दुब्बल—गिलाण—वुड्ढ—खमके पवत्ति—आयरिय—उवज्झाए सेहे साहम्मिके तवस्सि-कुल-गण-संघ-चेइयट्ठे य निज्जरट्ठी वेयावच्चं अणिस्सियं दसविहं बहुविहं करेति। न य अचियत्तस्स गिहं पविसइ, न य अचियत्तस्स गेण्हइ भत्त-पाणं,

न य अचियत्तस्स सेवइ पीढ-फलग-सेज्जा-सथारग-वत्थ-पाय-कवल-दंडग-रयहरण-निसेज्ज-चोलपट्टय मुहपोत्तिय-पायपुंछणाइभायणभंडोवहिउवगरण. ”

“કેવો સાધુ એ ત્રીજુ વ્રત આરાધે ? (તેનો ઉત્તર આરે છે–) જે ઉપધિ ભાત અને પાણી યથોક્ત વિધિએ લેવામા અને આચાર્યાદિને દેવામાં કુશળ હોય, એટલે યથોક્ત વિધિએ ઉપધિ ભાત પાણી જે લઈ જાણે અને દઈ જાણે તે સાધુ એ વ્રત આરાધે વળી અત્યત જે બાળ દુર્બળ ગ્લાન વૃદ્ધ[1] અને ક્ષપક[2] હોય તેને વિષે, પ્રવર્તક આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયને વિષે, નવા દીક્ષિત શિષ્યને વિષે, સાધર્મિકને વિષે, તપસ્વી[3] કુલ ગણ સઘ અને ચૈત્યના પ્રયોજનને વિષે કર્મની નિર્જરાનો અર્થ થયો થકો યશ–માનાદિની અપેક્ષા રાખ્યા વિના દસ[4] પ્રકારનુ

૧ સ્થવિર ૨ માસક્ષપણાદિ કરનાર.

૩ છઠ્ઠ અઠ્ઠમ વિગેરે તપસ્યા કરનાર તપસ્વી, ગચ્છના સમુદાયરૂપ ચાન્દ્ર વિગેરે કુલ, કુલના સમુદાયરૂપ કોટિક વિગેરે ગણ, કુલ તથા ગણના સમુદાયરૂપ ચતુર્વિધ સઘ

૪ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, તપસ્વી, ગ્લાન, નવદીક્ષિત શિષ્ય, કુલ, ગણ, સઘ, અને સાધર્મિક, એ દસની અપેક્ષાએ દસ પ્રકારનુ વૈયાવચ્ચ કહ્યુ છે જો કે ઉપરના પાઠમા પદરનુ વૈયાવચ્ચ કરવાનુ કહેલું હોવાથી પદર પ્રકારનુ વૈયાવચ્ચ કહેવુ જોઈએ, પણ આ દસની અદર બીજાનો અતર્ભાવ થતો હોવાથી દસ પ્રકારનુ વૈયાવચ્ચ કહ્યુ છે. સ્થાનાગસૂત્રના દસમા સ્થાનકમા પત્ર ૪૭૩મા કહ્યુ છે કે—

“दसविहे वेयावच्चे पन्नत्ते, तं जहा–आयरियवेयावच्चे, उवज्झायवेयावच्चे, थेरवेयावच्चे, तवस्सि–गिलाण-सेह-कुल-

વૈયાવચ્ચ બહુ[1] પ્રકારે કરે. વળી અપ્રીતિવાળા મનુષ્યને ઘેર પ્રવેશ ન કરે, અપ્રીતિવાળાનું ભાત–પાણી ગ્રહણ ન કરે, અપ્રીતિવાળાનો પાટલો પાટીયું શય્યા સંથારો વસ્ત્ર પાત્ર કંબલ દાંડો[2] રજોહરણ આસન ચોલપટ્ટો મુહપત્તિ પાદલુંછન વિગેરે ભાજન ભાંડ ઉપધિ અને ઉપકરણ ન સેવે."

અહીં વૈયાવચ્ચ બહુ પ્રકારે કરવાનું સામાન્ય કહ્યું છે, છતાં દરેકને સરખું વૈયાવચ્ચ નથી. બાલ વૃદ્ધ દુર્બલ ક્ષપકાદિકને વિષે ભાત–પાણી વગેરેનું વૈયાવચ્ચ સંભવે, પણ કુલ ગણ સંઘ

गण–संघवेयावच्चे साहम्मियवेयावच्चे"

"દસ પ્રકારનું વૈયાવચ્ચ પ્રરૂપ્યું છે. તે જેવી રીતે–આચાર્યનું વૈયાવચ્ચ, ઉપાધ્યાયનું વૈયાવચ્ચ, સ્થવિરનું વૈયાવચ્ચ, તપસ્વી ગ્લાન શિષ્ય કુલ ગણ સંઘ અને સાધર્મિકનું વૈયાવચ્ચ."

૧ ભાત પાણી ઉપધિ વિગેરેનું દાન દે. કોઇ અવર્ણવાદ બોલે, હીલના કરે, વિરાધના કરે, તેને યુક્તિપૂર્વક સમજાવી ઉપદેશાદિક આપી, તેમ કરતાં અટકાવે. ઇત્યાદિ બહુ પ્રકારે વૈયાવચ્ચ કરે

૨ અહીં અપ્રીતિવાળા મનુષ્ય પાસેથી સાધુ દાંડો ન લે, એ પ્રમાણે કહ્યું છે, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે–ભક્તિવાળા ભાવિક મનુષ્ય પાસેથી સાધુએ દાંડો લેવો. અને તેથી માનવું જોઇએ કે; સાધુએ દાંડો રાખવો. આવો પ્રગટ પાઠ દેખવા છતાં સ્થાનકવાસી સાધુઓ દાંડો રાખતા નથી. તેઓ કહે છે કે–'વૃદ્ધ સાધુએ દાંડો રાખવો.' પણ ભગવતીસૂત્ર તથા દશવૈકાલિકમાં વિધિવાદે દાંડો રાખવાનું કહ્યું છે, વળી દશવૈકાલિકમાં વિધિવાદે દાંડો પડિલેહવો કહ્યો છે. કોઇ સૂત્રમાં એમ કહ્યું નથી કે–વૃદ્ધ સાધુએજ દાંડો રાખવો. તેથી સ્થાનકવાસી સાધુઓ દાંડો રાખતા નથી એ તેમની ભૂલ છે.

અને ચૈત્ય એટલાને ભાત-પાણી વિગેરે દેવાથીજ વૈયાવચ્ચ નથી, વૈયાવચ્ચના ઘણા પ્રકાર છે, તેમનો કોઇ અવર્ણવાદ હીલના વિરાધના કરે તો તેને ઉપદેશાદિક દઇ તેમ કરતા અટકાવે એ પણ વૈયાવચ્ચ છે, તેમનો યશ બોલવો એ પણ વૈયાવચ્ચ છે એ જેમ વૈયાવચ્ચ સર્વને સરખુ નથી, જેને જેવુ ઘટે તેને તેવુ વૈયાવચ્ચ કરાય છે, તેમ "અશનાદિનુ દાન દેવું ન કલ્પે, બોલાવવા ન કલ્પે" એ વાકયો અન્યતીર્થી સાથે જોડવા, પણ અન્યતીર્થીએ ગ્રહણ કરેલ ચૈત્ય એટલે જિનપ્રતિમા સાથે ન જોડવા ॥ ૮ ॥

साधुने जिनप्रतिमा तणुं, वैयावच्च त्यहां बोल्युं रे।
एह अरथ थकी कुमतिनुं, हियडुं कांइ न खोल्युं रे॥शा० ॥९॥

ત્યાં એટલે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં સાધુને જિનપ્રતિમાનુ વૈયાવચ્ચ કરવાનુ કહ્યું છે, જે ઉપરની ગાથામાં પ્રશ્નવ્યાકરણના પાઠમાં બતાવી ગયા છીએ એ અર્થથી પણ કુમતિનું હૃદય હજુ સુધી કાંઇ ખુલ્લુ થયુ નહીં અથવા પ્રશ્નવ્યાકરણમા મુનિને જિનપ્રતિમાનુ વૈયાવચ્ચ કરવાનુ કહેવા છતાં જિનપ્રતિમા માનવાને કુમતિનું હૃદય હજુ સુધી કેમ ખુલ્યુ નથી ? ॥૯॥

संघ तणी जेम थापना, वैयावच्च जस वादो रे।
जाणीए जिनप्रतिमातणुं, तेम इहां कवण विवादो रे।शा०।१०

જેમ સંઘની સ્થાપના માનવામાં આવે છે, વળી પ્રશ્નવ્યાકરણમા સંઘનુ વૈયાવચ્ચ કરવાનુ કહ્યુ તે જેમ સંઘનો યશવાદ બોલવો એજ સંઘનુ વૈયાવચ્ચ જાણીએ, તેમ જિનપ્રતિમાની પણ સ્થાપના માનવી જોઇએ, અને પ્રશ્નવ્યાકરણમાં જિનપ્રતિ-

માનું વૈયાવચ્ચ કરવાનું કહ્યું તે જિનપ્રતિમાનો યશવાદ બોલવો એજ તેનું વૈયાવચ્ચ છે. સીધી રીતે વિચાર કરીએ તો અંહીં શું વિવાદ છે ? વળી સાધુએ જિનપ્રતિમા પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું એ સંબંધમાં વ્યવહારસૂત્રના પહેલા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે—

"जे भिक्खू अन्नयरं अकिच्चट्ठाणं पडिसेवित्ता इच्छेज्जा आलोइत्तए, जत्थेव अप्पणो आयरिय—उवज्झाए पासेज्जा, कप्पइ से तस्संतिए आलोइत्तए वा पडिक्कमित्तए वा उिंट्टित्तए वा विसोहित्तए वा अकरणयाए अब्भुट्ठित्तए वा अहारिहं तवो-कम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जित्तए वा।

नो चेव णं अप्पणो आयरिय—उवज्झाए पासेज्जा, जत्थेव संभोइयं साहम्मियं बहुस्सुयं बज्जागमं पासेज्जा, कप्पइ से तस्संतिए आलोइत्तए वा जाव पडिवज्जित्तए वा।

नो चेव णं संभोइयं साहम्मियं बहुस्सुयं बज्जागमं पासेज्जा, जत्थेव अन्नसंभोइयं साहम्मियं बहुस्सुयं बज्जागमं पासेज्जा, कप्पइ से तस्संतिए आलोइत्तए वा जाव पडिवज्जित्तए वा।

नो चेव णं अन्नसंभोइयं बहुस्सुयं बज्जागमं पासेज्जा, जत्थेव सारूवियं बहुस्सुयं बज्जागमं पासेज्जा, कप्पइ से तस्संतिए आलोइत्तए वा जाव पडिवज्जित्तए वा।

नो चेव णं सारूवियं बहुस्सुयं बज्जागमं पासेज्जा, जत्थेव समणोवासगं पच्छाकडं बहुस्सुयं बज्जागमं पासेज्जा, कप्पइ से तस्संतिए आलोइत्तए वा जाव पडिवज्जित्तए वा।

नो चेव णं समणोवासगं पच्छाकडं बहुस्सुयं बज्जागमं पासेज्जा, जत्थेव सम्मं भावियाइं चेइयाइं पासेज्जा, कप्पइ से तस्संतिए आलोइत्तए वा जावा पडिवज्जित्तए वा।

नो चेव णं सम्म भावियाई चेइयाई पासेज्जा, बहिया गामस्स वा जाव सन्निवेसस्स वा पाइणाभिमुहे वा उदिणाभिमुहे वा."

"જે સાધુ, કરવાને અયોગ્ય એવું કોઈ સ્થાન સેવીને આલોયણ લેવાને ઇચ્છે તો, જ્યાં પોતાના આચાર્ય અથવા ઉપાધ્યાય દેખે, તેમની પાસે તે સાધુએ આલોચનાપણે, પડિક્કમનાપણે, પ્રાયશ્ચિત્ત ટાળવાપણે, આત્માને વિશુદ્ધ કરવાપણે, અને ફરીથી એવું ખોટું કામ નહીં કરવાપણે ઉજમાળ થઈને યથા યોગ્ય તપ-કર્મરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કલ્પે

જો પોતાના આચાર્ય અથવા ઉપાધ્યાય ન દેખે તો, જ્યાં બહુસ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણકાર [1]સાંભોગિક [2]સાધર્મિક દેખે, તેની પાસે તે સાધુએ આલોચનાપણે યાવત પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કલ્પે

જો બહુશ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણકાર સાંભોગિક સાધર્મિક ન દેખે તો, જ્યાં બહુસ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણકાર [3]અન્ય સાંભોગિક સાધર્મિક દેખે, તેની પાસે તે સાધુએ આલોચનાપણે યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કલ્પે

જો બહુસ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણકાર અન્ય સાંભોગિક સાધર્મિક ન દેખે તો, જ્યાં બહુસ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણકાર સાધુનો વેષધારી દેખે, તેની પાસે તે સાધુએ આલોચનાપણે યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કલ્પે.

૧ જે સાધુ સાથે આહાર પાણી ભેગા કરવાનો વ્યવહાર હોય તે સાંભોગિક કહેવાય ૨ સરખા ધર્મવાળા ૩ જે સાધુ સાથે આહાર પાણી ભેગા કરવાનો વ્યવહાર ન હોય તે અન્ય સાંભોગિક કહેવાય.

જો બહુશ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણકાર સાધુનો વેષધારી ન દેખે તો, પહેલાં સાધુપણું સ્વીકારી ચારિત્ર સેવી પછીથી પતિત થઇ શ્રાવક થઇ ગયો હોય એવો જ્યાં બહુશ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણકાર શ્રાવક દેખે, તેની પાસે તે સાધુએ આલોચવાપણે યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કલ્પે.

જો, પહેલાં સાધુપણું સ્વીકારી ચારિત્ર સેવી પછીથી પતિત થઇ શ્રાવક થઇ ગયો હોય એવો બહુશ્રુત અને ઘણા આગમનો જાણકાર શ્રાવક ન દેખે તો, જ્યાં સુવિહિત વડે પ્રતિષ્ઠિત ચૈત્ય એટલે જિનપ્રતિમા દેખે તેની પાસે તે સાધુએ આલોચવાપણે યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કલ્પે.

જો સુવિહિત પ્રતિષ્ઠિત જિનપ્રતિમા ન દેખે તો, ગામની બહાર અથવા યાવત્ સન્નિવેશની બહાર પૂર્વ દિશાની સન્મુખ અથવા ઉત્તર દિશાની સન્મુખ રહીને (આલોચવાપણે યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું કલ્પે)."

અહીં મુનિ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાનું અને ચૈત્ય પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાનું ભિન્ન ભિન્ન વાક્યોમાં જણાવ્યું છે. જો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મુનિ થતો હોય તો ચૈત્ય પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાનું ભિન્ન શા માટે દર્શાવે? માટે માનવું જોઇએ કે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જિનપ્રતિમાજ છે, મુનિ અર્થ નથી ॥ ૧૦ ॥

ત્રીજી ઢાળની બીજી ગાથા પૃષ્ઠ ૯૯ માં કહી ગયા છીએ કે—"જેમ દેવતાએ જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યું છે, તેમ મનુષ્યોએ પણ વંદન કર્યું છે; એ વાત સૂત્રની શાખે પહેલાં સિદ્ધ કરે છે" એ કથન મુજબ મનુષ્યોએ જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યાના દૃષ્ટાંતો સૂત્રની શાખે આપી સિદ્ધ કર્યું કે—મનુષ્યોએ પણ

જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યું છે, તેથી આપણે જિનપ્રતિમાને વંદન કરવુ જોઇએ. હવે જેમ સૂર્યાભ વિગેરે દેવોએ જિનપ્રતિમાને પૂજન કર્યાના દૃષ્ટાંતો બીજી ઢાળમા આપી ગયા છીએ, તેમ મનુષ્યોએ પણ જિનપ્રતિમાનુ પૂજન કર્યું છે, એ વાત સૂત્રની શાખે સિદ્ધ કરવા ગ્રન્થકાર અતિદેશ કરે છે

एम सवि श्रावक साधुने, वंदनानो अधिकारो रे ।
सूत्रे कह्यो प्रतिमा तणो, हवे कहुं पूजा विचारो रे ।शा॥११॥

એવી રીતે જિનપ્રતિમાને વંદન કર્યા સંબંધી સર્વ શ્રાવક અને સાધુનો અધિકાર કહ્યો. હવે જિનપ્રતિમાની પૂજાનો વિચાર કહુ છુ ॥ ૧૧ ॥

याग अनेक कर्या कह्यां, श्रीसिद्धारथ राजे रे ।
ते जिनपूजना कल्पमां, पशुना याग न छाजे रे। शा॥१२॥

શ્રીસિદ્ધાર્થ રાજાએ અનેક યાગ કર્યાનુ શ્રીકલ્પસૂત્રમાં કહ્યું છે તે યાગ એટલે જિનપ્રતિમાની પૂજા સમજવી એટલે કે- સિદ્ધાર્થ રાજાએ જિનપ્રતિમાની અનેક પૂજા કર્યાનુ શ્રીકલ્પસૂત્રમા કહ્યુ છે કોઇ અજ્ઞાની એવો અર્થ કરી બેસે કે-"સિદ્ધાર્થ રાજાએ અનેક યાગ એટલે પશુને હોમવાના યજ્ઞ કર્યા છે" તેને ગ્રન્થકાર શિખામણ આપે છે-સિદ્ધાર્થ રાજાને પશુના યાગ ન શોભે, કારણ કે તેઓ શ્રાવક હતા, તેથી યાગ શબ્દનો અર્થ પૂજા સમજવો [1]શ્રીકલ્પસૂત્રના પાંચમા વ્યાખ્યાનમાં પત્ર ૧૩૫-૧૩૬ મા કહ્યુ છે કે—

" तए ण सिद्धत्थे राया दसाहियाए ठिइवडियाए वट्टमा

૧ પ્રકાશક-શ્રીઆત્માનંદ જૈન સભા, ભાવનગર

णीए, सइए अ, साहस्सिए अ, सयसाहस्सिए अ, जाए अ, दाए अ, भाए अ, दलमाणे अ, दवावेमाणे अ, सइए अ, साहस्सिए अ, सयसाहस्सिए अ, लंभे पडिच्छमाणे अ, पडिच्छावमाणे अ एवं वा विहरइ "

"ત્યાર પછી સિદ્ધાર્થરાજા દસ દિવસ સુધી મહોત્સવરૂપ કુલમર્યાદા પ્રવર્તે છતે, જેમાં સો દ્રવ્ય ખર્ચ થાય, જેમાં હજાર દ્રવ્ય ખર્ચ થાય, જેમાં લાખ દ્રવ્ય ખર્ચ થાય એવા પ્રકારના યાગ એટલે અર્હત્પ્રતિમાની પૂજા કરતા છતા અને કરાવતા છતા વિહરે છે; વળી પર્વ દિવસે કાઢેલ દ્રવ્યનું તથા મેળવેલ દ્રવ્યના ભાગનું દાન આપતા છતા અને અપાવતા છતા વિહરે છે; વળી સો, હજાર, અને લાખ પ્રમાણ વધામણાં પોતે ગ્રહણ કરતા છતા તથા નોકર વિગેરે પાસે ગ્રહણ કરાવતા છતા વિહરે છે." ॥૧૨॥

ઉપરની ગાથામાં કલ્પસૂત્રનો પાઠ આપી સિદ્ધ કર્યું કે-સિદ્ધાર્થ રાજાએ યાગ એટલે અર્હત્પ્રતિમાની પૂજા કરી છે. અહીં કોઇ અજ્ઞાની યાગ શબ્દનો અર્થ પશુ હોમવાનો યજ્ઞ કરે છે, તેને ગ્રન્થકાર આચારાંગ સૂત્રની શાખ આપી સિદ્ધાર્થરાજા તથા ત્રિશલારાણીનું શ્રાવકપણું સિદ્ધ કરે છે-

श्री जिन पासने तीरथे, समणोपासक तेहो रे।
प्रथम अंगे कह्यो तेहने, श्रीजिनपूजानो नेहो रे।शा॥१३॥

પ્રભુ શ્રીમહાવીરના માતા-પિતા સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશલારાણીને પહેલું અંગ શ્રી આચારાંગ સૂત્રને વિષે શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના તીર્થમાં શ્રમણોપાસક એટલે શ્રાવક કહ્યા છે, તેથી તેમને જિનેશ્વરની પૂજાનો સ્નેહ એટલે રાગ હોય. તેઓ શ્રાવક હોવાથી પશુ હોમવાનો યજ્ઞ ન કરે.

આચારાંગ સૂત્રમાં–શ્રુતસ્કંધ બીજો, ચુલિકા ત્રીજી, પત્ર ૪૨૨ માં કહ્યું છે કે–

"समणस्स णं भगवओ महावीरस्स अम्मा–पियरो पासावच्चिज्जा समणोवासगा यावि होत्था। ते ण बहूइं वासाइं समणोवासगपरियाग पालइत्ता छण्ह जीवनिकायाण सरक्खणनिमित्त आलोइत्ता निंदित्ता गरिहित्ता पडिक्कमित्ता अहारिहं उत्तरगुणपायच्छित्ताइ पडिवज्जित्ता कुससथारग दुरूहित्ता भत्त पच्चक्खायन्ति, पच्चक्खाइत्ता अपच्छिमाए मारणतियाए सलेहणासरीरए झुसियसरीरा कालमासे काल किच्चा तं सरीरं विप्पजहित्ता अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववन्ना। तओ ण आउक्खएणं भवक्खएण ठिइक्खएण चयं चइत्ता महाविदेहे वासे चरमेण उस्सासेण सिज्झिस्सन्ति बुज्झिस्सन्ति मुच्चिस्सन्ति परिनिव्वाइस्सन्ति सव्वदुक्खाणमन्त करिस्सन्ति"।

"શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના માતા પિતા પાર્શ્વનાથના સ-તાનીય એટલે શિષ્ય શ્રાવક હતા તેઓ ઘણા વરસ સુધી શ્રાવક પર્યાય પાળીને છ જીવનિકાયની રક્ષા નિમિત્તે આલોચીને, આત્મશાખે નિંદા કરીને, ગુરૂ શાખે ગર્હા કરીને યથાયોગ્યપણે ઉત્તરગુણરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કરીને ડાભના સંથારા ઉપર-બેસી ભાત પાણીનુ પચ્ચક્ખાણ કરે, પચ્ચક્ખાણ કરીને મરણાંતે થવાવાળી છેલ્લી શરીરની સંલેખના વડે શરીરને શોષવી નાખી કાલ–માસે કાળ કરી તે શરીરનો ત્યાગ કરી અચ્યુત કલ્પને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા ત્યાંથી દેવ સંબંધી આયુષ્યનો ક્ષય થતાં, દેવભવનો ક્ષય થતાં, સ્થિતિનો ક્ષય થતા, દેવભવ સંબંધી શરીર ત્યજીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે ઉત્પન્ન થશે, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં

છેલ્લે શ્વાસોશ્વાસે સિદ્ધ થશે, કેવલજ્ઞાનવડે તત્ત્વના જાણ થશે, આઠ કર્મથી મુક્ત થશે, અને સકલ દુઃખનો અંત કરશે."

ઉપરના પાઠથી સિદ્ધ થયું કે-સિદ્ધાર્થ રાજા શ્રાવક હતા, તેથી તેઓ અરિહંત પ્રતિમાની પૂજારૂપ યાગ કરે, પણ પશુવધરૂપ યાગ ન કરે. વળી યાગ શબ્દમાં यज् ધાતુ છે, यज् ધાતુ 'દેવ પૂજા' અર્થમાં છે. તેથી યાગ શબ્દથી અરિહંત પ્રતિમાની પૂજા અર્થ સમજવો. પણ પશુવધ રૂપ યજ્ઞ અર્થ ન કરવો ॥૧૩॥

श्रेणिक महाबल प्रमुखना, एम अधिकार अनेको रे ।
छट्ठे अंगे वली द्रौपदी, पूजा प्रगट विवेको रे ।शा०॥१४॥

એવી રીતે શ્રેણિકરાજા મહાબલ વિગેરેએ જિનપ્રતિમાની પૂજા કર્યાના અનેક અધિકાર આગમમાં આવે છે. વળી છઠ્ઠું અંગ શ્રીજ્ઞાતાધર્મકથાંગને વિષે મહાસતી દ્રૌપદીએ પ્રગટ વિવેકે જિનેન્દ્ર પ્રતિમાની પૂજા કર્યાનું કહ્યું છે.

જ્ઞાતાસૂત્રના સોળમા અધ્યયનમાં પત્ર ૨૧૦ માં કહ્યું છે કે—

" तए णं सा दोवई रायवरकन्ना जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ । उवागच्छित्ता ण्हाया कयवलिकम्मा कयकोउय-मंगलपायच्छित्ता सुद्धप्पावेसाइं मंगल्लाइं वत्थाइं पवराइं परिहिया मज्जणघराओ पडिनिक्खमइ । पडिनिक्खमइत्ता जेणेव जिणघरे तेणेव उवागच्छइ। उवागच्छित्ता जिणघरं अणुपविसइ। अणुपविसित्ता जिणपडिमाणं आलोए पणामं करेइ । करेइत्ता लोमहत्थयं परामुसइ। एवं जहा सूरियाभो जिणपडिमाओ अच्चेइ तहेव भाणियव्वं, जाव धूवं डहइ। धूवं डहित्ता वामं जाणुं अंचेइ, दाहिणं जाणुं धरणितलंसि णिवेसेइ। णिवेसित्ता तिक्खुत्तो मुद्धाणं धरणितलंसि नमेइ। नमेइत्ता ईसिं पच्चुण्णमइ । पच्चुण्णमित्ता

करयल जाव कट्टु एव वयासी-'नमोऽत्थु णं अरिहंताण भगवंताण जाव संपत्ताणं'। वंदइ, नमसइ। नमंसित्ता जिणघराओ पडिनिक्खमइ। पडिनिक्खमइत्ता जेणेव अंतेउरे तेणेव उवागच्छइ'।

"ત્યાર પછી ઉત્તમ નરેન્દ્રની કન્યા તે દ્રૌપદી જ્યા સ્નાન કરવાનુ ઘર છે ત્યા આવે છે, આવીને સ્નાન કર્યું. ત્યાર પછી તેણીએ બલિકર્મ એટલે જિનપ્રતિમાની [1]પૂજા કરી, તથા રાત્રે આવેલાં દુઃસ્વપ્ન વિગેરેને નાશ કરનારા [2]કૌતુક અને [3]મંગલરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા ત્યાર પછી તેણીએ ઉજ્વલ અને દેરાસરમા પ્રવેશ કરવાને યોગ્ય એવા ઉત્સવ–મંગલાદિ સૂચક ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરીને સ્નાન કરવાના ઘર થકી બહાર નીકળે છે બહાર નીકળીને જ્યા જિનમંદિર છે ત્યા આવે છે આવીને જિનમંદિરમા પ્રવેશ કરે છે. પ્રવેશ કરીને જિનેશ્વરની પ્રતિમાનુ દર્શન થતાં પ્રણામ કરે છે પ્રતિમાને પ્રણામ કર્યા બાદ મોરપીંછી ગ્રહણ કરે છે આવી રીતે જેમ સૂર્યાભદેવે જિનપ્રતિમાને પૂજી છે તેમ કહેવુ,[4] યાવત્ ધૂપ ઉખેવે છે ધૂપ ઉખેવ્યા બાદ ડાબો ઢીંચણ ઉંચો રાખે છે અને જમણો ઢીંચણ જમીનને અડાડે છે એ પ્રમાણે કર્યા પછી મસ્તકને ત્રણ વખત પૃથ્વી તળે નમાવે છે, ત્યાર પછી પોતે જરા નમે છે નમીને બે હાથ ભેળા કરી મસ્તકે આવર્ત કરી અંજલી જોડી બોલી કે–'અરિહંતોને નમસ્કાર થાઓ, યાવત્ સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા જિનોને નમસ્કાર થાઓ' ત્યાર પછી વંદન નમસ્કાર કરીને

૧ અહીં ઘરદેરાસરમા જિનપ્રતિમાની પૂજા સમજવી
૨ તિલક વિગેરે કૌતુક, ૩ દહીં પ્રો અક્ષત વિગેરે મંગલ
૪ જુઓ ઢાળ બીજી, ગાથા ૧૩ મી, પૃષ્ઠ ૭૮

જિનમંદિરથી બહાર નીકળે છે. બહાર નીકળીને જ્યાં અંતઃપુર છે ત્યાં આવે છે." ॥ ૧૪ ॥

અહીં સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—"દ્રૌપદી શ્રાવિકા નહોતી, તેથી તેણીએ જિનપ્રતિમાની પૂજા કર્યાનો જ્ઞાતાસૂત્રનો પાઠ બતાવ્યો એ કાંઈ કામનો નથી. મિથ્યાત્વીની કરણી શ્રાવક અથવા શ્રાવિકાને માન્ય ન હોઇ શકે." આવું બોલનારને ગ્રન્થકાર સૂત્રની શાખ આપી દ્રૌપદીને શ્રાવિકા ઠરાવે છે—

नारद देखीने नवि थइ, उभी तेह सुजाण रे ।
जाणीए तेणे ते श्राविका, अक्षर एहज प्रमाण रे ।शा.॥१५॥

સુજાણ એટલે જિનસિદ્ધાંતની જાણકાર તે દ્રૌપદી, જ્યારે નારદ આવ્યા ત્યારે તેને અસંયમી જાણી ઉભી ન થઈ; તેથી દ્રૌપદીને શ્રાવિકા જાણીએ. 'અસંયમી આગળ ઉભા ન થવું" એવી બાબત શ્રાવિકા વિના કેમ જાણે ? માટે માનવું જોઈએ કે દ્રૌપદી મિથ્યાત્વી નહોતી, પણ શુદ્ધ શ્રાવિકા હતી. અહીં એજ આગમ એટલે જ્ઞાતાસૂત્રજ પ્રમાણ છે.

જ્ઞાતાસૂત્રના સોળમા અધ્યયનમાં પત્ર ૨૧૩ માં કહ્યું છે કેઃ—

"तए णं सा दोवई कच्छुल्लनारयं असंजय—अविरय—अप्पडिहयपच्चक्खायपावकम्मं ति कट्टु नो आढाति, नो परियाणइ, नो अब्भुट्ठेत्ति, नो पज्जुवासति"।

"ત્યાર પછી તે દ્રૌપદી કચ્છુલ્લ નામના નવમા નારદને અસંયમી, અવિરતિ, અતીત કાલે કરેલા પાપકર્મોને આત્મનિંદાથી જેણે હણ્યા નથી, અને ભવિષ્યકાલે થવાના પાપકર્મનું જેણે પચ્ચકખાણ કર્યું નથી એવા જાણીને આદર—સત્કાર કરતી નથી, તેના આગમનને આદર—સત્કારપૂર્વક જાણતી પણ નથી,

ઉભી થતી નથી, અને પર્યુપાસના કરતી નથી" ॥ ૧૫ ॥

દ્રૌપદી શ્રાવિકા હતી તે ઉપરના પ્રમાણથી સિદ્ધ કર્યું વળી એજ વાતને દૃઢ કરવા બીજુ પ્રમાણ આપે છે—

आंबिल अंतर छट्ठनुं, उपसर्गे तप कीधुं रे ।
केम नवि कहिये ते श्राविका, धर्मे कारय सीध्युं रे ।शा॥१६॥

જે વખતે દેવતા અમરકંકા નગરીમાં પદ્મનાભ રાજા પાસે દ્રૌપદીને લઈ ગયો, તે વખતે ઉપસર્ગ ટાળવા માટે દ્રૌપદીએ આયંબિલને આંતરે છઠ્ઠ છઠ્ઠનો તપ કર્યો હતો, અને ધર્મના પસાથી તે મહાસતીનું કાર્ય સિદ્ધ થયું હતુ આવી ઉગ્ર તપસ્યા કરનારી તે દ્રૌપદીને શ્રાવિકા કેમ ન કહીએ ? વળી છઠ્ઠ અને આયંબિલ તપ જૈનધર્મમાજ રૂઢ છે, અન્ય ધર્મમા એ નામનો તપ નથી જૈનધર્મમાંજ રૂઢ મનાતા આ તપને દ્રૌપદીએ કરેલો છે, છતાં તેણીને શ્રાવિકા ન માનવી એ કેવી મૂર્ખતા ?

જ્ઞાતાસૂત્રના સોળમા અધ્યયનમાં પત્ર ૨૧૫ માં કહ્યું છે કે—

" त मा ण तुमं देवाणुप्पिया ! ओहयमणसंकप्पा जाव झियाहि । तुम मए सद्धिं विपुलाइं भोगभोगाइं जाव विहराहि । तते णं सा दोवई देवी पउमणाभं एव वयासी—'एव खलु देवाणुप्पिया ! जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे बारवतीए णयरीए कण्हे णामं वासुदेवे ममप्पियभाउए परिवसति । त जइ णं से छण्हं मासाण ममं कूव नो हव्वमागच्छइ तते ण अहं देवाणुप्पिया ! जं तुम वदसि तस्स आणाओवायवयणणिद्देसे चिट्ठिस्सामि । तए णं से पउमे दोवईए एयमट्ठं पडिसुणेइ । पडिसुणेत्ता दोवइं देविं कण्णंतेउरे ठवेइ । तए ण सा दोवई देवी छट्ठं छट्ठेण अनि-

क्खित्तेणं आयंबिलपरिग्गहियेणं तवोकम्मेणं अप्पाणं भावे-माणी विहरइ. ”

(પદ્મનાભ રાજા દ્રૌપદીને કહે છે કે–) “તેથી હે દેવાનુપ્રિય ! તું મનના સંકલ્પ–વિકલ્પ મૂકી દે, યાવત્ આર્તધ્યાન ન કર. તું મારી સાથે વિપુલ ભોગ ભોગવતી છતી યાવત્ આનંદ કર. ત્યાર પછી તે દ્રૌપદી દેવીએ પદ્મનાભને એ પ્રમાણે કહ્યું કે–'હે દેવાનુપ્રિય ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ભરતક્ષેત્રમાં દ્વારિકા નામની નગરીમાં કૃષ્ણ નામના વાસુદેવ મારા ભર્તારના ભાઇ વસે છે. તે જો મને પાછી વાળવા છ મહિનામાં જલદી નહીં આવે તો હે દેવાનુપ્રિય ! તમે જે કહો છો તેની આજ્ઞાના ઉપાયભૂત વચન નિર્દેશમાં હું રહીશ. ત્યાર પછી પદ્મનાભ રાજા દ્રૌપદીના તે વચનને સ્વીકારે છે. વચન સ્વીકારી દ્રૌપદીદેવીને કન્યાઓના અન્તઃપુરમાં મોકલે છે. ત્યાર પછી દ્રૌપદી દેવી આંતરા રહિત આયંબિલને પારણે છઠ્ઠ છઠ્ઠ રૂપ તપસ્યા વડે આત્માને ભાવતી છતી વિહરે છે ” ॥૧૬॥

અહીં કોઇ શંકા કરે છે કે–“ દ્રૌપદીના આલાવામાં તેણીને રાજકન્યા કહી છે, શ્રાવિકા કહી નથી. જો દ્રૌપદી શ્રાવિકા હોત તો સૂત્રકાર 'શ્રાવિકા' એ પ્રમાણે વિશેષણ મૂકત. પણ 'શ્રાવિકા' એ પ્રમાણે વિશેષણ નહીં મૂકતાં 'રાજકન્યા' એવું વિશેષણ મૂકવાથી દ્રૌપદીને સમકિતી ન માનવી જોઇએ. ” તેને ગ્રન્થકાર ઉત્તર આપે છે.–

रायकन्या कही श्राविका, न कही जे भूले रे।
राजीमती कही तेहवी, तिहां संदेह ते झूले रे ।।शा०।।१७।।

“દ્રૌપદીને રાજકન્યા કહી છે, પણ શ્રાવિકા નથી કહી, તેથી

દ્રૌપદીને સમકિતી ન માનવી જોઇએ " એ પ્રમાણે કલ્પના કરનારા ભૂલે છે કારણ કે - રાજીમતીને પણ રાજકન્યા કહી છે, છતા રાજીમતી સમકિતી હતી એ વાત તો તમે પણ કબૂલ કરો છો તેથી દ્રૌપદીને રાજકન્યા કહેવા છતાં તેમાં સમકિતનો સ દેહ રહેતો નથી

રાજીમતી સાધ્વી થઈ હતી, તે અવસ્થામા પણ તેણીને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના બાવીશમા અધ્યયનમા પત્ર ૪૯૪મા રાજકન્યા કહી છે–

"अह सा रायवरकन्ना, सुट्ठिया नियम–व्वए ।
जाइं कुलं च सीलं च, रक्खमाणी तय वदे" ॥

" હવે ઉત્તમ રાજાની કન્યા તે રાજીમતી નિયમ અને વ્રતને વિષે સુસ્થિત રહી છતી, પોતાની જાતિ કુલ અને શિયળનુ રક્ષણ કરતી છતી તે રથનેમિને કહેવા લાગી કે–"

અહી રાજીમતીને રાજકન્યા કહેવા છતા તેણીમાં સાધ્વી પણુ તથા સમકિત હતુ એ વાત તમે પણ કબૂલ કરો છો, તો પછી દ્રૌપદીને રાજકન્યા કહેવાથી તેણીમાં સમકિતનો સ દેહ કેમ ઉદ્ભવે ?

વળી શ્રીમલ્લીનાથને પણ જ્ઞાતાસૂત્રના આઠમા અધ્યયનમાં પત્ર ૧૪૨મા રાજકન્યા શબ્દથી કહ્યા છે–

" तते णं ते सुवण्णगारा सखराय एव वयासी–णो खलु सामी! अन्ना काई तारिसिया देवकन्ना वा गधव्वकन्नगा वा जाव जारिसिया णं मल्ली विदेहवररायकन्ना "

"ત્યારપછી તે સોનીઓએ શ ખરાજને એ પ્રમાણે કહ્યુ કે–હે સ્વામિ ! જેવી વિદેહ દેશના ઉત્તમ રાજાની કન્યા મલ્લી છે એવા

પ્રકારની ખરેખર કોઇ દેવકન્યા નથી યાવત્ ગંધર્વકન્યા નથી."

ઉપર આપેલા રાજીમતી અને મલ્લિનાથના દૃષ્ટાંતમાં 'રાજ-કન્યા ' કહેવા છતાં તમે પણ કબૂલ કરો છો કે રાજીમતી અને મલ્લિનાથમાં સમકિત હતું, તો પછી દ્રૌપદીને 'રાજકન્યા ' શબ્દથી સમકિત રહિત કહેવી એ કેવી ધૃષ્ટતા ? ॥૧૭॥

અહીં સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે—"દ્રૌપદીએ પૂર્વ-ભવમાં નિયાણું બાંધ્યું હતું, જેને લીધે તેણી પાંચ ભર્તારને પરણી હતી. જ્યાં સુધી નિયાણું પૂરૂં કર્યું ન હોય ત્યાં સુધી સમકિત હોતું નથી. નિયાણું પૂરૂં કર્યા બાદ સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે. દ્રૌપદીએ પરણ્યા પછી નિયાણું પૂરૂં કર્યું હતું, જેથી તેણીને પરણ્યા પછી સમકિત પ્રાપ્ત થયું હતું. પણ પરણ્યા પહેલાં—કુમારી અવસ્થામાં તેણીને સમકિત નહોતું. દ્રૌપદીનો જે પૂજાનો અધિકાર છે તે કુમારી અવસ્થામાં છે, અને ઉપર કહ્યા મુજબ કુમારી અવસ્થામાં દ્રૌપદી સમકિતી નહોતી, માટે સમકિત થયા પહેલાં દ્રૌપદીએ કરેલી જિનપૂજા માન્ય ન થાય." તેમને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે.

हरि परे कर्म नियाणनुं, इह भवे भोग न नासे रे।
समकित लहे परण्या पछी, कहे ते शुं न विमासे रे? शा ।१८

કૃષ્ણે પૂર્વભવમાં નિયાણાનું કર્મ બાંધ્યું હતું, જેને લીધે તેઓ વાસુદેવ પદવી પામ્યા હતા. તેમને વાસુદેવની પદવી ભવ પર્યંત ભોગવવી પડી, તે પહેલાં નિયાણાના કર્મનો છૂટકો થયો નહીં, છતાં તેમને સમકિત હતું. તે કૃષ્ણની જેમ નિયાણાના કર્મનો ભોગ આ ભવ પર્યંત નાશ ન થાય. એટલે નિયાણાનું જે કર્મ બાંધ્યું હોય તે કર્મ આ ભવ પર્યંત ભોગવવું પડે છે.

તે મુજબ દ્રૌપદીએ પૂર્વભવમાં જે નિયાણુ બાંધ્યું હતું, કર્મ તેણીને આખો ભવ ભોગવવું પડેલુ, તો પછી 'દ્રૌપદીએ પરણ્યા બાદ સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું હતુ ' એમ કહેનારા કેમ વિચારતા નથી. ? એટલે કે-જો નિયાણાનું કર્મ જયાં સુધી હોય ત્યાં સુધી સમકિત ન હોય, એમ માનતા હો તો દ્રૌપદીને પરણ્યા પછી પણ નિયાણાનુ કર્મ ભોગવવુ પડયું છે, તો એ પરણ્યા પછીની અવસ્થામાં સમકિત કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? કારણ કે નિયાણાનુ કર્મ તો પરણ્યા પછીની અવસ્થામા પણ વિદ્યમાન છે માટે માનવુ જોઇએ કે-નિયાણાનુ કર્મ સમકિતને બાધા કરતુ નથી, તેથી જેમ તમે દ્રૌપદીને પરણ્યા પછી સમકિત પ્રાપ્ત થયાનુ કહો છો તેમ કુમારી અવસ્થામાં પણ તેણીને સમકિત હતુ એમ સ્વીકાર્યા વિના છૂટકો નથી.

દશાશ્રુતસ્કંધમાં નવ પ્રકારનાં નિયાણાં કહ્યાં છે, તેમાં આગળના સાત નિયાણા કામ-ભોગના છે, તે ઉત્કૃષ્ટ રસે નિયાણું બાંધ્યું હોય તો સમકિત ન પામે, પણ મંદ રસે નિયાણું બાધ્યું, હોય તો તે નિયાણું સમકિતને બાધા ન કરે. જેમ કૃષ્ણે વાસુદેવનું નિયાણું બાંધ્યું હતુ, છતાં સમકિત પામ્યા હતા, તેવીજ રીતે માનવું જોઇએ કે દ્રૌપદીએ પણ નિયાણું બાધવા છતાં સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

અહીં સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે-"કૃષ્ણે વાસુદેવની પદવી પ્રાપ્ત કરી, ત્યારે નિયાણું પૂરૂ થયુ, માટે તેઓ વાસુદેવની પદવી પામ્યા પછી સમકિત પામ્યા છે. તેમ દ્રૌપદી પણ પાંચ ભર્તારને પરણી એટલે નિયાણું પૂરું થયું, માટે દ્રૌપદી પરણ્યા પછી સમકિત પામી છે." આ પ્રમાણે કહેનારા આગમથી

અજાણ છે. અને તેથી તેઓ ભૂલે છે. દશાશ્રુતસ્કંધમાં નિયાણ નામના દસમા અધ્યયનમાં નવ નિયાણા વર્ણવ્યા છે, તેમાં નવમું નિયાણું દીક્ષાનું છે; તે સંબંધમાં કહ્યું છે કેઃ—

"एवं खलु समणाउसो! निग्गंथे वा निग्गंथी वा नियाणं किच्चा तस्स ठाणस्स अणालोइय–अप्पडिक्कंते सव्वं तं चेव। से णं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा?।

हंता! पव्वएज्जा।

से णं तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झेज्जा?, जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेज्जा?।

णो इणट्ठे समट्ठे।

से णं भवन्ति जे अणगारा भगवंतो ईरियासमिया भासासमिया जाव बंभयारी तेणं विहारेणं विहरमाणे बहूइं वासाइं सामणपरियागं पाउणन्ति। पाउणित्ता आवाहंसि उप्पन्नंसि वा अणुप्पन्नंसि वा जाव भत्ताइं पच्चक्खान्ति?।

हंता! पच्चक्खान्ति

बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेदेन्ति?।

हंता छेदेन्ति। छेदित्ता आलोइय–पडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा अणुत्तरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवन्ति"॥

"હે શ્રમણો! સાધુ અથવા સાધ્વી એવી રીતે દીક્ષાનું નિયાણું કરીને તે સ્થાનને આલોચ્યા વિના અને પડિક્કમ્યા વિના કાલમાસે કાળ કરીને દેવપણે ઉત્પન્ન થાય. ત્યાંથી દેવસંબંધી આયુષ્યનો ક્ષય થતાં યાવત્ સ્થિતિનો ક્ષય થતાં ચ્યવીને મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થાય.

હે ભગવન્ ! તે મનુષ્ય મુંડ થઇને એટલે દીક્ષા લઇને ગૃહસ્થાવાસ થકી સાધુપણાને પામે?

હા, પામે

હે ભગવન્ ! તે દીક્ષા લઈને તેજ ભવમા સિદ્ધ થાય ? યાવત્ સર્વ દુ ખનો અત કરે ?

આ અર્થ સમર્થ નથી

હે ભગવન્ ! એવી રીતે જેઓ અનગાર–સાધુ થાય છે તે ભગવતો ઇર્યાસમિતિવાળા ભાષાસમિતિવાળા યાવત્ બ્રહ્મચારી ગ્હી તે સાધુના આચારે વિચરતા છતા ઘણા વર્ષ સુધી સાધુપર્યાય પાળે પાળીને આબાધા ઉત્પન્ન થતા અથવા આબાધા ઉત્પન્ન ન થતા યાવત ભાત-પાણીનું પચ્ચકખાણ કરે ?

હા, પચ્ચકખાણ કરે

હે ભગવન્ ! અનશન વડે ઘણાં ભાત-પાણી છેદે ?

હા, અનશન વડે ઘણા ભાત-પાણી છેદે છે છેદીને આ-લોચી તથા પડિક્રમીને સમાધિને પ્રાપ્ત થયેલા કાલમાસે કાળ કરીને અનુત્તર દેવલોકને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે. "

ઉપર દીક્ષાના નિયાણાની વાત છે, તે નિયાણુ બાંધ્યા પછી જન્માતરમાં તે નિયાણાને પ્રતાપે દીક્ષા પામે, પરંતુ દીક્ષા પામ્યા પછી પણ તેજ ભવમાં મોક્ષે ન જાય એમ ચોકખુ કહ્યુ છે જો 'નિયાણાનું કર્મ આખો ભવ ભોગવવું પડે છે' એમ ન માનો તો, જ્યારે દીક્ષા લીધી એટલે પૂર્વ ભવમા બાંધેલુ નિયાણુ પૂરૂ થયુ, તો દીક્ષા લીધા પછી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષે કેમ ન જઈ શકે ? માટે તમારે પણ કબૂલ કરવું જોઈએ કે–નિયાણાનુ કર્મ આખો ભવ

ભોગવવું પડે છે, અને તેથીજ દીક્ષાના નિયાણાવાળો જીવ દીક્ષા લઇને તેજ ભવમાં મોક્ષે જઈ શકતો નથી, કારણકે, તે આખા ભવમાં તેને નિયાણાનું કર્મ વિદ્યમાન છે, અને તેથી તે જીવ મોક્ષે જઈ શકતો નથી. નિયાણાનું કર્મ વિદ્યમાન રહેતાં મોક્ષે કેમ જઇ શકે? કારણકે-સર્વ કર્મનો ક્ષય થાય ત્યારેજ મોક્ષે જઈ શકાય છે. તેથી "કૃષ્ણે વાસુદેવ પદવી પ્રાપ્ત કરી એટલે નિયાણું પૂરૂં થયું, અને દ્રૌપદી પાંચ ભર્તારને પરણી એટલે નિયાણું પૂરૂં થયું" એ તમારૂં કથન તદ્દન વિચાર્યા વિનાનું છે. પણ કૃષ્ણે વાસુદેવ પદવી પામ્યા પછી પણ તેમને આખો ભવ નિયાણાનું કર્મ ભોગવવું પડયું છે, અને દ્રૌપદીએ પાંચ ભર્તારને પરણ્યા પછી પણ તેણીને આખો ભવ નિયાણાનું કર્મ ભોગવવું પડયું છે એમ માનવું જોઇએ. માટે જેમ તમે મનો છો કે-દ્રૌપદી પરણ્યા પછી સમકિતી હતી, તેમ તેણીને કુમારી અવસ્થામાં પણ સમકિતી સ્વીકારવી જોઇએ. કારણકે-નિયાણાનું કર્મ બન્ને અવસ્થામાં વિદ્યમાન છે. નિયાણું મંદ રસે બાંધ્યું હોય તો તે નિયાણું સમકિતને બાધા કરતું નથી. દ્રૌપદીએ મંદ રસે નિયાણું બાંધ્યું હતું, તેથી તેણીને પરણ્યા પછીની અવસ્થાની જેમ કુમારી અવસ્થામાં પણ સમકિત હતું, એમ માનવું જોઇએ. ઉપરના કથનથી સિદ્ધ થયું કે દ્રૌપદી કુમારી અવસ્થામાં પણ સમકિતી હતી, અને તેથી તેણીએ તે અવસ્થામાં કરેલી જિનપ્રતિમાની પૂજા તમારે પણ માન્ય ગણવી જોઈએ.

જે સમયે દ્રૌપદીનો સ્વયંવર રચાયો હતો તે સ્થિતિમાં તેણીએ જિન પ્રતિમાની પૂજા કર્યાનું જ્ઞાતાસૂત્રમાં કહ્યું છે. અહીં

વિચારવુ જોઇએ કે–આવી રીતે પરણવાની તાલાવેલીમાં પણ તેણી જિનપ્રતિમાની પૂજા ભૂલી ગઈ નથી આવી મહા મોહની ભીડમા પણ શુદ્ધ શ્રાવિકા વિના જિનપૂજા કેમ સાભરે ? માટે માનવુ જોઇએ કે–રાગગ્રસ્ત સ્થિતિમાં પણ જિનપૂજા નહીં ચૂકનારી દ્રૌપદી દૃઢ શ્રાવિકા હતી

કોઈ શંકા કરે છે કે–"દ્રૌપદીના અધિકારમાં જ્ઞાતાસૂત્રને વિષે તેણીએ જિનપૂજા કર્યાનુ એકજ સ્થળે કહ્યુ છે, પછી તો એક વખત જિનપૂજા કર્યાનુ કહ્યુ નથી "

તેના ઉત્તરમા જણાવવાનુ કે–આગમમાં તુ ગીયા નગરીના શ્રાવકોએ સાધુને વાદ્યાનો અધિકાર એકજ વાર આવે છે, તેથી શુ બીજી વાર સાધુને વાંદ્યા નહીંજ હોય ? આણદ કામદેવ વિગેરેએ ભગવાન્ મહાવીરને વાદ્યાનો અધિકાર એકજ વાર આવે છે, તેથી શુ બીજી વાર ભગવતને વાદ્યા નહીં હોય ? માટે માનવુ જોઇએ કે–સૂત્રમા સ્થળે સ્થળે એકજ બાબત વાર વાર કહેતા નથી, એક સ્થળે જે બાબત કહી હોય તે યથાસમયે બીજી ઘણી વખત કરેજ જે બાબત સૂત્રમા એક વખત લખી હોય તે બીજી વખત પણ પોતાની મેળે સમજી લેવી જે દ્રૌપદી મહા મોહની સ્થિતિમા પણ જિનપૂજા ભૂલી નહીં, તેણીએ બીજી સ્થિતિમા તો અવશ્ય જિનપૂજા કરી હશે એમા સશય શુ ?

વળી કોઇ શકા કરે છે કે–"દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી, સ્ત્રીઓ ભોળી હોય છે, પુરૂષના જેવી તેની બુદ્ધિ પ્રૌઢ હોતી નથી પરિણત વિચારના પુરૂષે કરેલુ કાર્ય માન્ય થઈ શકે, પણ એક સ્ત્રીએ કરેલા કાર્ય ઉપર મદાર બાધી દરેકે તે કાર્ય કરવુજ જોઈએ એવો આગ્રહ કદાગ્રહજ ગણાય, માટે દ્રૌપદીએ કરેલી જિનપૂજા

માન્ય કેમ થઇ શકે ?" તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે, જેમ કોઇ કોઇ પુરૂષ વિચાર પૂર્વક કામ કરે છે, તેમ કોઈ કોઇ પુરૂષ વિચાર્યા વિના પણ કરી નાખે છે, તેથી આપણે એવા નિર્ણય ઉપર આવતા નથી કે દરેક પુરૂષો વિચાર્યા વિનાનું કામ કરે છે. એવી રીતે સ્રીઓ પણ કોઇ કોઇ પ્રૌઢ વિચારની ન હોય, તેથી એમ નિર્ણય કરવો નકામો છે કે દરેક સ્રીઓ ભોળી અને મૂર્ખ હોય છે. સ્રીઓ પણ વિચારપૂર્વક કામ કરનારી હોય છે, દરેક સ્રીને તદ્દન ભોળી માની તેણીએ કરેલાં સારાં કામને પણ ગણત્રીમાં ન માનવા એ ધૃષ્ટતા છે. ઘણી સ્રીઓએ મોટાં મોટાં કામ કર્યાં છે, રેવતી શ્રાવિકાએ પ્રભુજીને ઔષધ વહોરાવ્યું હતું. વીરપ્રભુનો અભિગ્રહ ચંદનબાલાએ પૂરો કર્યો હતો, સંગમના ઉપસર્ગને છ મહીને પ્રભુ મહાવીરને વત્સપાલી ડોશીએ પરમાન્ને પારણું કરાવ્યું હતું, આ અવસર્પિણીમાં પ્રથમ સિદ્ધ મરૂદેવી માતા થયા છે, અને અનંતી ચોવીશીએ શ્રીમલ્લિનાથજી સ્રીપણે તીર્થંકર થયા, ઇત્યાદિ ઘણી સ્રીઓએ મોટાં મોટાં કામ કર્યાં છે. છતાં સ્રીનાં સારાં કામને કાંઇ પણ ગણત્રીમાં નહિ માનનાર આવી મહાપૂજનીય સ્રીઓની આશાતના કરવાનું ઘોર પાપ બાંધે છે. પુરૂષો તો મોટાં કામ કરે તેમાં નવાઇ નથી, કારણ કે–તેમને સાધન–સામગ્રી સુલભ હોય છે, પણ સ્રીઓને મોટાં કામ કરવા દોહલાં હોય છે, કારણ કે–તેમને સાધન–સામગ્રી દુર્લભ હોય છે. આવી રીતે સાધન–સામગ્રી દુર્લભ હોવા છતાં પણ જે સ્રીઓએ મોટાં કાર્ય કર્યાં છે તેમને અહોધન્ય માની તેમનાં કાર્યને માનનીય ગણવા જોઇએ. પુરૂષને પૂજાનાં સાધન મેળવવાં સુલભ છે, પણ સ્રીને વિષમ છે. આવી રીતે સ્રીને

પૂજાના સાધન વિષમ હોવા છતાં દ્રૌપદીએ જિનપૂજા કરી છે, તો પછી પુરૂષોએ ઘણી જિનપૂજા કરી હોય એમાં સંદેહ શું ? ॥૧૮॥

जिणघर केणे करावीयुं, तिहां प्रतिमा ने पइट्ठा रे।
तेहनी पूजा ते कुण करे, एम परखे ते गरिट्ठा रे॥ शा ॥१९॥

દ્રૌપદીના આલાવામા કહ્યુ છે કે-"દ્રૌપદીએ સ્નાન કરી વસ્ત્ર પહેરી જિનવર એટલે જિનમંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો, અને ત્યા જિનપ્રતિમાને પૂજી." જો શ્રાવક ન હોય તો જિનમંદિર કોણે કરાવ્યુ ? તથા પ્રતિમા અને પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કોણે કરાવી ? વળી પ્રતિમાની પૂજા શ્રાવક વિના બીજુ કોણ કરે? એવી રીતે જે પરીક્ષા કરે તે મોટા પુરૂષ જાણવા, પણ વગર વિચારે જેમ તેમ બોલે તે હલકા જાણવા ॥ ૧૯ ॥

વળી કોઇ અજ્ઞાની કહે છે કે-" દ્રૌપદીએ પરણતી વખતે જિનપ્રતિમાની પૂજા કરી છે, તેથી સમજાય છે કે તેણીએ સાસારિક સુખને માટે જિનપ્રતિમા પૂજી છે વળી એ ઉપરથી એવુ પણ અનુમાન થાય છે કે-જિનપ્રતિમાની પૂજા સાંસારિક સુખ આપે, પણ મોક્ષસુખ ન આપી શકે" તેને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે—

वर नवि माग्यो छे पूजतां, शक्रस्तवे शिव मागे रे।
भक्ति समी सुरियाभने, विरति विशेषथी जागे रे॥शा॥२०॥

દ્રૌપદીએ પૂજા કરતા જિનપ્રતિમા પાસે કોઈ પણ પ્રકારનુ વરદાન માગ્યુ નથી, પણ નમુત્થુણં કહેતા મોક્ષ માગ્યો છે વળી-

" जहा सूरियाभो तहेव जिणपडिमाओ अच्चेइ"

"જેમ સૂર્યાભદેવે જિનપ્રતિમાઓને પૂજી છે તેવીજ રીતે દ્રૌપદી

જિનપ્રતિમાઓને પૂજે છે" એ પાઠથી દ્રૌપદીને જિનપૂજા કરતાં સૂર્યાભદેવ સરખી ભક્તિ છે, એટલુંજ નહિ, પણ દ્રૌપદી દેશવિરતિ હતી, તેથી તેણીને જિનપૂજામાં સૂર્યાભ કરતાં પણ વિશેષ પ્રકારે ભક્તિ જાગે છે.

દ્રૌપદીએ સંસારના સુખને માટે જો પ્રતિમાને પૂજી હોય તો પૂજા કરતી વખતે સંસારસુખનું વરદાન માગે, અને કહે કે—મને સંસારનું સુખ મળશે તો હું તમારી પાસે ભોગ ધરીશ. પણ તેણીએ પ્રતિમા પાસે સંસારસુખની માગણી ન કરતાં નમુત્થુણંમાં મોક્ષ માગ્યો છે. નમુત્થુણંના પાઠમાં "तिण्णाणं तारयाणं—પોતે સંસાર તરી ગયેલા, અને બીજાને તારવાવાળા" ઈત્યાદિ પાઠ ભણતાં 'હે પ્રભુ ! તમે તરી ગયા છો, મને તારો' એ પ્રમાણે ભાવના ભાવી છે. તો પછી 'દ્રૌપદીએ સંસારના સુખને માટે જિનપ્રતિમાને પૂજી છે' એવું ખોટું આળ ચડાવી શા માટે કર્મ બાંધો છો ? દ્રૌપદીએ જો સાંસારિક સુખની લાલસાથી પ્રતિમાની પૂજા કરી હોય તો મોક્ષની માગણી શા માટે કરે ? માટે માનવું જોઇએ કે—તેણીએ ખાસ મોક્ષની ઇચ્છાથીજ જિનપ્રતિમાની પૂજા કરી છે. અને તેથી એ પ્રમાણે પણ કબૂલ કરવું જોઇએ કે, જિનપ્રતિમાની પૂજા મોક્ષસુખ આપવાને સમર્થ છે.

વળી કોઈ શંકા કરે છે કે—"જિનઘર શબ્દથી અરિહંતનું મંદિર સમજવાનું નથી, કારણ કે, સ્થાનાંગ સૂત્રમાં અવધિજિન પણ કહ્યા છે. તેથી 'દ્રૌપદીએ જિનઘરમાં જિનપ્રતિમાને પૂજી છે' તેનો અર્થ 'યક્ષના મંદિરમાં યક્ષની પ્રતિમાને પૂજી છે' એ પ્રમાણે કરવાનો છે" તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—જો દ્રૌપદીએ યક્ષની પ્રતિમા પૂજી હોય તો તે પ્રતિમા પાસે શક્રસ્તવનો

પાઠ ન ભણે, કારણ કે, શક્રસ્તવનો પાઠ તો અરિહંત પ્રભુ પાસે ભણાય છે, અવધિજિન એટલે યક્ષ આગળ કોઇએ શક્રસ્તવ કર્યું નથી ॥ ૨૦ ॥

धर्म विनय अरिहंतनो, एम ए लोग वयारो रे ।
संभवे सर्वने जाणीए, समकित शुद्ध आचारो रे ।शा०।२१।

એવી રીતે જિનપ્રતિમાની જે પૂજા, એ અરિહંત પ્રભુનો લોકોપચાર વિનય ધર્મ છે સર્વને જે સંભવે તે જાણીએ જિનપૂજા એ સમકિતીનોજ શુદ્ધ આચાર છે

જેને જે સંભવે તેને તે પોતાની મેળે જાણી લેવું, એટલે સાધુ મુનિરાજ એવી રીતે કરે, દેશવિરતિ એવી રીતે કરે, સમકિતી એવી રીતે કરે, એમ જેને જેવો આચાર સંભવે તેને તેવો સમજવો સૂત્રમાં સાધારણ પાઠ કહ્યો હોય, પણ તેમાથી જેને જેમ સંભવે તેને તેમ યોજવો વળી સૂત્રમાં એક સ્થાને જે બાબત વિસ્તારથી ખુલાસાવાર કહી હોય, પણ અન્ય સ્થળે તેવેજ પ્રસંગે તેજ બાબત સંક્ષેપમા કહી હોય, તો અવશેષ અર્થ પોતાની મેળે સમજી લેવો વળી કાર્યને આશ્રીને માણસમાં તે તે ગુણ–અવગુણનો નિર્ણય કરી લેવો જોઇએ ભાવપૂર્વક જિનપૂજા સમકિતીનો જ શુદ્ધ આચાર છે, એ આચાર મિથ્યાત્વીનો નથી. તેથી જો કે દ્રૌપદીના આલાવામા તેણીને 'સમકિતી' વિશેષણ ખાસ અલગ કહ્યું નથી, જ્યાં તેણીએ જિનપૂજા ભાવથી વિવેક પૂર્વક કરેલી હોવાથી પોતાની બુદ્ધિથી તેણીને સમકિતી સમજી લેવી જોઇએ. ॥ ૨૧ ॥

એક સૂત્રમાં જે વાત વિસ્તારથી કહી હોય, તેજ વાત સૂત્રાંતરમાં સંક્ષેપથી કહી હોય તો, અવશેષ અર્થ પોતાની મેળે સમજી

લેવો; એ બાબત દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધ કરે છે:—

आणंदनो विधि नवि कह्यो, राय प्रदेशीने पाठे रे ।
संभव सर्व न मानशे, वींटाशे तेह आठे रे ॥शा०॥२२॥

આણંદ શ્રાવકે જે જે વિધિએ વ્રત-સમક્તિ ઉચ્ચર્યાં છે તે ઉપાસકદશાંગમાં વિસ્તારથી કહ્યા છે. આણંદ શ્રાવકનો તે વિધિ રાયપસેણી સૂત્રમાં પ્રદેશી રાજાના પાઠમાં કહ્યો નથી, છતાં તમે પણ પ્રદેશી રાજાને વ્રતી અને સમકિતી માનો છો. આ ઉપર-થી સુતરાં દરેક કબૂલ કરશે કે—સૂત્રમાં જે બાબત ન કહી હોય છતાં જેને જે સંભવે તે પોતાની મેળે માની લેવી. વ્યવહારમાં પણ બધી વાત દરેક ઠેકાણે કહેવામાં આવતી નથી. કોઇ સ્થળે કહેવામાં આવે છે, અને કોઈ સ્થળે પોતાની મેળે માની લેવી પડે છે, તો પછી સૂત્રમાં એક સ્થળે કહેલી વાત બીજે સ્થળે સંભવ પ્રમાણે કેમ ન માનવી ? સાધારણ અક્કલવાળો પણ સંભવ પ્રમાણે દરેક વાત માની લે છે, પણ જે મંદબુદ્ધિ સઘળા સંભવ નહીં માનશે તે આઠે કર્મથી વીંટાશે, અને ઘણો સંસાર રઝળશે. ॥ ૨૨ ॥

વળી ઉપરની વાત સ્પષ્ટ કરી બતાવે છે—

पडिकमणादिक क्रम नहीं, पाठे सप्तम अंगे रे ।
पढमअणुओगथी प्रकरणे, सर्व कह्यो विधि रंगे रे ॥शा॥२३॥

સાતમું અંગ શ્રીઉપાસકદશાંગમાં પ્રતિક્રમણાદિનો ક્રમ કહ્યો નથી. એટલે કે સાધુને માટે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સામાચારી અધ્યયનમાં પ્રતિક્રમણાદિનો થોડો અનુક્રમ કહ્યો છે, પણ શ્રાવ-કને માટે તો ઉપાસકદશાંગમાં કાંઇ પણ વિધિ કહ્યો નથી. તો પછી શ્રાવક પ્રતિક્રમણાદિ કોણ સૂત્રને આધારે કરે ? ઉપાસક-

દશાગમાં પ્રતિક્રમણાદિનો વિધિ નથી કહ્યો, તેથી શું તમે એમ કહેવાની હિંમત કરી શકશો કે આણંદ જેવા ઉત્તમોત્તમ શ્રાવકો પ્રતિક્રમણ નહીં કરતા હોય ? અને શ્રાવકોએ પ્રતિક્રમણ ન કરવું જોઈએ ? શ્રાવકે સવાર સાંજ પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું જોઇએ, એ બાબત બાલક સુદ્ધા સાદી અક્કલથી માને છે. પણ 'સંભવ પ્રમાણે બધી વાત સમજી લેવી' એ પ્રમાણે નહીં સ્વીકારનાર અહીં શું જવાબ આપશે ? માટે 'સંભવ પ્રમાણે અવશેષ બાબત પોતાની મેળે સમજી લેવી' એ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંત તમારે સ્વીકારવો જોઇએ, અને તેથી ઉપરની શંકાનું સમાધાન થઇ શકે છે કે—ઉપાસકદશાંગમાં શ્રાવકના પ્રતિક્રમણાદિનો વિધિ ન કહેવા છતાં અન્ય સ્થળે કહેલો તે વિધિ આણંદાદિ દસ શ્રાવકોને માટે તથા બીજા શ્રાવકોને માટે પોતાની મેળે સમજી લેવો. હવે શ્રાવકના પ્રતિક્રમણાદિનો વિધિ કયાંથી આવ્યો ? તે કહે છે—દૃષ્ટિવાદના પહેલા અનુયોગમાંથી શ્રાવકના પ્રતિક્રમણાદિનો સર્વ વિધિ પૂર્વાચાર્યોએ પરંપરાને રંગે કહ્યો છે

તીર્થંકર પ્રભુએ બાર અંગ કહ્યા છે, તેઓમાં દૃષ્ટિવાદ નામનું બારમું અંગ છે, દૃષ્ટિવાદના પાંચ પ્રકાર છે—પરિકર્મ, સૂત્ર, પૂર્વગત, અનુયોગ, અને ચૂલિકા. આ પાંચ પ્રકારમાંથી ચોથો પ્રકાર જે અનુયોગ છે તેના બે ભેદ છે. સમવાયાંગ સૂત્રમાં દ્વાદશાંગીની પ્રરૂપણામાં દૃષ્ટિવાદને પ્રરૂપતાં પત્ર ૧૨૯ માં કહ્યું છે કે—

"से किं तं अणुओगे ?

अणुओगे दुविहे पन्नत्ते, तं जहा—मूलपढमाणुओगे य, गंडियाणुओगे य"

"હે ભગવન્ ! તે અનુયોગ શું કહેવાય ?".

અનુયોગ બે પ્રકારના પ્રરૂપ્યા છે, તે જેવી રીતે—મૂલપ્રથમાનુયોગ અને ગંડિકાનુયોગ."

આ બે પ્રકારના અનુયોગમાં જે પહેલો મૂલપ્રથમાનુયોગ નામનો અનુયોગ છે, તેમાં ઘણી બાબતો આવે છે, જેમાં શ્રાવકના પ્રતિક્રમણનો વિધિ પણ આવે છે. તે મૂલપ્રથમાનુયોગમાંથી શ્રાવકના પ્રતિક્રમણાદિનો સર્વ વિધિ જાણવો ॥ ૨૩ ॥

કોઇ શંકા કરે છે કે—"સૂત્રોમાં બધે ઠેકાણે સર્વ વાત વિસ્તારથી શા માટે નહીં કહી હોય ? પ્રદેશી વિગેરેના અધિકારમાં વ્રત—સમકિતાદિની વાત શા માટે છોડી દીધી ?" તેનો ઉત્તર આપે છે —

किहांएक एक देशज ग्रहे, किहांएक ग्रहे ते अशेषोरे ।
किहांएक क्रम उतक्रम ग्रहे, ते श्रुतशैली विशेषोरे ।शा॥२४॥

સૂત્રમાં કોઈક સ્થળે વસ્તુનો એક ભાગજ ગ્રહણ કરે છે, વિસ્તારથી કહેતા નથી, જેમ ભગવતીસૂત્રમાં રથ—મૂસલ સંગ્રામ તથા મહાશિલા—કંટક સંગ્રામ નામમાત્રથી કહ્યા છે. સૂત્રમાં કોઇક સ્થળે વસ્તુને સમસ્ત ગ્રહણ કરે છે, જેમ નિરયાવલીની મધ્યમાં એજ સંગ્રામને વિસ્તારથી કહ્યા છે. વળી સૂત્રમાં જે વાત કહેવાની હોય તે કોઈક સ્થળે અનુક્રમથી કહે છે, જેમ પન્નવણા પ્રમુખમાં ધર્માસ્તિકાય વિગેરેને ક્રમસર કહ્યા છે. વળી કોઈક સ્થાને ઉત્ક્રમે એટલે પશ્ચાનુપૂર્વીએ—પછવાડેના ક્રમે ગ્રહણ કરે છે. જેમ કલ્પસૂત્રમાં મહાવીર સ્વામીથી આરંભી ઋષભદેવ સુધીનો અધિકાર કહ્યો છે. આ બધી સિદ્ધાંતની શૈલીવિશેષ છે. કલ્પભાષ્યમાં કહ્યું છે કે—

"कत्थइ देसग्गहण, कत्थइ चिप्पन्ति निरवसेसाइं ।
उक्कम-वइक्कमाइ, सहावववसओ निरुत्ताइं" ॥१॥

"સૂત્રો સ્વભાવના વશથી કોઇ સ્થાને એક દેશનુ -ભાગનુ ગ્રહણ કરે છે, કોઈ સ્થાને સમગ્રનુ ગ્રહણ કરે છે, અને કોઇ સ્થાને ઉત્ક્રમ વ્યતિક્રમનું ગ્રહણ કરે છે."

આ બાબત ઉપર જો બરાબર ધ્યાન અપાય તોજ સૂત્રનો ખરો અર્થ સમજાય જે વાત સૂત્રમા દેશ પ્રમુખે ગ્રહણ કરી હોય તેનો સપૂર્ણ અર્થ તો નિર્યુક્તિ ટીકા વિગેરેમા પામીએ ॥ ૨૪ ॥

હવે ગ્રન્થકાર આ ઢાળને ખતમ કરતા ઉપસંહાર કરે છે—

शासननी जे प्रभावना, ते समकितनो आचारो रे ।
श्री जिनपूजाए जे करे, ते लहे सुजश भंडारो रे ॥३॥२५॥

જિનશાસનની જે પ્રભાવના કરવી, એટલે જિનશાસનને ઉજ્વલ દેખાડવુ એ સમકિતનો આચાર છે. જે પ્રાણી શ્રી-જિનેશ્વરની પૂજાએ શાસનની ઉન્નતિ કરે તે પ્રાણી સારા યશનો ભડાર પામે છે, એટલે તે પ્રાણીનો યશ સર્વ સ્થળે પ્રસરી રહે છે

જૈન શાસનની પ્રભાવના કરવી એ સમકિતનો આચાર છે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના મોક્ષમાર્ગગતિ નામના અઠ્યાવીશમા અધ્યયનમાં પત્ર ૫૬૭ મા કહ્યું છે કે—

"निस्सकिय निक्कंखिय, निव्वितिगिच्छा अमूढदिट्ठी य ।
उववूह-थिरीकरणे, वच्छल्ल-पभावणेऽट्ठेते" ॥ १ ॥

"વીતરાગના વચનમાં શકા ન કરવી તે નિ:શકિત, જિનમત વિના અન્યમતની ઇચ્છા ન કરવી તે નિ:કાંક્ષિત,

સાધુ-સાધ્વીના મલિન વસ્ત્ર ગાત્ર દેખી દુગંછા ન કરવી તે નિર્વિતિગિચ્છા, અથવા ધર્મના ફલમાં સંદેહ ન આણવો તે નિર્વિતિગિચ્છા; મિથ્યાત્વીના કષ્ટ મંત્ર ચમત્કાર દેખી તેનાથી વ્યામોહિત ન થવું તે અમૂઢદષ્ટિ; સમકિતધારીના અલ્પ ગુણની પણ શુદ્ધ મનથી પ્રશંસા કરવી તે ઉપબૃંહા; જિનધર્મ થકી પડતા પ્રાણીને સહાય આપી ધર્મમાં સ્થિર કરવો, તથા જે મનુષ્ય જિનધર્મ પામ્યા નથી તેમને હિતોપદેશાદિ સહાય આપી જિનધર્મને વિષે સ્થાપવા તે સ્થિરીકરણ; સાધર્મી બંધુનું અનેક પ્રકારે હિત ચિંતવન તે વાત્સલ્ય; અને અન્યદર્શની પણ જૈનશાસનની અનુમોદના કરે તેવા કાર્ય કરવા તે પ્રભાવના; એ આઠ લક્ષણો દર્શનાચારના જાણવા, એટલે એ આઠે સમકિતના આચાર છે. ”

ત્રીજી ઢાળની આ છેલ્લી ગાથામાં 'સુજશ' શબ્દથી ઉપાધ્યાયજીએ ગ્રન્થકર્તા તરીકે 'યશોવિજયજી' એ પ્રમાણે પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે. ॥ ૨૫ ॥

ઢાળ ત્રીજી સંપૂર્ણ.

——:o:*:o:——

બીજી ઢાળમાં સૂર્યાભ વિગેરે દેવોએ જિનપ્રતિમાની પૂજા કર્યાના દૃષ્ટાંતો આપ્યા, અને ત્રીજી ઢાળમાં દ્રૌપદી વિગેરે મનુષ્યોએ જિનપ્રતિમાની પૂજા કર્યાના દૃષ્ટાંતો આપ્યા, અને તેથી સિદ્ધ કર્યું કે-પૂર્વે પણ જિનપ્રતિમાની પૂજા ઉત્તમ આત્માઓએ કરી છે, તેથી આપણને પણ જિનપૂજા કરવાથી એકાંતે લાભ છે. હવે વળી સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે-“ જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતાં છ કાયની વિરાધના થતી હોવાથી તે ક્રિયા

દોષિત છે જિનેશ્વર પ્રભુએ પ્રરૂપેલો જિનધર્મ દયાપ્રધાન છે જિનપૂજામાં છ કાયની વિરાધના થતી હોવાથી તે ક્રિયા દોષિત છે તેથી વિવેકી પુરૂષોએ જિનપૂજા ન કરવી જોઈએ " એ પ્રમાણે જિનપૂજાને દોષિત માનતા સ્થાનકવાસીઓને આગમોની શાખ આપી યુક્તિ પૂર્વક જિનપ્રતિમાની પૂજા દોષરહિત સિદ્ધ કરતા ગ્રન્થકાર આ ચોથી ઢાળ કહે છે—

ढाळ चोथी ।

झाझरीया मुनिवर धन धन तम अवतार, ए देशी ॥

कोइ कहे जिन पूजतांजी, जे षट्काय आरंभ ।
ते केम श्रावक आचरेजी, समकितमां थिरथंभ ॥
सुखदायक तोरी आणा मुज सुप्रमाण ॥१॥

કોઈ સ્થાનકવાસી કહે છે કે—"જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતાં જે છ કાયનો આરંભ થાય છે, તે છ કાયનો આરંભ સમકિતમાં સ્તંભ સમાન અચલ શ્રાવક કેમ આચરે ? જે જિનપૂજા હિંસાનો હેતુ છે તે પૂજા સમકિતી શ્રાવક ધાર્મિક બુદ્ધિએ કેમ કરે ?" આગમથી અજાણુ આવા માણસોના આગમની આજ્ઞાથી બાહ્ય અને યુક્તિ રહિત સડેલા વિચારો સાંભળી ગ્રન્થકાર પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં કહે છે—કે હે સુખદાયક ! તમારી આજ્ઞા મને સારી રીતે પ્રમાણુ છે, અથવા હે વીતરાગ ! સુખદાયક એવી તમારી આજ્ઞા મને સારી રીતે પ્રમાણુ છે, પણ કુયુક્તિઓ પ્રમાણુ નથી ॥ ૧ ॥

હવે ગ્રન્થકાર ઉપરની ગાથાનો પ્રત્યુત્તર આપે છે—

तेहने कहीए जतना भक्ति, क्रियामां नहीं दोष।
पडिक्कमणे मुनिदान विहारे, नहीं तो होय तस पोष।सु०॥२॥

જેઓ જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતાં હિંસા બતાવી પૂજાને દોષિત ઠરાવવા મથન કરે છે, તેમને કહીએ કે—જે ક્રિયામાં યતના અને ભક્તિ હોય તે ક્રિયામાં દોષ નથી—તે ક્રિયા નિર્દોષજ કહેવાય. કદાચ કદાગ્રહથી કહેતા હો કે, યતના અને ભક્તિ પૂર્વક કરેલી ક્રિયામાં પણ હિંસાનો લેશ હોય તો તે ક્રિયા દોષિતજ છે, તો પ્રતિક્રમણ મુનિદાન અને મુનિવિહારમાં પણ દોષની પુષ્ટિ માનવી પડશે. એટલે કે—પ્રતિક્રમણમાં ઉઠ—બેસ કરતાં વાયુકાય હણાય છે. મુનિરાજને આહારનું દાન દેતાં ઉની બાફ નીકળે, અને તેથી વાયુકાય હણાય, દાનદેવાને હાલતાં—ચાલતાં જીવ ઘાત પણ થાય. મુનિરાજ વિહાર કરતાં પૃથ્વી પાણી વાયુ અને વનસ્પતિ હણાય, વળી બેઇંદ્રિય વિગેરે ત્રસનો પણ ઘાત થાય. આ ઉપરથી શુ તમે એમ કહી શકશો કે—ઉપરની ક્રિયાઓમાં હિંસા હોવાથી તે તે ક્રિયાઓ દોષિત છે ! સુતરાં કબુલ કરવું પડશે કે—તે ક્રિયાઓ યતના અને ભક્તિપૂર્વક કરાતી હોવાથી નિર્દોષજ છે, તો પછી યતના અને ભક્તિ પૂર્વક કરાતી જિનપૂજા દોષિત કેમ કહી શકો ? ॥ ૨ ॥

યતના અને ભક્તિપૂર્વક કરાતી ક્રિયા નિર્દોષજ છે, તે ઉપર દૃષ્ટાંત આપે છે—

साहमीवच्छल पक्खियपोसह, भगवइअंग प्रसिद्ध।
घर निर्वाह चरण लीए तेहनां, ज्ञातामांहे हरि कीध।सु०॥३॥

ભગવતી સૂત્રની અંદર સાધર્મિક વાત્સલ્ય અને પાક્ષિક પોસહ કર્યાનું પ્રસિદ્ધ છે. વળી જ્ઞાતાસૂત્રની અંદર કહ્યું છે કે—જે ચારિત્ર લે તેના ઘરનો નિર્વાહ કૃષ્ણે કર્યો છે.

જો યતના અને ભક્તિપૂર્વક કરેલી ક્રિયાને પણ તમે દોષિત કહેતા હો તો ભગવતીસૂત્રમા શંખ પુષ્કલી વિગેરે શ્રાવકના અધિકારમા સાધર્મિક વાત્સલ્ય અને પાક્ષિક પોસહ કર્યાનુ કહ્યુ છે તે ક્રિયા દોષિત ઠરશે કારણકે–સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરતાં રસોઇ વિગેરેમા હિંસાનો સંભવ છે, વળી પોસહમા પણ ઉઠતા બેસતા વાયુકાયની વિરાધના થવાનો સંભવ છે, તો શુ શંખ પુષ્કલી વિગેરે શ્રાવકોએ કરેલી તે ક્રિયા દોષિત કહેશો ? હમેશાં પરિણામે કર્મબંધ હોય છે સાધર્મિક વાત્સલ્યમા અને પોસહમા તે તે ક્રિયા કરનારની ભાવના શુ હોય છે તેનો જરા વિચાર કરો શુ સાધર્મિકવાત્સલ્ય કરનારના મનમાં એમ હોય છે કે આ રસોઇ કરાવી હુ જીવોનો ઘાત કરૂ ? પોસહ કરનારના મનમા શુ એમ હોય છે કે હુ વાયુકાયનો નાશ કરૂ ? નહીં નહીં, સાધર્મિકવાત્સલ્ય કરનારનો વિશદ્ધ ભાવ હોય છે કે–"મારા સાધર્મિક ભાઇઓને જમાડી સુપાત્રે મારી લક્ષ્મીનો સદ્‌વ્યય કરૂ" પોસહમા એવી ભાવના હોય છે કે–"અહો ! મારો જન્મ સફળ થયો કે મે આજે પોસહ સ્વીકાર્યો, આખો દિવસ મુનિરાજની પેઠે ચારિત્ર પાળુ, મારા કર્મોનો યથાશક્તિ નાશ કરૂ, છળકપટ કરૂં નહી, રાગ-દ્વેષનો ત્યાગ કરૂ, અને વિશુદ્ધ ભાવથી મારા આત્મિક ગુણો પીછાણવા ઉદ્યત થાઉ" શુ આગમમા કહેલી આવી પવિત્ર ક્રિયાઓને દોષિત કહેતુ તમારૂ મુખ શોભશે ?

ભગવતી સૂત્રના બારમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામા પત્ર ૫૫૨–૫૫૩ મા કહ્યુ છે કે–

"तए णं से सखे समणोवासए ते समणोवासए एवं वयासी—

तुज्झे णं देवाणुप्पिया! विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेह। तए णं अम्हे तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणा विसाएमाणा परिभाएमाणा परिभुंजेमाणा पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणा विहरिस्सामो"।

શ્રાવસ્તી નગરીની બહાર ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી સમોસર્યા હતા, પ્રભુની દેશના સાંભળી શંખ પુષ્કલી વિગેરે શ્રાવકો પોત પોતાના ઘર તરફ જાય છે, "તે વખતે શંખ શ્રાવકે પુષ્કલી વિગેરે શ્રાવકોને એ પ્રમાણે કહ્યું કે—હે દેવાનુપ્રિયો! તમે વિપુલ અશન રંધાવો, અને પાન ખાદિમ તથા સ્વાદિમ તૈયાર કરાવો. ત્યાર પછી આપણે તે વિપુલ અશન પાન ખાદિમ અને સ્વાદિમનું [1]આસ્વાદન કરેલા, [2]વિસ્વાદન કરેલા, અન્યોન્ય દેતા છતા, અને [3]પરિભોગ કરેલા છતા પાક્ષિક પોસહને પાળતા છતા રહેશું"

વળી જે ચારિત્ર લે તેના ઘરનો નિર્વાહ કૃષ્ણ વાસુદેવે કર્યો છે, એમ જ્ઞાતાસૂત્રના પાંચમા અધ્યયનમાં, પત્ર ૧૦૨-૧૦૩ માં કહ્યું છે—

"तं इच्छामि णं देवाणुप्पिया! अन्नाण-मिच्छत्त-अविरइ-कसायसंचियस्स अत्तणो कम्मक्खयं करित्तए। तए णं से कण्हे वासुदेवे थावच्चापुत्तेणं एवं वुत्ते समाणे कोडुंवियपुरिसे सद्दावेइ। सद्दावित्ता एवं वयासी-"गच्छह णं देवाणुप्पिया! वारवतीए

૧ શેરડી વિગેરે જે વસ્તુના થોડા ભાગનો સ્વાદ લેવો, અને ઘણા ભાગનો ત્યાગ કરવો તે આસ્વાદન કહેવાય. ૨ ખજુર વિગેરે જે વસ્તુના ઘણા ભાગનો સ્વાદ લેવો, અને થોડા ભાગનો ત્યાગ કરવો તે વિસ્વાદન કહેવાય ૩ ધાન્ય વિગેરે જે વસ્તુ સંપૂર્ણ ખવાય, જરા પણ નકામી ન જાય તે પરિભોગ કહેવાય.

नयरीए सिंघाडग–तिग–चउक्क–चच्चर जाव हत्थिखधवर-गया महया महया सद्देण उग्घोसेमाणा उग्घोसणं करेह–'एव खलु देवाणुप्पिया ! थावच्चापुत्ते संसारभउव्विग्गे भीए जम्म–मरणाणं इच्छइ अरहओ अरिट्ठनेमिस्स अंतिए मुंडे भवित्ता पव्वइत्तए। त जो खलु देवाणुप्पिया ! राया वा-जुवराया वा देवी वा कुमारे वा ईसरे वा तलवरे वा को डुंबिय–मडंबिय–इब्भसेट्ठि–सेणावइ–सत्थवाहे वा थावच्चापुत्त पव्वयंतमणुपव्वयति तस्स ण कण्हे वासुदेवे अणुजाणइ। पच्छा-तुरस्स वि य से मित्त–णाइ–नियगसंबंधि–परिजणस्स जोग–क्खेमवट्टमाणीं पडिवहइ' त्ति कट्टु घोसणं घोसेह" जाव घोसन्ति । तए णं थावच्चापुत्तस्स अणुराएणं पुरिससहस्स निक्खमणाभिमुहं ण्हायं सव्वालंकारविभूसिय पत्तेय पत्तेय पुरिस सहस्सवाहिणीसु सिवियासु दुरूढ समाणं मित्त–णाइपरिवुडं थावच्चापुत्तस्स अंतिय पउब्भूय। तए णं से कण्हे वासुदेवे पुरिससहस्समतिंयं पाउब्भवमाणं पासइ। पासित्ता कोडुंबियपु-रिसे सद्दावेइ। सद्दावित्ता एवं वयासी–जहा मेहस्स निक्ख मणाभिसेओ तहेव, सेया–पीएहिं कलसेहिं ण्हावेइ, ण्हावित्ता तए ण से थावच्चापुत्ते सहस्सपुरिसेहिं सद्धिं सिवियाए दुरूढे समाणे जाव रवेण बारवईणयरिं मज्झमज्झेणं जाव अरहओ अरिट्ठनेमिस्स छत्ताइच्छत्तं पडागाइपडागं पासन्ति । पासित्ता विज्जाहर–चारणे जाव पासित्ता सिवियाओ पच्चोरुहन्ति "

સંસારથી વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લેનાને ઇચ્છતો થાવચ્ચા-પુત્ર કૃષ્ણ વાસુદેવને કહે છે કે–"તેથી હે દેવાનુપ્રિય ! અ-જ્ઞાન મિથ્યાત્વ અવિરતિ અને કષાયો વડે સચિત કરેલા આ-

વર્ણવ્યો છે. વળી ઉદાયન રાજાએ પણ વંદન મહોત્સવ કર્યાનું શ્રીભગવતીસૂત્રના તેરમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૬૧૯ માં કહ્યું છે.—

"तए णं से उद्दायणे राया इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठ-तुट्ठ० कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! वीइभयं नयरं सब्भिंतर-बाहिरियं जहा कुणिओ उववाइए, जाव पज्जुवासइ"

"ત્યાર પછી તે ઉદાયન રાજા વીરપ્રભુ આવ્યાની વાત પામીને હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થયો થકો કૌટુંબિક પુરૂષોને બોલાવે છે. બોલાવીને એ પ્રમાણે કહ્યું કે—હે દેવાનુપ્રિયો ! વીતિભય નગરને અંદર તથા બહારથી શણગારો, ઇત્યાદિ જેમ ઉવવાઇ સૂત્રમાં કુણિક રાજાએ મહોત્સવ કર્યો તેમ કહેવું, યાવત્ ઉદાયન રાજા પ્રભુજીને સેવે છે"

વળી ભગવતી સૂત્રમાં તુંગીયા નગરીના અનેક શ્રાવકને સ્નાન કરી બલિકર્મ કરેલા એટલે પૂજા કરેલા કહ્યા છે, તેઓ શ્રાવક હોવાથી અરિહંતની પ્રતિમા સિવાય બીજા કોણ દેવની પૂજા કરે ?

બલિ શબ્દનો અર્થ નૈવેદ્યપૂજા થાય છે. શ્રાવકો અરિહંતની પ્રતિમા સિવાય અન્યદેવની નૈવેદ્યપૂજા નજ કરે. સાધુના પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં પણ બલિ શબ્દનો અર્થ નૈવેદ્ય કર્યો છે—

"मंडिपाहुडियाए, बलिपाहुडियाए"

"ભીખારીને આપવામાટે વાસણમાં રાખી મૂકેલું ધાન્ય સાધુએ વહોરવું નહીં, નૈવેદ્યનું ધાન્ય વહોરવું નહીં" અજાણતાં વહોરી લીધું તો मिच्छामि दुक्कडं દેવો.

અભિધાન ચિંતામણિ કોષના ત્રીજા મર્ત્યકાંડના ૧૧૧મા શ્લોકમાં પણ બલિ શબ્દનો અર્થ નૈવેદ્ય કર્યો છે—

"पूजा—ऽर्हणा—सपर्या—ऽर्चा, उपहार—बली समौ"

આવી રીતે મહાનિશીથ અને આવશ્યક ચૂર્ણિમાં પણ બલિ શબ્દનો અર્થ નૈવેદ્ય કર્યો છે વળી વાસ્તુશાસ્ત્રમા પણ બલિ શબ્દનો અર્થ નૈવેદ્ય કર્યો છે

"गृहप्रवेश सुविनीतवेषः, सौम्यायने वासरपूर्वभागे। कुर्याद् विधायाऽऽलयदेवतार्चा, कल्याणभू भूतबलिक्रिया च" १

"સુંદર વિનીત વેષ પહેરીને, ઉત્તરાયણને વિષે દિવસના પૂર્વ ભાગમાં, ગૃહદેવતાની પૂજા કરીને તથા કલ્યાણબલિ ભૂબલિ અને ભૂતબલિની ક્રિયા કરીને ઘરમા પ્રવેશ કરવો" આવી રીતે અનેક સ્થળે બલિ શબ્દનો અર્થ નૈવેદ્યપૂજા કર્યો છે ॥૪॥

જિનપૂજા એ હિંસા નથી, પણ સંવરનો ઉપાય છે, તે દેખાડે છે—

समकित संवरनी ते किरिया, तेम जिनपूजा उदार।
हिंसा होय तो अरथदंडमां, कहे नहीं तेह विचार? सु०॥५॥

જેમ સમકિત સંવરની ક્રિયા છે તેમ ઉદારપણે જિનપૂજા પણ સંવરની કરણી છે, જો જિનપૂજામાં હિંસા હોય તો -એ વિચાર અર્થદંડમાં કેમ ન કહે? તેર ક્રિયામાં અર્થદંડ નામની પહેલી ક્રિયા છે પોતાને પ્રયોજને પોતાના સગાંઓને પ્રયોજને અથવા પોતાના ઘર વિગેરેને પ્રયોજને જે હિંસા કરવી તે અર્થદંડ કહેવાય છે જો જિનપૂજામા હિંસા લાગતી હોય તો અર્થદંડ નામની ક્રિયામાં કેમ ન કહે? પણ અર્થદંડમાં જિનપૂજા કહી નથી, તેથી સમજાય છે કે જિનપૂજામા હિંસા નથી

જે વડે નવાં કર્મો આવતાં રોકાય તેને સંવર કહે છે. સંવરના પાંચ ઉપાય છે. શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રના પાંચમા સ્થાનકમાં પત્ર ૩૧૬ માં કહ્યું છે કે—

"पंच संवरदारा पन्नत्ता। तं जहा—सम्मत्तं विरई अपमादो अकसाइत्तं अजोगित्तं"

"સંવરના દ્વાર એટલે સંવરના ઉપાય પાંચ પ્રરૂપ્યા છે. તે જેવી રીતે—સમ્યકત્વ, વિરતિ, અપ્રમાદ, અકષાયિપણું અને અયોગિપણું" અહીં સમકિતને સંવરનો ઉપાય કહ્યો છે. જેમ સ્વામીવાત્સલ્ય, ચારિત્ર સ્વીકારે તેના ઘરનો નિર્વાહ કરવો, વંદન મહોત્સવ કરવો, એ સર્વ ક્રિયા ભક્તિપૂર્વક કરાતી હોવાથી સમકિતીની કરણી છે, અને તેથી તે સર્વ ક્રિયા સંવરનો ઉપાય છે; તેમ યતના અને ભક્તિપૂર્વક કરાતી જિનપૂજા પણ સમકિતીની કરણી હોવાથી તેને સંવરનો ઉપાય માનવો જોઇએ.

આ ઉપરથી એ પણ સિદ્ધ થયું કે—જે દેવો સમકિતી છે તેઓ સમકિતસંવરના ધણી છે, તેમને અધર્મી ન ગણવા જોઈએ; અને તેઓએ કરેલી ધાર્મિક કરણી લેખામાં ગણવી જોઈએ. જો દરેક દેવને અધર્મી ગણીએ તો એક દેવ કોઇ મુનિરાજને પરિષહ કરતો હોય અને એક દેવ સેવા કરતો હોય, તે બન્નેમાં પરિષહ કરનારને અશુભ ફળ અને સેવા કરનારને શુભ ફળ કેવી રીતે કહી શકશો? વળી કોઈ શિષ્ય કાળ કરીને દેવ થયો હોય, તે દેવ પોતાના પૂર્વભવના ગુરૂને ચારિત્રથી પતિત થયેલ દેખી પ્રતિબોધ આપી ઠેકાણે લાવે, તો પણ શું તે દેવને અધર્મી કહીએ? વળી તમારા ગુરૂએ કાળ કર્યો હોય, તે તમારી માન્યતા મુજબ દેવ ન થવા જોઇએ, કારણ કે—દેવ એ

જાતના છે, સમકિતી અને મિથ્યાત્વી જો સમકિતી થાય તો સૂર્યાભ વિગેરેની જેમ જિનપ્રતિમાની પૂજા કરશે, જિનપ્રતિમાની પૂજાને તો તમે શુભક્રિયા માનતા નથી ! ગુરૂ મરીને મિથ્યાત્વી દેવ થાય એમ કહેતા તો જીભ ઉપડશે નહી મનુષ્ય પણ થાય નહીં, કારણ કે તમારા ગુરૂને તમે ચારિત્રીયા માનો છો પંચમ કાળમાં મોક્ષે પણ જાય નહીં તો કહો જોઈએ-તમારા ગુરૂ મરીને કઇ ગતિએ જાય ? ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમા યક્ષે બ્રાહ્મણોને લોહી વમતા કરી હરિકેષી અણગારનુ વૈયાવચ્ચ કર્યાનુ કહ્યુ છે યક્ષે બ્રહ્મણોને લોહી વમતા કર્યા તેથી તેને હિંસા દોષ લાગ્યો કે નહીં ? છતાં સૂત્રકારે વૈયાવચ્ચ કહ્યુ છે, તે વૈયાવચ્ચ કરનારને અધર્મી કેમ કહેવાય ? વળી જ્ઞાતાસૂત્રમાં પોટ્ટીલાએ તેતલીપુત્રને પ્રતિબોધ આપ્યો છે પોટ્ટીલા તેતલીપુત્રની સ્ત્રી હતી, તેણી દીક્ષા સ્વીકારી મરીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઇ, તે દેવે પોતાના પૂર્વભવના સ્વામી તેતલીપુત્રને પ્રતિબોધ આપ્યો શું આ પ્રમાણે પ્રતિબોધ આપનાર પોટ્ટીલદેવ અધર્મી કહેવાય ? વળી સૌધર્મેન્દ્રે ભગવંતને અવગ્રહ આજ્ઞા કરી તે અધર્મ કેમ કહેવાય ? વળી લોકાંતિક દેવો પ્રભુજીને પ્રતિબોધવા આવે છે તે અધર્મમાં કેમ ગણાય ? આવા હજારો દૃષ્ટાંતો છે કે જેથી દેવોને ધર્મી પણ સ્વીકારવા પડે, માટે દરેક દેવને અધર્મી ન કહેવા જોઇએ

જિનપ્રતિમાની પૂજા યતના અને ભક્તિપૂર્વક કરાતી હોવાથી તેમાં હિંસાનો અવકાશ નથી; છતા કેટલાએક પૂજામા હિંસા માની પૂજા નહીં કરવામાં લાભ માને છે, તેમને પૂછીએ છીએ કે-જ્ઞાતાસૂત્રમાં સુબુદ્ધિ પ્રધાને રાજાને પ્રતિબોધવા માટે ખાઇનુ પાણી લાવ્યાનુ કહ્યુ છે, તેમાં હિંસા થઇ કે નહીં ? જંબૂદ્વીપ

પ્રજ્ઞપ્તિમાં પ્રભુજીનો જન્માભિષેક વર્ણવ્યો છે. પ્રભુને સ્નાન કરાવતાં સમુદ્ર સરખા પાણીના પ્રવાહ ચાલ્યા છે; તેમાં પૃથ્વી, પાણી, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસકાયમાં કઇ કાય ઉગરી હશે ? તો પણ જેમ પ્રભુનો જન્માભિષેક હિંસા ન કહેવાય, કારણકે તેમાં ભક્તિ પ્રબલ છે, તેમ જિનપૂજામાં પણ ભક્તિ પ્રબલ હોવાથી હિંસા નજ માનવી જોઇએ.

વળી પ્રશ્નવ્યાકરણમાં દયાના પર્યાયવાચક નામ કહ્યા છે, તેમાં પૂજા શબ્દ પણ દયાનો પર્યાય મૂકયો છે, જો પૂજા હિંસા હોત તો દયાના પર્યાયવાચક નામમાં પૂજા શબ્દ ન મૂકત. પણ દયાના નામ સાથે પૂજા શબ્દ મૂકેલો હોવાથી સિદ્ધ થાય છે કે-પૂજા હિંસા નથી પણ દયા છે.

વળી સૂત્રકૃતાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધના બીજા અધ્યયનમાં પત્ર ૩૦૫ માં તેર ક્રિયા લખી છે. તેમાં પહેલી ક્રિયા અર્થદંડ છે, તે અર્થદંડ ક્રિયાની વ્યાખ્યા કરતા સૂત્રકાર પત્ર ૩૦૬ માં કહે છે કે—

"पढमे दंडसमादाणे अट्ठादंडवत्तिएत्ति आहिज्जइ। से जहाणामए केइ पुरिसे आयहेउं वा, णाइहेउं वा, अगारहेउं वा, परिवारहेउं वा, मित्तहेउं वा, णागहेउं वा, भूतहेउं वा, जक्खहेउं वा तं दंडं तस-थावरेहिं पाणेहिं सयमेव णिसिरति, अण्णेणवि णिसिरावेति, अण्णंपि णिसिरंतं समणुजाणइ, एवं खलु तस्स तप्पत्तियं सावज्जं ति आहिज्जइ। पढमे दंडसमादाणे अट्ठादंडवत्तिएत्ति आहिए."

"પર પ્રાણીને પીડા કરનારી અથવા વિનાશ કરનારી તેર ક્રિયાઓમાં પહેલી ક્રિયા અર્થદંડપ્રત્યયિક કહેવાય છે. જે કોઇ

પુરૂષ પોતાને નિમિત્તે, જ્ઞાતિ નિમિત્તે, ઘર નિમિત્તે, દાસી નોકર વિગેરે પરિવાર નિમિત્તે, મિત્ર નિમિત્તે, નાગ નિમિત્તે, ભૂત નિમિત્તે અથવા યક્ષ નિમિત્તે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓના પ્રાણને પીડનારી અથવા વિનાશ કરનારી ક્રિયા પોતે કરે, બીજા પાસે કરાવે, અથવા તેવી ક્રિયા કરતા બીજાને અનુમતિ આપે, તેને તે સાવદ્ય ક્રિયાથી પ્રાપ્ત થયેલુ કર્મ બ ધાય છે આ પ્રમાણે પ્રથમ દ ડસમાદાનમાં અર્થદ ડપ્રત્યયિક નામની ક્રિયા કહી"

જો જિનપ્રતિમાની પૂજામાં હિંસા હોય તો, સૂત્રકાર અર્થ-દ ડ ક્રિયાની વ્યાખ્યા કરતાં 'જિનપૂજા નિમિત્તે' એ પ્રમાણે લખત, પણ લખ્યુ નથી તેથી ચોકખુ સમજાય તેમ છે કે જિનપૂજામાં હિંસા નથી ॥ ૫ ॥

અહીં કોઇ શ કા કરે છે કે–" તમે જે ઉપરની ગાથામાં સૂત્રકૃતાંગનો પાઠ બતાવી, અર્થદ ડ ક્રિયામા 'જિનપૂજા નિમિત્તે' એ પ્રમાણે લખેલુ નહીં હોવાથી જિનપૂજામાં હિંસા લાગતી નથી એમ કહ્યું, તે તમારૂ કથન યુક્તિયુક્ત નથી. કારણ કે– જ્યા પૂજાનો અધિકાર ચાલ્યો હોય ત્યા પૂજા નિમિત્તે લાગતી હિંસા દર્શાવે, અર્થદ ડ ક્રિયામાં પૂજાનો અધિકાર ક્યા છે ? તો પછી તે અર્થદ ડ ક્રિયામા જિનપૂજા નિમિત્તે કરેલી ક્રિયામાં હિંસા છે એમ ક્યાંથી જણાવે ?" તેને ગ્રન્થકાર ઉત્તર આપે છે–

नाग भूत जक्षादिक हेते, पूजा हिंसा उत्त ।
सूगडांगमां नवि जिन हेते, बोले जे होए जुत्त । सु० ॥६॥

સૂત્રકૃતાંગમાં નાગ નિમિત્તે પૂજા, ભૂત નિમિત્તે પૂજા અને યક્ષાદિ નિમિત્તે પૂજાને હિ સા કહી છે, પણ જિનેશ્વર નિમિત્તે

પૂજાને હિંસા કહી નથી. જે યુક્ત હોય તેજ સૂત્રમાં કહે, અ-યુક્ત ન કહે.

તમે જે કહ્યું હતું કે—" સૂત્રકૃતાંગમાં અર્થદંડની ક્રિયામાં પૂજાનો અધિકાર નથી, તેથી જિનપૂજામાં હિંસા દર્શાવી નથી" એ તમારૂં કથન આગમના અજાણપણાને સૂચવે છે. કારણ કે—અર્થદંડની ક્રિયામાં તેજ સ્થળે નાગ, ભૂત અને યક્ષ નિમિત્તે કરેલી પૂજાને હિંસા કહી છે. જો પૂજાનો અધિકાર ન હોય તો નાગ વિગેરેની પૂજા નિમિત્તે થતા જીવના વિનાશને હિંસા શા માટે કહે ? તે સ્થળે નાગ વગેરેની પૂજા નિમિત્તે થતા જીવના વિનાશને હિંસા કહી છે, પણ જિનપૂજા નિમિત્તે થતા જીવના વિનાશને હિંસા કહી નથી. માટે માનવું જોઈએ કે જિન-પ્રતિમાની પૂજાને સૂત્રકાર હિંસા માનતા નથી. ॥ ૬ ॥

હવે સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—" તમે જુદા જુદા દૃષ્ટાંત દેખાડી જિનપ્રતિમાની પૂજાને નિર્દોષ સિદ્ધ કરો છો, પરંતુ ઉપ-લક દૃષ્ટિથી પણ તપાસીએ તો પૂજામાં હિંસા પ્રત્યક્ષ અનુભવીએ છીએ. જે ક્રિયામાં હિંસા હોય તે ક્રિયા કરવાને જિનેશ્વરની આજ્ઞા કેમ હોય ? જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલા પવિત્ર ધર્મનો મૂળ પાયો દયા છે. તો જ્યાં હિંસા હોય ત્યાં જિનેશ્વરની આજ્ઞા કેમ હોય ? માટે જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતાં હિંસા થતી હોવાથી પૂજા કર-વાની પ્રભુની આજ્ઞા નથી એમ માનવું જોઇએ " તેમને ગ્રન્થકાર ઉત્તર આપે છે—

ज्यां हिंसा तिहां नहीं जिनआणा, तो केम साधुविहार ?।
कर्मबंध नहीं जयणाभावे, ए छे शुभ व्यवहार ॥ सु० ॥७॥

જ્યાં હિંસા હોય ત્યાં જો જિનેશ્વરની આજ્ઞા ન હોય તો, જિનેશ્વર પ્રભુએ મુનિઓને વિહાર કરવાની આજ્ઞા કેમ આપી? કારણ કે–વિહારની અંદર ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનો ઘાત થાય છે, છતાં પ્રભુએ વિહારની આજ્ઞા કરી છે, માટે યતનાભાવે કર્મબંધ નથી એ ભલો વ્યવહાર છે.

વળી જ્યાં હિંસા ત્યા જિનેશ્વરની આજ્ઞા ન હોય તો મુનિઓને વહાણ પર ચડવાનો વિધિ કેમ બતાવ્યો? શ્રીઆચારાંગસૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધની પહેલી ચૂલિકાના ત્રીજા ઇર્યૈષણા નામના અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૩૭૮મા કહ્યુ છે કે—

"से भिक्खू वा भिक्खुणी वा गामाणुग्गामं दूइज्जमाणे अतरा से नावासतारिमे उदए सिया, से जं पुण नावं जाणिज्जा असंजए अ भिक्खुपडियाए किणिज्ज वा, पामिच्चेज्ज वा, नावाए वा नावं परिणामं कट्टु, थलाओ वा नावं जलंसि ओगाहिज्जा, जलाओ वा नावं थलंसि उक्सिज्जा, पुण्णं वा नाव उस्सिंचिज्जा, सन्न वा नाव उप्पीलाविज्जा; तहप्पगारं नावं उड्ढगामिणि वा, अहेगामिणिं वा, तिरियगामिणिं वा पर जोयणमेराए अद्धजोयणमेराए अप्पतरे वा भुज्जतरे वा नो दूरुहिज्जा गमणाए" ।

"से भिक्खू वा भिक्खुणी वा पुव्वामेव तिरिच्छसपाइमं नावं जाणिज्जा, जाणित्ता से तमायाए एगंत अवक्कमिज्जा, अवक्कमित्ता भंडग पडिलेहिज्जा, पडिलेहित्ता एगओ भोयणभडग करिज्जा, करित्ता ससीसोवरियं कायं पाए पमज्जिज्जा, सागार भत्त पच्चक्खाइज्जा, एग पाय जले किच्चा एगं पाय थले किच्चा तओ सजयामेव नावं दूरुहिज्जा" ॥

"તે સાધુ અથવા સાધ્વી એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતાં, વચ્ચે કદાચ તેમને વહાણથીજ તરી શકાય એટલું પાણી આડે આવે તો, તેમણે આ પ્રમાણે વર્તવું-તે સાધુ જાણે કે, ગૃહસ્થે વહાણ સાધુ નિમિત્તે ખરીદ કરેલું હોય, સાધુ નિમિત્તે ઉછીતું લઈ રાખ્યું હોય, સાધુ નિમિત્તે અદલબદલ કરી રાખ્યું હોય, વહાણને સાધુનિમિત્તે સ્થલ થકી જલમાં લાવેલું હોય, જલથી ભરાઇ ગયેલ નાવને સાધુનિમિત્તે ઉલેચી નાખી ઠાલી કરેલ હોય, અથવા ખૂંચી ગયેલ વહાણને સાધુ નિમિત્તે ઉપડાવી તૈયાર કરેલ હોય, તેવા પ્રકારના ઉર્ધ્વ અધો અને તીરછી એમ જુદી જુદી દિશા તરફ જતા વહાણ પર ચાર ગાઉ બે ગાઉ ઝાઝા યા થોડા રસ્તા લગી પણ સાધુ અથવા સાધ્વીએ ચડવું નહીં."

"પરંતુ તે સાધુ અથવા સાધ્વી એ પ્રમાણે જાણે કે-વહાણ પહેલેથી જ તીરછા પાણીમાં થઇને આવેલું છે, અને બીજા બે-સારૂને માટે તીર નજીક આણેલું છે, તો તે સાધુ અથવા સાધ્વી પહેલાં એકાંત સ્થળમાં આવે; આવીને પોતાનાં ઉપકરણ-પાત્રાંનું પડિલેહણ કરે, પડિલેહણ કરીને ભોજન કરવાનાંપાત્રાં એકઠાં કરે, કરીને પગથી માથા લગી આખા શરીરનું પ્રમાર્જન કરે, કરીને સાગાર ભક્તપચ્ચક્ખાણ કરે, એટલે કે-'જો કુશલ નીકળીશ તો આહાર લઇશ, અન્યથા વોસરાવું છુ" એ પ્રમાણે પચ્ચક્ખાણ કરે. ત્યાર પછી એક પગ પાણીમાં ધરતાં અને એક પગ સ્થલમાં ધરતાં યતના પૂર્વક નાવ ઉપર ચડે. એટલે કે-કાંઠેથી પહેલો પગ પ્રમાર્જી જલમાં મૂકે, પછી બીજો પગ પ્રમાર્જી જલમાં મૂકે. હવે જે પહેલો પગ પાણીમાં મૂકયો છે તે એવી રીતે ઉપાડે કે,

જેથી પાણી ડોળુ થાય નહીં, તે પગ ઉપાડી તેજ સ્થળે નીતારી આગળ મૂકે, એવીજ જયણાથી બીજો પગ ઉપાડી નીતારી જયણાથી આગળ મૂકે આવી રીતે જયણાપૂર્વક એક પછી એક પગ મૂકતાં જ્યા નાવ છે ત્યાં આવે, આવીને નાવના ધણીની અનુજ્ઞા લે જો નાવનો ધણી નન લીધા વિના ઉલ્લાસ પૂર્વક બેસવાની અનુજ્ઞા આપે તો બેસે "

જ્યાં હિંસા ત્યાં જો જિનેશ્વરની આજ્ઞા નજ હોય તો ઉપર બતાવ્યા મુજબ એક પગ જલમા અને એક પગ સ્થલમા એવો પાઠ આચારાગસૂત્રમા તથા કલ્પસૂત્રમા ના માટે આપે ? વળી 'નદી ઉતરતા સૂર્ય આથમી જાય, તો પાણીમાને પાણીમા ચારે પહોર ઊભુ ઉભા રહે' એમ દશાશ્રુતસ્કંધમા શા માટે આજ્ઞા કરી ? વળી વરસાદ વરસતા પણ અમુક કારણે વહોરવા જવાનો અધિકાર કલ્પસૂત્રની સામાચારીમાં કેમ કહ્યો ? વળી 'વરસાદ વરસતાં જો એક સાધુ અને એક સાધ્વી એકાંતે વૃક્ષાદિ સ્થળે ભેળા થાય તો વરસાદમા પણ ચાલ્યા જાય' એમ આજ્ઞા કેમ કરી ? વળી ઋષભદત્ત પ્રમુખ પ્રભુને વાંદવા ગયા ત્યા "धम्मियं जाणंपवर-ધાર્મિક ઉત્તમ રથ ઉપર બેસીને" એ પ્રમાણે કહ્યુ, એ રથ માર્ગમા શી દયા પાળશે ? વળી આચારાગસૂત્રમા કહ્યુ છે કે—'સાધુએ વહોરેલુ લૂણ જો ગૃહસ્થ પાછુ ન લે તો પોતે વાપરે, અને સાંભોગિકને વહેચી આપે, તે લૂણ વાપરતા વિરાધના કેટલી થાય ? છતા એટલી વીરાધના કરતા સાધુને પણ આરાધક કહ્યો છે જ્યા હિંસા ત્યા આજ્ઞા નહીં એમ માનશો તો આ બધા સૂત્રોના પાઠ કેવી રીતે સંગત થશે ? કારણ કે, તે તે ઠેકાણે હિંસા પણ છે અને આજ્ઞા પણ છે માટે માનવુ જોઈએ કે

જે ક્રિયા યતનાપૂર્વક કરીએ તે ક્રિયામાં જો કે હિંસા હોય તો પણ કર્મબંધ નથી. તેથી યતના એજ ઉત્તમ વ્યવહાર છે. જિનપ્રતિમાની પૂજામાં તો યતના અને ભક્તિ બન્ને છે, તો પછી જીનપૂજાને દોષિત કેમ કહી શકો ? ॥ ૭ ॥

હવે વળી કોઇ જિનપ્રતિમાની પૂજા સ્વીકારનાર, સ્થાનકવાસીઓને કહે છે કે—"જિનપૂજામાં હિંસા તો થાય છે, અને તેથી પ્રથમ કર્મબંધ થાય છે; પણ પછીથી નિર્જરા થાય છે." એ પ્રમાણે સ્થાનકવાસીઓને ઉત્તર આપે છે, તેને ગ્રન્થકાર કહે છે.

प्रथम बंध ने पछी निर्जरा, कूप तणो रे दिठ्ठंत ।
कहीं कोइ जोडे बुध भाषे, भाव ते शुचिजल तंत ।सु०॥८॥

"જિનપ્રતિમાની પૂજા કરવા માટે સ્નાન કરતાં, પુષ્પ લાવી ચડાવતાં, ધૂપ ઉખેવતાં, દીપક પ્રગટાવતાં વિગેરે આરંભના કાર્યો કરતાં જીવહિંસા થવાથી કર્મબંધ થાય છે; પણ પછી ભાવના સ્તવનાએ આત્મિક ઉલ્લાસ થતાં કર્મની નિર્જરા થાય છે, તેમાં કૂવાનું દૃષ્ટાંત છે.

ચૌદપૂર્વધર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી આવશ્યકસૂત્રના બીજા અધ્યયનમાં, ભાષ્યની ગાથા ૧૯૪મી, પત્ર૪૯૩માં કહે છે કે—

" अकसिणपवत्तगाणं, विरयाऽविरयाण एस खलु जुत्तो ।
संसारपयणुकरणो, दव्वत्थए कूवदिट्ठंतो" ॥ १ ॥

"સંયમને સમગ્ર રીતે નહીં પ્રવર્તાવનારા[૧] વિરતા-

૧ સાધુઓ સર્વવિરતિ હોવાથી સંયમને સમગ્ર રીતે પ્રવર્તાવનારા છે. શ્રાવકો દેશવિરતિ હોય છે, તેથી તેઓ સંયમને સમગ્ર રીતે ન પ્રવર્તાવનારા કહેવાય છે.

વિરત[1] જે શ્રાવકો, તેમને આ દ્રવ્યસ્તવ કરવો યુક્તજ છે, જે દ્રવ્યસ્તવ સંસારનો ક્ષય કરનારો છે. દ્રવ્યસ્તવમા કૂવાનુ દષ્ટાંત સમજવુ." તે આવી રીતે—જેમ કોઇ નવા વસેલા ગામમાં ઘણું જલ નહીં હોવાથી તરસથી અને કપડાં મેલા થવાથી પીડાગેલા લોકો તે દુખને દૂર કરવા કૂવો ખોદે છે જો કે તે કૂવો ખોદતાં તેઓની તરસ વધે છે, માટી અને કાદવથી કપડા વિગેરે બહુ મેલાં થાય છે, તો પણ તે કૂવામાંથી નીકળેલા પાણી વડેજ પોતાની તરસ છીપાવે છે, અને કપડા વિગેરેનો મેલ દૂર કરે છે, એટલુ જ નહીં, પણ પહેલાંના મેલાં કપડાંનો પણ મેલ દૂર કરી નિર્મળ બનાવે છે, વળી આગળ ઉપર પણ તેઓ અને બીજા લોકો સુખી થાય છે તેમ દ્રવ્યસ્તવ કરતાં જો કે અસંયમ લાગે છે, તો પણ તે દ્રવ્યસ્તવથીજ પરિણામની શુદ્ધિ થાય છે, જે શુભ પરિણામ વડે આત્મા દ્રવ્યસ્તવ કરતાં લાગેલું જે જરાતરા કર્મ, તેનો ક્ષય કરે છે, એટલુ જ નહી, પણ અગાઉના પણ કર્મમેલનો નાશ કરે છે વળી વિવેકથી ઉદારપણે દ્રવ્યસ્તવ કરતા શાસનની પણ ઉન્નતિ થાય છે, અને તેથી બીજાઓ પણ પ્રતિબોધ પામી અનુમોદના કરે છે. આવી રીતે પોતાના અને પરના કર્મમેલને દૂર કરનાર હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ શ્રાવકોએ અવશ્ય કરવોજ જોઈએ" એવી રીતે કૂવાનું દષ્ટાંત આપી દ્રવ્યસ્તવ કરતા પ્રથમ બધ અને પછી નિર્જરા કહીને કોઇ માણસો આગમના અર્થને જોડે છે પણ એ તેમનુ કહેવુ ઠીક નથી, કારણકે—પંડિત લોકો તો એમ કહે છે કે—ભાવ એટલે જે શુભ

૧ શ્રાવકો દેશવિરતિ હોવાથી વિરત કહ્યા, અને સર્વવિરતિ નહીં હોવાથી અવિરત કહ્યા

અધ્યવસાય છે, તે શુભ અધ્યવસાયરૂપ પવિત્ર પાણી પાસે અશુભ બંધરૂપ મેલ લાગતો નથી.

જે કૂવાનું જલ કાઢતાં ફક્ત પહેરેલાં કપડાં મેલાં થતાં હોય, પણ પછીથી તે કપડા ઉપરાંત અગાઉના પણ સંખ્યાબંધ મેલા થયેલાં કપડાં નિર્મલ થાય છે, તે જલ કાઢતાં કપડાંને લાગેલો મેલ બંધન રૂપે નથી, તે મેલ પીડા કરતો નથી, તુરતજ તે મેલ ઉપરાંત અગાઉનો પણ મેલ નષ્ટ થાય છે, અને તેથી તાત્વિક રીતે તે મેલ બંધન રૂપ નજ કહેવાય, તેમ જે દ્રવ્યસ્તવ કરતાં જરા તરા લાગેલા કર્મો શુભપરિણામ રૂપી જલથી નષ્ટ થાય છે, એટલુંજ નહીં; પણ અગાઉના પણ કર્મોનો નાશ થાય છે, તે દ્રવ્યસ્તવથી લાગેલા જરા તરા કર્મને બંધન રૂપે નજ માનવા જોઇએ; કારણ કે–તે કર્મો પીડા કરનારા નથી. તેઓ શુભ અધ્યવસાયથી તુરતજ નષ્ટ થાય છે, એટલુંજ નહીં; પણ અનાદિ કાળથી લાગેલા ચીકણાં કર્મોરૂપી મેલ નાશ પામે છે, માટે પૂજા કરવામાં શુભ અધ્યવસાય હોવાથી તેમાં લાગેલા તુચ્છ કર્મને બંધન રૂપે નજ માનવા જોઇએ. ॥૮॥

ઉપર કહેલી વાત દૃઢ કરે છે–

उपादान वशे बंधन कहियुं, तस हिंसा शिर उपचार ।
पुष्पादिक आरंभ तणो एम, होय भावे परिहार सु० ॥९॥

ઉપાદાનવશે એટલે આત્માના જેવા અધ્યવસાય હોય તે પ્રમાણે કર્મ બંધાય છે. જો શુભ અધ્યવસાય હોય તો શુભકર્મ બંધાય, અને અશુભ અધ્યવસાય હોય તો અશુભકર્મ બંધાયછે.

શ્રીધર્મદાસગણિએ ઉપદેશમાલાની ચોવીશમી ગાથામાં કહ્યું છે કે–

"जं ज समय जीवो, आविसइ जेण जेण भावेण।
सो तम्मि तम्मि समये, सहाऽसुह बंधए कम्मं" ॥१॥

"આત્મા જે જે સમયે જેવા જેવા શુભ કે અશુભ પરિણામમાં પ્રવર્તતો હોય, તે તે સમયે તે આત્મા તેવા તેવા શુભ કે અશુભ કર્મ બાંધે છે અર્થાત્ શુભ પરિણામે વર્તતાં શુભ કર્મ બાંધે છે, અને અશુભ પરિણામે વર્તતા અશુભ કર્મ બાંધે છે"

પૂજા કરનારના એવા પરિણામ હોતા નથી કે, જલ પુષ્પ વિગેરેના જીવોનો વિનાશ કરી, મલીન એવા મારા આત્માને કર્મમેલથી વધારે મલીન બનાવું પણ તે પૂજારસિક ભવ્યાત્માનું લક્ષ્યબિંદુ એ હોય છે કે–તરણ–તારણ પરમાત્માની પૂજા કરી આત્મિક ઉલ્લાસ વધતાં શુભ અધ્યાવસાયથી આત્માના કર્મમેલને દૂર કરી નિર્મળ બનું, અને આ દુઃખમય સંસારસમુદ્રને તરૂં આવા સુંદર પરિણામમાં રમણ કરતો તે ધન્યાત્મા યતનાપૂર્વક જલથી સ્નાન કરી બાહ્ય અને અભ્યંતર પવિત્ર થઇ, વીતરાગની શાંતિમય પ્રતિમાનું દર્શન કરે છે, પુષ્પો ચડાવે છે, ચંદનાદિ સુગંધમય પદાર્થોથી વિલેપન કરે છે, ધૂપ ઉખેવે છે, અને દીપક પ્રગટાવે છે. આ સર્વ ક્રિયાઓ ભક્તિ અને યતનાપૂર્વક કરવામાં આવે છે તે ક્રિયાઓમાં જલ–પુષ્પાદિના જીવોનો વિનાશ કરવાના જરા પણ પરિણામ નથી, પણ તે માણસ તો પ્રભુની ભક્તિ માંજ તન્મય બની ગયો છે, તો અધ્યાવસાય વિના બંધનરૂપ કર્મ કેમ લાગે ?

અલબત, તે તે ક્રિયાઓમાં પુષ્પાદિનો આરંભ થવાથી તે જીવોનો વિનાશ થાય છે, પરંતુ તે જીવોનો વિનાશ કરવાના પરિણામ નહીં હોવાથી પૂજા કરનારને શિરે તે હિંસા ઉપચાર

માત્ર છે. ઇરાદા પૂર્વક કરાતી હિંસા જેવી તે હિંસા નથી, અને તેથી પુષ્પાદિના આરંભ માત્રથી લાગેલા જરાતરા કર્મોનો શુભ અધ્યવસાયથી તુરતજ પરિહાર થાય છે. ॥ ૯ ॥

ઉપર કહેલ કથનને ગ્રન્થકાર દૃષ્ટાંતથી દૃઢ કરે છે—

जल तरतां जल ऊपर मुनिने, जेम करुणा रे रंग।
पुष्पादिक श्रावकने तेम, पूजामांहे चंग॥सु०॥१०॥

જેમ મુનિરાજને જલ તરતાં જલ ઉપર દયાનોજ રંગ છે, પણ અંશમાત્ર હિંસાના પરિણામ નથી; તેમ શ્રાવકને જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતાં પુષ્પાદિ ઉપર ચંગ એટલે મનોહર પરિણામ છે. એટલે પૂજા કરતાં શ્રાવકને પુષ્પાદિ ઉપર દયાના પરિણામ છે, અંશમાત્ર પણ હિંસાના પરિણામ નથી.

અહીં મુનિરાજને જલ તરતાં કહ્યું, તેમાં એમ સૂચવ્યું કે—મુનિરાજ કારણયોગે જલ ઉતરે, અને જલ તરે પણ ખરા. કારણકે—સ્થાનાંગ સૂત્રના પાંચમા સ્થાનકમાં કહ્યું છે કે—પાણીમાં સાધ્વીને તણાતી દેખે તો તરીને પણ સાધુ કાઢે એમ આજ્ઞા કરી છે. માટે 'જલ તરતાં' એમ પાઠ કહ્યો ॥ ૧૦ ॥

હવે વળી સ્થાનકવાસી કહે છે કે—"જે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે હોય, તે જિનપૂજા કરે તો શું ફળ થાય વારૂ ?" તેને દૃષ્ટાંત દઇ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણાવાળો પણ જિનપૂજા કરતાં પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે તે દેખાડે છે—

पात्रदानथी शुभ विपाक ज्यम, लहे सुबाहु कुमार।
पहेले गुणठाणे भद्रक पण, त्यम जिनपूजा उदार।सु०॥११॥

જેમ ભદ્રક પરિણામી સુબાહુકુમાર પૂર્વભવમાં પહેલે ગુણઠાણે

એટલે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે હતા, છતાં તેમણે સુપાત્રે દાન દીધુ હતુ તેથી તેઓએ શુભ વિપાક મેળવ્યો—પુણ્ય મેળવ્યુ, અને સંસાર લઘુ કર્યો, એમ શ્રીવિપાકસુતના બીજા શ્રુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનમા કહ્યું છે તેમ જે ઉદારભક્તિએ જિનેવરની પૂજા કરે તે શુભ વિપાક પામે છે—પુણ્ય મેળવે છે ॥૨૧॥

સ્થાનકવાસીઓ ઉપરની ગાથા ઉપર શંકા કરે છે કે—"સુબાહુકુમાર પૂર્વભવમાં[1] મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે હતા, છતા તેમણે સુપાત્રે દાન આપવાથી શુભવિપાક મેળવ્યો, એ દષ્ટાંતે તમે સિદ્ધ કરો છો કે, મિથ્યાત્વ ગુણઠાણાવાળો પણ જિનપૂજા કરે તો શુભવિપાક મેળવે પણ સુબાહુકુમાર પૂર્વભવમાં મિથ્યાત્વી હતા એ ક્યાથી જાણ્યું ? વળી એ દષ્ટાંતથી તો એમ સિદ્ધ કરી શકાય કે, સુપાત્રે દાન આપનાર શુભવિપાક મેળવે, પણ એટલા ઉપરથી એમ કેમ કહી શકો કે, મિથ્યાત્વ ગુણઠાણાવાળો જિનપૂજા કરનાર પણ શુભવિપાક મેળવે ?. જે ફળ દાનનુ બતાવ્યુ તેજ ફળ જિનપૂજાનું કેમ કહી શકો ?" તેમને અન્ય-

૧ સુબાહુકુમાર પૂર્વભવમા હસ્તિનાપુર નગરમા સુમુખ નામનો ગૃહસ્થ હતો એક વખત સુમુખને ઘેર માસખમણને પારણે સુદત્ત નામના મુનિરાજ પધાર્યા સુમુખે વિનય અને ઉલ્લાસ પૂર્વક મુનિરાજને આહારાદિ વહોરાવ્યા સુપાત્રે દાન આપવાથી સુમુખે પુણ્ય મેળવ્યું, સંસાર લઘુ કર્યો, અને મનુષ્યનુ આયુષ્ય બાંધ્યુ ત્યાર પછી સુમુખ પોતાનુ આયુષ્ય પૂર્ણ થતા મરણ પામી હસ્તિશીર્ષ નગરના અદીનશત્રુ રાજાનો પુત્ર સુબાહુકુમાર થયો વૈરાગ્ય થતા સુબાહુકુમારે માત-પિતાની આજ્ઞા લઇ, ભગવાન્ શ્રીમહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી આયુષ્ય પૂર્ણ થતા અનશન કરી કાળધર્મ પામી સૌધર્મકલ્પમા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા

કાર ઉત્તર આપે છે—

उपलक्षणथी जेम शीलादिक, तेम जिनपूजा लीध ।
मनुज आयु बंधे ते सुबाहु, तेणे समकित न प्रसिद्ध ।सु०१२

જેમ દાનના ઉપલક્ષણથી શીલ તપ વિગેરે લઇએ છીએ; એટલે કે જેમ સુપાત્રે દાન આપતાં મિથ્યાત્વીને પણ પુણ્ય થયું છે, તેમ મિથ્યાત્વીને શીલ તપ વગેરે કરતાં પણ પુણ્ય થાય છે એમ ઉપલક્ષણથી લઇએ છીએ; તેમ જિનપૂજા પણ ઉપલક્ષણથી લીધી છે. એટલે કે, જિનપૂજા કરતાં મિથ્યાત્વીને પણ પુણ્ય બંધાય છે એમ લીધું છે. સુબાહુકુમાર પૂર્વભવમાં મિથ્યાત્વી હતા, જો તેઓ પૂર્વભવમાં મિથ્યાત્વી ન હોય તો મનુષ્યનું આયુષ્ય કેમ બાંધે? કારણ કે સમકિતી હોય તો નિયમથી દેવનું આયુષ્ય બાંધે. પણ સુબાહુકુમારે તો પૂર્વભવમાં મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું હતું, તેથી તેમને પૂર્વભવમાં સમકિત નહોતું એમ ચોક્ખી રીતે સમજાય તેવું છે. ॥ ૧૨ ॥

વળી મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે પુણ્યકરણી કરતાં શુભ વિપાક પામે તે ઉપર દ્રષ્ટાંત કહે છે—

मेघ जीव गज शश अनुकंपा, दान सुबाहु विचार ।
पहेले गुणठाणे पण सुंदर, तेम जिनपूजा प्रकार ।।सु०१३।

મેઘકુમારનો[1] જીવ પૂર્વભવમાં હાથી હતો. તેણે સસલાની

---

૧ શ્રેણિકરાજાના પુત્ર મેઘકુમારનો જીવ પૂર્વભવમાં હાથી હતો. જે વનમાં તે રહેતો હતો તે વનમાં દાવાનળ લાગે તો તેથી બચવા ખાતર તેણે ચાર ગાઉ સુધી ઘાસ ઝાડ વિગેરે ઉખેડી નાખી એક માંડલું બનાવ્યું હતું. એક વખતે તેજ વનમાં

અનુકંપાથી પોતાનો પગ હેઠો ન મૂકયો અને મહાવેદના સહન કરી તે હાથી મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે હતો, છતા દયા રાખવાથી પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું, અને મરીને શ્રેણિક રાજાનો પુત્ર મેઘકુમાર થયો વળી સુબાહુકુમાર પૂર્વભવમાં મિથ્યાત્વગુણઠાણે હતા, છતાં પણ તેમણે આપેલુ સુપાત્રદાન શુભવિપાકને આપનારૂ થયુ

આ પ્રમાણે જેમ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણાવાળાઓ પણ દયા રાખવાથી અને દાન આપવાથી શુભ વિપાકને મેળવે છે, તેમ

દાવાનળ સળગી ઉઠ્યો, તેથી સઘળા વનચર જીવો ભયથી તે માંડલામા આવીને ભરાયા તે હાથી પણ માંડલામા આવીને ઉભો રહ્યો વનચર જીવો એટલા બધા ખીચોખીચ ભરાઇ ગયા કે તલમાત્ર પણ જગ્યા ન રહી હવે તે હાથીને શરીરે ખજવાળ આવવાથી ખજવાળવા માટે પોતાના પગને ઉંચો કર્યો, તેવામા એક સસલો ખીચોખીચ જગ્યામા દબાઇ ગયો હતો તેને જગ્યા મળવાથી હાથીએ ઉપાડેલા પગ નીચેની જગ્યાએ ભરાઇ પેઠો. હાથી શરીર ખજવાળી જેવો પગ નીચો મૂકવા જાય છે ત્યાં સસલાને જોયો તેણે વિચાર્યું કે-જો પગ નીચો મૂકીશ તો બિચારો સસલો કચડાઇને મરણ પામશે, માટે બહેતર છે કે હુ કષ્ટ વેઠીને પણ સસલાને બચાવુ એવી રીતે દયા લાવી હાથીએ અઢી દીવસ સુધી પગ ઉંચોજ રાખ્યો. પછી દાવાનળ શાંત થતા બીજા વનચરોની જેમ સસલો પણ પોતાના અસલ સ્થાનકે ચાલ્યો ગયો. હાથીએ લાગલાગટ અઢી દીવસ સુધી પગ ઉંચો રાખવાથી તે પગ ઝલાઇ ગયો, રગ બંધાઇ ગઈ, તેથી જેવો પગ નીચે મૂકવા ગયો કે તુરતજ તે હાથી જમીન ઉપર પડી ગયો ત્યા ત્રણ દિવસ સુધા અને તરસથી હાથી પીડિત થઇ દયામય રહીને સો વરસનુ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી શ્રેણિક રાજાની ધારિણી નામની રાણીની કુખે મેઘકુમાર નામે પુત્ર થયો

જિનપૂજાનો પણ પ્રકાર છે. એટલે કે—જિનપૂજા કરનાર મિથ્યાત્વી હોય, છતાં પણ તે પુણ્ય મેળવે છે. કારણ કે જેવા શુભ અધ્યવસાય દયામાં અને દાનમાં છે તેવાજ શુભ અધ્યવસાય જિનપૂજામાં પણ છે.

ઉપર કહ્યા મુજબ જ્યારે મિથ્યાત્વીને પણ જિનપૂજા કરતાં પુણ્ય બંધાય છે, તો પછી સમકિતી દેશવિરતિ શ્રાવકને જિનપૂજા ગુણકારી થાય તેમાં પૂછવુંજ શું ? ॥ ૧૩ ॥

હવે વળી સ્થાનકવાસીઓ કહે છે કે—"તમે ઉપર કહેલી બધી હકીકત ઉપરથી એમ સિદ્ધ કરવા કટિબદ્ધ થયા છો કે—જિનપ્રતિમાની પૂજા શુભકરણી છે, જિનપૂજાથી પુણ્ય ઉપાર્જન થાય છે, સંસાર લઘુ થાય છે, અશુભ કર્મ ટળે છે, અને આત્મિક ઉલ્લાસ વધતાં અનુક્રમે મોક્ષગતિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આવી રીતે જિનપૂજામાં ઘણા ગુણ હોવાથી આત્મિક ઉન્નતિ ઇચ્છતા પ્રાણીઓએ તે ક્રિયા અવશ્ય કરવી જોઇએ. આ પ્રમાણે ઉંચી ઉંચી વાતો કરવા છતાં તમે મુનિઓ તે ક્રિયા કેમ કરતા નથી ? અલબત, જે ક્રિયા દોષવાળી હોય તે ક્રિયા મુનિરાજ ન કરે, પણ જે ક્રિયામાં ગુણોજ હોય તે ક્રિયા મુનિઓ કેમ ન કરે ?" તેમને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે—

दान देवपूजादिक सघळां, द्रव्यस्तव कह्यां जेह ।
असदारंभी तस अधिकारी, मांडी रहे जे गेह ॥सु०॥१४॥

દાન, દેવપૂજા, સાધર્મિક વાત્સલ્ય, પ્રભાવના, રથયાત્રા, મહોત્સવ, વિગેરે જે દ્રવ્યસ્તવ કહ્યા છે; તે દ્રવ્યસ્તવના અધિકારી અસદારંભી છે; કે જેઓ ઘર માંડીને રહ્યા છે એટલે ગૃહસ્થો છે.

આરંભ બે પ્રકારના છે. સદારંભ એટલે શુભ આરંભ,

सदारंभमां गुण जाणीजे, असदारंभ निवृत्ति ।
अरमणिकता त्यागे भाषी, एमज प्रदेशी प्रवृत्ति ॥सु०१५॥

જે અશુભ આરંભમાં રાચી રહ્યો હોય, તેને તે અશુભ આરંભ થકી નિવૃત્તિ થવી અને શુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ થવી તેમાં ગુણ જાણવો. એટલે કે, જ્યાં સુધી શુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરે ત્યાં સુધી અશુભ આરંભ ન સેવે, વળી શુભ આરંભમાં દ્રવ્ય-મૂર્છા ઉતારે, તે દ્રવ્યે અશુભ આરંભ ન સેવે અને શુભ આરંભમાં વાપરે. પ્રદેશી રાજાને કેશીકુમાર નામના મુનિરાજે પ્રતિબોધ પમાડ્યો. પ્રતિબોધ પામેલા તે રાજાને મુનિવરે ઉપદેશ આપ્યો કે–" હે રાજન્ ! પહેલાં તું અધર્મી હતો, તેથી અશુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર હોવાથી અરમણિક હતો. પણ હવે તું ધર્મ પામ્યો છે, તેથી શુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર હોવાથી રમણિક થયો છે. હે ભવ્ય ! આવી રીતે તું રમણિક થઇને હવે વળી પાછો અરમણિક ન થજે. એટલે અશુભ આરંભ થકી નિવૃત્ત થઇ સુપાત્રદાન સાધર્મિક વાત્સલ્ય વિગેરે શુભ આરંભ કરજે." એવી રીતે અરમણિકતાનો ત્યાગ કરી રમણિકતા એટલે શુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરવાનો કેશીકુમાર મુનિવરે પ્રદેશી રાજાને ઉપદેશ આપ્યો હતો. અને પ્રદેશી રાજાએ એજ પ્રકારે પ્રવૃત્તિ કરી હતી, એટલે શુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરી હતી.

રાયપસેણી સૂત્રમાં પૃષ્ઠ ૨૭૯ માં કેશીકુમાર મુનિવરે પ્રદેશી રાજાને ઉપદેશ આપતાં કહ્યું છે કે—

" तए णं केसीकुमारसमणे पदेसिरायं एवं वयासी-मा णं तुमं पदेसी ! पुव्विं रमणिज्जे भवित्ता पच्छा अरमणिज्जे भवेज्जासि, जहा से वणसंडेइ वा, नट्टसालाइ वा,

उक्खुवाडेइ वा, खलवाडेइ वा " ।

"ત્યાર પછી કેશીકુમાર શ્રમણે પ્રદેશી રાજાને એ પ્રમાણે કહ્યુ કે–હે પ્રદેશી ! જેમ વનખડ, નાટકશાલા, શેરડીનો વાઢ, અને ખળાવાડ પહેલાં રમણિક થઇને પછી અરમણિક થાય છે તેમ તુ પહેલાં રમણિક થઇને એટલે પ્રતિબોધ પામી રમણિક થઈને હવે પછી અરમણિક ન થઇશ "

જ્યારે વનમાં ઉગેલાં વૃક્ષો ઉપર પાદડાં પરિપૂર્ણ હોય, પુષ્પો ખીલી ઉઠ્યાં હોય, ફળ લેલૂર લટકી રહ્યાં હોય, અને ચોગરદમ હરિયાળી છાઈ રહી હોય ત્યારે તે વન રમણિક લાગે છે, પણ પછીથી જ્યારે પાંદડાં ખરી પડયાં હોય, પુષ્પો અને ફળ ન લાગેલાં હોય, અને ચારે તરફ સુકાઇ ગયુ હોય ત્યારે તે વન અરમણિક ભાસે છે. જયારે નાટકશાલામા ગાયનનો લલકાર થઈ રહ્યો હોય, વાજીત્રો મધુર અવાજે વાગી રહ્યાં હોય, તાલબધ નાચ થઇ રહ્યો હોય, એકટરો અને એકટ્રેસો એકટીંગ કરી હસી રમી રહ્યા હોય, અને પ્રેક્ષકો તલ્લીન બની ધ્યાનમગ્ન યોગીની જેમ એકધ્યાન થઇ ગયા હોય, ત્યારે નાટકશાલા કેવી રમણીય ભાસે છે ! પણ પછીથી એ બધુ ખલાસ થતાં ઉજડ વેરાન જેવી અરમણીય લાગે છે જયારે શેરડીના વાઢમા શીસોડામાં શેરડી પીલાઇ રહી હોય, શોખીલા જુવાનો શેરડીનો મીઠો રસ પી રહ્યા હોય, કેટલાએક માણસો શેરડીના સાદળીયાં જડબામાં ચાવી રહ્યા હોય, ત્યારે તે શેરડીનો વાઢ રમણીય લાગે છે, પણ પછીથી શેરડી ઉકલી ગયા પછી સફાચટ મેદાન પડ્યુ હોય ત્યારે તે અરમણીય ભાસે છે જયારે ખળાવાડમા ફુડા અને ફુડીઓ કસણાતી હોય, અનાજ ઉપણાતુ હોય,

અને ખેડુતો રાતદિવસ ત્યાંજ પડ્યા રહી વિવિધ ક્રિયા કરી રહ્યા હોય ત્યારે તે ખળાવાડ રમણીય ભાસે છે; પણ બધું ઉકલી ગયા પછી તેજ ખળાવાડ અરમણીય બને છે. તેમ હે પ્રદેશી ! તું પ્રતિબોધ પામી રમણિક થયો છે, પણ હવે પછી પાછો અરમણિક ન થઈશ.

કેશીકુમાર મુનિરાજનો ઉપર મુજબ ઉપદેશ સાંભળી પ્રદેશી રાજાએ રાયપસેણીસૂત્રના પૃષ્ઠ ૨૮૦-૨૮૧ માં કહ્યું છે કે—

" तए णं पएसी राया केसीकुमारसमणं एवं वयासी—नो खलु भंते ! अहं पुव्विं रमणिज्जे भवित्ता अरमणिज्जे भविस्सामि, जहा से वणसंडेइ वा जाव खलवाडेइ वा । अहं णं सेयवियापामोक्खाइं सत्तगामसहस्साइं चत्तारि भागे करिस्सामि । एगं भागं बल-वाहणस्स दलइस्सामि । एगं भागं कोट्ठागारे दलइस्सामि । एगं भागं अंतेउरस्स दलइस्सामि । एगेणं भागेणं महइमहालियकूडागारसालं करिस्सामि; तत्थ णं बहूहिं पुरिसेहिं दिण्णभत्तिभत्तवेयणेहिं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावित्ता बहूणं समण-माहण-भिक्खुयाणं पथिय-पहियाणं य परिभाएमाणे परिभाएमाणे बहूहिं सुहायार-पच्चक्खाण-पोसहो-ववासेहिं अप्पाणं भावेमाणे विहरिस्सामि " ।

" ત્યાર પછી પ્રદેશી રાજાએ કેશીકુમાર શ્રમણને એ પ્રમાણે કહ્યું કે—જેમ વનખંડ યાવત્ ખળાવાડ પહેલાં રમણિક થઇને પછી અરમણિક થાય છે, તેમ હે ભગવન્ ! હું ખરેખર આપની પાસેથી પ્રતિબોધ પામી પહેલાં રમણિક થઇને હવે પાછો અરમણિક નહીં થઈશ. હું સેયવિયા પ્રમુખ મારા સાત હજાર

ગામના ચાર ભાગ કરીશ તેમાંથી એક ભાગ સેના અને હાથી ઘોડા વિગેરે વાહનના નિર્વાહ માટે આપીશ, એક ભાગ કોઠાર-ખજાના માટે આપીશ, એક ભાગ અન્તપુરને આપીશ, અને એક ભાગ વડે ઘણીજ મોટી દાનશાલા કરાવીશ તે દાનશાલામાં રોકડ નાણુ તથા ખોરાકી આપી ઘણા પુરૂષોને નોકર રાખીશ તે પુરૂષો દ્વારા વિપુલ અશન રંધાવીશ, વળી પાણી ખાદિમ અને સ્વાદિમ તૈયાર રખાવીશ તેમ કરીને ઘણા શ્રમણ બ્રાહ્મણ ભિક્ષુક પથી-વટેમાર્ગુ અને પગેણાઓને તે અશનાદિ વહેંચી આપી દાન દઇશ વળી શ્રાવકના બાર વ્રત વિગેરે શુભ આચાર, નવકારશી પ્રમુખ પચ્ચક્ખાણ, પોસહ, અને ઉપવાસાદિ તપસ્યા વડે આત્માને ભાવતો છતો રહીશ" ॥ ૧૫ ॥

વળી શુભ આરંભથી પુણ્ય ઉપાર્જન થાય છે, તે ઉપર સૂત્રની શાખે બીજુ દૃષ્ટાંત આપે છે—

लिखन शिल्पशत गणित प्रकाश्यां, त्रण प्रजाहित हेत ।
प्रथमराय श्रीऋषभजिणंदे, तिहां पण ए संकेत ॥ सु ॥१६॥

પ્રથમ રાજા શ્રીઋષભજિનેશ્વરે લિખન એટલે અઢાર પ્રકારની લિપિ[1], કુંભારશિલ્પ લુહારશિલ્પ વિગેરે સો શિલ્પ, અને ગણિત એટલે એકમ દશક સો હજાર દસહજાર લાખ વિગેરે અંકવિદ્યા, આ ત્રણ વસ્તુઓ લોકોના ઉપકારને માટે કહી છે પુરૂષોની બોંતેર કલાઓમાં ગણિતકલા મુખ્ય છે, માટે તે ગણિત પદના ઉપલક્ષણથી પુરૂષોની બોંતેર કલાઓ અને સ્ત્રીઓની ચોસઠ કલાઓ પણ ગ્રહણ કરવી આ ત્રણ વસ્તુઓ બનાવવામાં શ્રીઋષભદેવ પ્રભુનો

૧ અઢાર પ્રકારની લિપિના નામ-પહેલી ઢાળની આઠમી ગાથા, પૃષ્ઠ ૨૦ મા આપ્યા છે, ત્યાં જોઇ લેવા

પણ એજ સંકેત છે; એટલે લોકો અશુભ આરંભ થકી નિવૃત્તિ કરી શુભ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરે, ઉન્માર્ગ ત્યજીને સન્માર્ગમાં પ્રવર્તે એજ સંકેત છે. જો શુભ આરંભમાં ગુણ ન હોય તો ગૃહસ્થાવસ્થામાં ત્રણ જ્ઞાનના ધણી શ્રીઋષભદેવ એ ત્રણ વસ્તુઓ કેમ બતાવે?

શ્રીજંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિના બીજા વક્ષસ્કારમાં, પત્ર ૧૩૫ માં કહ્યું છે કે—

" तेवट्ठिं पुव्वसयसहस्साइं महारायवासमज्झे वसमाणे लेहाइयाओ; गणियप्पहाणाओ सउणरुअपज्जवणाओ बावत्तरिं कलाओ, चोसट्ठिं महिलागुणे; सिप्पसयं च कम्माणं; तिण्णिवि पयाहिआए उवदिसइ "।

" શ્રીઋષભદેવ ત્રેસઠ લાખ પૂર્વ મહારાજવાસની મધ્યમાં વસતા છતા એટલે રાજ્ય કરતા છતા લેખ વિગેરે અઢાર પ્રકારની લિપિ; ગણિતકલા છે પ્રધાન એટલે મુખ્ય જેઓમાં અને પક્ષીઓના શબ્દ સમજવાની કલા છે અંતે જેઓમાં એવી પુરૂષોની બોંતેર કલાઓ[1], અને સ્ત્રીઓની ચોસઠ કલાઓ; આજીવિકાના ઉપાયોની મધ્યમાં કુંભાર શિલ્પ, વણકર શિલ્પ, વિગેરે સો શિલ્પો[2]; એ ત્રણે વસ્તુઓ લોકોના ઉપકારને માટે બતાવે છે."

શંકા—તીર્થંકરો નિરવદ્યનીજ રૂચિવાળા હોય છે, અને તેથીજ તેઓ સાવદ્ય ક્રિયાઓનો ઉપદેશ આપતા નથી. તેઓ પોતાને જે ભોગાવલી કર્મો બાકી હોય તે ભોગવ્યા વિના છુટકો નહીં

૧ પુરૂષોની બોંતેર કલાઓ તથા સ્ત્રીઓની ચોસઠ કલાઓ વિસ્તારથી જાણવા ઇચ્છનારે રાયપસેણી સૂત્રમાં; તથા જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ-બીજા વક્ષસ્કારની ટીકામાં પત્ર ૧૩૬ થી ૧૪૦ સુધી જોઈ લેવું. ૨ જુઓ જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ પત્ર ૧૪૦ મું.

હોવાથી તે કર્માનુસાર સ્ત્રી વિગેરે પરિગ્રહને આસક્તિરહિતપણે સેવે છે, પરન્તુ તેઓની રૂચિ તો નિરવદ્યનીજ હોય છે તો પછી શ્રીઋષભદેવ તીર્થંકરે લોકોને સાવદ્ય સેવવાનાં કારણભૂત કલાઓ શિલ્પો વિગેરે શા માટે બતાવ્યાં ? જે કલાઓ અને શિલ્પોથી કરોડો માણસો સાવદ્ય સેવી રહ્યા છે તે કલાઓ અને શિલ્પો શ્રીઋષભદેવે લોકોને શા માટે શીખવાડ્યા ?.

સમાધાન—આજીવિકા રહિત ગરીબ અને દુ ખી માણસોનુ દુ ખ જોઇ ભગવાનને કરૂણારસ ઉત્પન્ન થયો કે—આ લોકો શિલ્પો અને કલાઓ જાણી પોતપોતાની આજીવિકા સુખથી ચલાવે કલાઓ અને શિલ્પો બતાવવામા ભગવાનને પરોપકાર સિવાય બીજું કાંઇ પ્રયોજન હતુ જ નહીં. વળી કળા—હુન્નર વાળો માણસ સુખથી આજીવિકા ચલાવે છે, અને તેથી ચોરી જુગાર વિગેરે વ્યસન સેવતો નથી સુખથી આજીવિકા ચલાવનાર અનુક્રમે ધર્મમાં જોડાય છે, વળી બીજાઓને પણ સહાય કરી અને ઉપદેશ આપી ધર્મમા જોડે છે

શકા—તમારા ઉપરના કથન મુજબ ગરીબ અને દરિદ્રી માણસોના ઉપકારને માટે કરૂણારસિક પ્રભુએ કલાઓ અને શિલ્પો બતાવ્યા, ને કલાઓ અને શિલ્પો બતાવવામાં દુ ખી માણસો ઉપર ઉપકાર કરવાની કરૂણાબુદ્ધિ હતી પણ પ્રભુએ રાજનીતિ શા માટે પ્રવર્તાવી ? સ્વેચ્છામા મશગુલ બનેલા માણસોને પરતન્ત્રતાના પાંજરામા પૂરનારી રાજનીતિ પ્રવર્તાવવામાં શુ ઉપકાર થવાનો હતો ? એ તો દેખીતી બીના છે કે—રાજનીતિમાં અવર્ણનીય હિંસા છે, અને તેથીજ એક ડાહ્યા કવિએ કહ્યુ છે કે—

'राज्यं हि नरकान्तं स्याद्, यदि राजा न धार्मिकः" ।

"જો રાજા ધર્મિષ્ઠ ન હોય તો રાજ્ય નરકને આપનારૂં છે." આવી ઘોર પાપવાળી, દુર્ગતિમાં પાડનારી અને સ્વતંત્ર લોકોને કચડી નાખનારી રાજનીતિ પ્રવર્તાવવાની પ્રભુને શી જરૂર હતી? ઘણા દાખલા નજરે તરી રહ્યા છે કે–રાજાઓએ જુલમ કરવામાં બાકી રાખી નથી. આવી રાજનીતિ કરૂણાસિંધુ પ્રભુએ પ્રવર્તાવવાની શી જરૂર હતી?

સમાધાન–રાજનીતિથી માણસોની સ્વતંત્રતા ઉપર કાપ પડે છે, અને પરતંત્ર રહેવું પડે છે, એ તમારૂં કથન ઠીક નથી. જેઓ સજ્જન છે, ધર્મિષ્ઠ છે, અને નીતિપૂર્વક ચાલનારા છે, તેમને તો સ્વતંત્રતાનો માર્ગ નિષ્કંટક કરી આપવામાં અને શુભ કાર્યો નિશ્ચિંત કરવામાં રાજનીતિ સહાય કરે છે. કારણ કે–દુનિયામાં ચોરી કરનારા, લુચ્ચા–લફંગા, અને અનીતિને માર્ગે ચાલનારા જે નીચ માણસો છે; તેઓ સજ્જન માણસોને સારાં કાર્યોમાં વિઘ્નરૂપ થાય છે, ચોરી કરી હેરાન કરે છે, અનીતિ અને છેતરપીંડી કરી માણસોમાં ત્રાસ પ્રવર્તાવે છે, નિરપરાધી માણસોની કતલ કરી હાહાકાર પોકરાવે છે; તેઓ રાજનીતિના પવિત્ર ન્યાયથી શિક્ષા પામી તેવાં પાપી કાર્યો કરતાં અટકે છે; અને તેથી ધર્મિષ્ઠ માણસો પોતાનાં ધાર્મિક કાર્યો નિશ્ચિંત કર્યે જાય છે. નીતિમાન્ અને સજ્જન માણસો નીતિથી આજીવિકા ચલાવી અનુક્રમે ધર્મમાં જોડાય છે. આવી રીતે રાજનીતિથી માણસોની સ્વતંત્રતા વધે છે, પણ ઘટતી નથી. જો ન્યાયપૂર્વક રાજનીતિ હોય તો તેમાં હિંસા કરતાં દયા વિશેષ છે. અલબત, અન્યાયી રાજા નરકનો અધિકારી થાય છે; પણ તેમાં રાજનીતિ દૂષિત નથી, તે રાજાજ દૂષિત છે. રાજનીતિ પ્રમાણે નહીં ચાલ-

નાશે નીચ રાજા નરકનો અધિકારી થાય તેમાં રાજનીતિનો શો દોષ ? જેમ જૈનકુળમાં જન્મેલો માણસ પવિત્ર જૈનધર્મના ફરમાન મુજબ ન ચાલે, અને નીચ પ્રવૃત્તિમાં જોડાય, મહાપાપનાં કાર્યો કરે, તેથી તે નરકગામી થાય, તો તેમાં જૈનધર્મને કેવી રીતે દૂષિત કહી શકશો ? તેમ રાજકુળમાં જન્મેલો રાજા પવિત્ર રાજનીતિના ફરમાન મુજબ ન ચાલે, અને અન્યાય કરી પ્રજામાં જુલમ પ્રવર્તાવે, તેથી તે નરકગામી થાય તો તેમાં રાજનીતિને કેવી રીતે દૂષિત કહી શકાય ? રાજનીતિ પ્રમાણે ચાલનારો ન્યાયી રાજા નરકનો અધિકારી નથી પણ ઉત્તમગતિનો અધિકારી છે. રામચદ્ર અને યુધિષ્ઠિર જેવા ન્યાયી રાજાઓ, હરિશ્ચન્દ્ર જેવા સત્યવાદી રાજાઓ, અને કુમારપાળ જેવા ધર્મિષ્ઠ ઘણા રાજાઓ રાજનીતિના દોર પ્રમાણે ચાલી ઉત્તમ ગતિને પ્રાપ્ત થયેલા છે, અને તેઓનો સુયશ જગતમાં હજુ સુધી પ્રસરી રહ્યો છે રાજનીતિથી સજ્જન માણસો સ્વતત્ર રીતે શુભ કાર્યો કરી શકે છે. નીચ અને પાપી માણસોને દાબમાં રાખનારી રાજનીતિ પૃથ્વીપટ ઉપર હયાત ન હોત તો કેવા કેવા અનર્થો થાત એ વિચારવામાં આવે તો દરેક ઉપકાર કરતાં રાજનીતિને ઉચ્ચકોટિનો ઉપકાર કબૂલ કર્યાં વિના ન ચાલે રાજ્યના દાબથી નીચ માણસો પણ અનીતિથી અટકે છે, અને સારી પ્રવૃત્તિમાં જોડાય છે, અનુક્રમે ધાર્મિક પણ બને, અને પોતે અનુભવેલા અનીતિનાં કડવાં ફળ બીજાઓને પણ બતાવી શુભ કાર્યોમા જોડે છે વળી રાજ્યના ડરથી લોકો ચોરી પ્રમુખ વ્યસનોથી અટકે છે, તેથી તેઓ નરકના ભાગીદાર થતા નથી આ પ્રમાણે આ લોક અને પરલોક બ નેનું સુખ સાધવામા રાજનીતિ મદદ કર્તા છે, તેથી રાજનીતિ અપ્રશસ્ત નથી પણ

પ્રશસ્તજ છે. અલબત, રાજ્ય પ્રવર્તાવવામાં હિંસા તો છેજ, પણ તે હિંસા કરતાં દયા વિશેષ છે. કરૂણાસાગર શ્રી ઋષભદેવે સજ્જનોના ઉપકારને અર્થે, દુષ્ટોના નિગ્રહને અર્થે, અને ધર્મ-સ્થિતિ અસ્ખલિત ચાલવાને અર્થે રાજનીતિ પ્રવર્તાવી છે. જેમાં ઘણા ગુણ હોય અને અલ્પદોષ હોય તેમાંજ મહાપુરૂષો વિચાર-પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરે છે. શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રના પાંચમા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૩૩૯માં કહ્યું છે કે—

"धम्मं णं चरमाणस्स पंच णिस्साट्ठाणा पन्नत्ता, तं जहा—छक्काए गणे राया गिहवती सरीरं"

"ધર્મને સેવનારા સાધુ પુરૂષને પાંચ નિશ્રાસ્થાન–આલંબન-સ્થાન છે. એટલે, સાધુ પુરૂષોને ધર્મકાર્યમાં પાંચ સહાય કરે છે. તે જેવી રીતે–પૃથ્વીકાય અપ્કાય તેઉકાય વાઉકાય વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય એ ૭ કાય, ગણ એટલે ગચ્છ, રાજા, ગૃહપતિ એટલે વસતિ આપનાર, અને શરીર"

નીચ માણસો થકી સત્પુરૂષોનું રક્ષણ કરનાર હોવાથી રાજા ધર્મની સહાય કરનાર છે. લૌકિકોએ પણ કહ્યું છે કે—

"क्षुद्रलोकाकुले लोके, धर्मं कुर्युः कथं हि ते ? ।
क्षान्ता दान्ता अहन्तार–श्चेद् राजा तान्न रक्षति" ॥१॥

"નીચ માણસો વડે વ્યાપ્ત એવા આ જગતમાં જો ક્ષમા-વાળા, ઇંદ્રિયોને દમન કરનારા, અને અહંભાવે રહેનારા ધાર્મિક પુરૂષોનું રક્ષણ રાજા ન કરે તો તેઓ કેવી રીતે ધર્મ કરી શકે ?" રાજધર્મ આવો મહાન્ ઉપકારક હોવાથી મહાજ્ઞાની કરૂણાળુ ભગવાને રાજધર્મને પ્રવર્તાવ્યો છે.

વળી પંચાશક[1] ગ્રન્થના જિનભવન નામના સાતમા પંચા-

૧ પ્રકાશક–શ્રીજૈનધર્મ પ્રસારક સભા––ભાવનગર.

શકના યતનાદ્વારમાં, પત્ર ૧૩૫-૧૩૬, ગાથા ૩૫ થી ૪૧ સુધીમાં મહાત્મા શ્રીહરિભદ્રસૂરિ કહે છે કે—

"एत्तो चिय णिद्दोसं, सिप्पादिविहाणमो जिणिंदस्स ।
छेसेण सदोसं पि हु, वहुदोसनिवारणत्तेण ॥३५॥
वरबोहिलाभओ सो, सव्वुत्तमपुण्णसंजुओ भयवं ।
एगंतपरहियरतो, विसुद्धजोगो महासत्तो ॥३६॥
ज वहुगुणं पयाणं, तं णाऊणं तहेव दंसेइ ।
ते रक्खंतस्स ततो, जहोचितं कह भवे दोसो? ।३७। (युग्मम्)
तत्थ पहाणो अंसो, वहुदोसनिवारणाउ जगगुरुणो ।
नागादिरक्खणे जह, कड्ढणदोसे वि सुहजोगो ॥३८॥
खड्डातडम्मि विसमे, इट्ठसुयं पेच्छिऊण कीलंत ।
तप्पच्चवायभीया, तदाणणट्ठा गया जणणी ॥३९॥
दिट्ठो य तीए णागो, तं पति एन्तो दुतो उ खड्डाए ।
तो कड्ढितो तगो तह-पीडाइ वि सुद्धभावाए ॥४०॥ (युग्मम्)
एव च एत्थ जुत्तं, इहराऽहिगदोसभावतोऽणत्थो ।
तप्परिहारेऽणत्थो, अत्थो चिय तत्तओ णेओ ॥४१॥"

"જેમ જિનેશ્વર પ્રભુનુ મંદિર બનાવવામાં શુભ આરંભની પ્રવૃત્તિ અને અશુભ આરંભની નિવૃત્તિરૂપ યતના છે, વળી તેમાં અલ્પદોષનો આરંભ અને બહુદોષનો ત્યાગ હોવાથી અકુશલની નિવૃત્તિરૂપ યતના છે, તેથીજ જિનમંદિર બનાવવામાં નિર્દોષપણુ છે, તેમ જિનેશ્વર શ્રીઋષભદેવે શિલ્પો, કલાઓ, રાજનીતિ વિગેરે બતાવ્યુ, તે લેશમાત્ર સદોષ છે, પણ ચોરી પ્રમુખ ઘણા દોષોનુ નિવારણ કરનાર હોવાથી નિર્દોષજ છે. (૩૫)"

"પ્રધાન—અપ્રતિપાતિ સમ્યગ્દર્શનવાળા, સર્વથી ઉત્તમ

પુણ્યયુક્ત, સર્વથા પરોપકારમાંજ પરાયણ, મન વચન અને કાયાના વિશુદ્ધ યોગવાળા, તથા મહા સત્ત્વશાલી ભગવાન્ શ્રીઋષભદેવે શિલ્પો રાજનીતિ વિગેરે લોકોને ઘણાં ઉપકારી જાણીને જેમ લોકો ઉપર ઉપકાર થાય તેમજ બતાવે છે. આવી રીતે શિલ્પો કળાઓ રાજનીતિ વિગેરે બતાવી લોકોને મહા અનર્થો થકી યથોચિત રક્ષણ કરતા કરૂણાળુ પ્રભુને કેવી રીતે દૂષણ લાગે ? અર્થાત્ કાંઈ પણ દૂષણ લાગતું નથી. (૩૬–૩૭)"

"જેમ સાપ વિગેરે પ્રાણઘાતક જંતુથી બચાવવા માટે બાળકને ઘસડવો પડે, તે ઘસડવાનો દોષ હોવા છતાં ઘસડનારનો મુખ્ય ઉદ્દેશ તે બાળકને મરણાંત કષ્ટમાંથી બચાવી લેવાનો હોવાથી શુભ યોગ છે; તેમ જો કે–શિલ્પો કળાઓ રાજનીતિ વિગેરેના વિધાનમાં આરંભ દોષ તો છે, પણ જગદ્ગુરૂ શ્રીઋષભદેવે રાજનીતિ શિલ્પો વિગેરે પ્રવર્તાવ્યાં તેમાં ભગવાનનું મુખ્ય લક્ષ્ય ચોરી, પરસ્પર કતલ, વિગેરે મહા અનર્થો થકી લોકોને બચાવી લેવાનું છે. તેથી પ્રભુનો શુભ યોગજ હોવાથી તે તે ક્રિયાઓ બતાવવામાં નિર્દોષપણું સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે (૩૮)"

"એક ઉંડો ખાડો હતો, તેને કાંઠે એક બાળક રમતો હતો. કાંઠાની જગ્યા ઉંચાણ–નીચાણવાળી હતી. કાંઠે રમી રહેલા વહાલા પુત્રને જોઇ તે પુત્ર ઉંડા ખાડામાં ન પડી જાય માટે તે બાળકની માતા તેને લેવા માટે ચાલી. ચાલતાં ચાલતાં દેખે છે તો તે ખાડામાંથી એક સાપ બાળક સામે ધસી આવતો જોયો. સાપ પુત્રને હમણાંજ ડસશે તો મરી જશે, એમ વિચારી ભયભીત બની ગયેલી માતાએ પુત્રને ઘસડી લઇ લીધો. કાંઠાની જગ્યા ઉંચાણ–નીચાણ વાળી હોવાથી ઘસડતાં પુત્રનું શરીર છોલાઈ જવાથી

તેને વેદના થઇ, છતાં શુદ્ધ ભાવનાળી માતાએ પુત્રને ઘસડ્યો તે યુક્તજ કર્યું, કારણ કે-પુત્રને ઘસડતાં પીડા થશે એવી બુદ્ધિથી જો માતા ન ઘસડે, તો ઘસડતાં જે પીડા થઇ તેની અપેક્ષાએ સર્પ ડસવાથી સમૂળગા પુત્રને ખોઇ બેસવા રૂપ મોટા દોષનો સદ્‌ભાવ છે, અને તેથી પુત્રમરણ રૂપ મહાન્ અનર્થ થાય માટે પરમાર્થથી વિચારીએ તો પુત્રના મરણરૂપ-અનર્થની અપેક્ષાએ પુત્રને ઘસડતાં જે પીડા થઇ તે ગુણજ થયો, મરણરૂપ મહાદોષની અપેક્ષાએ ઘસડતાં થયેલી થોડી ઘણી પીડા રૂપ અલ્પદોષ ગુણ રૂપજ છે એવી રીતે ભગવાને શિલ્પો કલાઓ રાજનીતિ વિગેરે પ્રવર્તાવતાં થોડો દોષ છે, પણ ચોરી, પરસ્પર કતલ, વિગેરે મહા અનર્થો થકી લોકોને બચાવેલા હોવાથી તે શિલ્પો રાજનીતિ વિગેરેનુ વિધાન ગુણરૂપજ છે. (૩૯-૪૦-૪૧)"

વળી ત્રીજા આરાને છેડે જ્યારે શ્રીઋષભદેવે રાજ્યસ્થિતિ પ્રવર્તાવી, એટલે જ્યારે ત્રીજા આરાને છેડે રાજ્યસ્થિતિ ઉત્પન્ન થઇ ત્યારે ધર્મસ્થિતિ પણ ઉત્પન્ન થઈ અને પાચમા આરાને છેડે જ્યારે ધર્મસ્થિતિનો નાશ થશે ત્યારે રાજ્યસ્થિતિનો પણ નાશ થશે આ પ્રમાણે રાજ્યસ્થિતિ એ ધર્મસ્થિતિનુ કારણ છે કહ્યુ છે કે—

" सुअ-सूरि-संघ-धम्मो, पुव्वण्हे छिज्जिहि अगणि सायं ।
निवविमलवाहणो सुहुम-मंती नयधम्म मज्झण्हे " ॥ १ ॥

"શ્રુત, આચાર્ય, સઘ, અને ધર્મ, એ ચાર વસ્તુ દિવસના પૂર્વ ભાગમા વિચ્છેદ જશે, અગ્નિ સધ્યાએ વિચ્છેદ જશે વિમલવાહન રાજા, સૂક્ષ્મ મત્રી, અને ન્યાયમાર્ગ-રાજનીતિ મધ્યાહ્નને વિચ્છેદ જશે "

આ પ્રમાણે રાજનીતિને ધર્મસ્થિતિનું કારણ બતાવી છે, અને તેથી સિદ્ધ થાય છે કે ધાર્મિક કાર્યોમાં રાજનીતિ સહાય કરે છે. ધર્મિષ્ઠ માણસો નિશ્ચિંતપણે જે ધાર્મિક કાર્યો કરી રહ્યા છે તે રાજનીતિનેજ આભારી છે. આવી પવિત્ર ઉત્તમોત્તમ રાજનીતિ પ્રવર્તાવતાં પ્રભુએ લોકો ઉપર ઉપકારજ કર્યો છે. વળી એવો આચાર પણ છે કે–યુગની આદિમાં પ્રથમ રાજાએજ જગતની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. આ અવસર્પિણીમાં સૌથી પહેલા રાજા શ્રીઋષભદેવ થયા છે, તેથી તેમણે પોતાના આચાર મુજબ જગતની વ્યવસ્થા કરવા માટે શિલ્પો, કળાઓ, રાજનીતિ વિગેરે પ્રવર્તાવ્યાં તે યુક્તજ કર્યું છે. ॥ ૧૬ ॥

અહીં કોઈ શંકા કરે છે કે–"મુનિઓ નિરારંભી છે, જિનપૂજામાં આરંભ છે, તેથી નિરારંભી મુનિઓ જિનપૂજા વિગેરે આરંભ કરતા નથી; તો પછી મુનિઓ જિનપૂજા, પ્રભાવના સાધર્મિકવાત્સલ્ય, વિગેરે આરંભનાં કાર્યોનો ઉપદેશ કેમ આપે છે ? અલબત, જિનપૂજા પ્રમુખ શુભ આરંભ છે, છતાં પણ જેમ નિરારભી મુનિઓને તે શુભ આરંભો પણ કરવાની જરૂર નથી; તેમ મુનિઓ તે શુભ આરંભનો ઉપદેશ કેમ આપે? જેનાથી પોતેજ અલગ રહે છે તેનો ઉપદેશ આપવાની મુનિઓને શી જરૂર ?" તેનો ગ્રંથકાર સૂત્રની શાખે ઉત્તર આપે છે–

यतनाए सूत्रे कह्युं मुनिने, आर्य करम उपदेश ।
परिणामिक बुद्धि विस्तारे, समजे श्राद्ध अशेष ॥सु०॥१७॥

મુનિરાજ શ્રાવકને, જયણાપૂર્વક આર્ય કર્મ એટલે શુભકાર્યો કરવાનો ઉપદેશ આપે એમ સૂત્રમાં કહ્યું છે, અને મુનિરાજના તે ઉપદેશથી શ્રાવક પોતાની પરિણામિક બુદ્ધિના વિસ્તારે બધું સમજી જાય છે.

ગૃહસ્થો આરંભમાં પડેલા છે, તેઓ અશુભ આરંભ ન સેવતાં શુભ આરંભ સેવે, તે માટે મુનિઓ શુભ આરંભનો ઉપદેશ આપે છે પૂજા પ્રભાવના વિગેરે શુભ આરંભ છે ગૃહસ્થોને ધર્મનો માર્ગ બતાવનાર મુનિઓ છે. જેઓ સર્વ ત્યાગ કરી સાધુ થવાને અસમર્થ હોય તેમને મુનિઓ શ્રાવક ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે શ્રાવકો અશુભ આરંભથી નિવર્તે, અને પૂજા પ્રભાવના વિગેરે શુભ આરંભમા પ્રવર્તે, માટે તેમને તેવાં શુભ કાર્યો કરવાનો ઉપદેશ આપે છે જો મુનિઓ શુભ કાર્યોનો ઉપદેશ ન આપે તો તે શુભ કાર્યો તદ્દન બંધ થઇ જાય, અને ગૃહસ્થો અશુભ કાર્યોજ સેવે માટેજ મુનિઓ ભલે નિરારંભી છે, પણ ગૃહસ્થોને શુભ આરંભમાં જોડવા પૂજા વિગેરેનો ઉપદેશ આપે છે ચિત્રમુનિએ બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્ત્તીને વિષય-ભોગોનો ત્યાગ કરવા ઘણો ઉપદેશ આપ્યો, છતાં પણ તે પ્રતિબોધ ન પામ્યો, ત્યારે ચિત્રમુનિએ બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ચિત્ર સંભૂતીય નામના તેરમા અધ્યયનમાં, પત્ર ૩૯૧માં કહ્યુ છે કે-

"जइऽसि भोगे चइउं असत्तो, अज्जाइ कम्माइं करेहि राय'।
धम्मे ठिओ सव्वपयाणुकंपी, त होहिसि देवो इओ विउव्वी"॥३२॥

"જો તુ ભોગોને ત્યાગ કરવા અસમર્થ છે, તો હે રાજન્! તુ ગૃહસ્થ ધર્મમા રહી, સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયામા તત્પર બની, અતિક્રૂરતાદિનો ત્યાગ કરી, શિષ્ટજનોએ આચરેલા આર્ય કાર્યો એટલે શુભ કાર્યો કર, તે શુભ કાર્યો કરવાથી તુ અહીંથી-આ મનુષ્યભવની અનંતર વૈક્રિય શરીરવાળો દેવ થઇશ"

અહીં વળી કોઇ શંકા કરે છે કે-" ચિત્રમુનિએ બ્રહ્મદત્તને જે આર્ય કર્મો એટલે શુભ કામ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે તે

આર્યકર્મો સામાયિક પોસહ વિગેરે સમજવાના છે, કારણ કે-સામાયિક પોસહ વિગેરેમાં હિંસા થતી ન હોવાથી મુનિરાજ તેવાનોજ ઉપદેશ આપી શકે. પણ આર્યકર્મ શબ્દથી પૂજા પ્રભાવના વિગેરે લેવાના નથી, કારણ કે-તે કાર્યોમાં હિંસા થાય છે, " તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે-બ્રહ્મદત્તે જ્યારે ભોગોનો ત્યાગ કરવા પોતાની અશક્તિ જણાવી ત્યારે ચિત્રમુનિએ કહ્યું છે કે, હે રાજન્ ! જો તું ભોગોનો ત્યાગ કરવા અસમર્થ છે તો આર્યકર્મો કરજે, તાત્પર્ય કે-જો તું ભોગોનો ત્યાગ કરે તો ઘણુંજ સારૂં, પણ જ્યારે તું ભોગોનો ત્યાગ કરી શકે તેમ નથી જ, તો પછી જે આર્યકર્મો તારા ભોગોને સ્ખલના ન કરે તેવાં પણ આર્યકર્મો કરવા તું તત્પર રહેજે. આ પ્રમાણે ચિત્રમુનિએ ઉપદેશ આપ્યો છે. હવે અહીં જો સામાયિકપોસહ વિગેરે આર્યકર્મ લઈએ તો તેમાં તો ભોગોનો ત્યાગ થાય છે. જે ભોગોનો ત્યાગ કરવા બ્રહ્મદત્તે અશક્તિ જણાવી તેજ ભોગોનો ત્યાગ થાય તેવાં આર્યકર્મો કરવા, અવસરના જાણકાર ચિત્રમુનિ કેમ ઉપદેશ આપે ? પણ પૂજા, પ્રભાવના, સાધર્મિક વાત્સલ્ય વિગેરે શુભકાર્યો ભોગમાં સ્ખલના કરતા નથી, તેથી ચોકખું સમજાય તેવું છે કે ભોગોમાં સ્ખલના ન કરે તેવા પૂજા પ્રભાવનાદિ શુભકાર્યો કરવા ચિત્રમુનિએ બ્રહ્મદત્તને ઉપદેશ આપ્યો છે. ॥ ૧૭ ॥

आर्य कार्य श्रावकनां जे छे, तेहमां हिंसा दीठ ।
हेतु स्वरूप अनुबंध विचारे, नाशे देइ निज पीठ ॥ सु०॥१८॥

શ્રાવકનાં જે આર્ય કાર્યો એટલે શુભ કામો છે તેઓમાં હિંસા દીઠી છે, પણ તે સ્વરૂપ હિંસા છે. હિંસા ત્રણ પ્રકારે છે;

હેતુ હિંસા, સ્વરૂપ હિંસા અને અનુબંધ હિંસા હેતુ હિંસા અને સ્વરૂપ હિંસા જો કે હિંસા તો છે, પણ તે બન્ને હિંસાના ફળ અનુબંધ હિંસાની જેમ ભવ પરંપરાએ ભોગવવા પડતાં નથી જે ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા કરી મિથ્યાત્વભાવે પ્રવર્તવુ તે અનુબંધ હિંસા કહેવાય છે તે હિંસાના કડવાં ફળ ભવપરંપરાએ ભોગવવા પડે છે જિનપૂજાનો નિષેધ કરનારા સ્થાનકવાસીઓ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરી અનુબંધ હિંસા કરે છે, તેથી તે હિંસાના કડવાં ફળ તેમને ભવપરંપરાએ ભોગવવાં પડશે જિનપૂજામા હિંસા બતાવી તેનો નિષેધ કરનારા સ્થાનકવાસીઓ જો આ ત્રણ હિંસાનો વિચાર કરે, તો પોતાની પૂઠ દઇને નાસે, પણ યુક્તિએ ટકી ન શકે ॥ ૧૮ ॥

હવે એ ત્રણ પ્રકારની હિંસાનો અર્થ દેખાડે છે—

हिंसा हेतु अयतना भावे, जीववधे ते स्वरूप ।
आणा भंग मिथ्यामति भावे, ते अनुबंध विरूप ॥सु०१९॥

અયતના ભાવે એટલે અનુપયોગે—એટલે પ્રમાદે જે પ્રવર્તવુ તેને હેતુ હિંસા કહે છે જો કે તેમાં હિંસા ન થાય, તો પણ પ્રમાદ એ હિંસાનો હેતુ હોવાથી તેને હેતુ હિંસા કહી છે જેમાં પ્રાણીનો ઘાત થાય તેને સ્વરૂપ હિંસા કહે છે મુનિરાજ પણ ઉપયોગે ચાલતા હોય, અને તેમાં કોઇ જીવનો ઘાત થઇ જાય, તો મુનિરાજને પણ સ્વરૂપ હિંસા લાગે, પરંતુ તે સ્વરૂપહિંસા હીણાં ફળ દેવાનો એકાંત નથી જે પ્રાણી મિથ્યામતિથી પ્રભુની આજ્ઞાનો ભંગ કરે, ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરે, પ્રભુની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ પોતે પ્રવર્તે અને બીજાને પ્રવર્તાવે, તેને અનુબંધ હિંસા લાગે છે જો કે તે પ્રાણી બાહ્યથી હિંસા ન કરતો હોય, તપશ્ચાદિ કષ્ટ

અનુષ્ઠાન કરતો હોય, પણ પ્રભુની આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી તે પોતાનો આત્મા હણે છે. અનુબંધે એટલે ભવપરંપરા સુધી જે કડવાં ફળ આપે તે અનુબંધ હિંસા કહેવાય. ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરી મિથ્યાભાવે પ્રવર્તવાથી પોતાના આત્માને કર્મોથી બાંધે છે. વળી બીજા લોકોને પણ શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી ભ્રષ્ટ કરી ઉન્માર્ગે ચડાવી તેઓને પણ કર્મોથી લિપ્ત કરે છે, આવી રીતે પ્રભુની આજ્ઞા લોપનારો પોતાના અને પરના આત્માનો ઘાતક બને છે, અને તેથી તે પ્રાણી ભવપરંપરા સુધી હિંસાનાં ફળ ભોગવે છે, માટેજ તે હિંસાને અનુબંધ હિંસા કહેવાય છે. હેતુ હિંસા અને સ્વરૂપ હિંસા કરતાં અનુબંધ હિંસા મહા વિરૂપ છે, એટલે ઘણાંજ કડવાં ફળ આપનારી છે ॥૧૯॥

પ્રભુની આજ્ઞા લોપવાથી અનુબંધ હિંસા થાય છે, અને તે અનુબંધ હિંસાથી ભવપરંપરાએ મહા વિરૂપ ફળ ભોગવવાં પડે છે, તે ઉપર સૂત્રની શાખે દૃષ્ટાંત આપે છે—

हेतु स्वरूप न हिंसा सेवी, सेवी ते अनुबंध ।
तो जमालि प्रमुखे फल पाम्या, कडुआं करी बहु द्वंध ॥ २०॥

હેતુ હિંસા અને સ્વરૂપ હિંસા તે હિંસા સેવી ન કહેવાય, કારણ કે અનુબંધ હિંસા જેવાં કડવાં ફળ આપે છે તેવાં ફળ તે બન્ને હિંસા આપનારી નથી. પણ અનુબંધ હિંસા તેજ હિંસા સેવી કહેવાય, કારણકે તે ભવાંતરે મહા વિપરીત કડવાં ફળ આપે છે. તે ઉપર દૃષ્ટાંત દેખાડે છે—જમાલિ પ્રમુખ બહુ દ્વંધ એટલે ઘણાં કાયકષ્ટો સહન કરવા છતાં અને શુદ્ધ ચારિત્ર પાળવા છતાં, પ્રભુની આણા લોપી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરી, મિથ્યાત્વની શ્રદ્ધા કરી, બીજાઓને પણ તે મિથ્યાત્વની શ્રદ્ધા રૂપ વાસના

બેસાડી, અનુબંધ હિંસાનાં કડવાં ફળ પામ્યા. જો પ્રભુની આણા વિના એકલી દયાથીજ ધર્મ થતો હોય, તો ભગવતીસૂત્રના નવમા શતકમાં જમાલિનો અધિકાર વિસ્તારથી છે, તેમાં જમાલિએ શુદ્ધ ચારિત્ર પાળ્યુ છે, માખીની પાંખ સરખી પણ દૂભવી નથી, પણ એકજ પ્રભુ વચન લોપી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરી. બીજુ બધુ સાચુ માનતો હતો, છતા એકજ પ્રભુ વચન નહીં માનવાથી તેને હિંસાના ફળ ભોગવવાં પડયા સ્થાનકવાસીઓએ સમજવુ જોઇએ કે, જમાલિ સરખી તો તમારાથી દયા પળતી નથી, માત્ર મોઢેથી દયા દયા પોકારો છો જ્યારે વર્તનમા પણ ઉત્કૃષ્ટ દયા પાળનારો જમાલિ ફક્ત પ્રભુઆણા નહીં માનવાથી હિંસાના ફળ પામ્યો, ત્યારે તેના જેવી ઉત્કૃષ્ટ દયા નહિ પાળી શકનારા તમારો પ્રભુઆણા વિના કેમ નિસ્તાર થશે ? ॥ ૨૦ ॥

ઉપરની ગાથાથી સિદ્ધ થયુ કે—પ્રભુની આણા ન માનવાથી અનુબંધ હિંસા થાય છે, અને તે અનુબંધ હિંસાથી ઘણાં કડવાં ફળ ભોગવવા પડે છે સ્વરૂપ હિંસા કરતા અનુબંધ હિંસા વધારે દુષ્ટ ફળ આપનારી છે સ્વરૂપ હિંસાથી તેવાં કડવા ફળ ભોગવવાં પડતાં નથી, એટલુ જ નહિ, પણ સ્વરૂપ હિંસા સેવવા છતા ઘણાઓ મોક્ષપદ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા છે, એજ ગ્રન્થકાર દેખાડે છે—

સરૂપથી હિંસા ન ટલે છે, સમુદ્ર જલે જે સિદ્ધ ।
વલી અપવાદ પદે જે વરતે, પણ તેણે શિવપદ લીધ ।સુ૦૨૧

લવણોદધિ અને કાલોદધિ સમુદ્રમા, તથા ગંગા નદી વિગેરેના જલમા જે મહાત્માઓ સિદ્ધ થયા છે તેમને સ્વરૂપથી હિંસા ટળતી નથી; એટલે તેમને સ્વરૂપથી હિંસા લાગે છે, છતા

તેઓ સકલ કર્મનો ક્ષય કરી મુક્તિપદને પ્રાપ્ત થયા છે. તાત્પર્ય કે--અઢી દ્વીપ અને બે સમુદ્ર મધ્યે સોયના અગ્ર ભાગ જેટલી પણ એવી જગ્યા નથી કે જ્યાં સિદ્ધ ન થયા હોય. જ્યારે આવું પ્રભુ વચન છે ત્યારે પાણીમાં પણ સિદ્ધ થયેલા માનવાજ જોઈએ. પાણીમાં સકલ કર્મનો ક્ષય કરતાં પાણીના જીવોની સ્વરૂપથી હિંસા તો અવશ્ય થાય છે, છતાં સકલ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષે ગયા છે. વળી અમુક કારણસર અપવાદ સેવનારાઓએ પણ સ્વરૂપ હિંસા કરવા છતાં મોક્ષપદ લીધું છે, અને તે અપવાદ સેવનારાઓને પણ ઉત્કૃષ્ટ મુનિ કહ્યા છે.

શ્રી આચારાંગસૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનના દસમા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૩૫૪–૩૫૫ માં કહ્યું છે કે—

"से भिक्खू वा भिक्खुणी वा गाहावइकुलं पिंडवाय-पडियाए अणुपविट्ठे समाणे, सिया से परो अभिहट्टु अंतो पडिग्गहे बिलं वा लोणं उब्भियं वा लोणं परिभाइत्ता नीहट्टु दलइज्जा, तहप्पगारं पडिग्गहं परहत्थंसि वा परपायंसि वा अफासुयं नो पडिग्गाहिज्जा। से आहच्च पडिग्गाहिए सिया, तं च नाऽइदूरगए जाणिज्जा, से तमायाए तत्थ गच्छिज्जा, गच्छित्ता पुव्वामेव आलोएज्जा–'आउसो! त्ति वा भगिणी! त्ति वा, इमं किं ते जाणया दिन्नं उदाहु अजाणया?'। से य भणिज्जा–'नो खलु मे जाणया दिन्नं, अजाणया दिन्नं। कामं खलु आउसो! इयाणिं निसिरामि। तं भुंजह वा णं परिभाएह वा णं तं परेहिं'। समणुन्नायं समणुसिट्ठं तओ संजयामेव भुंजिज्ज वा पीइज्ज वा। जं च नो संचाएइ भोत्तए वा पायए वा, साहम्मिया तत्थ वसन्ति संभोइया समणुन्ना

अपरिहारिया अहुग्गया तेसिं अणुप्पयायव्वं सिया। नो जत्थ साहम्मिया, जहेव बहुपरियावन्नं कीरइ तहेव कायव्वं सिया। एवं खलु तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामग्गियं" ॥

"તે સાધુ અથવા સાધ્વી ગૃહસ્થને ઘેર ગોચરી માટે ગયા હોય, અને ગ્લાનાદિને માટે ખાંડ વિગેરે માગતા, કદાચ ગૃહસ્થ ઘરની અંદર જઇને પોતાના વાસણમાંથી થોડુંક બીડલૂણ અથવા દરીયાઇ લુણ લઇને ઘરમાથી નીકળી આપવા માંડે, તો તેવા પ્રકારનું અપ્રાસુક-સચિત્ત લૂણ તે ગૃહસ્થના વાસણમા કે તે ગૃહસ્થના હાથમાજ રહેવા દેવું, ગ્રહણ ન કરવુ કદાચિત્ ઓચિંતુ લેવાઇ જાય, અને હજુ ગૃહસ્થ બહુ દૂર રહેલો ન હોય, તો મુનિ તે લૂણ લઈને તે ગૃહસ્થ પાસે જાય, જઇને તે લુણ પહેલાં તે ગૃહસ્થને બતાવે, અને કહે કે-'હે આયુષ્મન્! યા બહેન! આ લૂણ તમે જાણતા છતા દીધુ છે કે અજાણે દીધું છે?' ત્યારે ગૃહસ્થ બોલે કે-" મે જાણતાં નથી દીધુ, કિંતુ અજાણે દીધુ છે પરંતુ હે આયુષ્મન્ મુનિરાજ! હવે આપને ખુશીથી આપુ છુ, માટે ભલે આપ ખાઓ, અથવા આપના સાધુઓને વહેંચી આપો" આવી રીતે તે ગૃહસ્થ અનુમતિ આપે અને રજા આપે તો સાધુએ યતનાપૂર્વક તે લૂણ ખાવુ અથવા પીવુ પણ જો ખાઇ ન શકે અથવા પીઈ ન શકે તો, જે સદાચારવંત, પાસત્થાદિ દોષ રહિત-સુવિહિત, સાંભોગિક સાધર્મિક સાધુઓ બહુ દૂર ન રહેતા હોય તેમને આપવુ. પણ જો સાધર્મિક સાધુઓ ન હોય તો બહુ પર્યાપન્ન આહાર માટે જેમ કરાય છે તેમ કરવુ, એટલે કે—વધી પડેલો આહાર જેમ પરઠવાય છે તેમ પરઠવવુ. આવી રીતે આચરતા તે સાધુ

અથવા સાધ્વીનું સમગ્રપણું જાણવું. એટલે કે—આવી રીતે વર્તતા સાધુ અથવા સાધ્વી પોતાનો સંપૂર્ણ આચાર પાળે છે."

અહીં પ્રભુએ આવી રીતે કારણના વશે સચિત્ત પણ લૂણ વાપરવાની સાધુને આજ્ઞા ફરમાવી છે, એટલુંજ નહિં, પણ તે સાધુને સંપૂર્ણ સાધુપણું પાળનાર—ઉત્કૃષ્ટ સાધુ કહેલ છે, તેથી તે સાધુ મોક્ષગામી સમજવા. વિચારવાની જરૂર છે કે—સચિત્ત લૂણ વાપરતાં સ્વરૂપ હિંસા કેવી રીતે ટળશે ? છતાં તે સ્વરૂપ-હિંસા કરનાર મુનિને ઉત્કૃષ્ટ મુનિ કહ્યા છે. માટે માનવું જોઈએ કે—દયા કરતાં પ્રભુઆણા વિશેષ પ્રમાણ છે. વળી ઉપરના દૃષ્ટાંત જેવુંજ બીજું દૃષ્ટાંત આપે છે.

શ્રી આચારાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધના ત્રીજા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૩૮૧ માં કહ્યું છે કે—

"से भिक्खू वा भिक्खुणी वा गामाणुग्गामं दूइज्जमाणे अंतरा से वप्पाणि वा, फलिहाणि वा, पागाराणि वा, तोरणाणि वा, अग्गलाणि वा, अग्गलपासगाणि वा, गड्डाओ वा, दरीओ वा; सइ परक्कमे संजयामेव परिक्कमिज्जा; नो उज्जु गच्छिज्जा । केवली बूया—आयाणमेयं । से तत्थ परक्कममाणे पयलेज्ज वा पवडेज्ज वा । से तत्थ पयलमाणे वा पवडमाणे वा रुक्खाणि वा, गुच्छाणि वा, गुम्माणि वा, लयाओ वा, वल्लीओ वा, तणाणि वा, गहणाणि वा, हरियाणि वा अवलंबिय अवलंबिय उत्तरिज्जा ।"

"તે સાધુ અથવા સાધ્વીને ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતાં, જો વચમાં તેમને કિલ્લા, ખાઈ, કોટ, તોરણો, ભોગળો, ભોગળનાં પડખાંઓ, ખાડાઓ, કે કોતરો—ગુફાઓ ઓળંગવાની આવી

પડે, તો બીજો માર્ગ મળતા તે બીજે માર્ગે યતનાપૂર્વક જાય, પણ તે પાધરે માર્ગે કે જે માર્ગની વચમા કિલ્લાઓ વિગેરે આવ્યા હોય તે માર્ગે ન જાય. કેવલી ભગવાન્ કહે છે કે–બીજો માર્ગ મળવા છતાં જો તે પાધરે માર્ગે મુનિ જાય તો કર્મબંધ થાય, અને દોષ લાગે. વળી તે પાધરે માર્ગે જવાથી પડી આખડી પણ જવાય, અને તેથી સંયમ આત્માની વિરાધના થાય માટે જો તે પાધરા માર્ગમા કિલ્લા વિગેરે આવે તો મુનિએ અથવા સાધ્વીએ તે પાધરે માર્ગે ન જતા બીજે માર્ગે જવુ પણ જો બીજો રસ્તો ન મળતાં તેજ રસ્તે જવુ પડે તો, ત્યાં પડતાં કે આખડતાં ઝાડ, ગુચ્છા, ગુલ્મ, લતાઓ, વેલડીઓ, ઘાસ, બૂટાઓ, કે ગમે તે લીલોત્રીને પકડી પકડીને તે વિષમ રસ્તો પસાર કરવો "

અહીંયા પણ વૃક્ષ પ્રમુખને અવલંબનાં સ્વરૂપ હિંસા લાગે છે, છતા પણ કારણના વશે તેમ કરવાની મુનિરાજને છુટ આપી છે, તેથી તે મુનિમાર્ગ છે જો દયા પ્રમાણ હોય, અને હિંસા થાય તેવુ કાર્ય કરવાથી દોષ લાગવાનો એકાંતજ હોય, તો મુનિરાજ વૃક્ષાદિકનુ અવલંબન કેમ કરી શકે ? માટે માનવુ જોઇએ કે, દયા કરતા પ્રભુની આણા વિશેષ પ્રમાણ હોવાથી કારણના વશે સ્વરૂપ હિંસા સેવવા છતાં તે પરિણામે નિર્દોષજ છે જો કે એ સચિત્ત લુણ વાપરતાં અને વૃક્ષાદિકને અવલંબતા સ્વરૂપહિંસા થાય છે, પણ પરમાર્થે અહિંસાજ છે, તેમ જિન-પૂજામા પણ સ્વરૂપથી હિંસા લાગે છે, પણ પરમાર્થે અહિંસાજ છે, એટલુંજ નહિં, પણ તે શુભ કાર્ય હોવાથી પરિણામે મોક્ષ-પદને આપે છે ॥ ૨૧ ॥

ઉપરનીજ વાતને દૃઢ કરી, આ ચોથી ઢાળ પૂરી કરતા ગ્રંથકાર ઉપસંહાર કરે છે—

साधुविहार परे अनुबंधे, नहीं हिंसा जिनभक्ति ।
एम जे माने तेहनी वाधे, सुजश आगम शक्ति॥सु०॥२२॥

મુનિરાજ વિહાર કરે છે, તેમાં પૃથ્વીકાય વિગેરેનો ઘાત થાય, નદી વિગેરે ઉતરતાં અપ્કાયની વિરાધના થાય, અને કોઇ વખતે ત્રસકાયનો પણ ઘાત થાય, આવી રીતે મુનિવિહારની અંદર ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનો ઘાત થાય છે, પરંતુ તે ક્રિયા જયણા પૂર્વક કરાતી હોવાથી તેમાં કર્મબંધ નથી. તેમાં જો કે સ્વરૂપથી હિંસા થાય છે, પણ તે હિંસા પરંપરાએ ચાલી આવતી નથી, અને તેથી પરિણામે તે હિંસા નજ કહેવાય. જેવી રીતે સાધુવિહારમાં થતી હિંસા પરંપરાએ ચાલી આવતી નથી, તેવીજ રીતે જિનપૂજા પણ જયણાપૂર્વક કરાતી હોવાથી તેમાં થતી હિંસા પરંપરાએ ચાલી આવતી નથી. જે પ્રાણી આ સત્ય હકીકતને શ્રદ્ધા પૂર્વક માને છે તેને સુજશ આગમ શક્તિ એટલે સુખ અને યશ આવવાની શક્તિ વધે છે; એટલે કે—તે પ્રાણીને સુખ મળે છે, અને દુનિયામાં યશ વધે છે. અથવા તે પ્રાણીનો સારો યશ વધે છે, અને આગમ જાણવાની શકિત ખીલે છે. આ ગાથામાં 'સુજશ' શબ્દથી ઉપાધ્યાયજીએ ગ્રન્થકર્તા તરીકે 'યશોવિજયજી' એ પ્રમાણે પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે.।૨૨।

॥ ढाळ चोथी संपूर्ण ॥

—:✱✱○✱✱:—

ચોથી ઢાળમા સિદ્ધ કર્યું કે–જિનપૂજા દોષ રહિત છે, એટલુ જ નહિં, પણ તે જિનપૂજા કરવાથી પરિણામે મોક્ષનુ મેળવવા પ્રાણીઓ ભાગ્યશાલી બન્યા છે, માટે મુમુક્ષુ પ્રાણીએ જિનપૂજા અવશ્ય કરવી જોઈએ પણ જો જિનપ્રતિમાની સિદ્ધિ ન થાય તો પૂજા કોની કરવી ?, પૂજ્ય વિના પૂજાની સિદ્ધિ શા કામની ? જો જિનપ્રતિમા સિદ્ધ થાય તોજ પૂજાને નિર્દોષ સિદ્ધ કરવા કરેલો પરિશ્રમ કામનો છે, માટે આ પાંચમી ઢાળમાં આગમની શાખે જિનપ્રતિમાનુ વર્ણન વિસ્તારથી કરે છે –

ढाळ पांचमी.

मारी सहीरे समाणी, ए देशी ॥

सासय पडिमा अडसय माने, सिद्धायतन विमाने रे।
धन धन जिनवाणी ॥ टेक ॥
प्रभु तें भाषी अंग उवंगे, वरणवशुं तेम रंगे रे ॥धन०॥१॥

દેવવિમાનને વિષે સિદ્ધ ભગવતનુ દેરાસર છે, તેની અદર એકસો આઠ પ્રમાણ શાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે જિનેશ્વરની વાણીને ધન્ય છે ધન્ય છે, કે જે વાણીદ્વારા પ્રભુએ આવી અલૌકિક પ્રતિમાઓનુ વર્ણન કર્યું છે ગ્રન્થકાર વીતરાગની સ્તુતિ કરતાં કહે છે કે–હે પ્રભુ ! તમે તે એકસો આઠ પ્રતિમાઓ સ્થાનાગ પ્રમુખ અગને વિષે અને જીવાજીવાભિગમ પ્રમુખ ઉપાગને વિષે કહી છે હે નાથ ! જેમ તમે અંગ–ઉપાગને વિષે તે પ્રતિમાઓ કહી છે તેમ અમે ઉલ્લાસ પૂર્વક તે પ્રતિમાઓનું વર્ણન કરશું. એટલે કે, જે પ્રતિમાઓનુ આ ઢાળમાં વર્ણન

કર્યું છે, તે અમે કપોલ કલ્પિત કહેતા નથી; પરંતુ શ્રીતીર્થંકર પરમાત્મા કહી ગયા છે.

શ્રીજીવાજીવાભિગમ સૂત્રમાં, ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં, સિદ્ધાયતન અધિકારમાં, બીજા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૨૩૨ માં કહ્યું છે કે—

"तस्स णं सिद्धायथणस्स वहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पण्णत्ता, दो जोयणाइं आयाम-विक्खंभेणं जोयणं वाहल्लेणं सव्वमणिमयी अच्छा० । तोसे णं मणि-पेढियाए उप्पिं एत्थ णं एगे महं देवच्छंदए पण्णत्ते, दो जोयणाइं आयाम-विक्खंभेणं साइरेगाइं दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं सव्वरयणामए अच्छे० । तत्थ णं देवच्छंदए अट्ठसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेहपमाणमेत्ताणं संणिक्खित्तं चिट्ठइ" ।

"તે સિદ્ધાયતનના બરાબર મધ્ય ભાગમાં મણિની એક મોટી પીઠિકા પ્રરૂપી છે; તે પીઠિકા બે યોજન લાંબી અને પહોળી છે, તથા એક યોજન જાડી છે. વળી તે સર્વ મણિથી બનેલી છે અને સ્વચ્છ છે. તે મણિ પીઠિકા ઉપર એક મોટો દેવચ્છંદક એટલે પ્રતિમાને સ્થાપવાનું સ્થાન છે, તે દેવચ્છંદક બે યોજન લાંબો અને પહોળો છે, તથા બે યોજનથી કાંઇક વધારે ઉંચો છે. વળી તે સર્વ રત્નમય છે, અને સ્વચ્છ-નિર્મળ છે. તે દેવચ્છંદકને વિષે એકસો આઠ જિનપ્રતિમાઓ સ્થાપેલી છે. તે પ્રતિમાઓ જિનેશ્વરોના શરીરની ઉંચાઇ પ્રમાણ છે, એટલે પાંચસો પાંચસો ધનુષ્ય ઉંચી છે." ॥૧॥

હવે તે પ્રતિમાઓના શરીરનું વર્ણન કરે છે—

कंचनमय कर पद तल सोहे, भविजननां मन मोहे रे। ध०
अंकरतनमय नख ससनेहा, लोहिताक्ष मांधि रेहा रे॥ध०॥२॥

તે પ્રતિમાઓના હાથ અને પગનાં તળીયાં ભવ્યપ્રાણીઓનાં મનને મોહ પમાડે તેના સુવર્ણમય શોભે છે વળી નખ પણ અંક નામના રત્નમય સ્નેહવાળા એટલે ચીકાશવાળા છે, તે નખોની મધ્યમાં લોહિતાક્ષ રત્નની રાતી રેખાઓ છે. ॥૨॥

गात्रयष्टि कंचनमय सारी नाभि ते कंचन क्यारी रे । ध०
रिष्टरतन रोमराजि विराजे, चुचूक कंचन छाजे रे ॥ध०॥३॥

ગાત્રયષ્ટિ એટલે શરીરરૂપી યષ્ટિ સુવર્ણમય મનોહર છે, અને નાભિ તો જાણે કંચનની કયારી હોયની ! એવી શોભે છે વળી રોમરાજિ રિષ્ટ નામના શ્યામ રત્નમય વિરાજે છે અને ચુચૂક જે સ્તનનો અગ્રભાગ, તે સ્વર્ણમય શોભે છે. ॥૩॥

श्रीवच्छ ते तपनीय विशाला, होठ ते लाल प्रवाला रे । ध०
दंत फटिकमय जीह दयालु, वली तपनीयनुं तालुरे॥ध०॥४॥

છાતીના મધ્ય ભાગમા રહેલું વિશાળ શ્રીવત્સ તપાવેલા સુવર્ણનું એટલે લગારેક રાતા સુવર્ણમય છે, હોઠ રાતા પરવાળાના છે, દાંત સ્ફટિક રત્નમય ઉજ્વલ છે, દયાવંત જીભ અને તાળવુ તપાવેલા સ્વર્ણમય લાલ છે ॥૪॥

कनक नासिका तिहां सुविशेषा, लोहिताक्षनी रेखा रे । ध०
लोहिताक्ष रेखित सुविशाला, नयन अंक रतनाला रे ॥ध०॥५॥

અતિશય રમણીય અને સુવર્ણમય નાસિકા છે, તે નાસિકામા લોહિતાક્ષ રત્નની લાલ રેખાઓ છે વળી ચક્ષુઓ અંક રત્નમય વિશાલ છે, તે ચક્ષુઓમા લોહિતાક્ષ રત્નની લાલ રેખાઓ-ટસરીઓ છે ॥૫॥

अच्छिपत्ति भमुहा वली कीकी, रिट्ठ रतनमय नीकीरे घ०
श्रवण निलाडवटी गुणशाला, कंचन झाकझमालारे ।घ०।६।

અચ્છિપત્તિ એટલે અક્ષિપત્ર—આંખની પાંપણો, ભમુહા એટલે આંખનાં પોપચાંને મથાળે રહેલી વાંકી ભમર, અને આંખમાં રહેલી કીકી; એ ત્રણ વસ્તુઓ શ્યામ એવા રિષ્ટ રત્નમય નીકી એટલે રમણીય છે. વળી ગુણોની ખાણ સમાન કાન અને લલાટ-પટ્ટ કંચનમય છે, તે કાન અને લલાટપટ્ટ ઝાકઝમાળ—દેદીપ્યમાન ઝળહળી રહ્યા છે. ॥ ૬ ॥

वज्र रतनमय अतिहि सोहाणी, शीषघडी सुखखाणी रे ।घ०।
केशभूमि तपनीय निवेशा, रिट्ठ रतनमय केशा रे ।।घ०।।७।।

સુખની ખાણ સમાન અત્યંત શોભતી એવી મસ્તકની ઘડી વજ્ર રત્નમય છે, કેશની ભૂમિકા તપાવેલા સુવર્ણ સરખી કિંચિત્ લાલ છે, અને કેશ રિષ્ટ રત્નમય શ્યામ છે.

તે જિનપ્રતિમાઓના શરીરનું વર્ણન કરતાં શ્રીજીવાજીવા-ભિગમ સૂત્રમાં, ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં, બીજા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૨૩૨–૨૩૩ માં કહ્યું છે કે—

"तासि णं जिणपडिमाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते । तं जहा—तवणिज्जमया हत्थ-तला पायतला, अंकामयाइं नक्खाइं अंतोलोहियक्खपरिसेयाइं, कणगामया पादा, कणगामया गोप्फा, कणगामईओ जंघाओ, कणगामया जाणू, कणगामया ऊरू, कणगामयाओ गायलट्ठीओ, तवणिज्जमईओ णाभीओ, रिट्ठामईओ रोमराईओ, तवणिज्जमया चुच्चुया, तवणिज्जमया सिरिवच्छा, कणगामयाओ बाहाओ, कणगामईओ पासाओ,

कणगामईओ गीवाओ, रिट्ठामए मंसू, सिलप्पवालमया उट्ठा, फलिहामयां दंता, तवणिज्जमईओ जीहाओ, तवणिज्जमया तालुया, कणगमईओ नासाओ अतोलोहियक्खपरिसेयाओ, अंकामयाइं अच्छीणि अंतोलोहियक्खपरिसेयाइ, पुलगमईओ दिट्ठीओ, रिट्ठामईओ तारगाओ, रिट्ठामयाइं अच्छिपत्ताइ, रिट्ठामईओ भमुहाओ, कणगामया कवोला, कणगामया सवणा, कणगामया णिडालवट्टा, वइरामईओ सीसघडीओ, तवणिज्जमईओ केसंतकेसभूमीओ, रिट्ठामया उवरिमुद्धजा" ।

"તે જિનપ્રતિમાઓના શારીરિક અવયવોના વર્ણનુ આવા પ્રકારનુ વર્ણન કર્યું છે તે જેવી રીતે–હાથ અને પગના તળીયાં તપાવેલા સુવર્ણમય લાલ છે અંક રત્નમય સફેદ નખ છે, તે નખોમાં લોહિતાક્ષ રત્નની લાલ રેખાઓ છે સુવર્ણમય પગ છે, સુવર્ણમય ઘુંટીઓ છે, જંઘાઓ એટલે ઢીંચણની નીચેનો ભાગ સુવર્ણમય છે સુવર્ણમય ઢીંચણ છે, સુવર્ણમય સાથળ છે, સુવર્ણમય ગાત્રયષ્ટિ છે, તપાવેલા સુવર્ણમય નાભિ છે, રિષ્ટ રત્નમય શ્યામ રોમરાજિ છે, તપાવેલા સુવર્ણમય સ્તનનો અગ્રભાગ છે, હૃદયના મધ્ય ભાગમા શ્રીવત્સ તપાવેલા સુવર્ણમય છે. સુવર્ણમય બાહુ છે સુવર્ણમય પડખાં છે સુવર્ણમય ગ્રીવા છે રિષ્ટ રત્નમય શ્યામ દાઢી–મૂછ છે. પરવાળામય લાલ હોઠ છે સ્ફટિક રત્નમય સફેદ દાંત છે તપાવેલા સુવર્ણમય લાલ જીભ છે તપાવેલા સુવર્ણમય લાલ તાળવા છે સુવર્ણમય નાસિકા છે, તે નાસિકાઓમા લોહિતાક્ષ રત્નની લાલ રેખાઓ છે અંક રત્નમય ઉજ્વલ આંખ છે, તે ચક્ષુઓમાં લોહિતાક્ષ રત્નની લાલ રેખાઓ–ટસરીઓ છે પુલક

રત્નમય દૃષ્ટિ છે. રિષ્ટરત્નમય શ્યામ કીકીઓ છે. રિષ્ટરત્નમય શ્યામ પાંપણો છે. રિષ્ટરત્નમય શ્યામ ભમર છે. સુવર્ણમય ગાલ છે. સુવર્ણમય કાન છે. સુવર્ણમય લલાટપટ્ટ છે. વજ્ર રત્નમય મસ્તકની ઘડીઓ છે. "કેશની અંતભૂમિઓ અને કેશભૂમિઓ તપાવેલા સુવર્ણમય છે. ઉપરના કેશ રિષ્ટરત્નમય શ્યામ છે." ॥૭॥

હવે તે એકસો આઠ જિનપ્રતિમાઓને પ્રત્યેકને આગળ પાછળ અને પડખે અગીયાર અગીયાર બીજી મૂર્ત્તિઓ છે, તે શું શું કામ કરે છે તે કહે છે—

पूठे छत्र धरे प्रत्येके, प्रतिमा एक विवेके रे। ध०
दोय पासे दोय चामर ढाले, लीलाए जिनने उवारे रे॥ ध०८

તે પ્રત્યેક જિનપ્રતિમાની પછવાડે એક એક મૂર્તિ વિવેકથી છત્ર ધરીને ઉભેલી છે, અને બે પડખે બે મૂર્તિ ચામર વીંજે છે. તે ક્રીડાએ કરીને જાણે જિનેશ્વરનાં ઉવારણાં કરતી હોયની! એવી ભાસે છે ॥૮॥

नाग भूत यक्ष ने कुंडधारा, आगे दोय उदारा रे। ध०
ते पडिमा जिनपडिमा आगे, मानुं सेवा मागे रे॥ध०९॥

વળી તે પ્રત્યેક જિનપ્રતિમાની આગળ બબ્બે મૂર્તિ નાગદેવતાની છે, બબ્બે મૂર્તિ ભૂતદેવતાની છે, બબ્બે મૂર્તિ યક્ષદેવતાની છે, અને બબ્બે મૂર્તિ કુંડધાર એટલે આજ્ઞાધારકની છે. તે દરેક મૂર્તિઓ પ્રશસ્ત—મનોહર છે. ગ્રન્થકાર કહે છે કે—"હું માનું છું કે, તે મૂર્તિઓ જિનપ્રતિમા આગળ સેવા માગી રહી છે."

શ્રીજીવાજીવાભિગમ સૂત્રમાં, ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં, બીજા ઉદ્દેશામાં પત્ર ૨૩૩ માં કહ્યું છે કે—

"तासि णं जिणपडिमाणं पिट्ठतो पत्तेयं पत्तेयं छत्तधारपडिमाओ पण्णत्ताओ। ताओ णं छत्तधारपडिमाओ हिम-रयय-कुंदें-दुसप्पगासाइं सकोरिंटमल्लदामधवलाइं आयवत्ताइं सलीलं ओहारेमाणीओ चिट्ठन्ति। तासि णं जिणपडिमाणं उभओ पासिं पत्तेयं पत्तेयं चामरधारपडिमाओ पण्णत्ताओ. ताओ णं चामरधारपडिमाओ चंदप्पह-वइर-वेरुलिय-नाणामणि-कणग-रयणविमलमहरिहतवणिज्जुज्जलविचित्तदंडाओ चिल्लियाओ संखंक-कुंद-दगरय-अमयमहियफेणपुंजस-ण्णिकासाओ सुहुमरययदीहवालाओ धवलाओ चामराओ सलीलं ओहारेमाणीओ चिट्ठन्ति। तासि णं जिणपडिमाणं पुरओ दो दो नागपडिमाओ, दो दो जक्खपडिमाओ, दो दो भूयपडिमाओ, दो दो कुंडधारपडिमाओ विणओणयाओ पायवडियाओ पंजलिउडाओ सण्णिक्खित्ताओ चिट्ठन्ति। सव्व-रयणामईओ अच्छाओ सण्हाओ लण्हाओ घट्ठाओ मट्ठाओ णीरयाओ णिम्मलाओ णिप्पंकाओ जाव पडिरूवाओ"।

"તે પ્રત્યેક જિનપ્રતિમાઓની પાછળ એક એક છત્રધારની મૂર્તિ પ્રરૂપી છે તે છત્રધારની મૂર્તિઓ હિમ, રૂપું, મોગરાનું પુષ્પ, અને ચંદ્રમા જેવી કાંતિવાળા તથા કોરંટ પુષ્પની માળા સહિત સફેદ છત્રોને લીલાપૂર્વક ધારણ કરીને રહેલી છે વળી તે પ્રત્યેક જિન પ્રતિમાઓને બન્ને પડખે ચામર ધારણ કરનારી એક એક મૂર્તિઓ પ્રરૂપી છે તે ચામરના દંડ ચંદ્રકાંત, વજ્ર, વૈડૂર્ય, તથા બીજા પણ વિવિધ પ્રકારના મણિ, સુવર્ણ, અને રત્નોથી જડેલા હોવાથી નિર્મળ અને મહામૂલ્યવાન તપા-વેલા સુવર્ણમય ઉજ્જવલ અને ચિત્ર વિચિત્ર છે આવા પ્રકારના

રમણીય દંડ યુક્ત તે ચામરો શંખ, અંકરત્ન, મોગરાનાં પુષ્પ, પાણીના કણીયા, અને મથન કરેલા ક્ષીરસમુદ્રના ફીણના સમૂહ જેવી પ્રભાવાળા ઉજવલ છે. તે ચામરોને રૂપાના સુંવાળા અને લાંબા વાળ છે. આવા પ્રકારના સફેદ અને સુંદર ચામરોને લીલા પૂર્વક વીંજતી છતી તે મૂર્તિઓ ઉભી છે. વળી તે પ્રત્યેક જિનપ્રતિમાની આગળ નાગદેવતાની બબ્બે મૂર્તિઓ છે. યક્ષદેવતાની બબ્બે મૂર્તિઓ છે, ભૂતદેવતાની બબ્બે મૂર્તિઓ છે, અને આજ્ઞાધારક દેવોની બબ્બે મૂર્તિઓ છે. તે મૂર્તિઓ વિનયથી નમ્ર બનેલી, પગે પડેલી, અંજલિ જોડેલી સમ્યક્ પ્રકારે સ્થાપેલી છે. તે બધી મૂર્તિઓ સમસ્ત પ્રકારે એટલે આખે શરીરે રત્નમય છે, આકાશ અને સ્ફટિક જેવી અતિશય સ્વચ્છ છે, સુંવાળા પુદ્ગલોથી બનેલી છે, ચીકાશવાળી છે, તીક્ષ્ણ સરાણથી ઘસીને બનાવેલી પત્થરની મૂર્તિની જેમ જાણે ઘસીને તૈયાર કરી હોયની ! એવી ભાસે છે, સુંવાળી સરાણથી ઘસીને બનાવેલી પત્થરની મૂર્તિની જેમ જાણે સુંવાળી બનાવી હોયની ! એવી ભાસે છે. વળી તે મૂર્તિઓ રજ રહિત છે, એટલે સ્વાભાવિક જે મેલ, તે રહિત છે. નિર્મલ છે, એટલે નવો આવતો જે મેલ, તે રહિત છે. તાત્પર્ય કે—તે મૂર્તિઓ સ્વાભાવિક રીતેજ મેલ રહિત છે, અને કોઈ વખત મેલ લાગતો પણ નથી. વળી તે મૂર્તિઓ પંક રહિત છે, એટલે કોઈ પણ જાતના કલંક રહિત છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે, એટલે અસાધારણ રૂપવાળી છે; અથવા પ્રતિક્ષણે જાણે નવું નવું રૂપ ધારણ કરતી હોયની ! એવી ભાસે છે." ॥ ૯ ॥

વળી તે સિદ્ધ ભગવંતના મંદિરમાં બીજું શું શું છે, તે કહે છે—

घंट कलश भृंगार आयंसा, थाल पाइ सुपइट्ठा रे। घ०
मनगुलिया वायकरग प्रचंडा, चित्ता रयणकरंडा रे ॥घ०॥

એકસો આઠ ઘટ છે, એકસો આઠ ચદનના કલશ છે, એકસો આઠ ભૃંગાર એટલે કલશ વિશેષ છે, એકસો આઠ દર્પણ છે, એકસો આઠ થાળ છે, એકસો આઠ પાત્રી–ભાજન વિશેષ છે, એકસો આઠ સુપ્રતિષ્ઠ–ભાજનવિશેષ છે, એકસો આઠ મનો ગુલિકા એટલે પીઠિકા વિશેષ છે, એક સો આઠ વાતકરક એટલે જલરહિત કલશ અતિશય રમણીય છે, વળી રત્નના કરંડીયા એકસો આઠ વિચિત્ર–નાના પ્રકારના છે ॥ ૧૦ ॥

हय गय नर किन्नर किंपुरिसा, कंठ उरग वृप सरिखा रे ।घ०
रयणपुंज वली फूल चंगेरी, माल्य ने चूर्ण अनेरी रे ।।घ०।।

હય એટલે ઘોડો, ગજ, નર, કિન્નર, કિંપુરૂપ, ઉરગ એટલે સર્પ, અને વૃપ એટલે બળદ, તેઓના કંઠ જેવડા પ્રમાણ વાળા જે રત્ન વિશેપ, તે રત્નોના ઢગલા એકસો આઠ આઠ છે એટલે કે- હયકંઠ રત્નના, ગજકંઠ રત્નના, નરકંઠ રત્નના, કિન્નરકંઠ રત્નના, કિંપુરૂપકંઠ રત્નના, ઉરગકંઠ રત્નના, અને વૃપભકંઠ રત્નના ઢગલાઓ એકસો આઠ આઠ છે વળી પુષ્પોની છાબડીઓ, પુષ્પમાલાની છાબડીઓ, તથા તે સિવાય સુગંધી ચૂર્ણની છાબડીઓ એકસો આઠ આઠ છે ॥ ૧૧ ॥

गंध वस्त्र आभरण चंगेरी, सरसव पुंजणी केरी रे । घ०
एम पुष्पादिक पडल वखाण्यां, आगे सिंहासन जाण्यां रे ।।घ०

વળી સુગંધમય પદાર્થો, વસ્ત્રો, ઘરેણાં, સરસવ અને પુંજણી–મોરપીંછી, એ દરેકની એકસો આઠ આઠ છાબડીઓ છે. એવીજ રીતે પુષ્પ વિગેરેના વસ્ત્રો એકસો આઠ શ્રીજીવાભિગમ સૂત્રની અંદર વખાણ્યાં–વર્ણવ્યાં છે વળી સિદ્ધાંતને વચને કરી એકસો આઠ સિંહાસન જાણ્યા છે ॥ ૧૨ ॥

छत्र ने चामर आगे समुग्गा, तैल कोष्ठभृत जुग्गा रे ।ध०।
भरिया पत्र चोयग सुविलासे, तगर एला शुचि वासे रे ध०॥

એકસો આઠ છત્ર છે, એકસો આઠ ચામર છે, વળી આગળ સુગંધી તેલના એકસો આઠ દાબડા છે, કોષ્ઠ નામના સુગંધી દ્રવ્યથી ભરેલા મનોહર એકસો આઠ દાબડા છે, પત્રથી ભરેલા એકસો આઠ દાબડા છે, ચોયક નામના સુગંધી દ્રવ્યથી ભરેલા એકસો આઠ દાબડા અતિશય રમણીય છે, તગર અને એલચીથી ભરેલા એકસો આઠ આઠ દાબડા પવિત્ર વાસવાળા છે. ॥ ૧૩ ॥

वली हरताल ने मनसिल अंजन, सवि सुगंध मनरंजन रे । ध०
ध्वजा एक शत आठ ए पूरां, साधन सर्व सनूरां रे ॥ध०१४॥

વળી હરતાલના એકસો ને આઠ દાબડા છે, મનસિલના એકસો આઠ દાબડા છે, અંજનના એકસો આઠ દાબડા છે, એ સર્વ પદાર્થો સુગંધમય અને મનને રંજિત કરે એવા છે. વળી ધ્વજાઓ એકસો આઠ છે. આ પ્રમાણે પૂજાનાં સર્વ સાધન નૂર સહિત–તેજસ્વી છે. શ્રીજીવાજીવાભિગમ સૂત્રમાં ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં, બીજા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૨૩૩ માં કહ્યું છે કે—

" तासि णं जिणपडिमाणं पुरतो अट्ठसयं घटाणं, अट्ठसयं चंदणकलसाणं, अट्ठसयं भिंगारगाणं, एवं आयंसगाणं, थालाणं, पातीणं, सुपइट्ठगाणं, मणगुलियाणं, वातकरगाणं, चित्ताणं रयणकरंडगाणं, हयकंठगाणं जाव उसभकंठगाणं, पुप्फचंगेरीणं जाव लोमहत्थचंगेरीणं, पुप्फपडलगाणं, अट्ठसयं तेल्लसमुग्गाणं जाव धूवकडुच्छगाणं सण्णिक्खित्तं चिट्ठइ" ।

"વળી તે જિન પ્રતિમાઓ આગળ એકસો આઠ ઘંટ છે,

એકસો આઠ ચંદનના કલશ છે, એકસો આઠ ભૃંગાર–કલશ વિશેષ છે, એવી રીતે એકસો આઠ દર્પણ છે, એકસો આઠ થાળ છે, એકસો આઠ પાત્રી–ભાજન વિશેષ છે, એકસો આઠ સુપ્રતિષ્ઠ–ભાજન વિશેષ છે, એકસો આઠ મનોગુલિકા એટલે પીઠિકા વિશેષ છે, એકસો આઠ જલરહિત કલશ છે, રત્નના કરંડીયા એકસો આઠ વિચિત્ર–નાના પ્રકારના છે હયકંઠ નામના રત્નો એકસો આઠ છે, યાવત્ વૃષભકંઠ નામના રત્નો એકસો આઠ છે પુષ્પોની છાબડીઓ એકસો આઠ છે, યાવત મોરપીંછીની છાબડીઓ એકસો આઠ છે પુષ્પોના વસ્ત્રો એકસો આઠ છે સુગંધી તેલના દાબડા એકસો આઠ છે, યાવત્ ધૂપ ઉખેવવાના કડછા એકસો આઠ સમ્યક્ પ્રકારે રહેલા છે" ॥ ૧૪ ॥

सुर ए पूजा साधन साथे, जिन पूजे निज हाथे रे। ध०
सिद्धायतने आप विमाने. थूभादिक वहु माने रे॥ध०१५॥

દેવતા પોતાના વિમાનમા સિદ્ધ ભગવંતના મંદિરને વિષે ઉપર કહેલા પૂજાનાં સર્વ સાધન વડે જિનપ્રતિમાની પૂજા પોતાને હાથે કરે છે વળી તે દેવ સ્તૂપ વિગેરેનુ પણ બહુમાન કરે છે॥૧૫॥

સિદ્ધ ભગવંતના મંદિરમા જિનપ્રતિમા આગળ દેવ દેવી રીતે ભાવના ભાવે છે ? તે કહે છે —

एह अपूरव दरिशण दीठुं, सुरतरु फलथी मीठुं रे। ध०
ए संसार समुद्रे नावा. तारण तरण सहावा रे ॥ध०१६॥

હે પ્રભુ ! આપનુ આ દર્શન મે અપૂર્વ દીઠું, એટલે આ વિકટ સંસાર સમુદ્રમા ભટકતા મે આપનુ દર્શન હજુ સુધી ભાવપૂર્વક કર્યું નહોતુ, જે પણ અંતઃકરણથી આ-

પનું દર્શન કર્યું હોત તો મારે આ સંસારમાં હજુ સુધી ભટકવું ન પડત, પરંતુ આ અવસરે સુભાગ્ય યોગે આપનું દર્શન મેં ભાવ પૂર્વક કર્યું છે, તો હે નાથ ! હવે મને તારો. હે ભગવન્ ! આ આપનું દર્શન મને કલ્પવૃક્ષના ફળ કરતાં પણ મીઠું લાગે છે. કલ્પવૃક્ષનું ફળ તો આ ભવમાંજ ક્ષણિક સુખ આપનારૂં છે, પણ આપનું સૌમ્ય દર્શન તો આ ભવમાં અને પરભવમાં અલૌકિક અને અક્ષય સુખ આપનારૂં છે, તેથી કલ્પવૃક્ષના ફળ કરતાં પણ આપનું દર્શન અધિક મીઠું છે. હે સ્વામી ! આપ આ સંસારસમુદ્રમાં વહાણ સમાન છો, આપ પોતે તરી ગયા છો, અને ખરા દિલથી શુદ્ધ ભાવપૂર્વક આપની ભક્તિ કરનારના તારક સ્વભાવ છો ॥ ૧૬ ॥

एम विस्मय भवभय गुणरागे, झीले तेह अतागे रे । ध०
राचे माचे ने वली नाचे, धरम ध्यान मन साचे रे ॥ध०१७॥

એવી રીતે વીતરાગના અદ્‌ભુત ગુણોનું સ્મરણ કરતાં તે દેવ આશ્ચર્ય પામે છે; દુઃખદાયી સંસારનાં અસહ્ય દુઃખો યાદ આવતાં ભવથી ભય પામે છે, અને આ ભયંકર ભવથી મુક્ત થવા પ્રભુભક્તિમાં તલ્લીન બને છે; તથા જેઓનો તાગ ન પામી શકાય એવા અપાર પ્રભુગુણોનો રાગી બની તે પ્રભુગુણોના પવિત્ર રાગરૂપી જલમાં ઝીલે છે—સ્નાન કરે છે, એટલે પ્રભુના અપાર ગુણોને સ્મૃતિમાં લાવતાં તે દેવ પોતાનું ચિત્ત પ્રભુગુણોમાં એકાગ્ર કરી દે છે. વળી તે દેવ રોમાંચિત થઈ રાચે છે, માચે છે, વળી નાચે છે, અને સાચા દિલથી ધર્મધ્યાનમાં લીન બને છે.

थेइ थेइ करतां दे ते भमरी, हर्षे प्रभुगुण समरी रे । ध०
योग निरालंबन लय आणी, वश करता शिवराणी रे ॥ध०१८॥

વળી તે દેવ પ્રભુના ગુણોનુ સ્મરણ કરી, રોમાંચિત થઇ હર્ષથી થેઈ થેઇ કરતો ભમરી દે છે—પ્રભુના અલૌકિક અને અપૂર્વ ગુણોનુ સ્મરણ કરી, આત્મિક આનંદથી પ્રફુલ્લિત બની, ચારે તરફ ફરવા માંડે છે. વળી નિરાલંબન યોગ એટલે સિદ્ધ સ્વરૂપમા લય આણીને-મનને તન્મય કરીને મુક્તિસુંદરીને વશ કરે છે ॥ ૧૮ ॥

एम नंदीश्वर प्रमुख अनेरां, शाश्वत चैत्य भलेरां रे। ध०।
त्यां जिन पूजे ते अनुमाने, जनम सफल निज माने रे ॥ध०१९

એવીજ રીતે નંદીશ્વર પ્રમુખના બીજા પણ ગમાડીય શાશ્વત ચૈત્યો છે, અહીં પ્રમુખ શબ્દથી રૂચક, કુંડલ, મેરૂ, ભવનપતિ, વિગેરેના ચૈત્યો લેવાં, ત્યા રહેલી જિનપ્રતિમાઓની દેવો પૂજા કરે છે, અને ભાવપૂર્વક જિનપૂજા કરી પોતાનો જન્મ સફલ માને છે મનુષ્યો તો જિનપૂજા ઉપરાત વ્રત પચ્ચકખાણ કરીને પણ પોતાનો જન્મ સફલ કરે છે, પણ દેવોને વ્રત પચ્ચકખાણ ઉદયમા આવતા નથી, તેઓ વ્રત પચ્ચકખાણ કરી શકતા નથી, તેથી તેઓને તો જન્મ સફલ કરવાનુ સાધન જિનભક્તિજ છે, બીજું સાધન નથી ॥ ૧૯ ॥

कल्याणक अट्ठाइ वरषी, तिथि चउमासी सरखी रे। ध०।
तेह निमित्ते सुर जिन अरचे, नित्य भक्तिपणे विरचेरे ॥ध०२०

તીર્થંકરનું જન્મકલ્યાણક, દીક્ષાકલ્યાણક, કેવલજ્ઞાન કલ્યાણક, અને મોક્ષકલ્યાણક, એ કલ્યાણકોને વખતે, તથા વાર્ષિક તિથિ એટલે પર્યુષણા પર્વ સમયે, ચોમાસી અટ્ઠાઇ વખતે, વળી તેઓના જેવી બીજી મોટી તિથિએ દેવો નંદીશ્વરાદિ સ્થળે જઇ અટ્ઠાઇ મહોત્સવ કરે છે. અને તે કલ્યાણક પ્રમુખ નિમિત્ત

પામીને દેવો ત્યાં જઇ જિનપ્રતિમાની પૂજા કરે છે, અને પ્રભુ-ભક્તિ નિરંતર રચે છે.

શ્રીજીવાજીવાભિગમ સૂત્રમાં, ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં, બીજા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૩૫૭–૩૫૮ માં નંદીશ્વરદ્વીપનું વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે—

"तत्थ णं वहवे भवणवइ-वाणमंतर-जोइसिय-वेमाणिया देवा चाउम्मासियपडिवएसु, संवच्छरिएसु वा, अन्नेसु य वहूसु जिणजम्मण-निक्खमण-नाणुप्पत्ति-परिनिव्वाणमाइएसु, देवकज्जेसु य देवसमुदएसु य-देवसमितीसु य देवसमवाएसु य देवपओयणेसु य एगंतओ सहिता समुवागता समाणा पमुदियपक्कीलिया अट्ठाहियारूवाओ महामहिमाओ करेमाणा पालेमाणा सुहं सुहेणं विहरन्ति" ।

"નંદીશ્વર દ્વીપમાં તે સિદ્ધ ભગવંતના મંદિરોને વિષે ઘણા ભવનપતિ દેવો, વાનવ્યંતર દેવો, જ્યોતિષ્ક દેવો અને વૈમાનિક દેવો, એ પ્રમાણે ચારે નિકાયના ઘણા દેવો ચોમાસાના પડવાને વખતે એટલે કાર્તિકી પ્રમુખ ચોમાસી અટ્ઠાઇને વિષે, પર્યુષણા પર્વમાં, તથા બીજા પણ જિન જન્મકલ્યાણક, દીક્ષા કલ્યાણક, કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિરૂપ કલ્યાણક, અને મોક્ષ કલ્યાણકાદિ સમયે, તથા દેવકાર્યોને વિષે દેવોનો મેળાવડો થાય તે સમયે એકઠા થઈને આવ્યા છતા અતિશય હર્ષ પામી, ક્રીડાવંત થઇ અટ્ઠાઇરૂપ મહામહોત્સવ એટલે આઠ દિવસ સુધી મહામહોત્સવ કરતા થકા સુખે સુખે વિચરે છે." ॥ ૨૦ ॥

હવે દેવો જિનપૂજા કરીને એકસો આઠ કાવ્યોએ કરી પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં ભાવના ભાવે છે, તે કહે છે—

भाव ते अक्खयभावे मलियो, ते नवि जाये टलियो रे ।ध०
फरि त्रांबु नवि होय निषेधे, हुओ हेम रसवेधे रे ।।ध०२१।।

અક્ષય એટલે જેનો ક્ષય નથી એવા સિદ્ધ પ્રભુ, તે સિદ્ધ પ્રભુના ભાવ સાથે પોતાનો ભાવ મળ્યો થકો ટળી જાય નહિ—વિનાશ પામે નહિ એટલે કે, સિદ્ધસ્વરૂપની પવિત્ર જ્યોતિ સાથે આપણી જ્યોતિ એક તાર થતા તે જ્યોતિનો તાર તૂટતોજ નથી. જેમ રસવેધે કરીને ત્રાબુ મટીને સુવર્ણ થાય, તે સુવર્ણ પાછુ ત્રાબુ થાયજ નહિં એટલે કે—જેમ રસવેધે કરીને ત્રાબુ સુવર્ણ થયુ, તે સુવર્ણ મટીને પાછુ ત્રાંબુ થતું નથી, તેમ આપણો ભાવ જે રાગદ્વેષાદિથી ત્રાબા જેવો મલિન છે, તે ભાવ જો પ્રભુના પવિત્ર ભાવ સાથે મળે તો મલિન મટીને નિર્મળ બને છે, અને તે નિર્મળ બનેલો આપણો ભાવ પાછો મલિન થતો નથી ॥ ૨૧ ॥

ઉપરનીજ વાત બીજા દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધ કરે છે —

एके जललव जलधि भलाए, तो ते अक्षय थाए रे । ध०
आपभाव जिनगुणमांही आणे, तेम ते अखय प्रमाणे रे।।ध०२२

જેમ પાણીનુ એક પણ બિંદુ સમુદ્રમા ભળ્યુ હોય તો તે બિંદુ અક્ષય થાય છે, તે બિંદુનો ક્ષય થતો નથી, એટલે સૂકાતુ નથી, તેમ પોતાનો ભાવ જિનેશ્વરના ગુણોમાં લાવીએ—મેળવીએ, એટલે આપણો ભાવ જિનગુણોમા તન્મય કરી દઈએ તો પૂર્વગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે આપણો ભાવ અક્ષય થાય છે ।।૨૨।।

अपुणरुत्त अडसय वड वृत्ते, एम सुर भावे चित्ते रे । ध०
एम जिन पूजी जे गुण गावे, सुजश लील ते पावे रे ।।ध०२३

આવી રીતે અપુનરૂક્ત એટલે એક વાર કહેલ હોય તે બીજી વાર ન આવે એવા એકસો આઠ મોટાં કાવ્યોએ કરી પ્રભુના ગુણગ્રામ ગાતાં દેવતાઓ પોતાના ચિત્તમાં ભાવના ભાવે છે. જે પ્રાણી એવી રીતે જિનપ્રતિમાની પૂજા કરી જિનેશ્વરના ગુણ ગાય છે તે પ્રાણી સુંદર યશની લીલા પામે છે. આ ગાથામાં 'સુજશ' શબ્દથી ઉપાધ્યાયજીએ ગ્રન્થકર્તા તરીકે 'યશોવિજયજી' એ પ્રમાણે પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે. ॥ ૨૩ ॥

॥ ઢાળ પાંચમી સંપૂર્ણ ॥

પંચાંગીમાં સ્થાપના નિક્ષેપાને માન્ય કરેલો હોવાથી તે પ્રમાણભૂત છે, અને તેથીજ ગ્રન્થકારે પહેલી ઢાળની પહેલી ગાથામાં કહ્યું છે કે–"ઠવણ નિક્ષેપ પ્રમાણ પંચાંગી, પરખી લહું આણંદ– સૂત્ર નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ટીકા અને ચૂર્ણિ; એ પંચાંગીના પ્રમાણથી સ્થાપના નિક્ષેપાની પરીક્ષા કરી હું આનંદ પામું છું" આવી રીતે સ્થાપના નિક્ષેપો પ્રમાણભૂત હોવા છતાં સ્થાનકવાસીઓ તેને પ્રમાણભૂત માનતા નથી, તેથી આ છઠ્ઠી ઢાળમાં સ્થાપના નિક્ષેપાને સૂત્રની શાખે પ્રમાણભૂત સિદ્ધ કરે છે. વળી યોગ વહન કરીને ઉદ્દેશાદિક ક્રમપૂર્વક સૂત્રો ભણવા જોઇએ, પણ સ્થાનકવાસીઓ યોગ વહનની વિધિને માનતા નથી, તેથી યોગવહનની વિધિને સૂત્રની શાખે સિદ્ધ કરે છે, વળી સ્થાનકવાસીઓ પંચાંગીને પ્રમાણભૂત માનતા નથી, તેથી આ છઠ્ઠી ઢાળમાં પંચાંગીને સૂત્રની શાખે સિદ્ધ કરે છે–

ढाळ छट्ठी.

—*×*—

भोलीडा हसा रे विषय न राचीए, ए देशी ॥

समकित सूधूं रे तेहने जाणीए, जे माने तुज आण ।
सूत्र ते वांचे रे योग वही करी, करे पंचांगी प्रमाण ॥
समकित सूधूंरे तेहने जाणीए ॥ १ ॥

હે, પ્રભુ ! જે પ્રાણી તમારી આજ્ઞાને માને તેનેજ શુદ્ધ સમકિત હોય પ્રભુની આજ્ઞા શુ છે ? તે બતાવે છે–જે પ્રાણી યોગ વહીને સૂત્ર વાચે, તથા સૂત્ર, નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ટીકા અને ચૂર્ણિ, એ પંચાંગીને પ્રમાણ કરે, એટલે પચાગીમા જે કહ્યુ છે તે સત્ય કરીને માને.

જ્યા સુધી પ્રભુની આજ્ઞા માનવામાં ન આવે ત્યાં સુધી સમકિતની પ્રાપ્તિ થતી નથી પ્રભુ અત્યારે વિદ્યમાન નથી, પણ તેમના બનાવેલા સૂત્રો મોજુદ છે તે સૂત્રોમાં પ્રભુએ જે જે પ્રમાણે કહ્યુ છે તે મુજબ આપણે માનીએ તોજ પ્રભુની આજ્ઞા માની કહેવાય, અને તોજ સમકિત પ્રાપ્ત કરી શકાય સૂત્રોમા કહ્યુ છે કે–યોગ વહન કરીને સૂત્રવાચન કરવુ, વળી સૂત્રોમા પચાંગીને પણ પ્રમાણભૂત માનેલી છે, તો સમકિત પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા મુમુક્ષુ પ્રાણીએ યોગ વહન કરીને સૂત્રવાચન કરવુ, અને પચાંગીને પ્રમાણભૂત માની તેમાં ફરમાવ્યા મુજબ વર્તવુ. ॥ ૧ ॥

ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ એ ચાર શ્રુતજ્ઞાનના છે, તે કહે છે—

उद्देशादिक नहीं चउनाणनां, छे सुअनाणनां तेह ।
श्री अनुयोगदुवार थकी लही, धरीए योगसुं नेह ॥स०२॥

ઉદ્દેશાદિક એટલે ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ એ ચારે ચાર જ્ઞાનના નથી, એટલે મતિજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન મનઃપર્યંવ-જ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનના નથી. પણ તે ઉદ્દેશાદિક ચાર શ્રુતજ્ઞાનના છે. આ બાબત શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રથી જાણીને યોગની સાથે સ્નેહ ધરીએ.

કોઇ પણ સૂત્ર ભણવું તે ઉદ્દેશાદિક ક્રમથી ભણવું જોઈએ, વળી તે યોગ વહન કરીને ભણવું જોઈએ, એમ શ્રીઅનુયોગ-દ્વાર સૂત્રમાં કહ્યું છે. શ્રી અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં પ્રારંભમાં પત્ર એકથી ૭ સુધીમાં કહ્યું છે કે—

"नाणं पंचविहं पण्णत्तं । तं जहा—आभिणिबोहियनाणं, सुयनाणं, ओहिनाणं, मणपज्जवनाणं, केवलनाणं । तत्थ चत्तारि नाणाइं ठप्पाइं ठवणिज्जाइं; णो उद्दिसन्ति, णो समुद्दिसन्ति, णो अणुण्णविज्जन्ति । सुयनाणस्स उद्देसो समुद्देसो अणुण्णा अणुओगा य पवत्तइ । जइ सुयनाणस्स उद्देसो समुद्देसो अणुण्णा अणुओगो य पवत्तइ, किं अंगपविट्ठस्स उद्देसो समुद्देसो अणुण्णा अणुओगो य पवत्तइ ?, किं अंगबाहिरस्स उद्देसो समुद्देस्सो अणुण्णा अणुओगो य पवत्तइ ? । अंगपविट्ठस्स वि उद्देसो जाव पवत्तइ, अंगबाहिरस्स वि उद्देसो जाव पवत्तइ" ।

"જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું પ્રરૂપ્યું છે, તે જેવી રીતે—આભિનિબો-ધિકજ્ઞાન એટલે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન. તે પાંચ જ્ઞાનમાં શ્રુતજ્ઞાન સિવાયના બાકીના

ચાર જ્ઞાન સ્થાપના યોગ્ય છે, એટલે એ ચાર જ્ઞાન ઉદ્દેશાદિકમની અપેક્ષા રાખતા નથી, માટે એ ચાર જ્ઞાનનો ઉદ્દેશ થતો નથી, સમુદ્દેશ થતો નથી, અને અનુજ્ઞા થતી નથી, ફક્ત એક શ્રુતજ્ઞાનના ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ પ્રવર્તે છે હવે શિષ્ય પૂછે છે કે—"જ્યારે શ્રુતજ્ઞાનનાજ ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ પ્રવર્તે છે, તો શું આચારાંગ વિગેરે અંગપ્રવિષ્ટ સૂત્રના ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ પ્રવર્તે છે? કે ઉત્તરાધ્યયન વિગેરે અંગબાહ્યસૂત્રના ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ પ્રવર્તે છે? ગુરૂ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે—અંગપ્રવિષ્ટના પણ ઉદ્દેશાદિ પ્રવર્તે છે, અને અંગબાહ્યના પણ ઉદ્દેશાદિ પ્રવર્તે છે"

વિનયથી નમ્ર બનેલો શિષ્ય ગુરૂ મહારાજને વંદન કરી વિનતિ કરે કે—'ભગવન્! મને અમુક સૂત્ર ભણાવો' તે વખતે ગુરૂ મહારાજ કાઉસગ્ગ વિગેરે વિધિપૂર્વક શિષ્યને કહે કે—'યોગ કર, અને આ અધ્યયનાદિ ભણ' આ પ્રમાણે ગુરૂ મહારાજના વચનને ઉદ્દેશ કહે છે ગુરૂ મહારાજે ભણાવેલા તે અધ્યયનાદિને શિષ્ય બરાબર ભણી ગયો હોય ત્યારે ગુરૂમહારાજ કહે કે—'તેને તું બરાબર સ્થિર કર, અને પરિચિત કર' એ પ્રમાણે ગુરૂના વચનને સમુદ્દેશ કહે છે શિષ્ય તે અધ્યયનાદિને બરાબર સ્થિર અને પરિચિત કર્યા બાદ ગુરૂમહારાજને નિવેદન કરે, ત્યારે ગુરૂમહારાજ ફરમાવે કે— 'તું તે અધ્યયનને સારી રીતે ધારી રાખ, અને બીજાઓને ભણાવ' એ પ્રમાણે ગુરૂમહારાજના વચનને અનુજ્ઞા કહે છે અને તે ભણેલા શ્રુતજ્ઞાનની વ્યાખ્યાને અનુયોગ કહે છે આવી રીતે શ્રુતજ્ઞાનના ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા અને અનુયોગ પ્રવર્તે છે

વ્યાવહારનય માને છે કે—જે લોકોના વ્યવહારમાં પ્રવર્તે

તેજ વ્યવહાર યોગ્ય કહેવાય. લોકો ઉપાદેય પદાર્થોમાં પ્રવૃત્તિ અને હેય પદાર્થોથી નિવૃત્તિ શ્રુતજ્ઞાન દ્વારાજ કરે છે, માટે વ્યવહાર યોગ્ય શ્રુતજ્ઞાન હોવાથી તેજ અત્યંત લોકોપકારી છે. જો કે કેવલ વિગેરે જ્ઞાન પણ લોકોપકારી છે, પણ તેઓ વ્યવહાર યોગ્ય નહિં હોવાથી ગૌણવૃત્તિએ છે. પણ શ્રુતજ્ઞાન તો વ્યવહાર યોગ્ય હોવાથી મુખ્યવૃત્તિએ લોકોપકારી છે. માટે શ્રુતજ્ઞાન સિવાયના ચારે જ્ઞાન વ્યવહાર યોગ્ય નહિં હોવાથી ઉદ્દેશાદિ અવસરે તેઓનો અધિકાર નથી. જે જ્ઞાનમાં ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અને અનુજ્ઞા પ્રવર્તે તેજ જ્ઞાનમાં અનુયોગ એટલે વ્યાખ્યા પ્રવર્તે છે, આવા પ્રકારનું તો આચારાંગ વિગેરે શ્રુતજ્ઞાનજ છે. મતિજ્ઞાન વિગેરે બાકીનાં ચાર જ્ઞાન ઉદ્દેશાદિનો વિષય નહિં હોવાથી અનુપયોગી છે, એટલે ઉદ્દેશાદિકમાં એ ચારે જ્ઞાનનો અધિકાર નથી. અહીં કેઇ શંકા કરે કે—" મતિજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનમાં ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અને અનુજ્ઞા પ્રવર્તતા નથી. પરંતુ એ ચારે જ્ઞાનમાં અનુયોગની પણ પ્રવૃત્તિ નથી એમ કેમ કહેવાય ? કારણ કે, અનુયોગ એટલે વ્યાખ્યા, તે વ્યાખ્યા તો જેમ શ્રુતજ્ઞાનની કરાય છે તેવીજ રીતે એ ચારે જ્ઞાનની પણ કરાય છે, તો પછી અનુયોગમાં પણ એ ચારે જ્ઞાનને અનુપયોગી કેમ કહો છો ? " તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—" જ્યારે મતિજ્ઞાન વિગેરેની વ્યાખ્યા કરો તે વખતે પણ સૂત્રનો ઉચ્ચાર કરવો જોઈશે, તથા શબ્દો ઉચ્ચારવા પડશે; સૂત્રો તથા શબ્દો શ્રુતજ્ઞાનજ છે, માટે વ્યાખ્યાની પ્રવૃત્તિમાં પણ શ્રુતજ્ઞાનજ ઉપયોગી છે. " વળી શ્રુતજ્ઞાન સિવાયના ચારે જ્ઞાન ગુરૂ મહારાજને આધીન નહિં હોવાથી ઉદ્દેશાદિની અપેક્ષા રાખતા નથી. તાત્પર્ય કે—શ્રુતજ્ઞાન અનેક અર્થવાળું, અતિશય

ગભીર, અને વિવિધ મત્રાદિ અતિશય યુક્ત હોવાથી પ્રાય ગુરૂમહારાજના ઉપદેશની અપેક્ષાવાળુ છે. તે શ્રુતજ્ઞાન ગુરૂમહારાજ પાસેથી ગ્રહણ કરાતુ છતુ ઉદ્દેશાદિક વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરાય છે માટે તેના ઉદ્દેશાદિ ક્રમ પ્રવર્તે છે પણ બાકીના ચાર જ્ઞાન તો, તે તે જ્ઞાનના આવરણનો ક્ષય તથા ક્ષયોપશમ થવાથી પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થાય છે, માટે તે ચાર જ્ઞાન ઉદ્દેશાદિ ક્રમની અપેક્ષા રાખતા નથી ॥ ૨ ॥

ઉપરની ગાથામાં જણાવ્યુ કે—શ્રુતજ્ઞાનને ઉદ્દેશાદિ ક્રમ પ્રવર્તે છે, માટે ગુરૂમહારાજ પાસેથી ઉદ્દેશાદિ ક્રમ પૂર્વક શ્રુતજ્ઞાન ભણવુ જોઇએ પણ જે મનુષ્ય ઉદ્દેશાદિ ક્રમ વિના શ્રુતજ્ઞાનને ભણે તે મનુષ્ય જ્ઞાનની આશાતના કરે છે, અને જ્ઞાનની આશાતના કરનારો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાધે છે, તે સૂત્રની શાખે ગ્રન્થકાર દેખાડે છે—

उद्देशादिक क्रम विण जे भणे, आशाते तेह नाण ।
नाणावरणी रे बांधे तेहथी, भगवइ अंग प्रमाण ॥स० ३॥

જે પ્રાણી ઉદ્દેશાદિકના અનુક્રમ વિના સૂત્રને ભણે છે તે પ્રાણી જ્ઞાનની આશાતના કરે છે, અને જ્ઞાનની આશાતના કરવાથી તે પ્રાણી જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધે છે, આ બાબતમા પાંચમુ અગ શ્રી ભગવતી સૂત્ર પ્રમાણ છે.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના આઠમા શતકના નવમા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૪૧૦ મા કહ્યુ છે કે—

नाणावरणिज्जकम्मासरीरप्पयोगबन्धे णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं ? । गोयमा ! नाणपडिणीययाए नाणनिण्हवणयाए नाणंतराएणं नाणप्पदोसेणं नाणऽच्चासायणाए

नाणविसंवायणाजोगेणं नाणावरणिज्जकम्मासरीरप्पयोगनामाए कम्मस्स उदएणं नाणावरणिज्जकम्मासरीरप्पयोगवंधे." ।

"હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય નામના કાર્મણ શરીરના પ્રયોગનો બંધ કોણ કર્મના ઉદયથી થાય છે ? એટલે જ્ઞાના-વરણીય કર્મ કોણ કર્મના ઉદયથી બંધાય છે ? ગૌતમ ! જ્ઞાન અથવા [1]જ્ઞાનીની પ્રત્યનીકતાથી, એટલે જ્ઞાન અથવા જ્ઞાની-થી પ્રતિકૂલ આચરણ કરવાથી, જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનીનો અપલાપ કરવાથી એટલે ઓળવવાથી, જ્ઞાનનો અંતરાય કરવાથી, એટલે કોઈ ભણતો હોય તેમાં વિઘ્ન કરવાથી; જ્ઞાન અથવા જ્ઞાની ઉપર દ્વેષ રાખવાથી; જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનીની અતિ આશાતના કરવાથી એટલે હેલના કરવાથી; જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનીનો વિસંવાદ કરવાથી, એટલે જ્ઞાનની પ્રરૂપણા વિપરીત કરવાથી તથા જ્ઞાનીના દોષો કાઢવાથી[2]; તથા જ્ઞાનાવરણીય નામના કર્મના ઉદયવડે જ્ઞાનાવ-રણીય નામના કાર્મણ શરીરના પ્રયોગનો બંધ થાય છે."

વળી ભગવતીસૂત્ર પ્રમુખ અંગને છેડે તપયોગ વિધિ સંક્ષે-પથી કહ્યો છે, તે દેખાડે છે—

"पन्नत्तीए आइमाणं अट्ठण्हं सयाणं दो दो उद्देसगा उद्दिसिज्जन्ति; नवरं चउत्थे सए पढमदिवसे अट्ठ, बितीय-दिवसे दो उद्देसगा उद्दिसिज्जन्ति । नवमाओ सयाओ आरब्भ जावइयं जावइयं एति तावइयं तावइयं एगदिवसेणं उद्दिसि-

૧ જ્ઞાન અને જ્ઞાનીનો કથંચિદ્ અભેદ છે, માટે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાવામાં જે જે કારણો જ્ઞાન સંબંધી જણાવ્યાં છે તે તે કારણો જ્ઞાની સંબંધી પણ બતાવ્યાં છે.

૨ જ્ઞાનવણીય કર્મ બંધાવામાં આ બાહ્ય કારણો બતાવ્યાં, હવે આભ્યંતર કારણ બતાવે છે.

ज्जइ, उक्कोसेणं सयं पि एगदिवसेण, मज्झिमेणं दोहिं दिवसेहिं सय, जहन्नेण तिहिं दिवसेहिं सयं, एवं जाव वीसइमं सयं; नवरं गोसालो एगदिवसेणं उद्दिसिज्जइ, जइ ठिओ एगेण चेव आयंबिलेणं अणुन्नविज्जइ, अह न ठिओ आयंबिलेणं छट्टेणं अणुन्नविज्जइ। एक्कवीस-बावीस-तेवीसइमाइं सयाइं एक्केक्कदिवसेणं उद्दिसिज्जन्ति। चउवीसइमं सयं दोहिं दिवसेहिं छ छ उद्देसगा। पंचवीसइमं दोहिं दिवसेहिं छ छ उद्देसगा। बंधिसयाइ अट्ठ सयाइं एगेण दिवसेणं। सेढिसयाइं बारस एगेणं, एगिंदियमहाजुम्मसयाइं बारस एगेणं, एवं बेइंदियाणं बारस, तेइंदियाण बारस, चउरिंदियाणं बारस एगेण। असन्निपंचिंदियाण बारस, सन्निपंचिंदियमहाजुम्मसयाइं एक्कवीस एगदिवसेणं उद्दिसिज्जन्ति। रासिजुम्मसयं एगदिवसेणं उद्दिसिज्जइ "।

" ભગવતી સૂત્રને વિષે આદિના આઠ શતકના બબ્બે ઉદ્દેશા એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે, વિશેષ એટલો કે–ચોથા શતકના જે દસ ઉદ્દેશા છે, તેઓમાથી પહેલે દિવસે આઠ, અને બીજે દિવસે બે ઉદ્દેશા ઉદ્દેશાય છે હવે નવમા શતકથી માંડીને વીશમા શતક સુધી જેટલુ જેટલુ ભણી શકે તેટલુ તેટલુ ઉદ્દેશાય છે, તેમાં ઉત્કૃષ્ટથી એક દિવસે એક શતક, મધ્યમથી બે દિવસે એક શતક, અને જઘન્યથી ત્રણ દિવસે એક શતક ઉદ્દેશાય છે, પણ તેમા વિશેષતા એટલી છે કે–ગોશાલાના અધિકારનુ જે પંદરમુ શતક છે તે એકજ દિવસે ઉદ્દેશાય છે, અને જો ભણનાર બુદ્ધિમાન હોય તો એકજ આયંબિલે અનુજ્ઞા કરાય છે, પણ જો બુદ્ધિમાન ન હોય તો બે આયંબિલ વડે અનુજ્ઞા કરાય છે. તાત્પર્ય કે–પૂર્વકાળમાં

ભણનાર જેટલો પાઠ ભણી શકે તેટલો પાઠ ગુરૂ મહારાજ ક્રિયા કરાવીને ભણાવતા, માટે એ પ્રમાણે કહ્યું કે બે આયંબિલની ક્રિયા કરાવીને અનુજ્ઞા કરાય છે. એકવીશમું બાવીશમું અને ત્રેવીશમું શતક એક એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. ચોવીશમું શતક બે દિવસે ૭ ૭ ઉદ્દેશા, પચ્ચીશમું શતક બે દિવસે ૭ ૭ ઉદ્દેશા. છવ્વીશમા બંધિ શતકથી માંડીને આઠ શતક સુધી એટલે તેત્રીશમા શતક સુધી એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. ચોત્રીશમા શ્રેણિ નામના શતકના બાર શતક એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. પાંત્રીશમા એકેન્દ્રિય મહાયુગ્મ નામના શતકના બાર શતક એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. એવી રીતે છત્રીશમા બેઈન્દ્રિય મહાયુગ્મ નામના શતકના બાર શતક, સાડત્રીશમા તેઈન્દ્રિય મહાયુગ્મ નામના શતકના બાર શતક, અને આડત્રીશમા ચઉરિન્દ્રિય મહાયુગ્મ નામના શતકના બાર શતક, એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. ઓગણચાલીશમા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય મહાયુગ્મ નામના શતકના બાર શતક, અને ચાલીશમા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય મહાયુગ્મ નામના શતકના એકવીશ શતક એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે. એકતાલીશમું રાશિયુગ્મ શતક એક દિવસે ઉદ્દેશાય છે " ॥ ૩ ॥

श्रीनंदी अनुयोगदुवारमां, उत्तराध्ययने रे योग ।
कालग्रहणनो रे विधि सघलो कह्यो, धरिए ते उपयोग ॥स०४॥

નંદી સૂત્રમાં, અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં, અને શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં યોગવહન કરવાનું ફરમાવ્યું છે. વળી યોગવહન કરતાં કાલગ્રહણનો વિધિ કરવો પડે છે, તે વિધિ તે તે સૂત્રોમાં દેખાડયો છે, તે કાલગ્રહણનો ઉપયોગ રાખી યોગવહનની વિધિપૂર્વક સૂત્ર અને અર્થ ભણવા જોઇએ શ્રીનંદીસૂ-

ત્રમાં દરેક સૂત્રના ઉદ્દેશ–સમુદ્દેશના કાલ દિન કહ્યા છે, તેમા પહેલુ સૂત્ર શ્રી આચારાંગના ઉદ્દેશ–સમુદ્દેશના કાલ દિન કહેતાં શ્રીનદીસૂત્રમાં અગપ્રવિષ્ટઅધિકારમાં પત્ર ૨૦૯ માં કહ્યુ છે કે–

" से ण अंगट्टयाए पढमे अंगे, दो सुअक्खंधा, पणुवीसं अज्झयणा, पचासीइ उद्देसणकाला, पंचासीइ समुद्देसणकाला।"

"તે આચારાંગ, અંગોના અર્થપણે પહેલુ અંગ છે. એટલે બધા અંગોમાં આચારાંગ પહેલુ અંગ છે. તે આચારાંગમાં બે શ્રુતસ્કંધ છે, બન્ને શ્રુતસ્કંધ મળીને પચ્ચીશ અધ્યયન છે, પંચાશી ઉદ્દેશન કાલ છે. પંચાશી સમુદ્દેશન કાલ છે" આ ઉદ્દેશકાલ અને સમુદ્દેશકાલ યોગવિધિગમ્ય જાણવા

વળી જે જે સૂત્રોના જે જે અધ્યયનાદિ ભણવામાં આવે તે તે અધ્યયનાદિ સિદ્ધાંતમા ફરમાવેલ તપની વિધિપૂર્વકજ ભણવા જોઇએ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના બહુશ્રુતપૂજા નામના અગીયારમા અધ્યયનમા, ગાથા ચૌદમી, પત્ર ૩૪૭ મા કહ્યુ છે કે—

" वसे गुरुकुले निच्चं, जोगवं उवहाणवं।
पियकरे पियवाई, से सिक्खं लद्धुमरिहइ " ॥ १४ ॥

" જે શિષ્ય હમેશા ગુરૂ મહારાજના ગચ્છમાં રહે, જીદગી પર્યંત ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞામાંજ પ્રવર્તે, નિરંતર ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાજ તલ્લીન બને, વળી ઉપધાનવાળો હોય એટલે અંગ અને અંગબાહ્યસૂત્રોના અધ્યયનાદિ ભણુના સિદ્ધાંતના ફરમાન મુજબ યથાયોગે આયંબિલ પ્રમુખ તપ વિશેષ કરીને તે તે અધ્યયનાદિ ભણે, કદાચિત્ કોઇ તેનો અપકાર કરે તો પણ પોતાનાજ કર્મનો દોષ ચિંતવતો થકો તે અપકારી મનુષ્યનો પણ ઉપકારજ કરે, ગુરૂ મહારાજને અનુકૂલ આહારાદિ વડે તેમની

પ્રીતિ સંપાદન કરે, પ્રિય બોલે એટલે પોતાની નિંદા કરનાર સાથે પણ મીઠાંજ વચનો બોલે, વળી ગુરૂ મહારાજના અભિપ્રાય મુજબ બોલે; આવા પ્રકારના ગુણવાળો શિષ્ય શાસ્ત્રાર્થ ગ્રહણાદિરૂપ શિક્ષા મેળવવાને યોગ્ય છે. ઉપર બતાવેલા ગુણોથી રહિત જે શિષ્ય હોય તે અવિનીત સમજવો, અવિનીત શિષ્ય શાસ્ત્રાર્થ ગ્રહણાદિરૂપ શિક્ષા મેળવવાને યોગ્ય નથી."

ઉપરના કથનથી સિદ્ધ થયું કે– જે મનુષ્ય સિદ્ધાંતના ફરમાન મુજબ આયંબિલ પ્રમુખ તપસ્યા કરે તેજ મનુષ્ય સૂત્રાર્થ ગ્રહણ કરવાને અધિકારી છે.

સૂત્રોનો પાઠ–સ્વાધ્યાય યોગવિધિ પૂર્વક કરવો જોઇએ, વળી તે સ્વાધ્યાય મનમાને વખતે ન કરતાં સિદ્ધાંતમાં જે જે સમયે દર્શાવ્યો છે તેજ સમયે કરવો જોઇએ, દિવસના સ્વાધ્યાય માટે કયો કયો કાલ ગ્રહણ કરવો, તે માટે સામાચારી દર્શાવતાં શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સામાચારી નામના છવ્વીશમા અધ્યયનમાં પત્ર ૫૩૯–૫૪૦ માં કહ્યું છે કેઃ—

पुव्विल्लम्मि चउब्भागे, पडिलेहित्ताण भंडयं ।
गुरुं वंदित्तु सज्झायं, कुज्जा दुक्खविमुक्खणिं ॥ २१ ॥
पोरिसीए चउब्भागे, वंदित्ताण तओ गुरुं ।
अपडिक्कमित्तु कालस्स, भायणं पडिलेहए ॥ २२ ॥
चउत्थीए पोरिसीए, निक्खिवित्ताण भंडयं ।
सज्झायं च तओ कुज्जा, सव्वभावविभावणं ॥ ३६ ॥
पोरिसीए चउब्भागे, वंदित्ताण तओ गुरुं ।
पडिक्कमित्ता कालस्स, सिज्जं तु पडिलेहए । ३७ ॥

"દિવસના પૂર્વના ચોથા ભાગમાં એટલે દિવસની પહેલી પોરસીમાં સૂર્ય ઉદય થાય તે [illegible] ઉપધિ ન પડિલેહીને

તથા ગુરૂ મહારાજને વંદન કર્યા પછી સર્વ દુખનો નાશ કરનાર એવા સ્વાધ્યાયને કરે તે પહેલી પોરસીનો ચોથો ભાગ બાકી રાખી રહે ત્યારે ગુરૂ મહારાજને વંદન કરી, ભાજનનું પડિલેહણ કરે, પણ કાલને ન પડિક્કમે, કારણ કે દિવસની પાછલી પોરસીમા પણ સ્વાધ્યાય કરવાનો છે, અહી પ્રાભાતિક કાલ કહ્યો" ॥૨૧-૨૨॥

"દિવસની ચોથી પોરસીમાં પડિલેહણપૂર્વક ભાજનને બાંધીને, ત્યારપછી જીવાદિ સર્વ પદાર્થોને જણાવનારા એવા સ્વાધ્યાયને કરે તે ચોથી પોરસીનો ચોથો ભાગ અવશેષ રહે ત્યારે ગુરૂ મહારાજને વાંદી, કાલને પડિક્કમીને ત્યારપછી વસતિનુ પડિલેહણ કરે એટલે પ્રાતઃકાળે પ્રાભાતિક કાલ પડિક્કમ્યો નથી તે સાંજે પડિક્કમે, વળી કાલ ગ્રહણના આડલા કરે."

હવે સ્વાધ્યાય માટે રાત્રિએ કયો કયો કાલ ગ્રહણ કરવો, તે સંબંધમા સામાચારી દર્શાવતા શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સામાચારી નામના છવ્વીશમા અધ્યયનમા, પત્ર ૫૩૯ માં કહ્યું છે કે—

"जं नेइ जया रत्तिं, नक्खत्तं तम्मि नहचउब्भागे।
सपत्ते विरमिज्जा, सज्झाय पओसकालम्मि ॥ १९॥
तम्मेव य नक्खत्ते, गयणं चउभागसावसेसम्मि।
वेरत्तियं पि कालं, पडिलेहित्ता मुणी कुज्जा" ॥२०॥

"જે નક્ષત્ર રાત્રિને સમાપ્ત કરે, એટલે જે નક્ષત્ર સૂર્યાસ્ત સમયે ઉદય થાય તે નક્ષત્ર અસ્ત થતા રાત્રિ સમાપ્ત થાય છે, આવુ નક્ષત્ર પ્રાયઃ સૂર્યના નક્ષત્રથી ચૌદમુ હોય છે, તે નક્ષત્ર આકાશના ચોથા ભાગમા પ્રાપ્ત થયે છતે અર્થાત્ રાત્રિની પહેલી પોરસી પૂરી થતા રાત્રિની શરૂઆતમા આ-

રંભેલા સ્વાધ્યાય થકી વિરમવું. તાત્પર્ય કે—પહેલાં પ્રાદોષિક કાલને પડિલેહણ પૂર્વક ગ્રહણ કરીને પહેલી પોરસીમાં સૂત્રનો સ્વાધ્યાય કરવો, અને પહેલી પોરસી પૂરી થતાં સ્વાધ્યાય થકી વિરમવું." ॥૧૯॥

"તેજ નક્ષત્ર આકાશનો ચોથો ભાગ બાકી રહે ત્યાં આવે, એટલે આકાશનો ત્રીજો ભાગ સમાપ્ત કરે ત્યારે મુનિરાજ વૈરાત્રિક કાલને પડિલેહીને ગ્રહણ કરે." ॥૨૦॥

વળી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના પત્ર ૫૪૪—૫૪૫ માં કહ્યું છે કે—

" पारियकाउस्सग्गो, वंदित्ता णं तओ गुरुं।
थुइमंगलं च काउं, कालं संपडिलेहए ॥ ४२ ॥
पोरिसीए चउत्थीए, कालं तु पडिलेहए।
सज्झायं तु तओ कुज्जा, अबोहंतो असंजए ॥४४॥
पोरिसीए चउब्भागे, वंदित्ता णं ततो गुरुं।
पडिक्कमित्तु कालस्स, कालं तु पडिलेहए " ॥ ४५ ॥

" રાત્રિના દેવસી પ્રતિક્રમણને છેડે કાઉસગ્ગ કરી, તે કાઉસગ્ગને પારી, સિદ્ધસ્તવ રૂપ સ્તુતિ મંગલ કરીને પ્રાદોષિક કાલને પડિલેહે, અને ગ્રહણ કરે. અહીં વાઘાઈ કાલ—પ્રાદોષિક કાલ આવ્યો. રાત્રિની ચોથી પોરસીમાં મુનિરાજ વૈરાત્રિક કાલ પડિલેહીને અને ગ્રહણ કરીને અસંયતિઓને નહિ જગાડતા છતા સ્વાધ્યાય કરે, અર્થાત્ બહુજ ધીમે સ્વરે ભણતા છતા સ્વાધ્યાય કરે. ઉંચે સ્વરે સ્વાધ્યાય કરવાથી ગૃહસ્થો જાગી જાય, અને સાવદ્ય વ્યાપાર કરવા માંડે તો સ્વાધ્યાય કરતા મુનિરાજ પણ તે આરંભ ક્રિયાથી થતા પાપના ભાગીદાર થાય, માટે મુનિરાજ ચોથી પોરસીમાં બહુજ ધીમે સ્વરે સ્વા-

ધ્યાય કરે હવે રાત્રિની ચોથી પોરસીનો ચોથો ભાગ અવશેષ રહે ત્યારે ગુરૂ મહારાજને દ્વાદશાવર્ત વદન કરી, વૈરાત્રિક કાલને પડિક્રમીને, પ્રાભાતિક કાલને પડિલેહી ગ્રહણ કરે "

આવી રીતે સૂત્રોમાં ઘણે સ્થળે કાલ પડિલેહણ, તે તે કાલે સ્વાધ્યાયાદિ, વિગેરે જે જે યોગવિધિ દર્શાવ્યા છે તે મુજબ વર્તન કરીએ તોજ લાભદાયક થાય કાલ પડિલેહણથી શુ લાભ થાય, તે સબધમા-શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામના ઓગણત્રીશમા અધ્યયનમા, પત્ર ૫૭૪ મા કહ્યુ છે કે -

"कालपडिलेहणाए णं भंते ! जींवे किं जणेइ ? ।
कालपडिलेहणाए णं नाणावरणिज्ज कम्मं खवेइ" ।

"હે ભગવન્ ! કાલના પડિલેહણ વડે જીવ શુ લાભ મેળવે ? એટલે પ્રાદોષિક પ્રાભાતિક વિગેરે કાલનુ સિદ્ધાતમા કહેલ વિધિ પ્રમાણે પડિલેહણ, તે તે કાલનુ ગ્રહણ, તે તે કાલે જાગવુ, સ્વાધ્યાયાદિમા સાવધાન રહેવુ, વિગેરે કાલના પડિલેહણ વડે જીવ શુ લાભ મેળવે ? ગુરૂ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે- હે શિષ્ય ! કાલના પડિલેહણ વડે જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને ખપાવે છે" ॥ ૪ ॥

ઉપરની ગાથામાં જણાવ્યુ કે-સિદ્ધાન્તના ફરમાન મુજબ વિધિપૂર્વક યોગવિધિ કરીનેજ સૂત્રો ભણવા જોઇએ યોગવહન કરનાર સુગતિને મેળવે છે, અને આ અપાર સસારનો પાર પામી મોક્ષગતિ મેળવવા ભાગ્યશાલી થાય છે, તે સૂત્રની શાખે દર્શાવતા ગ્રન્થકાર કહે છે કે-

ठाणे त्रीजे रे वली दशमे कह्युं, योग वहे जेह साध ।
आगमेसि भद्दा ते संपजे, तरे संसार अगाध ॥ स० ॥ ५ ॥

શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના ત્રીજા સ્થાનકમાં કહ્યું છે કે– જે મુનિરાજ યોગ વહન કરે તે આ અગાધ સંસાર સમુદ્રને તરી જાય છે. વળી દસમા સ્થાનકમાં કહ્યું છે કે–યોગ વહન કરનાર આગામી ભવમાં ભદ્રપણાને પામે છે, એટલે દેવ-મનુષ્યાદિ સુગતિ અને મોક્ષગતિ રૂપ કલ્યાણને મેળવે છે.

જે દેવ-મનુષ્યાદિ સુગતિ અને છેવટે મોક્ષગતિને પણ આપવા સમર્થ છે તે યોગવહનની અવગણના કરી સૂત્ર-સિદ્ધાંત ભણવા એ કેવી મૂર્ખતા ? શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના ત્રીજા સ્થાનકના પહેલા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૧૨૦ માં કહ્યું છે કે–

" तिहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतं संसारकंतारं वीइवएज्जा । तं जहा–अणिदाणयाए, दिट्ठिसंपन्नयाए, जोगवाहियाए " ।

" ત્રણ સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલ મુનિરાજ; જેની આદિ નથી, જેનો અંત નથી, અને જેનો માર્ગ ઘણો લાંબો છે એવી ચાર ગતિ રૂપ સંસાર અટવીનો પાર પામે છે. તે જેવી રીતે–અનિયાણાપણે એટલે કોઇ જાતનું નિયાણું ન કરે, સમ્યગ્દૃષ્ટિપણે, તથા યોગ વહન કરવાપણે એટલે યોગ વહન કરી શ્રુત સ્વાધ્યાય કરે. "

વળી શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના દસમા સ્થાનકના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૫૧૪ માં કહ્યું છે કે–

" दसहिं ठाणेहिं जीवा आगमेसिभद्दत्ताए कम्मं पगरेन्ति । तं जहा–अणिदाणयाए, दिट्ठिसंपन्नयाए, जोगवाहियत्ताए, खंतिखमणयाए, जिर्तिदियत्ताए, अमाइल्लयाए, अपासत्थयाए, सुसामण्णयाए, पवयणवच्छल्लयाए, पवयणउब्भावणयाए " ।

"દસ સ્થાન વડે જીવો આગામી ભવમા ભદ્રપણા માટે એટલે કલ્યાણ માટે શુભ કર્મને બાંધે છે એટલે આગામી ભવાંતરમાં થવાનુ જે સુદેવપણાની પ્રાપ્તિ લક્ષણ કલ્યાણ, તથા ત્યાર પછી અનતર સુમનુષ્યપણાની પ્રાપ્તિ વડે મોક્ષપ્રાપ્તિરૂપ કલ્યાણ, આવા અનુપમ કલ્યાણ માટે દસ સ્થાન વડે જીવો શુભકર્મ બાંધે છે કયા દસ સ્થાન વડે જીવો આવુ શુભકર્મ બાંધે છે ? તે કહે છે, તે જેવી રીતે—અનિયાણાપણે એટલે કોઇ જાતનુ નિયાણું ન કરે, સમ્યગ્ દૃષ્ટિપણે, યોગ વહન કરવાપણે એટલે યોગ વહન કરી શ્રુત સ્વાધ્યાય કરવાથી, ક્ષાન્તિ ક્ષમણપણે એટલે પોતે સમર્થ હોવા છતા બીજા ઉપર ક્ષમા રાખે, જિતેન્દ્રિયપણે એટલે ઇંદ્રિયોને કાબુમા રાખે, અમાયાવીપણે એટલે કોઇ પણ જાતનુ કપટ ન રાખે, અપાસત્થાપણે એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રમાં શિથિલ ન હોય, સુશ્રમણપણે એટલે મૂલ અને ઉત્તરગુણ યુક્ત સાધુપણા વડે, પ્રવચન એટલે આગમ અથવા સઘ તેનું હિત કરવાપણે, અને પ્રવચનની પ્રભાવના કરવાપણે ॥૫॥

ઉપરની ગાથાથી સિદ્ધ થયુ કે-મુનિરાજ યોગ વહન કરી સૂત્રોનું અધ્યયન કરે, યોગ વહન કર્યા વિના સૂત્રોનુ અધ્યયન ન કરવું જોઇએ, તેજ હકીકત આ ગાથામા જણાવે છે વળી શ્રાવક પણ ઉપધાન વહીને પોતાને ઉચિત સિદ્ધાંત ભણે આ પ્રમાણે મુનિરાજ અને શ્રાવક યોગ અને ઉપધાન પૂર્વક પોતપોતાને ઉચિત સિદ્ધાંત ભણે, તે વાત નંદીસૂત્રની શાખ આપી ગ્રંથકાર બતાવે છે.—

योग वहीने रे साधु श्रुत भणे, श्रावक ते उपधान ।
तप उपधाने रे श्रुत परिग्रह कह्या, नदीए तेह निदान ॥
[illegible] स० ॥ ६ ॥

સાધુ યોગ વહન કરીને શ્રુત–સિદ્ધાંત ભણે, અને શ્રાવક ઉપધાન વહીને પોતાને ઉચિત સિદ્ધાંત ભણે. શ્રીનંદીસૂત્રમાં તપ ઉપધાન કરીને શ્રુત ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું છે, તે માટે સાધુ તથા શ્રાવકને યોગ તથા ઉપધાન વહીને સિદ્ધાંત ભણવાનું કહીએ છીએ. શ્રી નંદીસૂત્રમાં અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનના અધિકારમાં પત્ર ૨૩૦ માં કહ્યું છે કે—

"सुअपरिग्गहा तवोवहाणाश्चिइं"

"તપ ઉપધાન પૂર્વક શ્રુતને ગ્રહણ કરવું." ॥ ૬ ॥

ઉપરની ગાથાથી સિદ્ધ થયું કે, શ્રાવક પોતાને ઉચિત સિદ્ધાંત ઉપધાન વહીનેજ ભણે. હવે ઉપધાન કેટલા છે કે જે ઉપધાન વહન કરીને ભણવાથી આવશ્યક શુદ્ધ થાય ? અગીયાર અંગ ભણવાની ઈચ્છાવાળા શ્રાવકને ત્યાં સુધી ભણવાનો અધિકાર છે કે કેમ ? તે આ ગાથામાં જણાવે છે—

इरियादिकनां रे षट उपधान छे, तेणे आवश्यक शुद्ध ।
गृही सामायिक आदि श्रुत भणे, दीक्षा लेइ अलुद्ध ॥
स० ॥ ७ ॥

ઇરિયાવહી પ્રમુખના ૭ ઉપધાન છે. અહીં ઇરિયાવહીના ઉપલક્ષણથી નવકારનું ઉપધાન લેવું. તે ૭ ઉપધાન આ પ્રમાણે સમજવા—પહેલું ઉપધાન પંચ મહામંગલ શ્રુતસ્કંધ, બીજું પ્રતિક્રમણ શ્રુતસ્કંધ, ત્રીજું શક્રસ્તવાધ્યયન, ચોથું ચૈત્યસ્તવાધ્યયન, પાંચમું નામસ્તવાધ્યયન, અને છઠું શ્રુતસ્તવ સિદ્ધસ્તવાધ્યયન. આ ૭ ઉપધાને કરીને આવશ્યકસૂત્ર શુદ્ધ થાય. આ રીતે ૭ ઉપધાનનો અધિકાર મહાનિશીથ સૂત્રમાં વિસ્તારથી

છે, માટે જિજ્ઞાસુએ ત્યાથી જોઈ લેવો

ગૃહસ્થ એટલે શ્રાવક લોભ–ક્રોધાદિને ત્યાગ કરી, દીક્ષા લઇ સામાયિકથી આરભી દષ્ટિવાદ પર્યંત શ્રુત ભણે, અર્થાત્ શ્રાવક જ્યાં સુધી દીક્ષા ન લે ત્યા સુધી તેને સામાયિકથી આરભી દષ્ટિવાદ પર્યંત ભણવાનો અધિકાર નથી. સુબુદ્ધિમત્રી વિગેરેના અધિકારમાં તથા બીજે પણ ઘણે સ્થળે દીક્ષા લીધા પછીજ

" सामाइयमाइयाइं एक्कारस अंगाइं अहिज्जइ "

" સામાયિકથી આરભીને અગીયાર અગ ભણે " એવા પાઠ છે. ॥ ૭ ॥

શ્રાવકને સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર નથી તે બતાવે છે—

सूत्र भण्या कोइ श्रावक नवि कह्या, लद्धट्ठा कह्या तेह।
प्रथम ज्ञान ने पछी दया कही, तिहां संजत गुणरेह॥
स० ॥ ८ ॥

કોઇ પણ સૂત્રમાં શ્રાવકોને સૂત્ર ભણેલા કહ્યા નથી, પરંતુ તેમને સૂત્રના અર્થ સાભળવાથી લબ્ધાર્થ કહ્યા છે શ્રી ભગવતી સૂત્રના બીજા શતકના પાચમા ઉદ્દેશામા પત્ર ૧૩૪ મા, તુગિયા નગરીના શ્રાવકો કેવા હતા ? તેનુ વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે—

"लद्धट्ठा, गहियट्ठा, पुच्छियट्ठा, अभिगयट्ठा, विणिच्छियट्ठा "

"તુગિયા નગરીના શ્રાવકો સૂત્રના અર્થને સાંભળવાથી લબ્ધાર્થ હતા, એટલે તેઓએ સૂત્રના અર્થને મેળવ્યા હતા, તેઓ સૂત્રના અર્થનો નિર્ણય થવાથી ગૃહીતાર્થ હતા, એટલે તેઓએ સૂત્રના અર્થોને ચોકસતાપૂર્વક ગ્રહણ કર્યાં હતા, તેઓ

સંદેહવાળા અર્થોને પૂછવાથી પૃષ્ટાર્થ હતા, એટલે તેઓએ સુત્રોના અર્થમાં સંદેહવાળા ઠેકાણાં પૂછી નિર્ણીત કર્યા હતા; તેઓ સૂત્રોના અર્થોનું અભિગમન કરવાથી અભિગૃહીતાર્થ હતા, એટલે તેઓએ સૂત્રના અર્થોને સંપૂર્ણ રીતે જાણ્યા હતા; તેઓ અર્થોના રહસ્યને પ્રાપ્ત કરવાથી વિનિશ્ચિતાર્થ હતા, એટલે તેઓએ સૂત્રોના અર્થોનું રહસ્ય નિર્ણય પૂર્વક જાણ્યું હતું."

આવી રીતે શ્રાવકો ગુરૂમહારાજ પાસે સૂત્રોના અર્થ સાંભળી તે અર્થમાં પ્રવીણ બન્યાના દૃષ્ટાંત ઘણે સ્થળે મળી આવે છે, પરંતુ કોઇ પણ ઠેકાણે—" लद्धसुत्ता, गहियसुत्ता, મેળવ્યા છે સૂત્રો જેઓએ, નિર્ણય પૂર્વક ગ્રહણ કર્યા છે સૂત્રો જેઓએ" એવા પાઠ નથી. જો શ્રાવકોને પણ સૂત્રો ભણવાનો અધિકાર હોત તો, જેમ તુંગિયા નગરીના શ્રાવકોને સૂત્રોના અર્થો જાણવામાં નિપુણ બતાવ્યા, તેમ સૂત્રો ભણેલા પણ જણાવત. પણ સૂત્રો ભણેલા કહ્યા નથી, તેથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે—શ્રાવકોને ગુરૂમહારાજ પાસે સૂત્રોના અર્થ સાંભળવાનો અધિકાર છે, પણ સૂત્રો ભણવાનો અધિકાર નથી.

એટલુંજ નહિં, પણ દરેક સાધુને પણ દરેક સૂત્ર ભણવાનું ફરમાન નથી, કિંતુ દીક્ષાના અમુક પર્યાયવાળા સાધુને અમુકજ સૂત્ર ભણવાની આજ્ઞા છે. શ્રી વ્યવહાર સૂત્રના દસમાં ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે—

" तिवासपरियागस्स निग्गंथस्स कप्पइ आयारकप्पे नामं अज्झयणे उद्दिसित्तए वा । चउवासपरियागस्स निग्गंथस्स कप्पइ सूयगडे नामं अंगे उद्दिसित्तए। पंचवासपरियागस्स समणस्स कप्पइ दसाकप्प-ववहारा नामज्झयणे उद्दिसित्तए। अट्ठ-

वासपरियागस्स समणस्स कप्पइ ठाण–समवाए नामं अंगे उद्देसित्तए। दसवासपरियागस्स कप्पइ विवाहे नाम अंगे उद्देसित्तए। एक्कारसवासपरियागस्स कप्पइ खुड्डियाविमाणपविभत्ति–महल्लियाविमाणपविभत्ति–अंगचूलिया–वंगचूलिया–विवाहचूलिया नामं उद्दिसित्तए। बारसवासपरियागस्स कप्पइ अरुणोववाए वरुणोववाए गरुलोववाए धरणोववाए वेसमणोववाए वेलधरोववाए अज्झयणे उद्दिसित्तए। तेरसवासपरियाए कप्पइ उवट्ठाणसुए समुट्ठाणसुए देविंदोववाए नागपरियावलिया नामं अज्झयणे उद्दिसित्तए। चउदसवासपरियागस्स कप्पइ सुमिणभावणा नाम उद्दिसित्तए। पण्णरसवासस्स कप्पइ चारणभावणा नामं अज्झयणं उद्दिसित्तए। सोलसवासस्स कप्पइ वेयणीसय नामं अज्झयण उद्दिसित्तए। सत्तरसवासस्स कप्पइ आसीविसनामं अज्झयणे उद्दिसित्तए। अट्ठारसवासस्स कप्पइ दिट्ठिविसभावणा नाम अज्झयणे उद्दिसित्तए। एगुणवीसइवासपरियागस्स कप्पइ दिट्ठिवाए नाम अंगे उद्दिसित्तए। वीसवासपरियाए समणे निग्गथे सव्वसुआण वाई भवइ. ॥ "

" ત્રણ વરસના દીક્ષા પર્યાયવાળા નિર્ગ્રન્થને એટલે સાધુને આચારકલ્પ નામનુ અધ્યયન ભણવુ કલ્પે ચાર વરસના દીક્ષા પર્યાયવાળા નિર્ગ્રન્થને સૂયગડાંગ નામનુ અગ ભણવુ કલ્પે પાચ વરસના દીક્ષાપર્યાયવાળા શ્રમણને દશાકલ્પ અને વ્યવહાર નામનુ અધ્યયન ભણવુ કલ્પે આઠ વરસના દીક્ષાપર્યાયવાળા શ્રમણને સ્થાનાગ અને સમવાયાંગ નામનુ અગ ભણવુ કલ્પે દસ વરસના દીક્ષાપર્યાયવાળા સાધુને વિવાહ

પન્નત્તિ એટલે શ્રી ભગવતીસૂત્ર નામનું અંગ ભણવું કલ્પે. અગીયાર વરસના દીક્ષાપર્યાયવાળા શ્રમણને ખુડ્ડિયાવિમાનપ્રવિભક્તિ મહલ્લિયાવિમાનપ્રવિભક્તિ અંગચુલિયા વંગચુલિયા અને વિવાહચુલિયા ભણવી કલ્પે. બાર વર્ષના પર્યાયવાળા સાધુને અરૂણોપપાત વરૂણોપપાત ગરૂડોપપાત ધરણોપપાત વેશ્રમણોપપાત અને વેલંધરોપપાત નામનું અધ્યયન ભણવું કલ્પે. તેર વરસના પર્યાયવાળા સાધુને ઉપસ્થાનશ્રુત સમુટ્ઠાણશ્રુત દેવેન્દ્રોપપાત અને નાગપરિયાવલિયા નામનું અધ્યયન ભણવું કલ્પે. ચૌદ વરસના પર્યાયવાળા સાધુને સ્વપ્નભાવના ભણવી કલ્પે. પંદર વરસના પર્યાયવાળા સાધુને ચારણ ભાવના નામનું અધ્યયન ભણવું કલ્પે. સોળ વરસના પર્યાયવાળા સાધુને વેદની શતક નામનું અધ્યયન ભણવું કલ્પે. સત્તર વરસના પર્યાયવાળા સાધુને આશીવિષ નામનું અધ્યયન ભણવું કલ્પે. અઢાર વરસના પર્યાયવાળા સાધુને દૃષ્ટિવિષભાવના નામનું અધ્યયન ભણવું કલ્પે. ઓગણીશ વરસના પર્યાયવાળા સાધુને દૃષ્ટિવાદ નામનું અંગ ભણવું કલ્પે. અને વીશ વરસના દીક્ષા પર્યાયવાળા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ સર્વસૂત્રના વાદી થાય."

ઉપરના કથન મુજબ જ્યારે મુનિરાજ પણ અમુક વરસ સુધી દીક્ષાપર્યાયવાળા થાય ત્યારે તેમને અમુકજ સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર છે, તો પછી શ્રાવકને સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર ક્યાંથી હોય ?

અહીં કોઈ સ્થાનકવાસી શંકા કરે છે કે–" જો શ્રાવકને સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર ન હોય તો તેને જીવોની રક્ષા કરવાનું યથાર્થ જ્ઞાન ક્યાંથી થશે ?, અને જ્યારે જીવોની રક્ષા કરવાનું

યથાર્થ જ્ઞાન ન હોય તો દયા કેવી રીતે પાળી શકે ? માટે મોક્ષની નીસરણી સમાન એવી દયા યથાર્થ પાળવા માટે સાધુઓની જેમ શ્રાવકોએ પણ સૂત્રો ભણીને જ્ઞાન તો અવશ્ય સંપાદન કરવું જોઇએ સૂત્રો ભણ્યા વિના જીવરક્ષાનું યથાર્થ જ્ઞાન નહિ થવાથી દયા બરાબર પળી શકતી નથી, એ વાત અમે કલ્પિત કહેતા નથી, પણ શ્રીદશવૈકાલિકસૂત્રના ષડ્જીવનિકા નામના ચોથા અધ્યયનના ઉપદેશ નામના પાંચમા અધિકારની દસમી ગાથા, પત્ર ૧૫૭ માં કહ્યું છે કે—

" पढमं नाणं तओ दया. "

" પહેલુ જ્ઞાન, અને ત્યાર પછી દયા " આવી રીતે દયા પાળવામાં જ્ઞાનને સાધન બતાવેલ હોવાથી સાધુઓની જેમ શ્રાવકોએ પણ સૂત્રો અવશ્ય ભણવા જોઈએ, કારણ કે સૂત્રો ભણ્યા વિના જીવરક્ષાનુ જ્ઞાન યથાર્થ સંપાદન થઇ શકતું નથી, અને જ્યા સુધી જીવરક્ષાનુ જ્ઞાન ન હોય ત્યાં સુધી દયા પળી શકતી નથી. દયા જેમ સાધુઓએ પાળવાની છે તેમ શ્રાવકોએ પણ પાળવાની છે, એ વાત જો લક્ષ્ય બહાર ન હોય તો અવશ્ય કબૂલ કરો કે શ્રાવકોને પણ સૂત્રો ભણવાની છુટ આપવી જોઈએ

તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે–તમારૂં કથન એ સત્ય છે કે, જીવરક્ષાનુ જ્ઞાન હોય તો જ દયા બરાબર પળી શકે, પણ દશવૈકાલિકમાં " पढमं नाण तओ दया—પહેલુ જ્ઞાન અને પછી દયા " એ જે વાકય કહ્યુ છે તેથી કાંઇ એવો અર્થ નીકળતો નથી કે, સૂત્ર ભણીનેજ જીવરક્ષાનુ જ્ઞાન સંપાદન કરવાથી દયા પાળી શકાય છે પણ જો પ્રથમ જીવરક્ષાનુ

જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હોય તો જ દયા પાળી શકાય એવો અર્થ નીકળે છે. જીવરક્ષાનું જ્ઞાન સૂત્રો ભણવાથી જ સંપાદન થાય એવો એકાંત નથી, પરમોપકારી મહાત્મા પૂર્વાચાર્યોએ પણ આગમ અનુસારે એવા એવા ગ્રન્થો રચેલા છે કે જે ભણવાથી જીવરક્ષાનું જ્ઞાન સારી રીતે સંપાદન થઇ શકે છે. વળી એટલાથીજ સંતોષ ન હોય, અને સૂત્રો ભણવાનો શ્રાવકોને અધિકાર ન હોવા છતાં તેમને સૂત્રો ભણવાની છુટ આપવાનો મોહ હોય તો, ગુરૂ મહારાજ પાસે શ્રાવકોને સૂત્રોનો અર્થ સાંભળી તેમાં નિપુણ બનવાનો ક્યાં અધિકાર નથી ?, શ્રાવકો ગુરૂગમથી સૂત્રોના અર્થ સાંભળી, જીવરક્ષાના સ્વરૂપને બરાબર ઓળખી દયા સારી રીતે પાળી શકે છે. છતાં પણ પોતાનો કક્કો ખરો કરવા માટે દશવૈકાલિકના पढमं नाणं तओ दया એ વાકયથી એવોજ અર્થ કરવા હઠ પકડી બેસો કે-" પહેલું જ્ઞાન અને પછી દયા, એટલે સૂત્રો ભણીને જીવરક્ષાનું પ્રથમ જ્ઞાન મેળવ્યું હોય તોજ પછી દયા સારી રીતે પળી શકે. " જો કે આવો અર્થ કોઇ પણ રીતે થઈ શકતો નથી, છતાં પણ તુષ્યતુ દુર્જન ન્યાયથી સ્વીકારીએ, તો તેમાં પણ તમે પોતાની અજ્ઞાનતા પ્રકાશો છો. કારણ કે એ વાકય શ્રાવકને માટે કહ્યું નથી, પણ ગુણની રેખા સમાન એવા સાધુને માટે કહ્યું છે. જુઓ, આગળનું વાકય તપાસો.

" पढमं नाणं तओ दया, एवं चिट्ठइ सव्वसंजए. "

" પહેલું જીવરક્ષાના ઉપાયભૂત જ્ઞાન મેળવે, અને જીવરક્ષાનું જ્ઞાન મેળવવાથી ત્યાર પછી દયા પાળે; એ પ્રકારે સર્વસંયત એટલે સાધુ–મુનિરાજ રહે. "

કહો, ઉપરનુ વાકય સાધુને માટે કહ્યું છે કે શ્રાવકને માટે ?; એ શ્રાવકને માટે કહ્યું હોત તો 'સયત' શબ્દને ઠેકાણે 'શ્રાવક' શબ્દ મુકત, માટે દશવૈકાલિકના पढमं नाणं तओ दया એ વાકયથી જે તમે શ્રાવકોને પણ સૂત્રો ભણવાની છુટ આપવા તૈયાર થાઓ છો એ નરી અજ્ઞાનતા છે, કારણ કે એ વાકયથી સૂત્રો ભણવાનો તાત્પર્ય નીકળતો જ નથી, છતાં માની લઈએ, તો પણ એ વાકય સાધુને માટે છે, શ્રાવકને માટે લખાયુ નથી આ ઉપરથી સિદ્ધ થયુ કે, શ્રાવકોને સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર નથી. ॥ ૮ ॥

नवमे अध्ययने रे बीजा अंगमां, घरमां दीवन दीठ ।
वलिय चउदमे रे कह्युं शिक्षा लहे, ग्रन्थ तजे ते गरिट्ठ ॥
स० ॥ ९ ॥

બીજા અગમાં એટલે શ્રી સૂયગડાગ સૂત્રને વિષે નવમા અધ્યયનમા શ્રાવક ઘરમાં, એટલે ગૃહસ્થપણામા સૂત્રરૂપી દીવો દેખતો નથી, તેથી તે સૂત્રરૂપ પ્રકાશ દેખવા માટે દીક્ષા લે છે. એ પ્રમાણે કહ્યુ છે

શ્રી સૂયગડાગસૂત્રના ધર્મ નામના નવમા અધ્યયનમાં, ગાથા ૩૪, પત્ર ૧૮૫ મા કહ્યુ છે કે—

"गिहे दीवमपासंता, पुरिसादाणिया नरा ।
ते वीरा बंधणुम्मुक्का, नाऽवकङ्खन्ति जीवियं ॥ ३४ ॥

"જે ગૃહસ્થો ગૃહસ્થપણામાં સૂત્રરૂપ દીવાને નહિં દેખવાથી સમ્યક્ પ્રકારે દીક્ષા અગીકાર કરે છે તે પુણ્યશાલી મહાત્માઓ પુરૂષોને આશ્રય કરવા યોગ્ય એટલે આદરવા યોગ્ય થાય છે, વળી તે વીર પુરૂષોને પુત્ર સ્ત્રી વિગેરે બાહ્ય બધનથી

તથા રાગ દ્વેષાદિ આભ્યન્તર બંધનથી મૂકાએલા છતા અસંયમરૂપ જીવિતને ઈચ્છતા નથી. ”

વળી ચૌદમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—ગ્રન્થ ત્યજીને એટલે પરિગ્રહનો ત્યાગ કરીને જેઓ સૂત્રગ્રહણ રૂપ શિક્ષા મેળવે છે તેઓ ગુણગરિષ્ઠ એટલે ગુણો મેળવી મહાત્મા બને છે.

શ્રીસૂયગડાંગ સૂત્રના ગ્રન્થ નામના ચૌદમા અધ્યયનમાં, પત્ર ૨૪૨ માં કહ્યું છે કે—

“ गंथं विहाय इह सिक्खमाणो, उट्ठाय सुबंभचेरं वसेज्जा ।
ओवायकारी विणयं सुसिक्खे, जे च्छेय से विप्पमायं न कुज्जा ” ॥ १ ॥

“ સંસારના કટુ વિપાકને જાણવાવાળો ગૃહસ્થ ધન-ધાન્યાદિ ગ્રન્થને એટલે પરિગ્રહને ત્યજી દીક્ષિત થયો થકો સદાચારમાં તત્પર થઇ સૂત્રને ગ્રહણરૂપ તથા આસેવનરૂપ શિક્ષાને સમ્યક્ પ્રકારે સેવતો થકો, અને બ્રહ્મચર્યને સારી રીતે પાળતો થકો વસે; તથા ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞાનુસાર વર્તતો છતો વિનયને સારી રીતે કરે. વળી જે નિપુણ શિષ્ય હોય તે સંયમ—અનુષ્ઠાનમાં તથા ગુરૂમહારાજની આજ્ઞા પાળવામાં જરા પણ પ્રમાદ ન કરે ”

અહીં પણ કહ્યું કે—ગૃહસ્થ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી દીક્ષિત થાય ત્યારે સૂત્ર ભણે. ॥ ૯ ॥

सप्तम अंगे अपढिया संवरी, दाख्या श्राद्ध अनेक ।
नवि आचारधरादिक ते कह्या, मोटो एह विवेक ॥
स० ॥ १० ॥

સાતમા અંગમાં એટલે શ્રી ઉપાસક દશાંગ સૂત્રમાં અનેક શ્રાવકોને સંવરવાળા કહ્યા છે, પણ સૂત્ર ભણેલા કહ્યા નથી જો શ્રાવકોને સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર હોત તો જે જે ઉત્તમ શ્રાવકોના ગુણોનું સિદ્ધાતમાં વર્ણન કર્યું છે તે તે શ્રાવકોના ગુણો વર્ણવતાં સૂત્રો ભણેલા પણ દર્શાવત, પરંતુ કોઇ પણ સ્થળે શ્રાવકોને સૂત્રો ભણેલા કહ્યા નથી, તેથી નિશ્ચય થાય છે કે–શ્રાવકોને સૂત્રો ભણવાનો અધિકાર નથી વળી કોઈ પણ સૂત્રમાં કોઇ પણ શ્રાવકને આચાગંગ વિગેરેને ધારણ કરનારા કહ્યા નથી, પણ મુનિરાજોને સ્થળે સ્થળે આચાગાગાદિ સૂત્રોને ધારણ કરનારા કહ્યા છે, આ પ્રમાણે સાધુ અને શ્રાવકમાં મોટો વિવેક છે, એટલે ઘણો તફાવત છે દરેક સ્થળે સાધુઓ અને શ્રાવકોને વહેચણ કરી દર્શાવેલ છે–સાધુઓને સૂત્ર ભણેલા કહ્યા છે, અને શ્રાવકોને સૂત્ર ભણેલા કહ્યા નથી શ્રી ઉપાસક દશાગ સૂત્રના બીજા અધ્યયનમાં, કામદેવ શ્રાવકના અધિકારમા, પત્ર ૩૦ માં કહ્યુ છે કે —

अज्जो ! इ, समणे भगवं महावीरे बहवे समणे निग्गथे य निग्गंथीओ य आमंतेत्ता एवं वयासी–'जइ ताव अज्जो ! समणोवासगा गिहिणो गिहं अज्झावसन्ता दिव्व–माणुस्स–तिरिक्खजोणिए उवसग्गे सम्म सहन्ति जाव अहियासेन्ति, सक्का पुणाइं अज्जो ! समणेहिं निग्गथेहिं दुवालसंगं गणिपिडगं अहिज्जमाणेहिं दिव्व–माणुस्स–तिरिक्खजोणिए उवसग्गे सम्मं सहित्तए, जाव अहियासित्तए। तओ ते बहवे समणा निग्गथा य निग्गंथीओ य समणस्स भगवओ महावीरस्स तहत्ति एयमट्ठं विणएण पडिसुणन्ति। तए णं से कामदेवे

समणोवासए हट्ठ• जाव समणं भगवं महावीरं पसिणाइं पुच्छइ।"

"હે આર્યો!, એ પ્રમાણે આમન્ત્રણવચનવડે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે ઘણા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો અને નિર્ગ્રન્થીઓને એટલે સાધુઓ અને સાધ્વીઓને બોલાવી કહ્યું કે–' હે આર્યો ! જ્યારે શ્રમણોપાસક ગૃહસ્થો ગૃહસ્થાવાસમાં વસતાં છતા પણ દેવ સંબંધી મનુષ્ય સંબંધી અને તિર્યંચ સંબંધી ઉપસર્ગોને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરે છે, યાવત્ દીનતા રહિતપણે તે ઉપસર્ગોને સહે છે; તો પછી હે આર્યો ! આચાર્યોની પેટી સમાન એવી દ્વાદશાંગીને ભણતા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોએ તો દેવ સંબંધી મનુષ્ય સંબંધી અને તિર્યંચ સંબંધી ઉપસર્ગોને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરવા શક્ય છે, યાવત્ તે ઉપસર્ગો દીનતા રહિતપણે સહન કરવા શક્ય છે'. ત્યાર પછી તે ઘણા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો અને નિર્ગ્રન્થીઓ–'હે ભગવન્ ! આપે કહ્યું તે સત્ય છે, એમ કહી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના વચનને વિનયપૂર્વક સ્વીકારે છે. ત્યારપછી તે શ્રમણોપાસક કામદેવ હર્ષિત થયો, યાવત્ પ્રફુલ્લિત હૃદયવાળો થઇને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને પ્રશ્નો પૂછે છે."

અહીં પરમાત્મા મહાવીરે સાધુઓ અને સાધ્વીઓને પરિસહો સહન કરવા માટે શિખામણ આપતાં કહ્યું છે કે– જ્યારે શ્રાવકો પણ આવા આવા ઘોર ઉપસર્ગો સહન કરે છે ત્યારે તમે તો દ્વાદશાંગીને જાણનારા હોવાથી તે ઉપસર્ગોને સહન કરવા તમારે પાછી પાની નજ કરવી જોઇએ. શ્રાવકો અને સાધુઓમાં પ્રભુ મહાવીરે વિશેષતા સ્પષ્ટ જણાવી દીધી કે–તમે તો દ્વાદશાંગીને ભણનારા છો. જે શ્રાવકો દ્વાદશાંગીને ભણતા નથી તેઓ પણ

જ્યારે ઉપસર્ગો સહન કરે છે, તો પછી તમારે તો શ્રાવકો કરતાં સૂત્ર ભણવાથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન છે, તેથી તમારે તો ઉપસર્ગો અવશ્ય સહન કરવા જોઈએ, કે જેથી કર્મો નાશ પામે, અને મોક્ષ મેળ-વવા ભાગ્યશાલી બનો

વળી શ્રી ઉપાશકદશાગ સૂત્રના છઠ્ઠા અધ્યયનમા, કુડકો-લિક શ્રાવકના અધિકારમા, પત્ર ૩૮ મા કહ્યુ છે કે—

' कुडकोलिया ! इ, समणे भगवं महावीरे कुंटकोलियं समणोवासयं एवं वयासी—' से नूण कुंडकोलिया ! कल्लं तुब्भ पुव्वावरण्हकालसमयसि असोगवणियाए एगे देवे अतिय पाउब्भवित्था। तए णं से देवे नाममुद्दं च तहेव जाव पडिगए। से नूणं कुडकोलिया ! अट्ठे समंट्ठे ? '। ' हंता! अत्थि ' । ' तं धन्नो सि ण तुमं कुंडकोलिया ! जहा कामदेवो '। अज्जो ! इ, समणे भगवं महावीरे समणे निग्गंथे य निग्गथीओ य आमंतित्ता एव वयासी—' जइ ताव अज्जो ! गिहिणो गिहं अज्झावसंता ण अन्नउत्थिए अट्ठेहि य हेऊहि य पसिणेहि य कारणेहि य वागरणेहि य निप्पट्ठपसिण-वागरणे करेन्ति, सक्का पुणाइ अज्जो ! समणेहिं निग्गंथेहिं दुवालसंग गणिपिडग अहिज्जमाणेहिं अन्नउत्थिया अट्ठेहि य जाव निप्पट्ठपसिण-वागरणा करित्तए '। तए ण समणा निग्गंथा य निग्गंथीओ य समणस्स भगवओ महावीरस्स तहत्ति एयमट्ठ विणएण पडिसुणेन्ति। तए णं से कुडकोलिए समणो-वासए समण भगवं महावीर वदइ नमसइ, वदित्ता नमंसित्ता पसिणाइं पुच्छइ "।

"હે કુંડકોલિક! એ પ્રમાણે આમંત્રણ વચન વડે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે શ્રમણોપાસક કુંડકોલિકને આ પ્રમાણે કહ્યું કે—"હે કુંડકોલિક! ગઈ કાલે મધ્યાહ્ન સમયે અશોકવનિકામાં એક દેવ તારી પાસે પ્રગટ થયો હતો. ત્યાર પછી તે દેવે તારી નામમુદ્રા યાવત્ તારૂં ઉત્તરીય વસ્ત્ર ગ્રહણ કર્યું. તે દેવે તને કહેલું કે—" ઉથમ કર્મ બલ વીર્ય પુરૂષાતન અને પરાક્રમ એ કાંઇ કામના નથી; કારણ કે પ્રયત્ન કરવા છતાં કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી; માટે સર્વ ભાવો નિયત માનવા જોઇએ. જે થવાનું હોય તે થયા જ કરે છે. કહ્યું છે કે:—

"प्राप्तव्यो नियतिवलाश्रयेण योऽर्थः,
सोऽवश्यं भवति नृणां शुभोऽशुभो वा ।
भूतानां महति कृतेऽपि हि प्रयत्ने,
नाऽभाव्यं भवति न भाविनोऽस्ति नाशः" ॥ १ ॥

"મનુષ્યોને શુભ અથવા અશુભ જે અર્થ નિયતિના બલથી પ્રાપ્ત થવાનો હોય તે અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. કારણ કે, પ્રાણીઓ ઘણો પરિશ્રમ કરે તો પણ તેઓને જે ન થવાનું હોય તે થતું જ નથી, અને જે થવાનું હોય તેનો નાશ નથી એટલે થયાજ કરે છે." વળી કહ્યું છે કે—

"न हि भवति यन्न भाव्यं, भवति च भाव्यं विनाऽपि यत्नेन ।
करतलगतमपि नश्यति, यस्य तु भवितव्यता नास्ति" ॥ १ ॥

"જે ન થવાનું હોય તે થતું જ નથી, અને જે થવાનું હોય તે પ્રયત્ન કર્યા વિના પણ થાય છે. જેની ભવિતવ્યતા

નથી એટલે જે વસ્તુ મળવાની નથી તે વસ્તુ હસ્તગત થઇ હોય તો પણ નાશ પામે છે"

"માટે ઉદ્યમ કર્મ વિગેરે કાંઇ પણ કામનાં નથી, પણ જે થવાનુ હોય તે થયાજ કરે છે, આ પ્રમાણે મંખલિપુત્ર ગોશાલાની ધર્મપ્રરૂપણા સુંદર છે. પણ 'ઉદ્યમ કર્મ બલ વીર્ય પુરૂષાતન અને પરાક્રમ જરૂરના છે, સર્વ ભાવો અનિયત છે, પ્રયત્ન કરવાથી પ્રાણી પોતાનું નસીબ ફેરવી શકે છે, શુભ કર્મો કરવાથી ઉચ્ચ ગતિ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે' આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરની જે ધર્મ પ્રરૂપણા છે તે ઠીક નથી"

"આમ રીતે તે દેવે ગોશાલાની અસત્ય ધર્મપ્રરૂપણાને સત્ય જણાવી, અને મારી જે સત્ય ધર્મપ્રરૂપણા છે તેને અસત્ય જણાવી ત્યારે તે તે દેવને કહ્યુ કે–' હે દેવ ! જો ગોશાલાની ધર્મ પ્રરૂપણા મુજબ સર્વ ભાવો નિયત હોય, અને ઉદ્યમ કર્મ બલ વીર્ય પુરૂષાતન કે પરાક્રમ કાઇ કામના ન હોય, તો તું જે આવા પ્રકારની દિવ્ય ઋદ્ધિ દિવ્ય દ્યુતિ અને દિવ્ય પ્રભાવ પામ્યો છે તે કોના પ્રતાપે ? શુ કાઇ પણ ઉદ્યમ શુભકર્માદિ કરવાથી કે ઉદ્યમ શુભકર્માદિ કર્યા વિના ?" ત્યારે તે દેવ બોલ્યો કે–' કુંડકોલિક ! મે કાઈ પણ ઉદ્યમ શુભકર્માદિ કર્યા વિનાજ આવી દિવ્યઋદ્ધિ વિગેરે વડે યુક્ત દેવપણું મેળવ્યુ છે, કારણ કે જે મળવાનુ હોય તે તો શુભકર્માદિ વિના પણ મળીજ જાય છે ' ત્યારે તે તે દેવને કહ્યુ કે–' હે દેવ ! જ્યારે તેં ઉદ્યમ શુભકર્માદિ વિનાજ આવી દિવ્યઋદ્ધિ વિગેરે મેળવ્યુ છે, તો પછી જેઓ ઉદ્યમ શુભકર્મ યાવત્ પરાક્રમ કરતા નથી તેઓ દરેક દેવ થાય કે ન થાય ? તારી માન્યતા પ્રમાણે તો અવશ્ય કહેવુ પડશે કે શુભકર્માદિ ન કરનારા પણ દરેક દેવ થવા જોઇએ. પણ જો એ પ્રમાણે માનીએ

તો જગતની વ્યવસ્થા અસ્ત-વ્યસ્ત થઇ જાય. જ્ઞાનીઓ તો ઉદ્યમ શુભકર્માદિનાં શુભ પરિણામ માને તેમાં નવાઈ નથી, પણ અણસમજુ મનુષ્યો પણ માને છે કે-વાવે તેવું લણે અને કરે તેવું પામે. આ ઉપરથી તારે કબુલ કરવું જોઇએ કે-જેઓ ઉદ્યમ શુભકર્માદિક કરતા નથી તેઓ આવી દિવ્યઋદ્ધિ યુક્ત દેવપણું મેળવી શકે નહિં, તું જે દેવ થયો છે તે તારા પૂર્વભવના શુભકર્મને લીધેજ થયો છે. માટે જે તું ઉદ્યમ શુભકર્માદિ નહિ માનનાર ગોશાલાના મતને સુંદર અને ઉદ્યમ શુભકર્માદિ માનનાર શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના મતને અસુંદર કહે છે તે તારૂં કહેવું મિથ્યા છે.' હે કુંડકોલિક! આ પ્રમાણે તારૂં કથન સાંભળી તે દેવ ગોશાલાના મતમાં શંકિત થયો, અને તને ઉત્તર આપી શક્યો નહિ. હે કુંડકોલિક! આ મારૂં કથન સત્ય છે?"

ત્યારે કુંડકોલિક બોલ્યો કે-'હે ભગવન્! આપે કહ્યું તે બરાબર સત્ય છે.' પ્રભુએ કહ્યું કે-'હે કુંડકોલિક! કામદેવની જેમ તું ધન્ય છે.'

"ત્યાર પછી 'હે આર્યો!' એ પ્રમાણે આમંત્રણ વચન વડે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો અને નિર્ગ્રન્થીઓને બોલાવી કહ્યું કે-"હે આર્યો! જ્યારે ગૃહસ્થો ગૃહસ્થાવાસમાં વસતા છતા પણ જીવાદિ પદાર્થો વડે, અન્વય-વ્યતિરેક લક્ષણ હેતુઓ વડે, સામા વાદીને પ્રશ્ન પૂછવા વડે, પોતાના સત્ય કથનની સિદ્ધિ કરનારા કારણો બતાવવા વડે, અને સામા વાદીએ પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર દેવા રૂપ વ્યાકરણો વડે અન્યતીર્થિકોને-અન્યમતાવલંબીઓને નિરસ્ત પ્રશ્નવાળા કરી નિરુત્તર કરી નાખે છે; તો પછી હે આર્યો! આચાર્યોની પેટી

સમાનએવી દ્વાદશાંગીને ભણતા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોએ તો અન્ય-તીર્થિકોને પદાર્થાદિના નિરૂપણ દ્વારા યાવત્ તેઓના પ્રશ્નો અને ઉત્તરોને નિરસ્ત કરવા શકય છે."

અહીં પ્રભુ મહાવીરે સાધુઓને શિખામણ આપતાં સ્પષ્ટ જણાવ્યુ છે કે–દ્વાદશાંગીને નહિ ભણનાર હોવાથી તમારા કરતા અલ્પજ્ઞાનવાળા પણ ગૃહસ્થો જ્યારે અન્ય મતવાળાઓને આવી સુંદર રીતે સમજાવી તેઓની ભૂલ કબુલ કરાવે છે, તો પછી તમે તો દ્વાદશાંગીને ભણનારા હોવાથી ગૃહસ્થો કરતાં વધારે જ્ઞાની છો, તેથી તમે તો ગૃહસ્થો કરતાં વધારે સ્ફુટ રીતે અન્ય-મતવાળાઓને સમજાવી પ્રતિબોધી શકો.

"અહીં કોઇ શંકા કરે છે કે–"સાધુઓને દ્વાદશાગી ભણનાર કહ્યા છે, અને શ્રાવકોને નથી કહ્યા, તેથી એમ માનવાને કારણ છે કે, શ્રાવકો દ્વાદશાંગી સુધીનું બહોળુ જ્ઞાન મેળવી શકતા નહિ હોય, પણ થોડા ઘણા સૂત્રો તો ભણેલા હશેજ તમે જે બીલકુલ સૂત્રો ન ભણેલા શ્રાવકોને જણાવો છો તે કયા આધારે ?" તેના ઉત્તરમા જણાવવાનુ કે–"કોઈ પણ સૂત્રમાં શ્રાવકોને આચારાંગ વિગેરે કોઇ પણ સૂત્રને ધરનારા કહ્યા નથી જેમ સાધુઓને—

" अप्पेगइआ आयारधरा, अप्पेगइआ सूयगडधरा "

'કેટલાએક આચારાંગ ધરનાર, કેટલાએક સૂયગડાંગ ધરનારા' ઇત્યાદિ અગીયાર અંગો ભણનાર ઉવવાઇ વિગેરે સૂત્રોમાં વિસ્તારથી કહ્યા છે, તેમ કોઈ પણ શ્રાવકોને કોઇ પણ સૂત્ર ધરનાર કહ્યા નથી તો પછી ખોટુ અનુમાન શા

માટે કરવું જોઇએ કે, શ્રાવકો થોડા ઘણા સૂત્રો ભણનારા હશે? સાધુઓ અને શ્રાવકોમાં આ મોટામાં મોટું અંતર છે, કે—સાધુઓને સૂત્રો ભણેલા કહેલા છે, જ્યારે શ્રાવકોને સૂત્રો ભણેલા કોઇ પણ ઠેકાણે કહ્યા નથી, માટે કદાગ્રહ મૂકી માનવું જોઈએ કે, શ્રાવકોને સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર નથી." ॥ ૧૦ ॥

અહીં કોઇ સ્થાનકવાસી શંકા કરે છે કે—" ઉત્તરાધ્યયનમાં પાલિત નામના શ્રાવકને આગમમાં પંડિત કહ્યો છે, તો આગમ ભણ્યા વિના આગમમાં પંડિત કેમ બની શકે ? માટે ઉત્તરાધ્યયનનેજ આધારે સ્પષ્ટ જણાય છે કે, શ્રાવકને સૂત્રો ભણવાનો અધિકાર હોવો જોઈએ." તેનો ઉત્તર આપતાં ગ્રન્થકાર કહે છે કે—

उत्तराध्ययने रे कोविद जे कह्यो, श्रावक पालित चंप ।
ते प्रवचन निर्ग्रन्थ वचन थकी, अरथ विवेके अकंप ॥
॥ स० ॥ ११ ॥

શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ચંપા નગરીના પાલિત નામના શ્રાવકનું કોવિદ એટલે પંડિત હોવાનું જે કથન છે, તે વીતરાગના સિદ્ધાંતના વચનથી સમજાય છે કે, પાલિત શ્રાવક સૂત્રોના અર્થગ્રહણના વિવેકે નિશ્ચયપણે આગમમાં પંડિત હતો.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સમુદ્રપાલીય નામના એકવીશમા અધ્યયનમાં, પત્ર ૪૮૨ માં કહ્યું છે કે:—

" चंपाइ पालिए नाम, सावए आसि वाणिए ।
महावीरस्स भगवओ, सीसो सो उ महप्पणो ॥ १ ॥
निग्गंथे पावयणे, सावए से विकोविए ।
पोएणं ववहरंते, पिहुंडं नयरमागए " ॥ २ ॥

"ચ પા નગરીમાં વૈશ્યજાતિનો પાલિત નામનો શ્રાવક હતો. તે પાલિત મહાત્મા શ્રી મહાવીર ભગવતનો શિષ્ય હતો વળી તે પાલિત શ્રાવક નિર્ગ્રન્થ સબંધી પ્રવચનમા એટલે વીતરાગના સિદ્ધાંતમાં વિશેષ પ્રકારે પડિત હતો એક વખતે વહાણ વડે વ્યાપાર કરતો છતો તે પિહુડ નામના નગરમાં આવ્યો."

ઉપરના પાઠના ફકત એક કોવિદ એટલે પડિત શબ્દથી માની બેસવુ કે—પાલિત શ્રાવક સૂત્રો ભણ્યો હતો, એ વગર વિચાર્યું સાહસ છે અલબત, પાલિત શ્રાવકને સિદ્ધાંતમાં પડિત કહ્યો છે, પણ જેમ સાધુઓ સૂત્રા ભણી અર્થ જાણી આગમમાં પ-ડિત બને છે તેમ શ્રાવકો પણ ગુરૂમહારાજ પાસેથી સૂત્રાના અર્થ સાભળી આગમમા પંડિત બની શકે છે જેમ સાધુઓને 'अधीतसूत्र—એટલે સૂત્રો ભણેલા' એવી રીતે સાફ સાફ જણાવેલું છે, તેમ શ્રાવકોને સૂત્રો ભણેલા કહ્યા નથી, પણ 'लद्धट्ठा—એટલે સૂત્રોના અર્થના જાણકાર' કહ્યા છે આજ કાલ પણ સાધુઓ જેમ સૂત્રો ભણી અર્થ જાણી આગમમા પડિત બનેલા દેખીએ છીએ, તેમ શ્રાવકો પણ ગુરૂમહારાજ પાસેથી સૂ-ત્રોના અર્થ જાણી આગમમા પડિત બનેલા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે માટે બેધડક માનવુ જ જોઈશે કે—પાલિત શ્રાવકને આગમમાં જે પ-ડિત કહ્યો છે તે ગુરૂમહારાજ પાસેથી સૂત્રાના અર્થ જાણી પડિત બનેલો હતો

અહીં વળી પાછો કોઇ સ્થાનકવાસી શંકા કરે છે કે—"ઉત્તરાધ્યયનમાં કહ્યુ છે કે, સૂત્ર ભણતો છતો સમકિત પામે. આ પ્રમાણે સૂત્ર ભણવુ એ સમકિતનુ કારણ છે એમ બતાવ્યુ છે તેથી એવો તાત્પર્ય નીકળે કે, મિથ્યાત્વી થકો સૂત્ર ભણે, અને

સૂત્ર ભણે ત્યારે મિથ્યાત્વ નાશ પામી સમકિત પ્રાપ્ત થાય. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના મોક્ષમાર્ગ ગતિ નામના અઠ્ઠાવીશમા અધ્યયનમાં, પત્ર ૫૬૪ માં કહ્યું છે કે—

" जो सुत्तमहिज्जंतो, सुएण ओगाहइ उ सम्मत्तं ।
अंगेण बाहिरेण व, सो सुत्तरुइ त्ति नायव्वो " ॥ १ ॥

"જે સૂત્ર ભણતો છતો, તે ભણાતા એવા અંગપ્રવિષ્ટ આચારાંગાદિ તથા અંગબાહ્ય ઉત્તરાધ્યયનાદિ વડે સમકિતને અવગાહે એટલે પ્રાપ્ત કરે, તેને સૂત્રરૂચિ જાણવો "

" ઉપરના પાઠથી સિદ્ધ થાય છે કે મિથ્યાત્વીને પણ સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર છે." તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—જેમ 'ત્રાપા વડે જલ અવગાહે' એ વાક્યથી જે જલ વિદ્યમાન છે તેને અવગાહે, એવો અર્થ લેવાય છે; તેમ અહીં પણ વિદ્યમાન એવાજ સમકિતને સાધુ અવગાહે એવો અર્થ સમજવાનો છે. તાત્પર્ય કે—કાંક્ષામોહનીય કર્મના ઉદયથી જે શંકિતભાવ હોય તેને સૂત્ર ભણતો થકો સાધુ નિઃશંકિત કરે, અને પછી નિઃશંકિત સૂત્ર-રૂચિ નામે સમકિત અવગાહે એટલે પ્રાપ્ત કરે, એવો સીધો અર્થ સમજવાનો છે. પણ મિથ્યાત્વી છતો સૂત્ર ભણીને સમકિત પામે એવો અર્થ તો અણસમજુ પણ ન કરે. વળી મિથ્યાત્વી એટલે અન્યતીર્થી કહેવાય, તે અન્યતીર્થીને જે સૂત્ર ભણાવે તેને પણ ચાર માસનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે એમ આ છઠ્ઠી ઢાળની ચૌદમી ગાથામાં જણાવ્યું છે. જ્યારે અન્યતીર્થીને જે સૂત્ર ભણાવે તેને પણ દોષિત ઠરાવી આટલું પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે, તો પછી મિથ્યાત્વીએ સૂત્ર ભણવાની તો વાતજ ક્યાં રહી ? ॥ ૧૧ ॥

પરમોપકારી તીર્થંકરોએ પ્રાણીઓને હિતકારી જે જે પદાર્થો પ્રરૂપ્યા છે તે તે પદાર્થો સાધુઓને માટે સૂત્રથી અને સાધુઓ સિવાય બીજાઓને માટે અર્થથી પ્રરૂપ્યા છે આ પ્રમાણે બન્ને વિભાગ સ્ફુટ રીતે દર્શાવેલા છે તે પૈકી સત્યની પ્રરૂપણા માટે પ્રશ્નવ્યાકરણની શાખ આપતા ગ્રન્થકાર કહે છે કે—

सूत्रे दीधुं रे सत्य ते साधुने. सुर नरने वली अत्थ।
संवर द्वारे रे बीजे एम कह्युं, अंग दशमे समरत्थ ॥
॥ स० ॥ १२ ॥

પરમાત્મા તીર્થંકરે સાધુને સૂત્રથી સત્ય દીધુ, અને દેવોને તથા સાધુ સિવાયના મનુષ્યને અર્થથી સત્ય દીધું, એમ દસમુ અંગ શ્રીપ્રશ્નવ્યાકરણના બીજા સંવરદ્વારમાં સમર્થપણે કહ્યુ છે. શ્રીપ્રશ્નવ્યાકરણના બીજા સંવરદ્વારમાં પત્ર ૧૧૪ માં સત્યનો મહિમા તથા સત્યનુ સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યુ છે કે—

" तं सच्च भगवं तित्थयरसुभासियं दसविहं चोद्दसपुव्वीहिं पाहुडत्थविदित महरिसीण य समयप्पदिन्नं देविंद-नरिंदभासियत्थं "

" ભગવત્ એટલે આરાધવા યોગ્ય- આચરવા યોગ્ય એવુ તે સત્ય તીર્થંકરોએ સમ્યક્ પ્રકારે દસ [1]પ્રકારનુ પ્રરૂપ્યું છે,

[1] સત્યના દસ પ્રકાર સ્થાનાંગ સૂત્રના દસમા સ્થાનકના ત્રીજા ઉદ્દેશામા પત્ર ૪૮૯ મા વિસ્તારથી જણાવ્યા છે, ત્યાથી જોઇ લેવા. અથવા આજ ગ્રન્થની પહેલી ઢાળની બીજી ગાથામા પૃષ્ઠ ૯ મા દર્શાવ્યા છે ત્યાથી જોઇ લેવા

અને ચૌદ પૂર્વધરોએ પૂર્વગત ભાગ વિશેષ જે પ્રાભૃત એટલે પાહુડો, તેના અર્થથી જાણ્યું. વળી તીર્થંકરોએ તે સત્ય મહર્ષિઓને એટલે મહાત્મા સાધુઓને સૂત્ર વડે દીધું, અને દેવેન્દ્રો તથા નરેન્દ્રોને અર્થથી કહ્યું."

સાધુઓ તથા ગૃહસ્થો સત્યનો પ્રભાવ જાણીને સત્ય વચન બોલી આત્મહિત સાધે, માટે પરમોપકારી વીતરાગે સાધુઓને સૂત્રથી સત્ય દીધું, અને ગૃહસ્થોને અર્થથી જણાવ્યું. ઉપરના પાઠથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે—સાધુઓનેજ સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર છે, ગૃહસ્થોને નથી; કારણકે તીર્થંકરોએ સૂત્રથી સત્ય સાધુને દીધું છે, પણ ગૃહસ્થોને સૂત્રથી દીધાનું કહ્યું નથી, ગૃહસ્થોને તો અર્થથી સત્ય જણાવ્યું છે. ॥ ૧૨ ॥

વળી શ્રાવકને સૂત્ર ભણવાનો નિષેધ શ્રીસ્થાનાંગ સૂત્રની શાખ આપીને દેખાડે છે—

वलिय विगयपडिबद्धने वाचना, श्री ठाणांगे निषेध।
नविय मनोरथ श्रुत भणवा तणो, श्रावकने सुप्रसिद्ध ॥
॥ स० ॥ १३ ॥

વળી જે ઘી દૂધ વિગેરે વિગયમાં એટલે વિકૃતિ કરનાર પદાર્થોમાં નિત્ય આસક્ત હોય, એટલે જે યોગવહન ન કરતો હોય, તેને શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રમાં સૂત્રની વાચના દેવાનો એટલે સૂત્ર ભણાવવાનો નિષેધ કર્યો છે. જેમ સાધુને સૂત્ર ભણવાનો મનોરથ સુપ્રસિદ્ધ છે તેમ શ્રાવકને સૂત્ર ભણવાનો મનોરથ સુપ્રસિદ્ધ નથી.

સાધુઓ યોગવહનની તપસ્યા કરી ઘી દૂધ વિગેરે વિગયનો ત્યાગ કરે છે. ગૃહસ્થો યોગવહનની તપસ્યા કરતા નથી, અને

વિગયમાં આસક્ત હોય છે જેઓ વિગયમાં આસક્ત હોય તેમને સૂત્રની વાચના દેવાનો નિષેધ છે શ્રી સ્થાનાગ સૂત્રના ત્રીજા સ્થાનકના ચોથા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૧૬૫ માં કહ્યુ છે કે—

" तओ अवायणिज्जा पण्णत्ता। तं जहा–अविणीए विगइपडिबद्धे अविओसिअपाहुडे । तओ कप्पन्ति वाइत्तए। तं जहा–विणीए अविगइपडिबद्धे विओसिअपाहुडे "।

" ત્રણ જણા વાચના દેવાને અયોગ્ય પ્રરૂપ્યા છે, એટલે ત્રણ જણાને સૂત્ર ન ભણાવવુ જોઇએ તે જેવી રીતે–જે અવિનીત હોય એટલે વંદન–નમસ્કારાદિ વિનય ન કરતો હોય, જે ઘી દુધ વિગેરે વિગયમા આસક્ત હોય એટલે યોગ વહન રૂપ તપસ્યા ન કરતો હોય, અને જે અવ્યવસિત એટલે નથી શાંત થયો પ્રાભૃત એટલે પરમક્રોધ જેને એવો હોય, આ પ્રમાણે ત્રણ જાતના મનુષ્યો વાચના દેવાને યોગ્ય નથી "

" ત્રણ જણા વાચના દેવાને યોગ્ય પ્રરૂપ્યા છે, એટલે ત્રણ જણને સૂત્ર ભણાવવુ જોઇએ તે જેવી રીતે–જે વિનીત હોય એટલે સૂત્ર ભણાવનારનો વંદન–નમસ્કારાદિ વિનય કરતો હોય, જે ઘી દુધ વિગેરે વિગયમાં આસક્ત ન હોય એટલે યોગ વહન રૂપ તપસ્યા કરી વિગયનો ત્યાગ કરવાવાળો હોય, અને જે વ્યવસિત પ્રાભૃત હોય એટલે જેને ક્રોધાદિ કષાયો શાંત થયા હોય, આ પ્રમાણે ત્રણ જાતના મનુષ્ય વાચના દેવાને યોગ્ય છે "

ઉપરના પાઠથી ચોકખું સમજાય તેમ છે કે, વિગયનો ત્યાગ કરી યોગ વહનની તપસ્યા કરનાર સાધુઓજ સૂત્ર ભણવાને યોગ્ય છે, સાધુઓની જેમ ગૃહસ્થો વિગયનો ત્યાગ કરી યોગ

વંહનની તપસ્યા કરતા નથી, તેથી તેઓ સૂત્ર ભણવાને અયોગ્ય છે. કહ્યું છે કે—

" अतवो न होइ जोगो, न य फलए इच्छियं फलं विज्जा।"

"તપસ્યા વિના યોગ નથી, અને યોગવહન કર્યા વિના સૂત્ર ભણવા રૂપ વિદ્યા ઇચ્છિત ફલને આપતી નથી."

મુમુક્ષુ શ્રાવકને સૂત્ર ભણવાનો મનોરથ કહ્યો નથી. સૂત્રભણવાનો મનોરથ તો સાધુનેજ કહ્યો છે. શ્રાવકના અને સાધુના ત્રણ ત્રણ મનોરથો ભિન્ન ભિન્ન બતાવ્યા છે, તે પૈકી સૂત્ર ભણવા રૂપ મનોરથ તો સાધુનેજ કહ્યો છે, શ્રાવકને કહ્યો નથી. શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના ત્રીજા સ્થાનકના ચોથા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૧૭૦–૧૭૧ માં કહ્યું છે કે—

" तिहिं ठाणेहिं समणे निग्गंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ। तं जहा—कया णं अहं अप्पं वा बहुयं सुयं अहिज्जिस्सामि?, कया णं अहं एकल्लविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरिस्सामि?, कया णं अहं अपच्छिममारणंतियसंलेहणाझूसणाझूसिए भत्तपाणपडियाइक्खिए पाओवगए कालं अणवकंखमाणे विहरिस्सामि?। एवं समणसा सवयसा सकायसा पागडेमाणे निग्गंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ।"

" तिहिं ठाणेहिं समणोवासए महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ। तं जहा—कया णं अहं अप्पं वा बहुयं वा परिग्गहं परिचइस्सामि?, कया णं अहं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइस्सामि?, कया णं अहं अपच्छिममारणंतियसंलेहणाझूसणाझूसिए भत्तपाणपडियाइक्खिए पाओवगए कालं अणवकंख-

माणे विहरिस्सामि ? एव समणसा सवयसा सकायसा पागडे-
माणे समणोवासए महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ " ।

"ત્રણ સ્થાનો વડે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ ¹મહાનિર્જરાવાળો અને ²મહાપર્યવસાનવાળો થાય, એટલે ત્રણ મનોરથો વડે સાધુ કર્મોની મોટી નિર્જરા કરે, તથા સમાધિ મરણ અથવા ફરી વખત મરવું ન પડે એવા પ્રકારનુ ઉત્તમ મરણ પામે તે જેવી રીતે– હુ ક્યારે થોડુ અથવા ઘણું શ્રુત એટલે સૂત્ર ભણીશ ?, હુ ક્યારે એકલ વિહાર પ્રતિમા અગીકાર કરીને વિચરીશ ?, હુ ક્યારે મરણાંતે થવાવાળા છેલ્લા સલેખના તપના સેવન વડે શરીરને શોષવી નાખી, ભાત પાણીનુ પચ્ચકખાણ કરી, પાદપોપગમન અણસણ કરી, મરણને અણઈચ્છતો થકો વિચરીશ ? આવી રીતે તે નિર્ગ્રન્થ–સાધુ પોતાના મન વડે, પોતાના વચન વડે, અને પોતાની કાય વડે, એમ ત્રિકરણ યોગે મનોરથોને ભાવતો છતો મહા નિર્જરાવાળો તથા મહા પર્યવસાનવાળો થાય છે."

"ત્રણ સ્થાનો વડે શ્રમણોપાસક મહા નિર્જરાવાળો અને મહાપર્યવસાનવાળો થાય છે. તે જેવી રીતે–હું ક્યારે થોડા અથવા ઘણા પરિગ્રહનો ત્યાગ કરીશ ?, હુ ક્યારે મુડ થઈને એટલે દ્રવ્યથી કેશનો લોચ કરીને અને ભાવથી રાગદ્વેષને મૂકીને ઘરમાંથી નીકળી સાધુપણાને પામીશ ?, હું ક્યારે મરણાંતે

૧ મહાન્ છે કર્મોની નિર્જરા એટલે ખપાવવુ જેને, એટલે કર્મોને અતિશય ખપાવવાવાળો ૨ સમાધિ મરણ વડે મહાન્ એટલે પ્રશસ્ત છે જીવિતનો અત જેનો એવો, અથવા ફરી વખત મરવું ન પડે એવા પ્રકારે આત્યતિક છે જીવિતનો અંત જેનો એવો

થવાવાળા છેલ્લા સંલેખના તપના સેવન વડે શરીરને શોષવી નાખી, ભાત પાણીનું પચ્ચકખાણ કરી, પાદપોપગમન અણ-સણ કરી, મરણને અણઇચ્છતો થકો વિચરીશ ?. આવી રીતે તે શ્રમણોપાસક પોતાના મન વડે, પોતાના વચન વડે, અને પોતાની કાય વડે; એમ ત્રિકરણ યોગે મનોરથોને ભાવતો છતો મહા નિર્જરાવાળો તથા મહા પર્યવસાનવાળો થાય છે "

વળી શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ચિત્રસંભૂતીય નામના તેરમા અધ્યયનમાં પત્ર ૩૮૪ માં, ચિત્રમુનિ બ્રહ્મદત્તને ઉપદેશ આપતાં પોતાને સાધુ થવાનું કારણ જણાવતાં કહે છે કે—

" महत्थरूवा वयणप्पभूया, गाहाणुगीया नरसंघमज्झे ।
जं भिक्खुणो सील-गुणोववेया, इहं जयन्ते समणोऽम्हि जाओ"

" તીર્થંકરોએ મહાન્ અર્થવાળી અને થોડા શબ્દોવાળી સૂત્ર વાણી પ્રરૂપી, તે ધર્મોપદેશ કરનારી સૂત્રવાણીને સ્થવિરોએ મનુષ્યોની સભાની મધ્યમાં શ્રોતાઓને અનુકૂલપણે પ્રતિપાદન કરી અને મેં સાંભળી. જેને સાંભળીને ચારિત્ર અને જ્ઞાન વડે યુક્ત થયેલા સાધુઓ જિનસિદ્ધાંતમાં યત્નવાળા થાય છે, એવી તે સૂત્રવાણી સાંભળીને વૈરાગ્ય પામી હું સાધુ થયો છું. "

ઉપરની ગાથામાં પણ જિનસિદ્ધાંતમાં એટલે સૂત્રો ભણવામાં યત્નવાળા સાધુઓને કહ્યા છે, શ્રાવકોને કહ્યા નથી, તેથી સૂત્રો ભણવાનો અધિકાર સાધુઓનેજ છે, શ્રાવકોને નથી; એમ સિદ્ધ થાય છે. ॥ ૧૩ ॥

હવે જે ગૃહસ્થને સૂત્ર ભણાવે તેને દોષ દેખાડે છે—

वाचना देतां रे गिहिने साधुने, पायच्छित्त चउमास ।
कह्यु निशीथे रे तो शुं एवडी, करवी होंस निराश ॥
॥ स० ॥ १४ ॥

જે સાધુ ગૃહસ્થને સૂત્રની વાચના દે એટલે ગૃહસ્થને સૂત્ર ભણાવે, તે સાધુને નિશીથ સૂત્રમાંચાર માસનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યુ છે. જ્યારે નિશીથ સૂત્રમા ગૃહસ્થને જે સાધુ સૂત્ર ભણાવે તે સાધુને પણ ચાર માસનુ પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાનું ફરમાન છે, અને દોષિત ઠરાવેલ છે, તો પછી સૂત્ર ભણનાર ગૃહસ્થને કેટલો દોષ લાગે ? એ વિચારવા જેવું છે અને જ્યારે ગૃહસ્થને સૂત્ર ભણવાની કોઈ પણ ઠેકાણાની સૂત્રશાખની આગાજ નથી, એટલુ જ નહિ પણ ઉલટુ ભણાવનારને પણ દોષિત જણાવેલ છે, તો પછી ગૃહસ્થે સૂત્ર ભણવાની હોંશ શા માટે કરવી જોઇએ ?

શ્રી નિશીથ સૂત્રના ઓગણીશમા ઉદ્દેશામા કહ્યું છે કે—

" जे भिक्खू अण्णउत्थियं वा गारत्थियं वा वाएइ, वायंतं वा साइज्जइ, तस्स णं चाउम्मासियं परिहारट्ठाण " ।

" જે સાધુ અન્યતીર્થીને અથવા ગૃહસ્થને સૂત્રવાચના આપે એટલે સૂત્ર ભણાવે, અથવા વાચના દેનારને સહાય આપે, તેને ચાર માસનુ પ્રાયશ્ચિત્ત છે "

ઉપરના પાઠથી ચોકખુ સમજાય છે કે—અન્યમતવાળાને તથા ગૃહસ્થને એટલે શ્રાવકને સૂત્રો ન ભણાવવા, છતા કોઇ સાધુ સૂત્ર ભણાવે તો તેને ચાર માસનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યુ છે અહીં આ પાઠનો ઉપર મુજબનો સીધો અર્થ મરડી બીજો અર્થ કરતો કોઇ સ્થાનકવાસી કહે છે કે—"નિશીથ સૂત્રમા ગૃહસ્થને સૂત્ર ભણાવનાર

સાધુને જે ચાર માસનું પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે તે ગૃહસ્થ અન્યતીર્થીજ સમજવો, પણ શ્રાવક ગૃહસ્થ ન સમજવો. તેથી અન્યતીર્થીને સૂત્ર ન ભણાવવું એ વ્યાજબી છે, પણ શ્રાવકને સૂત્ર ભણાવવામાં વાંધો નથી." તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—જો ગૃહસ્થ શબ્દથી અન્યમતનો ગૃહસ્થ લેવાનો હોય, અને શ્રાવક ગૃહસ્થ ન લેવાનો હોય, તો ગૃહસ્થ શબ્દ અલગ શા માટે મૂકે? કારણ કે અન્યતીર્થી શબ્દથીજ અન્યમતવાળો ગૃહસ્થ આવી જાય છે. છતાં ગૃહસ્થ શબ્દ પણ ખાસ અલગ મૂકેલ છે, તેથી સાફ સમજાય તેવું છે કે, ગૃહસ્થ શબ્દથી શ્રાવકજ લેવાનો છે. માટે જેમ અન્યમતવાળાને સૂત્ર ભણાવવાનો નિષેધ છે, તેમ શ્રાવકને પણ સૂત્ર ભણાવવાનો નિષેધ સમજવાનો છે.

વળી અહીં કોઇ શંકા કરે કે—" નિશીથ સૂત્રમાં ગૃહસ્થને સૂત્ર ભણાવનાર સાધુને પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે, તો પછી ગૃહસ્થ પોતાની મેળેજ સૂત્ર ભણે તેમાં શો દોષ ?" તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—અનુયોગદ્વારમાં સૂત્રને "गुरुवायणोवागयं એટલે ગુરૂ વાચનાએ આવેલુ" એ પ્રમાણે કહ્યું છે, એટલે સૂત્રને પોતાની મેળે નહિં ભણતાં ગુરૂ મહારાજ પાસેથીજ ભણવાનું ફરમાન છે, તેથી સૂત્રને પોતાની મેળે નજ ભણવું જોઇએ.

વળી નિશીથ સૂત્રના ઓગણીશમા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે—

" जे भिक्खू आयरियउवज्झाएहिं अदिण्णं गिरं आइयइ, आइयंतं वा साइज्जइ, तस्स णं चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं।"

" જે સાધુ આચાર્ય અથવા ઉપાધ્યાય વડે અણદીધી સૂત્રવાણી ગ્રહણ કરે એટલે ભણે. અથવા સૂત્રવાણીને પોતાની મેળે ભણ-

નારને સહાય કરે, તેને ચાર માસનુ પ્રાયશ્ચિત્ત છે "

આવી રીતે નિશીથ સૂત્રમાં સાધુને પણ પોતાની મેળે સૂત્ર ભણવાની મનાઇ કરવામાં આવી છે, તો પછી ગૃહસ્થને તો મનાઇ હોયજ એમાં નવાઇ શી? સાધુઓ ગૃહસ્થો કરતાં ઘણા ઉત્તમ છે, જ્ઞાનને ઝીરવવાની તાકાતવાળા છે, છતાં તેમને પણ જયારે પોતાની મેળે સૂત્ર ભણવાને અયોગ્ય દર્શાવ્યા, તો પછી ગૃહસ્થો પોતાની મેળે સૂત્ર ભણવાને અયોગ્ય હોયજ એ નિર્વિવાદ છે. ॥ ૧૪ ॥

ગ્રન્થકાર શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પહેલી ઢાળની પ્રથમ ગાથામાં જણાવ્યું છે કે, પચાગીના પ્રમાણથી સ્થાપના નિક્ષેપાની પરીક્ષા કરીને હુ આનદ પામુ છુ'. આ પ્રમાણે સ્થાપના નિક્ષેપાની પરીક્ષા કરવામાં પચાંગીને કારણભૂત બતાવેલ છે. સ્થાનકવાસીઓ ફક્ત થોડા સૂત્રોનેજ માન્ય ગણે છે, સૂત્ર નિર્યુક્તિ ભાષ્ય ટીકા અને ચૂર્ણિ, એ પ્રમાણે જ પચાંગી છે તેને પ્રમાણભૂત માનતા નથી માટે તે પચાંગીને પ્રમાણિક સિદ્ધ કરવા માટે ત્રણ પ્રકારના અનુયોગને મોક્ષપ્રાપ્તિનું કારણ દર્શાવતા ગ્રન્થકાર કહે છે કે—

त्यजिय असज्झाइ गुरुवाचना, लेइ योग गुणवंत ।
जे अनुयोग त्रिविध साचो लहे, करे ते कर्मनो अंत ॥
स० ॥ १५ ॥

જે ગુણવત સાધુ અસ્વાધ્યાયનો ત્યાગ કરી, ગુરૂ મહારાજ પાસેથી વાચના લઈ, યોગ વાહન કરી, ત્રણ પ્રકારનો સાચો અનુયોગ ગ્રહણ કરે, તે સાધુ કર્મનો અત કરે એટલે મોક્ષગતિને પામે

અહીં અસ્વાધ્યાયનો ત્યાગ કરીને ગુરૂ મહારાજ પાસેથી ત્રણ પ્રકારના અનુયોગ, વિધિએ ભણવાનું કહ્યું; તે અસ્વાધ્યાય ક્યારે ક્યારે સમજવો ? એટલે ક્યારે ક્યારે સ્વાધ્યાય કરવો ન કલ્પે ? તેને માટે શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના ચોથા સ્થાનકમાં, પત્ર ૨૧૩ માં કહ્યું છે કે—

" नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा चउहिं महापाडिवएहिं सज्झायं करित्तए, तं जहा—आसाढपाडिवए, इंदमहपाडिवए, कत्तियपाडिवए, सुगिम्हपाडिवए । नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा चउहिं संझाहिं सज्झायं करित्तए, तं जहा—पढमाए, पच्छिमाए, मज्झण्हे, अड्ढरत्ते । "

" સાધુઓ અને સાધ્વીઓને ચાર મહાપડવાઓમાં સ્વાધ્યાય કરવો ન કલ્પે. તે જેવી રીતે—અસાડી પડવે, એટલે અસાડ માસની પૂર્ણિમા પછી જે પડવો આવે છે તે પડવે; ઈન્દ્ર મહોત્સવને પડવે એટલે આસો માસની પૂર્ણિમા પછી જે પડવો આવે છે તે પડવે; કાર્તિકપડવે એટલે કાર્તિક માસની પૂર્ણિમા પછી જે પડવો આવે છે તે પડવે. અને સુગ્રીષ્મ પડવે. એટલે ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાં પછી જે પડવો આવેછે તે પડવે. સાધુઓ અને સાધ્વીઓને ચાર સંધ્યાઓમાં સ્વાધ્યાય કરવો ન કલ્પે, તે જેવી રીતે—પહેલી સંધ્યાએ એટલે પ્રાતઃકાલની સંધ્યાએ, પશ્ચિમ સંધ્યાએ એટલે સૂર્યાસ્ત સમયનીસાંજની સંધ્યાએ, મધ્યાન્હની સંધ્યાએ એટલે બપોરની સંધ્યાએ, અને અર્ધરાત્રિ એટલે મધ્યરાત્રિની સંધ્યાએ. વળી શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રના દસમા સ્થાનકના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૪૭૫ માં કહ્યું છે કે—

" दसविहे अंतलिक्खिए असज्झाइए पन्नत्ते । तं जहा—उक्कापाए दिसिदाहे गज्जिए विज्जुए निग्घाए जूयगे जक्खालित्ते धूमिया महिया रउग्घाए " ।

" આકાશ સંબધી અસ્વાધ્યાય દસ પ્રકારનો પ્રરૂપ્યો છે. તે જેવી રીતે–ઉલ્કાપાત થાય ત્યારે ૧. દિગ્દાહ વખતે, એટલે હરકોઇ દિશાના વિભાગમાં જેમ મહાનગર બળતું હોય તેની જેમ ભૂમિકાને નહિ સ્પર્શતો આકાશતલવર્તી જે ઉદ્યોત દેખાય તે દિગ્દાહ વખતે ૨. મેઘ ગાજે ત્યારે ૩. વીજળી થાય ત્યારે ૪. નિર્ઘાત સમયે, એટલે વાદળાં સહિત અથવા વાદળાં રહિત એવા આકાશને વિષે વ્યંતર દેવે કરેલો જે મહા ગર્જારવ શબ્દ તે નિર્ઘાત કહેવાય, તે નિર્ઘાત થાય ત્યારે ૫. યૂપક એટલે સંધ્યાની પ્રભા અને ચન્દ્રમાની પ્રભા ભેગી મળી જાય એટલે મિશ્રિત થઇ જાય ત્યારે, તાત્પર્ય કે, જયારે ચન્દ્રમાની પ્રભાથી આચ્છાદિત થયેલી સન્ધ્યાની પ્રભા જતી છતી ન જણાય ત્યારે શુકલપક્ષની પૂણમા પડવો અને બીજને દીવસે ૬ યક્ષ દેદીપ્યમાન દેખાય ત્યારે, કારણ કે તે વખતે સ્વાધ્યાય કરે તો ક્ષુદ્ર દેવતા છળી જાય અને વિઘ્ન કરે ૭. ધૂમાડા જેવા રંગવાળી ધૂમરી વરસે ત્યારે ૮ મહિકા એટલે હિમ પડે ત્યારે ૯ અને સહેજ સ્વભાવે ચારે તરફથી ધૂલિની વૃષ્ટિ થાય ત્યારે ૧૦ "

વળી અસ્વાધ્યાયના સંબંધમાં શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રના દસમા સ્થાનકના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં, પત્ર ૪૭૫–૪૭૬માં કહ્યું છે કે—

" दसविहे ओरालिए असज्झाइए पन्नत्ते । तजहा—अट्ठि, मंसं, सोणिए, असुइम्मामंते, सुसाणसामते, चदोवरागे, सूरोवरागे, पडणे, रायवुग्गहे, उवस्सयस्स अंतो ओरालिए सरीरे । "

" ઔદારિક સબંધી એટલે મનુષ્ય અને તિર્યંચના શરીર સબંધી અસ્વાધ્યાય દસ પ્રકારનો પ્રરૂપ્યો છે. તે જેવી

રીતે—જયાં મનુષ્ય અથવા તિર્યંચનાં હાડકાં હોય ત્યાં સ્વાધ્યાય ન કરવો ૧. માંસ હોય ત્યાં સ્વાધ્યાય ન કરવો ૨. રૂધિર હોય ત્યાં સ્વાધ્યાય ન કરવો—ગ્રન્થાંતરમાં ચામડું પણ કહ્યું છે ૩. તેમાં તિર્યંચનાં સાઠ હાથ સુધીમાં અને મનુષ્યનાં સો હાથ સુધીમાં હાડકાં વિગેરે હોય તો સ્વાધ્યાય ન કરવો. ઋતુવંતી સ્ત્રીનો ત્રણ દિવસ, પુત્ર જન્મે તો આઠ દિવસ, અને પુત્રી જન્મે તો સાત દિવસ અસ્વાધ્યાય સમજવો. હાડકાં જીવ રહિત થયા પછી સો હાથ સુધીમાં બાર વરસ લગી અસ્વાધ્યાય ૩. મૂત્ર વિષ્ટા વિગેરે અશુચિ પદાર્થો નજીકમાં હોય તો અસ્વાધ્યાય ૪. સ્મશાન નજીકમાં હોય તો અસ્વાધ્યાય ૫. ચન્દ્રનું ગ્રહણ હોય તો અસ્વાધ્યાય ૬. સૂર્યનું ગ્રહણ હોય તો અસ્વાધ્યાય ૭. રાજા પ્રધાન સેનાપતિ પ્રમુખ મહર્દ્ધિકનું મરણ થાય તો અસ્વાધ્યાય ૮. રાજાનો સંગ્રામ થતો હોય તો અસ્વાધ્યાય ૯. ઉપાશ્રયની અંદર મનુષ્યાદિકનું ઔદારિક શરીર હોય તો અસ્વાધ્યાય ૧૦."

ઉપર બતાવેલા સર્વ અસ્વાધ્યાયના વિશેષ પ્રકાર નિર્યુક્તિ પ્રમુખથી તથા ગુરૂપરંપરાથી જણાય. ॥ ૧૫ ॥

ઉપરની ગાથામાં જણાવ્યું કે—અસ્વાધ્યાયનો ત્યાગ કરી જે ગુણવંત પ્રાણી ત્રણ પ્રકારના અનુયોગની વિધિએ ભણે તે મોક્ષપદને મેળવે. ત્રણ પ્રકારનો અનુયોગ પંચાંગી સ્વરૂપ છે તે પંચાંગીને શ્રી ભગવતી સૂત્રની શાખે સિદ્ધ કરતા ગ્રન્થકાર કહે છે—

सूत्र अरथ पहेलो बीजो कह्यो, निज्जुत्तिए रे मीस ।
निरवशेष त्रीजो अंग पांचमे, एम कहे तुं जगदीश॥
स० ॥ १६ ॥

હે જગદીશ! તમોએ પાંચમુ અગ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં ત્રણ પ્રકારનો અનુયોગ કહ્યો છે પહેલો અનુયોગ, સૂત્રાર્થ શીખવવા રૂપ, બીજો અનુયોગ નિર્યુકિત મિશ્રિત સૂત્રાર્થ શીખવવા રૂપ, અને ત્રીજો અનુયોગ નિરવશેષ એટલે ભાષ્ય ટીકા અને ચૂર્ણિથી સમસ્ત સૂત્રાર્થ શીખવવા રૂપ, આવી રીતે હે પ્રભો! તમોએ ત્રણ પ્રકારનો અનુયોગ કહ્યો છે

પ્રાથમિક અધ્યયન કરનાગ શિષ્યની મતિ મુજાઇ જાય નહિ. માટે ગુરૂમહારાજ પહેલા શિષ્યને ફકત સૂત્રના અર્થ શીખવાડવા રૂપ પહેલો અનુયોગ કરે આવી રીતે શિષ્યને સૂત્રના અર્થ બરાબર આવડ્યા પછી ગુરૂમહારાજ તે શિષ્યને નિર્યુક્તિ મિશ્રિન સૂત્રાર્થ શીખવાડવા રૂપ બીજો અનુયોગ કરે, એટલે તેજ સૂત્રાર્થને નિર્યુક્તિ સહિત વ્યાખ્યા કરીને વિશેષ પ્રકારે સમજાવે આવી રીતે બીજા અનુયોગથી નિર્યુક્તિ સહિત વિશેષ સૂત્રાર્થ આવડ્યા પછી ગુરૂમહાગજ શિષ્યને ભાષ્ય ટીકા અને ચૂર્ણિ સહિત પ્રસકત અનુપ્રસકત હેતુ નય દૃષ્ટાંતાદિ દ્વારા સમસ્ત પ્રકારે સૂત્રાર્થ શીખવાડવા રૂપ ત્રીજો અનુયોગ કરે, આવા પ્રકારે પહેલા અનુયોગમાં સૂત્ર, બીજા અનુયોગમાં નિર્યુકિત, અને ત્રીજા અનુયોગમા ભાષ્ય ટીકા તથા ચૂર્ણિ, એમ પચાંગી જણાવી

શ્રી ભગવતી સૂત્રના પચ્ચીશમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશામા, પત્ર ૮૯૭ માં કહ્યુ છે કે—

" सुत्तत्थो खलु पढमो, बीओ निज्जुत्तिमीसिओ भणिओ ।
तइओ य निरवसेसो, एस विही होइ अणुओगे ॥ १ ॥ "

" પહેલો સૂત્રના અર્થ સમજાવવા સ્વરૂપજ અનુયોગ છે, બીજો

સૂત્ર અનુસાર નિર્યુક્તિ મિશ્રિત અનુયોગ જિનેશ્વરોએ કહ્યો છે, અને ત્રીજો પ્રસક્ત–અનુપ્રસક્ત અર્થને સમગ્રપણે જણાવવા સ્વરૂપ અનુયોગ સમજવો; આ પ્રમાણે સૂત્રને અર્થની સાથે યોજન રૂપ અનુયોગમાં આ વિધિ છે.''

ઉપરની શ્રી ભગવતી સૂત્રની ગાથાથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે--જેવી રીતે સૂત્રોને પ્રામાણિક માનીએ છીએ તેવીજ રીતે નિર્યુક્તિ ટીકા ભાષ્ય અને ચૂર્ણિને પણ પ્રામાણિક માનવાજ જોઈએ. કારણ કે, જેમ સૂત્રોને પ્રામાણિક માનીએ છીએ તેમ નિર્યુક્તિ વિગેરેને પ્રામાણિક ન માનીએ તો ત્રણ પ્રકારનો અનુયોગ કેમ ઘટી શકશે? માટે પંચાંગીને પ્રામાણિક માનવી જોઇએ.

અહીં સ્થાનકવાસીઓ શંકા કરે છે કે—''સૂત્રોની સાથે નિર્યુકિત વિગેરે મળતાં આવતાં નથી, તેથી કેમ માનીએ ? કારણ કે, સ્થાનાંગ સૂત્રમાં સનત્કુમારને અંતક્રિયા કહી, અને આવશ્યકમાં ત્રીજે દેવલોકે ગયાનું કહ્યું છે; એ કેમ મળે?''

તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે–નિર્યુકિતકાર ચૌદપૂર્વધર અને સમુદ્ર સરખી બુદ્ધિના ધણી હતા, આવા મહાન્ પુરૂષનું પણ કથન ન માનવું એ સંકુચિત દષ્ટિનું લક્ષણ છે. સ્થાનાંગમાં સનત્કુમારે અંતક્રિયા કરી એમ કહ્યું છે, પણ ટીકાકારે તેનો ખુલાસો કરતાં જણાવ્યું છે કે, ''**भवान्तरे सेत्स्यमानत्वात्**–સનત્કુમાર ભવાંતરમાં સિદ્ધ થવાના હોવાથી તેમને અંતક્રિયા કહી છે'' આ પ્રમાણે આવશ્યક અને સ્થાનાંગના પાઠ ટીકાકારે ખુલાસો કરી મળતાજ દર્શાવેલ છે. પણ જો સ્થાનાંગસૂત્રમાં સનત્કુમારને અંતક્રિયા કહેલ હોવાથી તે અંતક્રિયા તેજ ભવની અપેક્ષાએ માનવાનો કદાગ્રહ કરશો, અને ટીકાને અમાન્ય ગણી ટીકાકારે દર્શાવેલ ખુલાસા

મુજબ ભવાંતરની અપેક્ષાએ નહિં માનો, તો નારકીને માટે પણ કહ્યું છે કે, "अत्थेगडआ करेज्जा, अत्थेगइआ नो करेज्जा- કેટલાએક અતક્રિયા કરે, અને કેટલાએક અતક્રિયા ન કરે" એ પાઠ કેમ સગત થશે? કારણ કે નારકીનો કોઇ પણ જીવ તેજ ભવમાં અતક્રિયા કરતો નથી માટે જેમ નારકીને અત ક્રિયા ભવાંતરની અપેક્ષાએ માનવી પડે છે, તેમ સ્થાનાગ સૂત્રમાં પણ જે સનત્કુમારને અતક્રિયા કહી છે તે ટીકાકારનો મત પ્રામાણિક ગણી ભવાતરની અપેક્ષાએ માનવી જોઈએ આવી રીતે દરેક સૂત્રોના ગભીર અને ગૂઢ પદાર્થોના સ્ફુટ અર્થ નિર્યુક્તિ ટીકા ભાષ્ય અને ચૂર્ણી માન્યા વિના કેવી રીતે થઇ શકશે? માટે નિર્યુક્તિ વિગેરેને પ્રામાણિક માનવા જોઇએ.

વળી કહેશો કે—'અમે તો મૂળ સૂત્રોનેજ માનીએ છીએ, નિર્યુક્તિ વિગેરેને માન્ય ગણતા નથી' તો જણાવવાનુ કે, સૂત્રો તો બત્રીશથી વધારે છે, છતાં તમે બત્રીશજ કેમ માનો છો? કદાચ કહેશો કે, 'બત્રીશજ સૂત્રો પરસ્પર સગત છે. બત્રીશ સૂત્રો સિવાયના બીજા બધા સૂત્રો પરસ્પર અસગત હોવાથી અમે બત્રીશજ માનીએ છીએ' તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે—તમારે પરસ્પર સગત—અસંગતનું પ્રયોજનજ ક્યાં છે? તમે તો કેવળ જિનપ્રતિમા ઉપરના દ્વેષથી બત્રીશ સૂત્રો સિવાયના બીજા સૂત્રોને માનતા નથી. કદાગ્રહી મનુષ્યો પોતાનો મિથ્યા પ્રલાપ સિદ્ધ કરવા માટે સ્વાર્થાંધ બની શુ શુ નથી કરતા? ખેર, બત્રીશ સૂત્રોને તો તમારી મતિ પ્રમાણે પરસ્પર સંગત જાણીને તેટલા સૂત્રો માનો છો, અને નિર્યુક્તિ ટીકા વિગેરેના આશ્રય વિના પણ પરસ્પર સગત જાણવાનુ

અભિમાન ધરાવો છો, તો નીચેના પ્રશ્નોમાં જે અસંગતપણું દર્શાવેલ છે તે નિર્યુક્તિ–ટીકાદિકના આશ્રય વિના મેળવી આપો.

સમવાયાંગ સૂત્રમાં શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુને સત્તાવન સો એટલે પાંચ હજાર અને સાતસો મનઃપર્યવજ્ઞાની કહ્યા છે, અને જ્ઞાતાસૂત્રમાં તો આઠસો કહ્યા છે, તે કેમ મળે ?

"मल्लिस्स णं अरहओ सत्तावन्नं मणपज्जवनाणिसया होत्था"

(समवायांग, पत्र ७२)

" अट्ठ सया मणपज्जवनाणीणं, "

(ज्ञातासूत्र, अध्ययन आठमुं, पत्र १५४)

ઉપર મુજબ બન્ને સૂત્રોમાં ભિન્ન ભિન્ન સંખ્યા દર્શાવી છે, તે કેમ સંગત થશે ? ૧.

સમવાયાંગમાં–મલ્લિનાથ પ્રભુને પાંચ હજાર અને નવસો અવિધજ્ઞાની કહ્યા છે, પણ જ્ઞાતાસૂત્રમાં–બે હજાર અવધિજ્ઞાની કહ્યા છે; એ કેમ મળે ? ૨.

જ્ઞાતાસૂત્રના પાંચમા અધ્યયનમાં શ્રી કૃષ્ણને બત્રીશ હજાર સ્ત્રીઓ કહી છે, પણ અંતગડ દશાંગ સૂત્રમાં તો સોળ હજાર સ્ત્રીઓ કહી છે; એ કેમ સંગત થશે ? ૩.

રાયપસેણીસૂત્રમાં–કેશીકુમારને ચાર જ્ઞાન એટલે મતિ શ્રુત અવધિ અને મનઃપર્યવજ્ઞાન એમ ચાર જ્ઞાન કહ્યાં છે, પણ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના બત્રીશમા અધ્યયનમાં તો–અવધિજ્ઞાની એટલે મતિ શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાનવાળા કહ્યા છે; એ કેમ મળે ? ૪.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના પહેલા શતકના બીજા ઉદ્દેશામાં–વિરાધિત સંયમી જઘન્યથી ભવનપતિમાં જાય, અને ઉત્કૃષ્ટથી સૌધર્મ

નામના પહેલા દેવલોકે જાય, એમ કહ્યુ છે, પણ જ્ઞાતાસૂત્રના સોળમા અધ્યયનમાં તો–વિરાધિતસંયમી સુકુમાલિકા ઇશાન નામના બીજા દેવલોકમાંગઇ એમ કહ્યું છે, એ કેમ સંગત થશે? ૫

ઉવવાઇ સૂત્રમાં–તાપસ ઉત્કૃષ્ટા જયોતિષી સુધી જાય એમ કહ્યુ છે, પણ શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં તો તામલી તાપસ ઈશાનેન્દ્ર થયાનુ કહ્યું છે, એ કેમ ? ૬

ઉવવાઇમા ચૌદ પૂર્વી લાંતક દેવલોક ગયાનુ કહ્યુ છે, પણ ભગવતીમાં કાર્તિકશેઠ ચૌદપૂર્વી સૌધર્મેન્દ્ર થયા, એ કેમ? ૭

શ્રી ભગવતી મધ્યે–શ્રાવક હોય તે ત્રિવિધ ત્રિવિધ કર્માદાનનાં પચ્ચકખાણ કરે એમ કહ્યુ, પણ શ્રી ઉપાસકદશા મધ્યે–આણંદ શ્રાવકે હળ મોકળા રાખ્યાનું કહ્યું છે, તે કેમ ? ૮.

તથા શ્રી ઉપાસકદશામાં કુંભાર શ્રાવકે નીંભાડા મોકળા રાખ્યાનુ દર્શાવેલ છે, તે કેમ ? ૯

શ્રી પન્નવણા સૂત્રમાં–વેદનીયકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ બાર મુહૂર્તની કહી, પણ ઉત્તરાધ્યયનમાં અંતમુંહૂર્તની કહી, એ કેમ? ૧૦.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના બીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશમાં ખંધાના અધિકારમાં–બાર પ્રકારનાં બાલ મરણ કરતો જીવ અનંતા નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય, અને દેવતાના ભવ કરે, અનાદિ અનંત ચાર ગતિમાંજ રઝળે, તેમાંનાજ બારમા વેહાણસ મરણ અને ગીદ્ધપૃષ્ઠ મરણ, એ બે કહ્યા છે, પણ સ્થાનાંગ સૂત્રના બીજા સ્થાનકના ચોથા ઉદ્દેશામાં એ બે મરણની કારણે આજ્ઞા કરી, એ કેમ ? ૧૧

ભગવતી સૂત્રમાં–ચૌદપૂર્વી મહાબલ બ્રહ્મદેવલોકે ગયા, એમ કહ્યુ છે, પણ ઉવવાઈમાં–ચૌદ પૂર્વી લાંતક દેવલોક ગયાનુ કહ્યુ છે, એ કેમ ? ૧૨

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના છત્રીશમા અધ્યયનમાં—ડુંગળી લસણુ અને કંદાદિને અનંતકાય કહ્યા છે, પણ પન્નવણા સૂત્રના પ્રથમ પદમાં-લસણને પ્રત્યેકમાં કહ્યું છે; એ કેમ ? ૧૩

પન્નવણામાં-ચાર ભાષા બોલનારને આરાધક કહ્યો, પણ દશવૈકાલિકના સાતમા અધ્યયનમાં બે ભાષા બોલવી કહી, તે કેમ ? ૧૪

દશવૈકાલિકના આઠમા અધ્યયનમાં—જેના હાથ પગ છેદાયા હોય, નાક કાન કપાઇ ગયા હોય, અને સો વરસની ઘરડી ડોશી હોય તેને પણ બ્રહ્મચારી વર્જે, એમ કહ્યું છે; પણ સ્થાનાંગ સૂત્રના પાંચમા સ્થાનકના બીજા ઉદ્દેશામાં તો-સાધ્વીને પાંચ પ્રકારે ગ્રહતો અવલંબતો આજ્ઞા ન અતિક્રમે, એમ કહ્યું છે; તે કેમ ? ૧૫

શ્રી ઉત્તરાધ્યયનના બીજા અધ્યયનમાં-રોગ ઉત્પન્ન થતાં ઔષધ ન કરે, એમ કહ્યું છે; પણ ભગવતીમાં તો—પ્રભુએ બીજોરાપાક લીધાનુ દર્શાવેલ છે; તે કેમ ? ૧૬

દશવૈકાલિકના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં-એકભક્ત ભોજન કહ્યું છે, પણ કલ્પસૂત્રમાં તો વિકૃષ્ટ તપસ્યાવાળાને સર્વ ગોચર કાલ કલ્પે, એમ કહ્યું છે; તે કેમ ? ૧૭

કલ્પસૂત્રમાં-થોડી થોડી વૃષ્ટિ હોય તો વહોરવા જાય એમ કહ્યું છે, પણ દશવૈકાલિકના પાંચમા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશામાં-વરસતાં વહોરવા ન જાય એમ કહ્યું છે; તે કેમ ? ૧૮

શ્રી ભગવતીના ચૌદમા શતકના સાતમા ઉદ્દેશામાં-ભાત પાણીના પચ્ચકખાણ કરીને પણ આહાર કરે એમ કહ્યું છે, પણ સિદ્ધાંતમાં તો વ્રતનો ભંગ કરે તો મહા દોષ લાગે એમ કહ્યું છે; એ કેમ ? ૧૯.

પન્નવણામાં અઢારમા કાયસ્થિતિ પદમાં-સ્ત્રીવેદની કાય-

સ્થિતિના પાચ આદેશ કહ્યા, સર્વજ્ઞના મતમાં તે પાંચ વાત શી ? ૨૦.

સ્થાનાંગના પાચમા સ્થાનકના બીજા ઉદ્દેશામાં રાજપિંડ ન લેવો એમ કહ્યું, પણ અંતગડ વર્ગ છઠ્ઠે અધ્યયન પાંચમે ગૌતમજીએ શ્રીદેવીને ઘેર આહાર લીધો, એ કેમ ? ૨૧

સમવાયાંગમાં-જ્યાં પ્રભુ વિચરે ત્યાં ચારે દિશાએ ઈતિ ન હોય એમ કહ્યુ છે, પણ વિપાકસૂત્રમા તો પોતે સમોસર્યા થકા અભયસેન પ્રમુખ કેમ માર્યા ગયા ? ૨૨

એવી રીતે વિપાકસૂત્રના બીજા અધ્યયનમાં પણ છે, તે [illegible] લખાય ? વળી શ્રીભગવતીમાં-સુનક્ષત્ર અને સર્વાનુભૂતિ [illegible] સાધુ સમોસરણમાં બળ્યા, અને પ્રભુને પોતાને પણ [illegible] થયો, એમ કહ્યુ છે, એ કેમ ? ૨૩

સમવાયાંગસૂત્રમાં ઉપાસકની નોંધ છે, [illegible] કહ્યાં છે, પણ ઉપાસકમા શ્રાવકના [illegible] એ કેમ ? ૨૪

શ્રી ભગવતીના આઠમા [illegible] સાધુને અ- પ્રાસુક અનેષણીય આહાર [illegible], અલ્પ પાપ કર્મ બાંધે, એમ કહ્યુ છે, [illegible] પહેલા ઉદ્દેશામાં-સાધુને [illegible] આયુષ્ય બાંધે, એમ [illegible]

સ્થાનાંગના [illegible] નદી ઉતરવાની [illegible]

દશવૈકાલિકતથા આચારાંગમાં ત્રિવિધે ત્રિવિધે પ્રાણાતિપાતના પચ્ચક્ખાણ કરવાનું કહ્યું, પણ સમવાયાંગ અને દશાશ્રુતસ્કંધમાં નદી ઉતરવી કહી, તે મોકળી રાખ્યા વિના ઉતરે, એ કેમ ? ૨૮.

કલ્પસૂત્રમાં–વર્ષાકાલમાં નિર્ગ્રન્થને નવ વિગઇ વારે વારે લેવી ન કલ્પે. એટલે કોઇ વેળા લે, એમ કહ્યું છે; પણ સૂત્રકૃતાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધના બીજા અધ્યયનમાં સાધુવર્ણન અધિકારમાં કહ્યું છે કે, ન કલ્પે; એ કેમ ? ૨૯.

વર્ષાકાલમાં નિર્ગ્રન્થને નવ વિગઇ વારેવારે લેવી ન કલ્પે એમ કલ્પસૂત્રમાં કહ્યું છે, પણ ભગવતીસૂત્રના આઠમા શતકના નવમા ઉદ્દેશામાં–કુરમાહારે નારકીનું આયુષ્ય બાંધે; એ કેમ? ૩૦.

દશવૈકાલિકના ત્રીજા અધ્યયનમાં લુણ પ્રમુખને અનાચીર્ણ કહ્યું છે, પણ આચારાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનના દસમા ઉદ્દેશામાં–લુણ વહોર્યું હોય તો સાધુ પોતે વાપરે, અને સાંભોગિકને વહેંચી આપે; એમ કહ્યું; એ કેમ ? ૩૧.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના અઢારમા શતકમાં લીંબડાને તીખો કહ્યો, પણ ઉત્તરાધ્યયનના ચોત્રીશમા અધ્યયનમાં લીંબડાને કડવો કહ્યો; એ કેમ ? ૩૨.

આચારાંગના દ્વિતીયશ્રુતસ્કંધના ઈર્યાધ્યયનમાં કહ્યું છે કે–જાણતો થકો કહે કે નથી જાણતો, પણ દશવૈકાલિકમાં મૃષાવાદને ત્રિવિધે વર્જવાનું કહ્યું છે ; એ કેમ ? ૩૩.

સમવાયાંગમાં–ત્રેવીશ તીર્થંકરને સૂર્યોદય કાલે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાનું કથન છે, પણ દશાશ્રુતસ્કંધમાં શ્રીનેમિનાથ સ્વામીને પાછલે પહોરે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાનું કથન છે; એ કેમ ? ૩૪.

વળી સમવાયાંગમાં અને જ્ઞાતાસૂત્રમાં—શ્રીમલ્લિનાથને દીક્ષા-દિવસને પાછલે પહોરે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાનુ કથન છે, એ કેમ ? ૩૫

ઉત્તરાધ્યયનના બારમા અધ્યયનમાં—યક્ષે બ્રાહ્મણને હણ્યાનું કહ્યું છે, અને ઉવવાઇમાં દસ પ્રકારનું વૈયાવચ્ચ કહ્યુ. તો હણ્યા તેને વૈયાવચ્ચ કહ્યું, એ કેમ ? ૩૬

જ્ઞાતાસૂત્રમાં—ત્રણસો સ્ત્રીઓ, ત્રણસો પુરૂષો, અને આઠ જ્ઞાત કુમાર, એવી રીતે છસો અને આઠ જણ સાથે શ્રીમલ્લિનાથે દીક્ષા લીધી એમ કહ્યુ છે, પણ સ્થાનાંગ સૂત્રના સાતમા સ્થાનકમા તો પોતે સાતમા એટલે ૭ પુરૂષ સાથે દીક્ષા લીધી એમ કહ્યુ છે, એ કેમ ? ૩૭

સ્થાનાંગમાં—શ્રીમલ્લિનાથે ૭ મિત્રો સાથે દીક્ષા લીધી એમ કહ્યું છે, પણ જ્ઞાતસૂત્રમાં તો શ્રીમલ્લિનાથને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી છ મિત્રોએ દીક્ષા લીધી એમ કહ્યુ છે, એ કેમ ? ૩૮.

ઉત્તરાધ્યયનના સોળમા અધ્યયનમાં-સાધુઓ, સ્ત્રી પશુ અને પ-ડગરહિત એવી વસતિમાં રહે એમકહ્યુ છે, પણ સ્થાનાંગના પાંચમા સ્થાનકમા-સાધ્વી ભેળા પણ વસે એમ કહ્યુ છે, એ કેમ ? ૩૯

સૂત્રકૃતાંગના દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધના પાંચમા અધ્યયનમાં—દાનની પ્રશંસા કરે તે પ્રાણી વૃદ્ધિને પામે છે, તથા નિષેધ કરે તો સામાની આજીવિકાનો છેદ થાય, માટે ન બોલવુ એમ કહ્યુ છે, પણ શ્રીભગવતીના આઠમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં—અસંયતને આપતો એવો શ્રાવક એકાંત પાપકર્મ બાંધે, પણ નિર્જરા કાંઈ નથી એમ કહ્યું, એ કથન અનુસારે અસંયતને આપવાનો તદ્દન નિષેધ કર્યો, એ કેમ ? ૪૦.

જંબૂદ્વીપ પન્નત્તિમાં—નંદનવન પાંચસો યોજન કહ્યું, તેમાં બલકૂટ મૂળથી હજાર યોજન પહોળો છે; એ કેમ ? ૪૧.

સમવાયાંગમાં—ગજદંતા ઉપરના ભાગમાં હજાર યોજન પહોળા કહ્યા છે, તેમાં હરિ તથા હરિસ્સહ કૂટ કેમ સમાયા ? ૪૨

જંબૂદ્વીપપન્નત્તિમાં—ઋષભકૂટ મૂળથી આઠ યોજન વિસ્તારે કહ્યો, પણ અગાળના પાઠમાં એજ સૂત્રમાં પાઠાંતરે બાર યોજન કહ્યો, આવી રીતે સર્વજ્ઞના વચનમાં પાઠાંતર કેમ ? ૪૩

જંબૂદ્વીપ પન્નત્તિમાં—ભરતાર્ધની જીવા નવ હજાર સાતસો અડતાલીશ ને ઓગણીઆ બાર ભાગ કહી, અને સમવાયાંગમાં નવ હજાર કહી; એટલો ફેર કેમ ? ૪૪.

સમવાયાંગમાં—વિજયાદિક ચારની સ્થિતિ જઘન્યથી બત્રીશ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટથી તેત્રીશ સાગરોપમ કહી છે, પણ પન્નવણાના ચોથા પદમાં—જઘન્યથી એકત્રીશ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટથી તેત્રીશ કહી; એ કેમ ? ૪૫

સમવાયાંગમાં—શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ અને શ્રી મહાવીર પ્રભુને એક કોડાકોડીનું આંતરૂં કહ્યું છે, પણ દશાશ્રુતસ્કંધમાં—શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ કાલ કરી ગયા પછી નેવ્યાશી પખવાડીયા ગયા પછી બેંતાલીશ હજાર વર્ષ અધિક નેવ્યાશી પખવાડીયા ઓછા એક કોડાકોડી સાગરોપમે શ્રીમહાવીર પ્રભુ મોક્ષે ગયા એમ કહ્યું છે; એ કેમ ? ૪૬

સૂત્રકૃતાંગમાં કહ્યું છે કે—આધાકર્મી આહાર કરતો છતો કર્મે લેપાય પણ ખરો અને ન પણ લેપાય; આવી રીતે એકજ ગાથામાં વિરૂદ્ધ બે વાત કેમ ? ૪૭.

વળી એજ સૂત્રમાં—કર્મે ન લેપાય એમ કહ્યું, પણ શ્રી ભગવતીના

પહેલા શતકના નવમા ઉદ્દેશામાં—આધાકર્મી આહાર કરતો છતો સાત કર્મ બાંધે, શિથિલ હોય તો ગાઢ કરે, ઈત્યાદિ કહ્યું છે, એ કેમ ? ૪૮

સમવાયાંગમાં— તેત્રીશ હજાર યોજન કાંઈક ઉણા ચક્ષુસ્પર્શે સૂર્ય આવે એમ કહ્યું, પણ જબૂદ્વીપ પન્નત્તિમા—બત્રીશહજાર એક યોજન ઝઝેરા ચક્ષુસ્પર્શે સૂર્ય આવે એમ કહ્યુ, એ કેમ ? ૪૯

સમવાયાગમા—મેરૂ પર્વતની તલેટી દસ હજાર યોજન પહોળી કહી છે, પણ જબૂદ્વીપ પન્નત્તિમા—દસ હજાર નેવુ યોજન ઝઝેરી કહી છે, એ કેમ ? ૫૦

શ્રી ભગવતી સૂત્રના આઠમા શતકના દસમા ઉદ્દેશામાં 'જીવને પુદ્ગલ કહીએ, તથા પુદ્ગલી કહીએ' એમ કેમ કહ્યુ ? ૫૧

સમવાયાગમાં—મેરૂ પર્વતનાં સોળ નામ કહ્યા છે, તે એમા આઠમું નામ પ્રિયદર્શન કહ્યુ છે, અને ચૌદમુ નામ ઉત્તર કહ્યુ છે, પણ જબૂદ્વીપ પન્નત્તિમા—સોળ નામ કહ્યા છે, તેઓમાં આઠમુ નામ શિલોચ્ચય કહ્યુ છે, અને ચૌદમુ નામ ઉત્તમ કહ્યુ છે, એ કેમ ? ૫૨

પન્નવણામા ઓગણીશમે પદે—છદ્મસ્થને અણાહારી ઉત્કૃષ્ટ બે સમય કહ્યા છે, પણ શ્રી ભગવતીમા અણાહારીના ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સમય કહ્યા છે, એ કેમ ? ૫૩

એમજ જીવાજીવાભિગમમા બે સમય કહ્યા, અને શ્રી ભગવતીમા ત્રણ સમય કહ્યા, એ કેમ ? ૫૪

સમવાયાગમા—શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને બેતાલીશ વરસથી ઝઝેરો સાધુ પર્યાય કહ્યો, પણ પર્યુષણાકલ્પમાં બેતાલીશ વરસ પૂરાં કહ્યાં, એ કેમ ? ૫૫.

જીવાભિગમમા રૂચકદ્વીપનુ અસખ્યાતુ માન કહ્યુ, અને જીવા-

ભિગમને લેખે ઠાણ બમણાં ગણતાં એક નિખર્વ, ચાર અબ્જ, પંચાશી કરોડ, અને છોંતેર લાખ માન આવે. વળી ત્રિપ્રત્યયાવતાર ગણે તો રૂચકદ્વીપનું માન ૧૧૦૦૮૨૨૩૪૭૭૬૦૦૦૦૦ થાય. પણ ભગવતીસૂત્રના છઠ્ઠા શતકના સાતમા ઉદ્દેશામાં તથા અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં એકસો ચોરાણું આંક લગે તો સંખ્યાતું ગણ્યું છે. વળી પાલાને માને સંખ્યાતું તો વેગળું રહ્યું, પછી અસંખ્યાતું આવે; તો રૂચકદ્વીપ અસંખ્યાતો કેમ કહ્યો ? ૫૬

સમવાયાંગના આડત્રીશમા સમવાયમાં—મેરૂ પર્વતનો બીજો કાંડ આડત્રીશ હજાર યોજન ઉંચો કહ્યો, તથા સોળમા સમવાયમાં પ્રથમ કાંડ એકસઠ હજાર યોજનનો ઉંચો કહ્યો. જંબુદ્વીપપન્નત્તિમાં હેઠલો કાંડ એક હજાર યોજનનો બાહુલ્યે કહ્યો છે, મધ્યકાંડ ત્રેસઠ હજાર યોજનનો બાહુલ્યે કહ્યો છે, ઉપરનો કાંડ છત્રીશ હજાર યોજનનો બાહુલ્યે કહ્યો છે, એમ સર્વ પૂર્વ અપરે થઈ એક લાખ યોજન બાહુલ્ય છે. એ લાખ યોજન બાહુલ્યપણે જંબુદ્વીપ પન્નત્તિમાં કહ્યો; તો બીજાં નદીઓ પર્વતો અને સાત ક્ષેત્ર એ સર્વ કેમ સમાયાં ? ૫૭.

તથા કહેશો કે—બાહુલ્ય એટલે ઉંચપણું હશે, તો પૂર્વ અપરનો શો અર્થ ? તથા ઉંચપણું કહેતાં પણ સમવાયાંગસૂત્રમાં નવ્વાણું હજાર યોજન બે ભાગે વહેંચ્યો, તેમાં પ્રથમ એકસઠ હજાર અને બીજો આડત્રીશ હજારનો કહ્યો. જંબૂદ્વીપ પન્નત્તિમાં કાંદા સહિત ત્રણ ભાગે વહેંચ્યો; તેમાં પ્રથમ એક હજારનો, બીજો ત્રેસઠ હજારનો, અને ત્રીજો છત્રીશ હજારનો; એ કેમ ? ૫૮

સમવાયાંગમાં—નંદનવનનો વિષ્કંભ નવ હજાર નવસો યોજનનો કહ્યો, પણ જંબૂદ્વીપ પન્નત્તિમાં નવ હજાર નવસો

ચોપન યોજનથી આગેગ કહ્યો, એ કેમ ? ૫૯

પ્રશ્નવ્યાકરણમાં તથા સમવાયાગમા—વીશ ભવનપતિ, ચંદ્ર સૂર્ય બે, અને સૌધર્માદિક દસ, એવી રીતે બત્રીશ ઈંદ્ર કહ્યા પણ જંબુદ્વીપપન્નત્તિમા શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના નિર્વાણમાં-સૌધર્માદિક દસ, વીશ ભવનપતિ, સોળ વ્યંતર, અને ચંદ્ર સૂર્ય બે, એવી રીતે અડતાલીશ ઇંદ્ર કહ્યા; એ કેમ ? ૬૦

વળી સ્થાનાંગસૂત્રના બીજા સ્થાનકમાં—ઈંદ્ર ચોસઠ કહ્યા, એ કેમ ? ૬૧

ઉત્તરાધ્યયનમાં કહ્યુ છે કે—જઘન્યથી સાત હાથની કાયાવાળા મોક્ષે જાય, વળી કહ્યું છે કે, સિદ્ધની અવગાહના જઘન્યથી બત્રીશ અંગુલ હોય, એ હિસાબે તો બે હાથની જઘન્ય થઇ, એ કેમ ? ૬૨

શ્રી ભગવતી સૂત્રના ચૌદમા શતકના આઠમા ઉદ્દેશામાં—સિદ્ધશિલાથી અલોક દેશે ઉણુ યોજન કહ્યુ, પણ ઉત્તરાધ્યયનમાં તો સંપૂર્ણ યોજન કહ્યુ; એ કેમ ? ૬૩.

સમવાયાગમાં—છઠ્ઠા નરકના મધ્યભાગથી છઠ્ઠા ઘનોદધિનો ચરમાંત ઓગણએંશી હજાર યોજન કહ્યો, પણ જીવાભિગમમાં પૃથ્વી ઉપરના ઘનોદધિનો ચરમાંત એક લાખ છત્રીશ હજાર યોજન અંતર કહ્યો, તો જીવાભિગમના કથનમુજબ એક લાખ છત્રીશ હજાર યોજનનું અર્ધુ કરતાં અડસઠ હજાર યોજન થાય; એ કેમ ? ૬૪

સમવાયાંગના અઠાણુમા સમવાયમાં—રેવતી નક્ષત્રથી જ્યેષ્ઠા સુધીના ઓગણીશ નક્ષત્રના અઠાણુ તારા કહ્યા છે, પણ સમવાયાંગમાંજ ભિન્ન ભિન્ન તારાઓ ભેળા કરતાં સત્તાણુ તારા

થાય છે; તે આવી રીતે-રેવતી નક્ષત્રના બત્રીશ તારા, અશ્વિનીના ત્રણ, ભરણીના ત્રણ, કૃત્તિકાના છ, રોહિણીના પાંચ, મૃગશિરના ત્રણ, આર્દ્રાનો એક, પુનર્વસુના પાંચ, પુષ્યના ત્રણ, અશ્લેષાના છ, મઘાના સાત, પૂર્વા ફાલ્ગુનીના બે, ઉત્તરા ફાલ્ગુનીના બે, હસ્તના પાંચ, ચિત્રાનો એક, સ્વાતિનો એક, વિશાખાના પાંચ, અનુરાધાના ચાર, અને જ્યેષ્ઠાના ત્રણ, આવી રીતે સર્વ મળી સત્તાણું તારા થાય છે; એ કેમ ? ૬૫.

પન્નવણાના પંદરમા પદમાં-ઘ્રાણેંદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો વિષય નવ યોજનનો કહ્યો છે, પણ રાયપસેણીમાં-ચારસો તથા પાંચસોનો કહ્યો; એ કેમ ? ૬૬

શ્રી ભગવતીસૂત્રના છઠ્ઠા શતકના સાતમા ઉદ્દેશામાં પલ્યોપમનું માન કહ્યું, તેમ અનુયોગ દ્વારમાં પણ કહ્યું; પણ ભગવતીમાં અસંખ્યાતા ખંડ વિના કૂવો ભર્યો, તેણે કરી આરાનાં માન કહ્યાં, સપ્રયોજન કહ્યું; અને અનુયોગદ્વારે ભગવતી ઉક્ત તે નિષ્પ્રયોજન કહ્યું, સૂક્ષ્મ અદ્ધા પલ્યોપમ સપ્રયોજન કહ્યું, તેણે નારકી પ્રમુખના આયુષ્ય મવિએ; ઇત્યાદિક ઘણી વાતો છે; એ કેમ ? ૬૭

પન્નવણાના તેત્રીશમા પદમાં-અસુરકુમારનો જઘન્યથી અવધિ પચ્ચીશ યોજન કહ્યો, તથા સૌધર્માદિકનો જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ કહ્યો; એ કેમ ? ૬૮

પન્નવણા સૂત્રમાં-બાદર તેઉકાય મનુષ્યક્ષેત્રમાં હોય એમ કહ્યું, પણ ઉત્તરાધ્યયનના ઓગણીશમા અધ્યયનમાં નરકમાં અગ્નિકાય કહ્યો; એ કેમ ? ૬૯.

ઉત્તરાધ્યયનના બાવીશમા અધ્યયનમાં-શરૂઆતમાં શ્રીનેમિનાથને શૌરીપુરમાં કહ્યા, પણ દીક્ષા લેતાં શ્રીનેમિનાથ દ્વારિકામાંથી

નીકળ્યા, અને બલદેવ તથા કૃષ્ણ વ દના કરીને દ્વારિકામાંગયા એમ કહ્યુ છે, તો શૌરીપુર પૂર્વમાં અને દ્વારિકા પશ્ચિમમાં; એ કેમ?૭૦

સ્થાનાંગસૂત્રના સાતમા સ્થાનકમાં—અતીત ઉત્સર્પિંણીમાં આ ભરતક્ષેત્રને વિષે સાત કુલગર થયાનુ જણાવ્યું છે, પણ દસમા સ્થાનકમાં દસ કુલગર થયાનુ કહ્યુ, એ કેમ ? ૭૧.

વળીએવીજ રીતે સાતમા સ્થાનકમા—આવતી ઉત્સર્પિંણીમાં સાત કુલગર થશે એમ જણાવ્યુ છે, પણ દસમા સ્થાનકમાં દસ કુલગર થશે એમ કહ્યુ, એ કેમ ? ૭૨

જીવાભિગમમા—સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોક બરાબર રહ્યાનું જણાવ્યુ છે, પણ શ્રીભગવતીના એકત્રીશમા શતકમાં—સૌધર્મ થકી ઇશાન દેવલોક લગારેક ઉચો કહ્યો, એમ કેમ ? ૭૩

શ્રી ભગવતીના ત્રીજા શતકના બીજા ઉદ્દેશામાં—અસુરકુમારોનો તીરછો ગતિવિષય અસખ્યાતા દ્વીપસમુદ્રનો કહ્યો, નદીશ્વર સુધી ગયા અને જશે એમ કહ્યુ, પણ બીજા શતકના સાતમા ઉદ્દેશામાં ચમરની સુધર્મસભાને વિષે પૂછ્યુ ત્યાં કહ્યુ છે કે, મેરૂ પર્વતથી દક્ષિણ દિશા તીરછી અસખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર ઉલ્લ ઘીએ ત્યા અરૂણવર દ્વીપની બહારની વેદિકાથી અરૂણવર સમુદ્ર બેતાલીશ હજાર યોજને તિગિચ્છકૂડ નામે ઉત્પાત પર્વત આવે ઇત્યાદિ, એમા અસખ્યાતા દ્વીપસમુદ્ર ઉલ્લ ઘી અહીંયા આવે, એ કેમ? ૭૪.

શ્રી ભગવતીના પહેલા શતકના બીજા ઉદ્દેશામાં—સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકીને મહાવેદના કહી, પણ અઢારમા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશામાં—સમકિતી નારકીને અલ્પવેદના કહી; એ કેમ ? ૭૫

અતગડમાં—શ્રીનેમિનાથે કૃષ્ણને બારમો અમમ નામે તીર્થંકર થઇશ એમ કહ્યુ છે, પણ સમવાયાંગમાં—ચોવીશ તીર્થંકરનાં

પૂર્વભવનાં ચોવીશ નામ કહ્યાં છે, તેમાં શ્રેણિક સુપાર્શ્વ ઉદય ઈત્યાદિક ગણત્રીએ કૃષ્ણ વાસુદેવ તેરમા કહ્યા; એ કેમ? ૭૬.

શ્રી ભગવતીના આઠમા શતકના નવમા ઉદ્દેશામાં–પંચેંદ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યનો વિકુર્વણા કાલ અંતર્મુહૂર્તનો કહ્યો, અને જીવાભિગમમાં ચાર મુહૂર્ત કહ્યા; એ કેમ? ૭૭.

શ્રીભગવતીના આઠમા શતકના દસમા ઉદ્દેશામાં–જઘન્ય જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની આરાધનાવાળો ત્રીજે ભવે મોક્ષે જાય, સાત આઠ ભવ તો ન ઉલ્લંઘે, એમ કહ્યું; પણ બારમા શતકના નવમા ઉદ્દેશામાં–નર-દેવનો આંતરો જઘન્યથી સાગરોપમ ઝાઝેરો, ઉત્કૃષ્ટથી અપાર્ધ પુદ્દગલપરાવર્ત હોય, નર–દેવપણું તો સમ્યગ્ દૃષ્ટિ ચારિત્રીયા નીપજાવે, એ કેમ? ૭૮.

શ્રી ભગવતીના પાંચમા શતકના ચોથા ઉદ્દેશામાં–ઉંઘતો થકો જીવ સાત આઠ કર્મ બાંધે એમ કહ્યું; પણ ઉત્તરાધ્યયનના છવ્વીશમા અધ્યયનમાં–ત્રીજે પહોરે રાત્રે નિદ્રા કરે એમ કહ્યું; એ કેમ? ૭૯

ઉત્તરાધ્યયનના ઓગણીશમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે–નરકની અંદર પોતાના શરીરમાંથી માંસ ખવરાવ્યાં; પણ જીવાભિગમમાં–અસંઘયણી કહ્યા; તો સંઘયણ વિના માંસ કયાંથી? ૮૦.

પન્નવણાના બીજા પદમાં–દેવતાને दिव्वेणं संघयणेणं એમ કહ્યું, પણ જીવાભિગમમાં દેવતાને અસંઘયણી કહ્યા; એ કેમ? ૮૧.

શ્રી ભગવતીના પાંચમા શતકના આઠમા ઉદ્દેશમાં–સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યને અડતાલીશ મુહૂર્ત અવસ્થિતિ કાલ કહ્યો, અને પન્નવણામાં ચોવીશ મુહૂર્તનો ઉત્કૃષ્ટો વિરહ કહ્યો, એટલે કોઇ ઉપજે પણ નહિં અને કોઇ ચ્યવે પણ નહિં; અને ભગવતીને

લેખે ચોવીશ મુહૂર્ત સુધી ઉપજે એટલા ચ્યવે, એમ અવસ્થિતિ કાલ કહ્યો, તે અતર્મુહૂર્ત આયુષ્યવાળાને કેમ ઘટે ? ૮૨

શ્રી ભગવતીસૂત્ર તથા સમવાયાંગસૂત્રમાં શક્રસ્તવના પાઠમાં ફેર કેમ છે ? ૮૩

સ્થાનાગના ત્રીજા સ્થાનકના પહેલા ઉદ્દેશામાં–પાંચ દેવલોકે ત્રણ વર્ણ કહ્યા, કૃષ્ણ નીલ અને રક્ત, પણ જીવાભિગમમાં–લોહિત પીત અને શુક્લ એમ ત્રણ વર્ણ કહ્યા, એ કેમ ? ૮૪

પન્નવણાના પ્રથમ પદમાં–પુદ્ગલના પાંચસો ત્રીશ ભેદ થાય છે, પણ ઉત્તરાધ્યયનમા ચારસો બાશી ભેદ થાય છે; એ કેમ ? ૮૫.

પન્નવણાના વીશમા પદમા–કિલ્વિષિયા જઘન્યથી સૌધર્મે જાય, અને ઉત્કૃષ્ટથી લાંતકે જાય, એમ જણાવ્યું છે, પણ શ્રી ભગવતીમાં–કિલ્વિષિયા જઘન્યથી ભવનપતિ જાય, અને ઉત્કૃષ્ટા લાંતકે જાય એમ કહ્યુ, એ કેમ ? ૮૬.

કલ્પસૂત્રમા—શ્રી વીરપ્રભુ ગર્ભમાંથી સંહરાતા છતા જાણતા નથી એમ કહ્યુ, પણ આચાગંગમા—સહરાતા છતા જાણે છે એમ કહ્યું, એ કેમ ? ૮૭

આચાગગમા કહ્યુ કે—પ્રથમ દેવતાને ધર્મ કહી પછી મનુષ્યને કહે, પણ સ્થાનાંગમાં–દસ અચ્છેરાંમાં अभाविया परिमा એમ કહ્યુ, એ શુ ? ૮૮.

ઉવવાઇમાં-શુભ મન વચન કાયા ઉદીરવા કહ્યુ, પણ શ્રી ભગવતીમાં એજતો–કપતો હિસા કરે એમ કહ્યુ; એ કેમ ? ૮૯

ઉપાસક દશાંગ મધ્યે–આણદ શ્રાવકે ભગવતને કહ્યુ જે હુ બાર વ્રત ઉચ્ચરીશ, એમ કહીને સાત વ્રત ઉચ્ચર્યાં, વળી અતિચાર બારે વ્રતના કહ્યા, એ કેમ ? ૯૦

કેવલ સૂત્રાનેજ માની નિર્યુક્તિ ટીકા વિગેરેને ન માનવાથી ઉપર લખેલી પરસ્પર વિરૂદ્ધ જણાતી બીનાઓ સિવાયની પણ એટલી બધી વિરૂદ્ધ જણાતી વાતો છે જે કેટલી લખી શકાય ? એ સર્વ વિરૂદ્ધતા નિર્યુક્તિ ટીકા ચૂર્ણિ વિગેરેના આધાર વિના કેવલ સૂત્રોથી દૂર કરી સૂત્રોના પાઠને સંગત કરી આપો. સાધારણ બાબતોને પણ સમજી શકવાની તાકાત વિહીન અલ્પબુદ્ધિવાળા તમે આવી આવી વિરૂદ્ધતા દૂર કરી સૂત્રોના પાઠને કેવી રીતે સંગત કરી શકો ? કોઇ પાઠાંતર, કોઇ અપેક્ષા, કોઇ ઉત્સર્ગ, કોઇ અપવાદ, કોઇ નય, કોઇ વિધિવાદ, અને કોઇ ચરિતાનુવાદ પ્રમુખ સૂત્રના ગંભીર આશય તો સમુદ્ર સરખી બુદ્ધિના ધણી નિર્યુક્તિકાર ટીકાકાર પ્રમુખજ જાણી શકે, અને તે મહાજ્ઞાનીઓજ સૂત્રોના ગંભીર આશય સમજી સૂત્રોના પાઠને સંગત કરી શકે. તમે તો તે નિર્યુક્તિ ટીકા પ્રમુખને એક પ્રતિમા ઉપરના દ્વેષથી ઉત્થાપ્યાં, તેથી પ્રસંગે સર્યું ! ॥ ૧૬ ॥

ઉપરની ગાથામાં શ્રી ભગવતી સૂત્રની શાખે ત્રણ પ્રકારનો અનુયોગ દર્શાવ્યો, અને તેથી પંચાંગીને પ્રામાણિક સિદ્ધ કરી. જો એકલા સૂત્રોનેજ માનીએ, અને નિર્યુક્તિ વિગેરેને ન માનીએ, તો શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં ફરમાવેલ ત્રણ પ્રકારનો અનુયોગ કેમ ઘટી શકે ?. સ્થાનકવાસીઓ એક તરફથી કહે છે કે, અમે ભગવતી સૂત્રને પ્રામાણિક ગણીએ છીએ, પણ ભગવતીના ફરમાન સુજબ જ્યારે પંચાંગીને માનનીય ગણવાની વાત આવે છે ત્યારે બાલિશતા જાહેર કરે છે કે, અમે પંચાંગીને માનનીય ગણતા નથી !. આવી રીતે ' મુખમેં રામ, બગલમેં છુરી ' જેવું કરી ખરેખર સમજુ અને ડાહ્યા માણસોની પંક્તિમાં હાસ્યાપદ બને છે.

સ્પષ્ટવક્તા અને પક્ષપાત રહિત તો તેઓજ કહેવાય કે જેઓ જે ગ્રન્થને પ્રામાણિક માનતા હોય તેના શબ્દે શબ્દને કબુલ રાખે. સૂત્રોના ગૂઢ અને ગંભીર અર્થોને વ્યક્ત કરનાર નિર્યુક્તિ ટીકાદિક છે વળી નિર્યુક્તિ વિગેરેને ન માનીએ, અને એકલા સૂત્રો ઉપરજ આધાર રાખીને બેસી રહીએ તો ઉપરની ગાથામાં બતાવ્યા પ્રમાણે આપણી અલ્પમતિ પ્રમાણે એક બીજા સૂત્રોમાં જે વિરૂદ્ધતા ભાસે છે તે સંગત કરી શકીએ નહિં, તે વિરૂદ્ધતાને દૂર કરાવનાર અને કયા સૂત્રમા કયા આશયથી શું શુ દર્શાવેલ છે તે જણાવનાર નિર્યુક્તિ–ટીકાદિક હોવાથી તેમને પ્રામાણિક માનવાજ જોઇએ. માટે પ્રભુ શ્રી મહાવીરના વચનોને શિરસા વંદનીય અને પ્રામાણિક માનવાનો ખોટો ડોળ રાખનારા ઓ સ્થાનકવાસીઓ! તમો કદાગ્રહના અંધ પડલને દૂર ખસેડી નિષ્પક્ષપાત બુદ્ધિથી વિચારી જુઓ, અને ખાસ સૂત્રોમાં પણ નિર્યુક્તિ–ટીકાદિકને માનનીય બતાવેલ હોવાથી સંસારથી ભીરૂ બની તમે પણ માનનીય ગણો

નિર્યુક્તિ–ટીકાદિકને માનનીય મનાવવા માટે ઉપરની ગાથામા દર્શાવેલી શ્રી ભગવતી સૂત્રની એકજ શાખ કાફી હોવા છતા પરમોપકારી ગ્રન્થકાર શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ અનુયોગદ્વાર સૂત્રની બીજી શાખ આપી નિર્યુક્તિને પ્રામાણિક સિદ્ધ કરતા કહે છે કે—

सूत्र निज्जुत्ति रे बेउ भेदे कहे, त्रीजुं अनुयोगद्वार ।
कूडा कपटी रे जे माने नहीं, तेहने कवण आधार ? ॥
स० ॥ १७ ॥

સૂત્ર અને નિર્યુક્તિ એમ બે ભેદ શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રનું ત્રીજું અનુયોગદ્વાર કહે છે. આ પ્રમાણે ત્રીજા અનુયોગદ્વારમાં સૂત્રની જેમ નિર્યુક્તિનો પણ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ હોવા છતાં જેઓ કૂડા છે, એટલે સૂત્રના પાઠમાં વાંકું બોલી જુઠું બોલનારા છે; અને કપટી છે, એટલે સૂત્રના ગંભીર અને ગૂઢ અર્થ નિર્યુક્તિ—ટીકા પ્રમુખને આધારે બંધ બેસારે—સંગત કરે, અને જ્યારે પૂછીએ ત્યારે કહે કે—અમે નિર્યુક્તિ પ્રમુખને માનતા નથી! ઈત્યાદિ કપટ કરે છે; આવા જેઓ કૂડા અને કપટી બની સૂત્રના પાઠ ઓળવી નિર્યુક્તિ પ્રમુખને માનતા નથી તેમને સંસાર સમુદ્રમાં પડતાં કોણ આધાર છે?

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રને વિષે ચાર અનુયોગદ્વાર કહ્યા છે, તે ચાર અનુયોગદ્વાર દર્શાવતા સૂત્રકાર શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં આવશ્યકના અર્થાધિકારમાં પત્ર ૪૪ માં, સૂત્ર ૫૯ માં કહે છે કે—

“तत्थ पढमं अज्झयणं सामाइयं, तस्स णं इमे चत्तारि अणुओगद्दारा भवन्ति। तं जहा—उवक्कमे, निक्खेवे, अणुगमे, नए।”

“તેઓને વિષે એટલે—સામાયિક ચતુર્વિંશતિસ્તવ વંદનક પ્રતિક્રમણ કાઉસગ્ગ અને પચ્ચક્ખાણ, એ છ અધ્યયનોને વિષે પહેલું અધ્યયન સામાયિક નામનું છે. તે સામાયિક અધ્યયનના ચાર અનુયોગદ્વાર છે, એટલે સામાયિક અધ્યયનના અર્થની વ્યાખ્યા કરવાના ચાર દ્વાર છે. તે જેવી રીતે—ઉપક્રમ નિક્ષેપ અનુગમ અને નય.”

આ ચાર અનુયોગદ્વારમાં ત્રીજું દ્વાર અનુગમ નામનું કહ્યું. સૂત્રને અનુકૂલ અર્થ કહેવો તે અનુગમ કહેવાય, અથવા સૂત્રની વ્યાખ્યા કરાય જે વડે તે અનુગમ કહેવાય. ચાર દ્વારોમાં આ

અનુગમ નામના ત્રીજા અનુયોગદ્વારને ભેદ સહિત દર્શાવતા સૂત્રકાર શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં- પત્ર ૨૫૮ સૂત્ર ૧૫૫ મા કહે છે કે—

"से किं त अणुगमे ?, अणुगमे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा— सुत्ताणुगमे अ निज्जुत्तिअणुगमे अ। से किं त निज्जुत्तिअणुगमे ?, निज्जुत्तिअणुगमे तिविहे पण्णत्ते, त जहा—निक्खेवनिज्जुत्तिअणुगमे उवग्घायनिज्जुत्तिअणुगमे सुत्तप्फासिअनिज्जुत्तिअणुगमे"

"તે અનુગમ એટલે શુ ?, અનુગમ બે પ્રકારનો પ્રરૂપ્યો છે. તે જેવી રીતે—સૂત્રનો અનુગમ—સૂત્રની વ્યાખ્યા, અને નિર્યુક્તિ અનુગમ—નિર્યુક્તિની વ્યાખ્યા તે નિર્યુક્તિ અનુગમ એટલે શુ ?, નિર્યુક્તિ અનુગમ ત્રણ પ્રકારનો પ્રરૂપ્યો છે. તે જેવી રીતે—નિક્ષેપ નિર્યુક્તિ અનુગમ, ઉપોદ્ઘાત નિર્યુક્તિ અનુગમ, અને સૂત્રસ્પર્શિક નિર્યુક્તિ અનુગમ."

ઉપરના પાઠમાં દર્શાવેલા અનુગમના બે પ્રકારમાં નિર્યુક્તિ અનુગમનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે જો નિર્યુક્તિ પ્રામાણિક ન હોય તો સૂત્રકાર તેનો અનુગમ કેમ કહે ? માટે જો તમે મૂલ સૂત્રને પ્રામાણિક માનતા હો તો અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં માન્ય ગણેલ નિર્યુક્તિને પ્રામાણિક માનવી જોઇએ વળી નિર્યુક્તિ અનુગમના બતાવેલા ત્રણ પ્રકારમા બીજો ઉપોદ્ઘાત નિર્યુક્તિ અનુગમ છે. વ્યાખ્યા કરવા યોગ્ય એવા સૂત્રને વ્યાખ્યાવિધિની સમીપ કરવું તે ઉપોદ્ઘાત કહેવાય, તે ઉપોદ્ઘાત વિષયક નિર્યુક્તિનો જે અનુગમ તે ઉપોદ્ઘાત નિર્યુક્તિ અનુગમ કહેવાય. તે ઉપોદ્ઘાત નિર્યુક્તિ અનુગમને વિસ્તારથી દર્શાવતા સૂત્રકાર અનુયોગદ્વાર સૂત્રમા, ૨૫૮ મા પત્રમાં જણાવે છે કે—

"से किं तं उवग्घायनिज्जुत्तिअणुगमे ?, उवग्घायनिज्जुत्तिअणुगमे इमाहिं दोहिं मूलगाहाहिं अणुगंतव्वो । तं जहा-

" उद्देसे १ निद्देसे अ २,
निग्गमे ३ खेत्त ४ काल ५ पुरिसे य ६ ।
कारण ७ पच्चय ८ लक्खण ९,
नए १० समोआरणा ११ ऽणुमए १२ ॥ १ ॥
किं १३ कइविहं १४ कस्स १५ कहिं १६,
केसु १७ कहं १८ किच्चिरं हवइ कालं ? १९ ।
कइ २० संतर २१ मविरहियं २२,
भवा २३ गरिस २४ फासण २५ निरुत्ती २६ ॥ २ ॥ "

"તે ઉપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિ અનુગમ એટલે શું ?, ઉપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિ અનુગમ આ બે દ્વાર ગાથાથી જાણવા, તે જેવી રીતે–

"ઉદ્દેશ એટલે સામાન્ય માત્ર નામ કહેવું, જેમ અધ્યયન એવું સામાન્ય માત્ર નામ કહેવું ૧. નિર્દેશ એટલે વિશેષ નામ કહેવું, જેમ સામાયિક નામનું અધ્યયન ૨. નિર્ગમ કહેવો, જેમ સામાયિક ક્યાંથી નીકળ્યું ? ૩. ક્ષેત્ર કહેવું અને કાલ કહેવો, એટલે કયા ક્ષેત્રમાં અને કયે કાલે સામાયિક ઉત્પન્ન થયું તે કહેવું; જેમ મહાસેન વનમાં વૈશાખ શુદ્દ અગીયારશને દિવસે પહેલે પહોરે સામાયિક ઉત્પન્ન થયું ૪–૫. કોણ પુરૂષથી સામાયિક નીકળ્યું ? તે પુરૂષ કહેવો ૬. કારણ કહેવું, એટલે ભગવંત પાસે ગૌતમસ્વામી વિગેરે શા કારણે સામાયિક સાંભળે છે ? તે કારણ કહેવું ૭. પ્રત્યય એટલે પ્રતીતિ કહેવી, એટલે કઇ પ્રતીતિથી ભગવંતે આ સામાયિક પ્રરૂપ્યું ? અને ભગવંતે પ્રરૂપેલા સામાયિકને ગૌતમાદિએ કઇ પ્રતીતિથી સાંભળ્યું ?, આ પ્રમાણે પ્રત્યય કહેવો.

જેમ ભગવતને પ્રતીતિ હતી કે—હુ કેવલજ્ઞાની તીર્થંકર છુ, આવી પ્રતીતિથી ભગવત સામાયિકને પ્રરૂપે છે; તથા ગૌતમસ્વામી વિગેરે ગણધરોને ભગવતમાં સર્વજ્ઞપણાની પ્રતીતિ છે, તેથી ભગવતે પ્રરૂપેલા સામાયિકને સાભળે છે; આ પ્રમાણે પ્રત્યય કહેવો ૮. લક્ષણ કહેવું, જેમ—તત્ત્વની શ્રદ્ધા એ સમ્યક્ત્વ સામાયિકનુ લક્ષણ, જીવાદિ પદાર્થોને જાણવા એ શ્રુતસામાયિકનુ લક્ષણ, સાવદ્ય થકી વિરતિ એ સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્ર સામાયિકનું લક્ષણ, અને વિરતિ તથા અવિરતિરૂપ મિશ્રતા એ દેશવિરતિ સામાયિકનુ લક્ષણ ૯. નૈગમાદિ નય કહેવા ૧૦ તે નૈગમાદિ જે જે નયો જ્યાં જ્યાં સભવે ત્યાં ત્યાં ઘટાવવા તે સમવતાર કહેવો. ૧૧. વ્યવહારાદિ કયા નયને કયુ સામાયિક અનુમત-સમ્મત છે તે કહેવુ ૧૨." (પ્રથમ ગાથાર્થ)

સામાયિક એ શું છે ? તે કહેવુ. જેમ—દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ ગુણસંપન્ન જે જીવ તે સામાયિક ૧૩. સામાયિક કેટલા પ્રકારનુ છે ? તે કહેવુ, જેમ—સમ્યક્ત્વ સામાયિક, શ્રુતસામાયિક, અને ચારિત્ર સામાયિક એ ત્રણ પ્રકારે સામાયિક છે ૧૪. કોણ પ્રાણીને સામાયિક હોય ? તે કહેવું, જેમ—જે પ્રાણીનો આત્મા સમતાભાવે પરિણમ્યો હોય તેને સામાયિક હોય ૧૫ કયા ક્ષેત્ર દિશા પ્રમુખમાં સામાયિક હોય ? તેમાં ક્ષેત્ર દિશા કાલ વિગેરે ઘણાં દ્વારછે ૧૬ કોણ દ્રવ્યો અને પર્યાયોમાં કોને વિષે શું સામાયિક હોય ? તે કહેવું ૧૭. સામાયિક કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તે કહેવુ, તેમાં મનુષ્યપણું ક્ષેત્ર જાતિ કુલ બુદ્ધિ ઇત્યાદિક ઘણો વિસ્તાર છે ૧૮ કોણ સામાયિક કેટલો કાલ રહે ? તે કહેવુ. જેમ—સમકિત અને શ્રુત સામાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છાસઠ સાગરોપમ છે, અને

દેશવિરતિ તથા સર્વવિરતિ સામાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દેશે ઉણી પૂર્વ ક્રોડી છે ૧૯. કયા સામાયિકને કેટલા જીવ સમકાલે નવા પામતા તથા પૂર્વ પ્રતિપન્ન હોય ? તે કહેવું ૨૦ એ ત્રણ સામાયિકનું અંતર કહેવું, એટલે જે પ્રાણી ફરીથી સામાયિક પામે તો તે કયું સામાયિક કેટલા કાલને આંતરે પામે ? તે કહેવું ૨૧. એ ત્રણ સામાયિકનું નિરંતરપણું કહેવું, એટલે કયું સામાયિક કેટલો કાલ નિરંતર રહે ૨૨. કયું સામાયિક ઉત્કૃષ્ટથી કેટલા ભવ સુધી મળે ? તે ભવ કહેવા ૨૩. આકર્ષ કહેવો, એટલે એકજ ભવમાં અથવા ભિન્ન ભિન્ન ભવમાં કોણ સામાયિક કેટલીવાર આવે અને જાય ? તે કહેવું ૨૪. સ્પર્શ કહેવો, એટલે કયા સામાયિકવાળા કેટલું કેટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શીને રહે ? તે કહેવું ૨૫. નિરૂક્તિ કહેવી, એટલે સામાયિકના પર્યાયવાચક શબ્દો કહેવા; જેમ—' સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અમોહ, શોધિ, સદ્ભાવ, દર્શન બોધિ, અવિપર્યય, સુદૃષ્ટિ વિગેરે પર્યાયવાચક શબ્દો કહેવા ૨૬ ॥ ૨ ॥ "

આ ઉપોદ્ઘાત નિર્યુક્તિ અનુગમ જેવી રીતે સામાયિકની અંદર ઘટાવ્યો, તેવીજ રીતે જે જે પદાર્થો હોય તે દરેકની અંદર ઘટાવી લેવો. આવી રીતે આ બન્ને ગાથાનો અર્થ સંક્ષેપથી કહ્યો, વિશેષ અર્થ તો આવશ્યકનિર્યુક્તિ ટીકા અને વિશેષાવશ્યકથી જાણી લેવો. પરંતુ જેઓ નિર્યુક્તિ ટીકા અને ભાષ્યને માનતા નથી તેઓ એ બે ગાથાનો વિસ્તારથી સ્ફૂટ અર્થ કેવી રીતે કરી શકે ?.

ઉપર બતાવેલી અનુયોગદ્વારસૂત્રની બે ગાથાથી નિર્યુક્તિને પ્રામાણિકપણે કબુલ કરવીજ પડશે. જેઓ મધ્યસ્થ દૃષ્ટિવાળા છે,

અને વિવેકબુદ્ધિથી ઉપાદેય–અનુપાદેયનું પૃથક્કરણ કરનારા છે; તેઓને તો તુર્તમાજ ધ્યાનમાં આવે તેમ છે કે–નિર્યુક્તિને અવશ્ય માનવીજ જોઇએ પણ જેઓ વિવેક વિહીન છે, 'સારૂ તે મારૂ' એવા હિતકર વાકયને નહિં સ્વીકારતાં 'મારૂ તેજ સારૂ' એવા કદાગ્રહી અને અહિતકર વાકયને પકડી બેસનારાં મૂર્ખ લોક છે, તેઓ નિર્યુક્તિને ન માને તો શું થયુ ? નિર્યુક્તિ ન માને તો સર્વ સૂત્રો ન માન્યા ગણાય, કારણ કે સૂત્રોમાં નિર્યુક્તિને માન્ય ગણવા ફરમાવેલ છે, છતાં નિર્યુક્તિને અમાન્ય ગણતા હોવાથી સૂત્રોની આજ્ઞા લોપી ગણાય વળી સૂત્રના ગૂઢ અને ગભીર અર્થની વ્યાખ્યા નિર્યુક્તિ–ટીકાદિકને આધીન છે માટે નિર્યુક્તિ–ટીકાદિકને અવશ્ય પ્રામાણિક ગણવાં જોઇએ ।૧૭।

વળી ગ્રન્થકાર નીચેની ગાથામા પણ નિર્યુક્તિના પાઠ દેખાડે છે–

बद्ध ते सूत्रे रे अर्थ निकाचिया, निज्जुत्तिए अपार ।
उपधिमां न गणणादिक किहां लहे, ते विणु मार्ग विचार॥
स० ॥ १८ ॥

સૂત્રને વિષે જે પદાર્થો ગુંથ્યા છે તે અપાર પદાર્થોને નિર્યુક્તિએ નિકાચિત એટલે પ્રતિષ્ઠિત કર્યા છે. આવી રીતે સૂત્રોમા પ્રરૂપેલા પદાર્થોને વ્યવસ્થિત કરનાર અને વિસ્તાર પૂર્વક જણાવનાર નિર્યુક્તિને માન્ય ગણવીજ જોઇએ. વળી ઉપધિમા ગણત્રી પરિમાણ વિગેરે જિનશાસનના માર્ગનો વિચાર નિર્યુક્તિ વિના કયાથી લેશો ?

સૂત્રોમાં સ્વરૂપમાત્રથી ગુંથેલા પદાર્થોને વ્યવસ્થિત કરનાર નિર્યુક્તિ છે, તે જણાવતા સૂત્રકારે શ્રી નંદીસૂત્રના અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુત અધિકારમા પત્ર ૨૦૯ મા, તથા શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રમા

દ્વાદશાંગીનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરતાં પત્ર ૧૦૭ માં કહ્યું છે કે—

"परित्ता तसा, अणंता थावरा, सासय-कडनिबद्धनिकाइया जिणपण्णत्ता भावा आघविज्जन्ति पण्णविज्जन्ति" ।

"બેઇન્દ્રિય વિગેરે જે પરિમિત ત્રસ, વનસ્પતિકાય વિગેરે જે અનંતા સ્થાવર, ધર્માસ્તિકાયાદિ જે શાશ્વત પદાર્થો, તથા ઘર નગરાદિ જે કૃત પદાર્થો; જિનેશ્વર પ્રભુએ પ્રરૂપેલા આ બધા ત્રસાદિ પદાર્થો, કે જે પદાર્થોને સૂત્રમાં સ્વરૂપમાત્રથી કહ્યા છે, અને સૂત્રમાં સ્વરૂપમાત્રથી કહેલા તે પદાર્થોને નિર્યુક્તિ વિગેરે વડે વિવિધ પ્રકારે વ્યવસ્થાપિત કરેલા છે, એવા તે ત્રસાદિ પદાર્થો આચારાંગસૂત્રમાં સામાન્ય તથા વિશેષ રૂપે કહેવાય છે, નામ વિગેરેના ભેદ વડે પ્રરૂપાય છે."

ઉપરના પાઠથી સમજાય તેમ છે કે, સૂત્રમાં સ્વરૂપ માત્રથી કહેલા પદાર્થોને વ્યવસ્થાપિત કરનાર નિર્યુક્તિ છે, તેથી તેને માન્ય ગણ્યા વગર કેમ ચાલશે ? વળી " संखेज्जाओ निज्जुत्तीओ " એવા પાઠ સમવાયાંગ સૂત્ર અને નંદીસૂત્રાદિને વિષે ઘણે સ્થળે નજરે પડે છે, આવી રીતે સૂત્રોમાં પણ નિર્યુક્તિને સ્થળે સ્થળે માન્ય ગણેલ હોવાથી આપણે પણ પ્રામાણિક માનવી જોઇએ.

વળી શ્રી જિનશાસનમાં એવા પણ કેટલાક વિષયો છે કે જે મૂલસૂત્રમાં જણાવેલા નથી, છતાં આપણે માનીએ છીએ. મૂલ-સૂત્રમાં નહિં જણાવેલા તે વિષયોને આપણે નિર્યુક્તિ વિગેરેને આધારે માન્ય કરીએ છીએ. જેમકે—ઉપધિનું પરિમાણ તથા ઉપધિની ગણત્રી વિગેરે શ્રીજિનશાસનના માર્ગનો વિચાર નિર્યુક્તિને આધારે આપણે મેળવી શકીએ છીએ. જો નિર્યુક્તિ

નહિં માનો તો ઉપધિની ગણત્રી વિગેરે કયાંથી લેશો? એટલે-અમુક ઉપધિ અમુક પ્રકારે લાંબી તથા પહોળી રાખવી એ પ્રમાણે ઉપધિનુ પરિમાણ, તથા આટલીજ ઉપધિ રાખવી સાધુને કલ્પે એ પ્રમાણે ઉપધિની ગણત્રી, ઇત્યાદિક જિનશાસનના માર્ગની ઘણી વાતો એવી છે કે જે નિર્યુક્તિ વિના ન જણાય સ્થાનકવાસી સાધુઓ લાંબા લાંબા રજોહરણ રાખે છે, તથા મુગટી પહેરે છે, ઇત્યાદિક કયા સૂત્રને આધારે કરે છે ?

વળી સ્થાનકવાસી સાધુઓ મુખે મુહપત્તિ બાંધીને રસ્તે ચાલે છે, તથા આખો દિવસ મુહપત્તિ બાંધી રાખે છે; એ કયા સૂત્રને આધારે ? સિદ્ધાંતમાં તો મુહપત્તિ ન બાંધવાનું જણાય છે શ્રી ગૌતમસ્વામી મૃગાપુત્રને જોવા ગયા, ત્યારે મૃગારાણીએ મૃગાપુત્રનુ શરીર અસહ્ય દુર્ગંધમય હોવાથી ગૌતમસ્વામીને મુહપત્તિ બાંધવા માટે વિપાક [1]સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં પત્ર ૮-૯ માં કહ્યુ છે કે—

"एह णं तुब्मे भंते ! मम अणुगच्छह, जा णं अहं तुब्मं मियापुत्तं दारय उवदसेमि। तते ण सा मियादेवी तं कट्टसगडियं अणुकड्ढमाणी अणुकड्ढमाणी जेणेव भूमिघरे तेणेव उवागच्छइ। उवागच्छित्ता चउप्पुडेणं वत्थेण मुह बंधमाणी भगवं गोयमं एवं वयासी-तुब्मे वि य णं भंते! मुहपोत्तियाए मुह बंधह। तते णं भगवं गोयमे मियादेवीए एव वुत्ते समाणे मुहपोत्तियाए मुहं बंधइ॥"

"હે ભગવન્! તમે મારી પાછળ આવો, હુ તમોને મારો મૃગાપુત્ર નામનો પુત્ર દેખાડુ છુ ત્યાર પછી તે મૃગાદેવી મૃગાપુત્રને

૧ પ્રકાશક—શ્રી મોહનવિજય જૈન પુસ્તકાલય પાલીતાણા.

માટે અશન પાન ખાદિમ અનેસ્વાદિમથી ભરેલી તે કાષ્ઠશકટિકાને ખેંચતી ખેંચતી જ્યાં ભોંયરૂં છે ત્યાં આવે છે. આવીને (મૃગાપુત્રના શરીરની અસહ્ય દુર્ગંધીને રોકવા માટે) ચાર પડા વસ્ત્ર વડે પોતાના મુખને બાંધતી છતી ભગવાન્ ગૌતમને આ પ્રમાણે બોલી કે— હે ભગવન્ ! તમે પણ મુહપત્તિ વડે મુખ બાંધો. ત્યાર પછી ભગવાન્ ગૌતમસ્વામી મૃગાવતી રાણી વડે આ પ્રમાણે કહેવાયા છતા મુહપત્તિ વડે પોતાના મુખને બાંધે છે. ''

ઉપરના પાઠમાં મૃગાવતી રાણીએ મૃગાપુત્રના શરીરની દુઃસહ દુર્ગંધને રોકવા માટે ગૌતમસ્વામીને મુહપત્તિ બાંધવાનું કહ્યું છે, અને મૃગાવતીના કહ્યા પછી ગૌતમસ્વામીએ મુહપત્તિ બાંધી છે. જો મુહપત્તિને નિરંતર બાંધીજ રાખવાની હોય તો મહાજ્ઞાની શ્રીગૌતમસ્વામીએ મૃગાવતીના કહેવા પહેલાં પણ મુહપત્તિ બાંધેલીજ હોય, અને જો ગૌતમસ્વામીએ પહેલેથીજ મુહપત્તિ બાંધી હોય તો મૃગાવતી રાણી ગૌતમ સ્વામીને એમ શા માટે કહે કે હે ભગવન્ ! તમે પણ મુહપત્તિ બાંધો ? માટે ઉપરના પાઠથી સચોટ સિદ્ધ થાય છે કે, નિરંતર મુહપત્તિ બાંધી રાખવી એ સૂત્રના ફરમાનથી વિરૂદ્ધ છે. વળી જ્યારે સ્થાનકવાસીઓને પૂછીએ છીએ કે, તમે નાસિકા ઉઘાડી રાખો છો તેમાં વાયુકાયનો ઘાત થાય છે, તો નાસિકા શા માટે ઉઘાડી રાખોછો ? ત્યારે તેઓ કહે છે કે — ''દશવૈકાલિક સૂત્રમાં 'मुहेण वा–મુખ વડે કરીને' એવો પાઠ છે, પણ 'नक्केण वा–નાસિકા વડે કરીને' એવો પાઠ નથી. આ પ્રમાણે દશવૈકાલિકમાં એકલો મુખ શબ્દજ મૂકેલો હોવાથી અને નાસિકા શબ્દ નહિં મૂકેલો હોવાથી અમે જાણીએ છીએ કે

મુખને વાયરે વાયુકાય હણાય છે, પણ નાસિકાને વાયરે વાયુ-કાય હણાતા નથી આ કારણથી અમે મુખે મુહપત્તિ બાંધીએ છીએ, અને નાસિકાને ઉઘાડી રાખીએ છીએ " તેના સમાધાનમાં જણાવવાનુ કે, દશવૈકાલિકમાં જે મુખ શબ્દ મૂકયો છે, તે મુખ શબ્દથી નાસિકા પણ આવીજ જાય છે. કારણ કે મુખ શબ્દથી એકલુ મુખજ લેવાતુ હોય, અને નાસિકા ન લેવાતી હોય તો, મૃગાવતી રાણીએ શ્રીગૌતમસ્વામીને 'મુખ બાંધો' એવી રીતે કેમ કહ્યુ ? 'નાસિકા બાંધો' એ પ્રમાણે કેમ ન કહ્યુ ? મૃગાવતી રાણીએ શ્રીગૌતમસ્વામીને મૃગાપુત્રની દુર્ગંધી ન આવે માટેજ મુખ બાંધવાનુ કહ્યુ છે, અને તે વખતે તો નાસિકાને બાંધવાનું પ્રયોજન છે, કારણ કે નાસિકાથી આવતી દુર્ગંધીને રોકવા માટે મૃગાવતીએ કહ્યુ છે માટે જેમ વિપાકસૂત્રમાં મુખ બાંધવાનુ કહેવાથી નાસિકા પણ કબૂલવી પડે છે, તેમ દશવૈકાલિકમા કહેલા મુહેણ ત્રા એ પાઠથી નાસિકા પણ લેવીજ જોઇએ ॥ ૧૮ ॥

ઉપરની ગાથાઓમા સૂત્રાની શાખો આપી બતાવેલ દાખલા-દલીલોથી સિદ્ધ કર્યું કે, જેમ સૂત્રાને પ્રામાણિક માનીએ છીએ તેમ નિર્યુક્તિઓને પણ પ્રામાણિક માનવીજ જોઇએ. હવે જ્યારે સ્થાનકવાસીઓએ નિર્યુક્તિને અપ્રામાણિક મનાવવા અને અપ્રામાણિક સિદ્ધ કરવા માટે પોતાના કલ્પેલા ક્ષુદ્ર વિકલ્પો જમીનદોસ્ત થયેલા જોયા, ત્યારે તેઓ જેમ 'બૂડતો ફીણના બાચકા ભરે' તેમ મિથ્યા પ્રલાપ કરે છે કે—"અમે નિર્યુક્તિને માનીએ તો ખરા, કારણ કે ખુદ સૂત્રામા નિર્યુક્તિનો ઉલ્લેખ હોવાથી માન્યા વગર છૂટકો નથી. પણ હાલમાં જે નિર્યુક્તિઓ

ઉપલબ્ધ છે તે અસલ નિર્યુક્તિઓ નથી. સૂત્રોમાં જે નિર્યુક્તિઓ માટે ઉલ્લેખ છે તે તો વિચ્છેદ ગઇ છે, જો તે નિર્યુક્તિઓ વિદ્યમાન હોત તો અમે અવશ્ય માન્ય કરી લેત, પણ અત્યારે જે નિર્યુક્તિઓ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે પરિપૂર્ણ નથી–અપૂર્ણ છે, અને તેથીજ તેઓને અપ્રામાણિક ગણીએ છીએ " તેમને ઉત્તર આપતા ગ્રંથકાર કહે છે કે–

जो निर्युक्ति गइ कुमति कहे, सूत्र गयां नहीं केम? ।
जेह वाचनाए आव्युं ते सवे, माने तो होए खेम ॥
स० ॥ १९ ॥

કુમતિ એટલે ખરાબ બુદ્ધિવાળા જો એમ કહે કે, નિર્યુક્તિ ગઇ; તો સૂત્રો કેમ ગયાં નહિ ? પણ જો પુસ્તકારૂઢ વાચનાએ ગુરુપરંપરાથી જે સૂત્રો આવેલાં છે તેમને માનનીય અને પ્રામાણિક ગણો છો તો પુસ્તકારૂઢ વાચનાએ ગુરુપરંપરાથી ચાલી આવેલી નિર્યુક્તિઓને પણ માનનીય અને પ્રામાણિક ગણવીજ જોઇએ. આવી રીતે વાચનાએ જે આવ્યું તે સર્વ માનીએ તો ક્ષેમ–કુશળ વર્તે, એટલે આત્મહિત થાય.

ઘણા ખરા સૂત્રમાં અન્યાન્ય સૂત્રોના શતક અધ્યયન ઉદ્દેશા પ્રકરણ વિષય વિગેરે દર્શાવેલ છે. એટલે કે–અમુક સૂત્રમાં આટલા અધ્યયન છે, આટલા ઉદ્દેશા છે, અમુક સૂત્રમાં અમુક વિષય છે; વિગેરે બતાવેલ છે. સ્થાનાંગ સૂત્રની અંદર—પ્રશ્નવ્યાકરણ અંતગડસૂત્ર અને અનુત્તરોવવાઈ એ ત્રણ સૂત્રના અધ્યયન ગણાવ્યા છે પણ સ્થાનાંગસૂત્રની અંદર એ ત્રણ સૂત્રોના જેટલા જેટલા અધ્યયનો ગણાવ્યા છે તેટલા અધ્યયનો આધુનિક વાચનામાં એ ત્રણે સૂત્રોને વિષે મળતા નથી, ગણાવેલા અધ્યયનોથી ઘણા થોડા અધ્યયનો મળે છે. એટલે કે–જેટલા અધ્યયનો કહ્યા છે તેટલાજ

અધ્યયનો પૂર્વે હતા, પણ કલિકાલને પ્રભાવે તેઓમાંથી થોડા ઘણા અધ્યયનો વિચ્છેદ થતા ગયા, અને જ્યારે વાચના થઈ ત્યારે જે અધ્યયનો સ્મરણમાં રહ્યા તેટલાજ પુસ્તકારૂઢ થયા. વળી સમવાયાગસૂત્રની અંદર પ્રશ્નવ્યાકરણની હુંડી કહી છે, પણ આધુનિક વાચનામાં પ્રશ્નવ્યાકરણની અંદર હુંડીનું નામ-નિશાન નથી એટલે તે હુંડી પણ વિચ્છેદ થઇ ગઇ છે, પ્રશ્નવ્યાકરણ જેટલું સ્મરણમાં રહ્યું તેટલુંજ વાચનામાં પુસ્તકારૂઢ થયું આવી રીતે સૂત્રો સર્વાંગ સંપૂર્ણ જેટલા પ્રમાણમાં પૂર્વકાલે હતા તેટલા પ્રમાણમાં અત્યારની વાચનામાં ઉપલબ્ધ નથી, છતાં પણ પુસ્તકારૂઢ વાચનાએ ગુરૂપરંપરાથી જેટલા પ્રમાણમાં જે જે સૂત્રો આવ્યા છે તેટલા તમે અને અમે દરેક પ્રામાણિક માનીએ છીએ આવી રીતે જ્યારે તમે સૂત્રોને ગુરૂપરંપરાથી વાચનાએ આવેલા માની પ્રામાણિક ગણો છો, તો પછી ગુરૂપરંપરાથી વાચનાએ આવેલી નિર્યુક્તિને શા કારણથી પ્રામાણિક ગણતા નથી? સૂત્રોને પ્રામાણિક માનતી વખતે ગુરૂપરંપરાને માન આપો, અને નિર્યુક્તિને પ્રામાણિક માનવાની વાત આવે ત્યારે તેજ ગુરૂપરંપરાને માન ન આપો એ કયાનો ન્યાય? એવો તે કોણ મતિમંદ હોય કે જે એકજ બાબતને એક તરફથી માન આપે અને બીજી તરફથી માન ન આપે? શું સૂત્રો વખતે ગુરૂપરંપરાથી આવેલી વાચના સાચી બની, અને નિર્યુક્તિ વખતે જુઠી ઠરી? માટે જો આત્મિક કલ્યાણ ઈચ્છતા હો તો આવી કુટબુદ્ધિનો ત્યાગ કરી શુદ્ધ અને સરલ બુદ્ધિથી માની લ્યો કે, જેટલું ગુરૂપરંપરાથી વાચનાએ આવ્યું તે સર્વ પરમ માનનીય અને પ્રમાણભૂતજ છે વળી સૂત્રો દિશામાત્ર બતાવનાર છે, પણ તેઓનો વિસ્તૃત અર્થ જણાવનાર નિર્યુક્તિ છે ચારિત્ર-

ક્રિયાના સર્વ વિશેષભાવ નિર્યુક્તિ બતાવે છે, માટે સૂત્રોની જેમ ગુરૂપરંપરાથી વાચનાએ આવેલી નિર્યુક્તિને પણ અવશ્ય પ્રામાણિક માનવી જોઇએ ॥ ૧૯ ॥

આવી રીતે સિદ્ધાંતની શાખો અને અભેદ્ય યુક્તિઓ આપી ઘણું ઘણું સમજાવ્યા છતાં જેઓ કદાગ્રહી અને મૂર્ખ હશે તેમની આગળ એ બધું કથન નિરર્થક છે, તે દર્શાવતા ગ્રન્થકાર કહે છે કે—

आंधा आगल दरपण दाखवो, बहेरा आगल गीत ।
मूरख आगेरे कहेवुं युक्तिनुं, ए सवि एकज रीत ॥
स० ॥ २० ॥

આંધળા આગળ તેને મુખ જોવા આરીસો દેખાડવો, બહેરાને સંભળાવવા તેની આગળ ગીતગાન કરવું, અને મૂર્ખ આગળ યુક્તિઓ કરીને સમજાવવું; એ સર્વની એકજ રીત છે, એટલે એ સર્વ નિરર્થક છે ॥ ૨૦ ॥

मारग अरथी रे पण जे जीव छे, भद्रक अतिहि विनीत ।
तेहने ए हितशिख सोहामणी, जे सुनय अधीत ।
स० ॥२१॥

પણ જેઓ સત્યમાર્ગના અર્થી છે એટલે સાચો માર્ગ જાણવાની આકાંક્ષાવાળા છે, જેઓ ભદ્રક પરિણામી છે એટલે કુવાસનાથી કદાગ્રહી બનેલા નથી, જેઓ અતિશય વિનયવાળા —નમ્ર છે, અને જેઓ સારા નયો ભણેલા છે એટલે નયોની અપેક્ષા સમજનારા છે, આવા પાત્ર મનુષ્યોને આ ગ્રન્થમાં આપેલ હિતની શિખામણ સોહામણી—મનોહર છે, એટલે તેવા યોગ્ય

મનુષ્યોને આ ગ્રન્થમાં ચર્ચેલા હિતકર વિષયો આત્મકલ્યાણ કનારા છે ॥ ૨૧ ॥

प्रवचनसाखे रे एम ए भाषिया, विगते अरथ विचार ।
तुज आगमनी रे ग्रहिय परंपरा, लहिए जग जयकार ॥
स० ॥ २२ ॥

ગ્રન્થકાર કહે છે કે—મે આવી રીતે અર્થના વિચાર વિસ્તારપૂર્વક સિદ્ધાંતની શાખે કહ્યા છે, પણ સ્વમતિકલ્પિત કહ્યા નથી હે પ્રભુ મહાવીર ! જો તમારા આગમની પરંપરા ગ્રહણ કરીએ—ગુરૂપરંપરાથી ચાલ્યા આવતા તમારા આગમોને માન્ય રાખીએ, તો જગતમા જયજયકાર પામીએ ॥ ૨૨ ॥

गुणतुज सघलारे प्रभु कोण गणी शके, आणा गुणलव एक।
एम में थुणतां रे समकित दृढ कर्युं, राखी आगम टेक ।
स० ॥ २३ ॥

હે પ્રભુ ! તમે તો અનંતા ગુણોના ભંડાર છો, આવા તમારા અનંતા ગુણોને કોણ ગણી શકે ? અરે ! કેવળી પણ તમારા અનંતા ગુણો જાણે ખરા, પણ ગણી ન શકે તો મારી તે શી શુંજાશ ? પરંતુ હે સ્વામી ! આગમની ટેક ગણી તમારા અનંતા ગુણોમાંથી તમારી આજ્ઞા માનવા રૂપ એકજ ગુણનો લવલેશ આવી રીતે સ્તવતાં થકાં મે મારૂં સમકિત દૃઢ કર્યું છે ॥ ૨૩ ॥

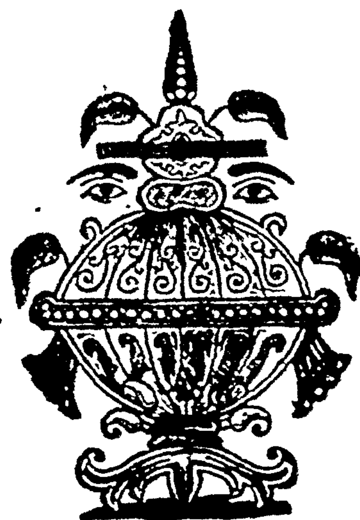
आणा ताहरी रे जो में शिर धरी, तो शुं कुमतिनुं जोर ?।
तिहां नवि पसरे रे बल विषधरतणुं, किगारे ज्यहां मोर ॥
स० ॥ २४ ॥

હે નાથ ! જો મેં તમારી આજ્ઞાને મસ્તકે ધરી છે—પરમ માનનીય ગણી છે, તો મારી આગળ કુમતિ—કદાગ્રહીનું જોર શું ચાલે ? જયાં મોર કેકારવ કરી રહ્યો હોય ત્યાં વિષધર—સર્પનું જોર ચાલેજ નહિં. ॥ ૨૪ ॥

पवित्र करीजे रे जीहा तुज गुणे,
शिर धरीए तुज आण ।
दिलथी कदीए रे प्रभु न विसारीए,
लहीए सुजश कल्याण ॥ स० ॥ २५ ॥

હે ભગવન્ ! જો તમારા અનુપમ ગુણ ગાઇને જીહ્વા પવિત્ર કરીએ, તમારી કલ્યાણકારી આજ્ઞા મસ્તકે ધરીએ, અને તમોને હૃદયથી કદી પણ વિસારીએ નહિ, તો સારા યશરૂપી કલ્યાણ પામીએ. અહીં 'સુજશ' શબ્દથી ઉપાધ્યાયજીએ ગ્રન્થકર્તા તરીકે 'યશોવિજયજી' એ પ્રમાણે પોતાનું નામ સૂચવ્યું છે. ॥ ૨૫ ॥

॥ ઢાળ છઠ્ઠી સંપૂર્ણ ॥

। कलश । ॥ राग धनाश्री ॥

वर्तमान शासननो स्वामी, चामीकर सम देहो जी ।
वीर जिनेश्वर में एम थुणिओ, मन धरी धर्म सनेहो जी।
एह स्तवन जे भणशे गणशे, तस घर मंगलमालाजी ।
समकित भाण होशे घट तेहने, परगट झाकझमाला जी।१

સુવર્ણ સરખુ છે શરીર જેમનુ એવા વર્તમાન શાસનના સ્વામી શ્રી મહાવીર જીનેશ્વરને મે ચિત્તમાં ધર્મનો રાગ લાવીને આવી રીતે સ્તવ્યા. જે પ્રાણી આ સ્તવનને ભણશે, અને ભણીને ગણશે તેને ઘેર મંગલિકની માલા થશે, અને તેના ઘટમાં એટલે આત્મામાં ઝાકઝમાલ એવો સમકિત રૂપી ભાણ એટલે સૂર્ય પ્રગટ થશે ॥ ૧ ॥

अरथ एहना छे अति सूक्षम, ते धारो गुरु पासे जी ।
गुरुनी सेवा करतां लहीए. अनुभव नित्य अभ्यासे जी॥
जेह बहुश्रुत गुरु गीतारथ, आगमना अनुसारी जी ।
तेहने पूछी संशय टालो, ए हित शिख छे सारी जी ॥२॥

આ સ્તવનના અર્થ ઘણા સૂક્ષ્મ છે—અતિશય ગૂઢ અને ગંભીર છે, તેથી ગુરૂમહારાજની સહાયતા વગર તેના માર્મિક અર્થ આવડે તેવા નથી, માટે ગુરૂમહારાજ પાસે જઈ આ સ્તવનના અર્થ ધારો. ગુરૂમહારાજની સેવા ભક્તિ કરતા અને

૧ અહીં પ્રભુ ઉપર ભક્તિથી ગ્રન્થકારે એકવચન મૂક્યુ છે.

તેમની પાસે નિત્ય અભ્યાસ કરતાં અનુભવ પામીએ. માટે જે બહુશ્રુત, આગમને અનુસારે ચાલનારા એટલે આગમના ફરમાન મુજબ શુદ્ધ ચારિત્ર પાળનારા, અને આગમની સત્ય પ્રરૂપણા કરનારા ગીતાર્થ ગુરૂમહારાજ હોય; તેમને પૂછી જે જે સંશય હોય તે દૂર કરો, એજ અમારી આત્મકલ્યાણકારી અંતિમ હિતશિક્ષા છે. ॥ ૨ ॥

આ ગ્રન્થની રચના કઈ સાલમાં અને ક્યાં કરી? તથા તે વખતે તપગચ્છ નાયક કોણ સૂરીશ્વર વિદ્યમાન હતા? તે ગ્રન્થકાર કહે છે—

इंदलपुरमां रहिय चोमासुं, धर्मध्यान सुख पाया जी ।
संवत सत्तर तेत्रीशा वरसे, विजयदशमी मन भाया जी ॥
श्री विजयप्रभसूरि सवाया, विजयरतन युवराया जी ॥
तस राजे भविजन हित काजे, एम में जिनगुण गाया जी ॥
॥ ३ ॥

અમદાવાદ શહેરનું ઇંદલપુર નામનું એક પરૂં હતું, તે ઇંદલપુરમાં ચતુર્માસ રહીને ધર્મધ્યાનનું ઘણું સુખ પામ્યા. વિક્રમ સંવત્ સત્તરસો તેત્રીશ (૧૭૩૩) ની સાલમાં વિજયાદશમી એટલે આસો શુદ દશમનો દિવસ ચિત્તને આહ્લાદકારી થયો, એટલે તે શુભ દિવસે આ અનુપમ ગ્રન્થ રચી સમાપ્ત કર્યો તેથી મનમાં ઘણોજ હર્ષ થયો. હવે ગ્રન્થકાર પોતાના આચાર્યની પ્રશસ્તિ કહે છે—તપગચ્છ નાયક શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ સવાઇ થયા, અને શ્રી વિજયરત્નસૂરિ યુવરાજ થયા; તેમના રાજ્યમાં ભવ્ય પ્રાણીઓના હિત માટે આવી રીતે મેં જિનેશ્વરના ગુણ ગાયા ॥૩॥

હવે ગ્રન્થકાર પોતાની પ્રશસ્તિ કહે છે–

श्रीकल्याणविजय वर वाचक, तपगच्छ गयण दिणिदा जी।
तास शिष्य श्रीलाभविजय बुध, भविजन कैरव चंदा जी॥
तास शिष्य श्रीजितविजय बुध, श्री नयविजय मुणींदा जी
वाचक जशविजये तस शिष्ये, थुणिया वीर जिणदा जी॥
॥ ४ ॥

તપગચ્છરૂપી આકાશને વિષે સૂર્ય સરખા એવા શ્રી કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાય થયા. તેમના શિષ્ય–ભવ્યપ્રાણીઓ રૂપી કૈરવને એટલે ચંદ્રવિકાસી કમલને વિકસિત કરવામા–પ્રતિબોધ કરવામાં ચંદ્ર સરખા એવા પંડિત શ્રી લાભવિજયજી થયા. તેમના બે શિષ્ય થયા–પંડિત જિતવિજયજી અને મુનિઓમાં ઇંદ્ર સરખા એવા નયવિજયજી, તે પંડિત શ્રી નયવિજયજીના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીએ આવી રીતે શ્રીવીરજિનેશ્વરને સ્તવ્યા છે ॥૪॥

આ ગ્રન્થની ઉત્પત્તિ થવાનુ કારણ—

दोसी मूलासुत सुविवेकी, दोसी मेघा हेते जी।
एह स्तवन में कीधुं सुंदर, श्रुत अक्षर संकेते जी॥
ए जिनगुण सुरतरुनो परिमल, अनुभव तो ते लेशेजी।
भमर परे जे अरथी होइने, गुरुआणा शिर वहेशे जी॥
॥ ५ ॥

દોશી મૂલાનો પુત્ર જે ઘણો વિવેકી દોશી મેઘજી, તે દોશી મેઘજી માટે મે આ સુંદર સ્તવન સિદ્ધાંત અક્ષરના સંકેતે કર્યું છે. મેઘજી દોશી ઢુંઢીયા–સ્થાનકવાસી હતા, તેમને

પ્રતિબોધવા માટે પરોપકાર રસિક શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજે સિદ્ધાંતનો સત્ય માર્ગ દેખાડવા આ સુંદર સ્તવનની રચના કરી, અને મેઘજી દોશીને પ્રતિબોધી શુદ્ધ શ્રદ્ધા કરાવી હતી. આ જિનેશ્વરના ગુણરૂપ કલ્પવૃક્ષની સુગંધીનો અનુભવ તો તે પ્રાણી લેશે કે જે ભ્રમરની પેઠે અર્થી થઇને ગુરૂમહારાજની આજ્ઞા મસ્તકે ધરશે ॥ ૫ ॥

બાલાવબોધ કર્તાની પ્રશસ્તિ.

सूरिर्विजयदेवाख्य–स्तपोगच्छाधिनायकः ।
विख्यातस्त्रिजगत्यासीद्, विद्यया गुरुसन्निभः ॥ १ ॥
तस्य पट्टोदयाद्रौ श्री–विजयसिंहसूरिराट् ।
आदित्य इव तेजस्वी, सिंहवच्च पराक्रमी ॥ २ ॥
सत्यादिविजयस्तस्या–ऽन्तेवासी सत्यभाषकः ।
क्रियोद्धारः कृतो येन, प्राप्याऽनुज्ञां गुरोरपि॥ ३ ॥
विनेयस्तस्य कर्पूर–विजयः सात्त्विकः सुधीः ।
कीर्तिः कर्पूरवद् यस्य, प्राप्ता सर्वत्र विश्रुता ॥ ४ ॥
क्षमादिगुणसंदर्भः, क्षमाविजय इत्यभूत् ।
तस्य शिष्यो विनीतात्मा, शिष्याऽनेकसमन्वितः॥ ५ ॥
शब्दशास्त्रादिशास्त्राणां, वेत्ता शिष्यगणाऽन्वितः ।
जिनादिविजयाह्वान–स्तस्य शिष्यः सुरूपभाक् ॥ ६ ॥
कर्मप्रकृतिप्रभृति–शास्त्रतत्त्वविचारवित् ।
उत्तमाद् विजयस्तस्य, शिष्योऽभूद् भूरिशिष्यकः ॥ ७ ॥
तस्य पादयुगाम्भोज–भृङ्गतुल्येन चाऽणुना ।
पद्मविजयशिष्येण, स्वपरानुग्रहाय वै ॥ ८ ॥

नन्दो वेदस्तथा नाग–चन्द्राविति च वत्सरे ।
वसन्तपञ्चमीघस्रे, विक्रमाद् बुधवासरे ॥ ९ ॥
मया वीरस्तवस्याऽय, कृतो बालाववोधकः ।
गुरुप्रसादतः सम्यग्, गंभीरस्याऽलापबुद्धिना ॥१०॥

त्रिभिर्विशेषकम्

श्रीविजयजिनेन्द्राख्य–सूरे राज्ये कृतोद्यमः ।
स्थित्वा गच्छाधिनाथस्य, राजनन्यपुरे वरे ॥ ११ ॥
यत्किञ्चिद् वितथं प्रोक्त, मतिमान्द्यादजानता ।
तत्सर्वं विबुधैः शोध्यं, विधाय मयि सत्कृपाम् ॥ १२ ॥
वीरस्य शासनं यावद्, वर्तते विश्वदीपकम् ।
तावद् बालाववोधोऽयं, तिष्ठताच्छुद्धवासनः ॥ १३ ॥

વિદ્યા વડે બૃહસ્પતિ સરખા જેઓ ત્રણ જગતમા પ્રખ્યાતિ પામ્યા એવા તપગચ્છ નાયક **શ્રી વિજયદેવસૂરિ** થયા તેમના પટ્ટ રૂપી ઉદયાચલ ઉપર સૂર્ય સમાન તેજસ્વી અને સિંહ જેવા પરાક્રમી **શ્રીવિજયસિંહ સૂરીશ્વર** થયા તેમના શિષ્ય-સત્ય પ્રરૂપણા કરનારા **સત્યવિજય પંન્યાસ** થયા જેમણે ગુરૂ મ-હારાજની રજા મેળવી ક્રિયાનો ઉદ્ધાર કર્યો તેમના શિષ્ય સત્ત્વશાલી અને પવિત્ર બુદ્ધિવાળા **કપૂરવિજય** થયા, જેમની કપૂર જેવી ઉજ્વલ અને સુવાસિત કીર્તિ સર્વ સ્થળે વિખ્યાતિ પામી તેમના શિષ્ય ક્ષમા વિગેરે ઉત્તમગુણોથી વિભૂષિત,નમ્રસ્વભાવી, અને અનેક શિષ્યોએ પરિવરેલા એવા **ક્ષમાવિજય** નામના થયા તેમના શિષ્ય વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રોના જાણકાર,શિષ્યોના સમુદાય યુક્ત, અને સ્વરૂપશાલી એવા **જિનવિજય** નામના થયા તેમના શિષ્ય કર્મપ્રકૃતિ વિગેરે શાસ્ત્રો સબંધી તત્ત્વ વિચારોના જાણકાર, અને ઘણા શિષ્યોના પરિવારવાળા એવા **ઉત્તમવિજય** નામના થયા.

તેમના ચરણકમલને વિષે ભ્રમર તુલ્ય એવા લઘુ શિષ્ય **પદ્મવિજયજી**એ સ્વ–પરના ઉપકાર માટે વિક્રમ સંવત્ ૧૮૪૯માં વસંત પંચમી અને બુધવારને દિવસે આ વીરસ્તવનને બાલાવબોધ કર્યો. જો કે હું અલ્પબુદ્ધિ છું, અને આ સ્તવન અતિશય ગંભીર છે, છતાં પણ શ્રી ગુરૂ મહારાજની સમ્યક્ કૃપાથી મેં આવા ગંભીર પણ સ્તવનનો બાલાવબોધ કર્યો છે. તપગચ્છ નાયક **શ્રી વિજયજિનેન્દ્ર** નામના સૂરીશ્વરના રાજ્યમાં મનોહર એવા **રાધનપુર** શહેરમાં રહીને મેં આ સ્તવનનો બાલાવબોધ કરવાનો ઉદ્યમ કર્યો. મતિની મંદતાથી અજાણતાં મેં જે કાંઇ આ બાલાવબોધમાં વિતથ એટલે આગમ વિરૂદ્ધ કહ્યું હોય તે સર્વ પંડિતોએ મારા પર કૃપા કરી શુદ્ધ કરવું–સુધારી લેવું. વિશ્વને વિષે સત્ય પદાર્થોને પ્રકાશ કરનાર એવું શ્રી વીરપ્રભુનું શાસન જ્યાં સુધી જયવંતુ વર્તે ત્યાં સુધી શુદ્ધ વાસનાવાળો આ બાલાવબોધ જયવંતો વર્તો.

॥ महामहोपाध्याय–न्यायविशारद–न्यायाचार्य–श्रीमद्–
यशोविजयगणिविरचितं श्रीमहावीरजिनस्तु–
तिगर्भितं ढुंढकमतनिराकरणरूपं सार्धशतगा–
थास्तवनं विवेचनसमेतं
समाप्तम् ॥

